

Milan Uzelac

FILOZOFIJA I ISTORIJA SPORTA

Uvod

1. Pojam igre

- a. Rana određenja igre
- b. Svet i sredstva igre

1. Igra i virtuelni svet

3. Teologija igre

- a. Uvod
- b. Sredstva igre
- c. Prostor igre
- d. Ontologija igre
- e. Teološki smisao igre
- f. Kosmološko/teološki smisao igre
- g. Lopta: uvod u panglobizam

4. Agon i sport

- a. Uvod. Pojam agona
- b. Filozofske osnove grčke agonarnosti
- c. Sportsko takmičenje u svetu agonarnosti
- d. Antički borac i savremeni sportista
- e. Dekadencija igre u Novo doba: sport
- f. Priroda nadmetanja u savremenom sportu
- g. Sport i savremeni olimpizam

5. Estetika tela i sporta

- a. Uvod. Estetika i estetsko
- b. Telo i telesnost
- c. Estetska dimenzija sporta

6. Sport kao praktiča tanatologija

- a. Smrt kao filozofski problem
- b. Sport kao izbor smrti

7. Dodatak. Pojavni oblici igre i sporta u istoriji

Uvodna napomena

Ne znam da li je ovde zapravo reč o napomeni, ili objašnjenju. Ovaj tekst sticajem različitih okolnosti ima dva dela. U prvom se govori o manifestnim oblicima igre viđene kao agona i o sportu kao njenom dominantnom novovekovnom fenomenu (budući da je pojam sporta neprimenjiv na zbivanja u ranijim epohama, a što sam u više navrata pokušao da objasnim).

U drugom delu knjige izlaže se kratka istorija različitih tipova najpopularnijih takmičenja tokom istorije. Govori se o igrama u rano doba ljudske istorije, a potom o olimpijskim igrama (koje nemaju mnogo zajedničkog sa savremenim olimpijskim igrama, kao što ni igre u srednjem veku nemaju mnogo dodirnih tačaka sa igrama u antici).

Olimpijske igre koje u naše vreme i nemaju dugu istoriju, svega oko 130 godina, bacile su u zasenak svu istoriju igara ranijih epoha i dovele do velike terminološke smutnje i mnoštva nesporazuma, čemu je delom doprinela i istorija sporta kao nova nauka budući da traje tek nekoliko decenija nemajući pritom još uvek jasnu pojamovnu aparatura kao i naučnu metodologiju).

Ova knjiga nastala je na osnovu predavanja koja sam tokom jeseni 2016. držao na *Sportskoj akademiji Beograd* u Beogradu. Napisana je bila iz krajnje praktičnih razloga, a bez nekih posebnih teorijskih ambicija, pošto je iskrsla obaveza pred nastavnicima (a što ja nisam prethodno znao) da vanredni studenti imaju uvid u predavanja kojima zbog angažovanja u mahom inostranim klubovima nisu mogli prisustvovati. Zato su predavanja u prvo vreme i ostala na sajtu relativno zatvorena, za upotrebu nekolicine studenata (a ja sam tada bio prinuđen da u roku od tri nedelje izložim ono što sam predavao tokom tog semestra).

Kako sada više ne predajem na pomenutoj ustanovi odlučio sam da neko vreme predavanja ostanu u otvorenom obliku, kao pomoć onima koji ispitne obaveze u međuvremenu

nisu obavili.

Danas se o sportu piše mnogo, manje o tome šta je igra i u čemu je njena bit, budući da je taj problem daleko složeniji, pošto igra nije samo antropološki već i metafizički, a bolje bi bilo reći kosmički fenomen.

Sam pojam igre može se uzeti u veoma širokom obimu i koristiti u različitim oblastima, kako je to svojevremeno pokazao niz autora među kojima su Johan Hojzinga, Rože Kajoa i Eugen Fink dali ovoj problematici izuzetni doprinos.

O problemima igre pisao sam i u drugim spisima, kao i u mom doktorskom radu (1985) tako da je ova knjiga (ograničena na pojam antičkog agona i novovekovnog sporta) više podsetnik i spisak problema kojima sam dodao i tekst o Kuzanskom napisan ranije, jednim drugim povodom.

Nedostaje potpun spisak literature, ali njega je lako rekonstruisati, i eventualnim čitaocima se zbog toga izvinjavam, pošto se ovom problematikom više ne bavim, niti ću se baviti.

U Vršcu, 14. januar 2020.

Milan Uzelac

Uvod

Igra je teljni fenomen našega opstanka, jedan od puteva na kojem se naša duša i telo usklađuju sa strukturom i zamislama kosmosa. Poput rada, borbe ili ljubavi, igra ispunjava naš život i jedna je od njegovih temeljnih formi. Čovek se igra čak i u trenucima kad živi u ubeđenju da radi nešto najozbiljnije, on se igra i u trenucima kad veruje da je najodgovorniji, on učestvuje u igri čak i kad se sama bit igre suprotstavlja njegovom daljem trajanju.

Igra je iznad ljudske i svake druge egzistencije. Igraju se bogati i siromašni, bogati sa siromašnima, siromašni sa samima sobom; igraju se političari kao što se igraju i obični smrtnici; igraju se i oni plaćeni da igraju, kao i oni koji se igraju radi same igre. Sve to dovoljno jasno pokazuje da ne može već na prvi pogled biti jasna priroda same igre. Igra postoji u beskrajno mnogo oblika i ti oblici u kojima se ona manifestuje skrivaju njenu istinsku bit u jednakoj meri u kojoj pokazuju njena prolazna lica.

Jedan mali, neznatni deo moguće igre čine sportske igre. Namenjene su onima koji su na trenutak spremni da istupe iz igre sveta i igru prepuste drugima: igračima u polju, njihovim trenerima, pokroviteljima i menadžerima. Ljudi stolicima prisustvuju igrama i učestvuju u njima; u stara vremena, u jednom delu sveta, nazivane su olimpijskima i priređivane u slavu bogova koji su s visokog

Olimpa ljude videli kao svoje igračke, a ljudi bogove kao svoje herojske neprevaziđene uzore nastojeći da im se slavom pobjednika makar u zemnom svetu približe.

Igra ljudi je već tada bila odraz surove božanske igre. U Olimpiji, gde su se jednom u četiri godine okupljali Grci s čitavog oboda Sredozemlja i dela Crnog mora, prekidajući na kratko vreme svoje beskrajne ratove, odvijala su se takmičenja čiji su pobjednici poštovani kao polubogovi, jer pobjede i nije moglo biti a da se ne bude miljenik bogova.

Više od svega, Grci su cenili pobjedu i samo pobjednici mogli su se nadati tome da njihova imena postanu deo večnosti. Ali, pobjede nema bez poraza. Svetlost pobjede uvek je bila pomućena senkom poraza i vest o porazu stizala je svuda kao i vest o pobjedi. Tako je i vest o velikoj pobjedi Grka na Maratonskom polju u Atinu došla zajedno sa smrću njenog glasnika. Potom je maraton postao trkačka disciplina u znak sećanja na pobjedu plaćenu smrću mnoštva ratnika i njenog prvog vesnika. Maratonsko polje je ostalo upamćeno po hrabrosti i slavi grčkog oružja, po slozi i odlučnosti boraca na njemu izginulih, ali i kao polje sa kojeg je otišla vest i o granicama ljudskih mogućnosti.

Svaka pobjeda jeste i poraz. Svaka pobjeda donoseći slavu naplaćuje darovano. Takmičari, zaneti žarom borbe to često i ne uspeju da nazru, posebno oni koje na nosilima iznose s borilačkih terena. Nekava ambivalentnost utkana u neprozirno tkanje igre tek pokatkad pokaže se u svom punom sjaju koji bi trebalo da nas podseti na prastare

susrete ljudskog i božanskog. Zato, nema razloga da se i ne zapitamo: *šta je ostalo od onog božanskog koje je prožimalo igre u Olimpiji a koje stvoriše bogovi da bi u njima izrazili kako svoju vlast tako i bit svog postojanja?*

Ovde se neće čuti pohvale u slavu pobjednika u Olimpiji. To čine oni za to plaćeni. Ovde se neće govoriti ni o sporednim fenomenima koji sociološki treba da opravdaju igru i njen društveni smisao; i to čine drugi.

U prvom delu ovih predavanja govoriće se samo o filozofskom pojmu igre, o njenom mestu u kosmosu, o teološko-ontološkom karakteru igre, o prirodi olimpijske igre i njenoj tanatološkoj osnovi.

Namera mi je da prvo izložim preliminarno značenje pojmova filozofije i igre, da pokažem kako igra kao ono božansko može biti i predmet teologije (Kuzanski), da ukažem na razliku antičkog agona i savremenog sporta i da naznačim estetske i granične dimenzije savremenog sporta, i da tome dodam kratak pregled pojavnih oblika igre u istoriji i mestu sportu u doba njene dekadencije.

Sedam koraka koji se u ovom prvom delu preduzimaju jedan su od mogućih predloga za nacrt jedne *fenomenologije igre i sporta*. Čuvajući se prejakih reči, ne možemo se oteti utisku da i igra i današnji sport kao i sama filozofija imaju istu težinu kad se hoće postaviti pitanje čovekove odgovornosti pred vremenom u kome živi, ali najviše pred samim sobom jer on ne može snositi i odgovornost za stanje u koje su ga drugi gurnuli nametnuvši mu pravila igre s kojima se čovek već od samog početka ne može složiti ali po kojima je prinuđen da igra.

Da bih zadržao potrebnu distancu u izlaganju, ne zapavši u sociološku ravan (u kojoj ima i sada daleko više vrednih priloga teoriji igre i sporta), nastojaću da u prvom redu ukažem na *prirodu i filozofske osnove igre i savremenog sporta* i zato izabrani naslov ne treba da zbunjuje.

1. Pojam igre

Dva filozofa koji su svakako najdublje misli izrekli o igri u XX stoleću i koji su ovu do današnjeg dana najdublje promišljali, Eugen Fink i Martin Hajdeger, održali su tokom zimskog semestra 1966/67. jedan zajednički seminar o Heraklitu na Univerzitetu u Freiburgu i sedme nedelje Hajdeger je u jednom času rekao *da nema nijedne reči i nijednog pojma koji ne bi mogli upotrebom da budu izlizani te da mi stoga moramo pojmove svakog dana iznova da mislimo* (Heidegger-Fink, 1970, 126). On je to pokazao na jednom naizgled jednostavnom primeru: mi kažemo *ova čaša je puna vode*; čaša je pritom jedan objekt. Ali, da li su je takvom videli Grci? Da li je čaša označavana kao objekt u srednjem veku? Ne, odgovara Hajdeger. Ona bi se u srednjem veku označila kao *subiectum* (i to je latinski prevod grčke reči *hipokeimenon*); *obiectum* u srednjem veku označava samo ono što je zamišljeno (recimo, zlatno brdo), ali ne nešto što je objektivno. Čaša je dakle nešto subjektivno.

Polazim od ovog primera jer on lepo pokazuje kako do nesporazuma mogu dovesti i pojmovi koji nam se čine krajnje nespornim; čini se da nesporazumi dolaze iz samih stvari. Moguće je da do nesporazuma dolazi i zato što na različite načine koristimo reči jer često istu reč vezujemo za različite stvari. Zato, ne bi bilo na odmet da se ponekad dogovaramo i o načinu na koji koristimo neke reči. Jedna orijentacija u savremenoj filozofiji (veoma rasprostranjena u anglo-saksonskim zemljama) iscrpljuje se u raspravama o

upotrebi reči. Tako ćete u spisima takvih "filozofa" moći da vidite kako se na preko 120 načina može koristiti pridev lep i imenica *lepo* a da pritom i dalje ne znate šta je **lepo**. Nasprav jedne ovakve (rezultatima) jalove filozofije ima pokušaja da se pristupi samim stvarima da se pokuša odgovoriti šta je to stvar sama. U takvim pokušajima, u većini slučajeva, pokazuje se da je samo postavljanje pitanja nešto što je najvažnije, nešto čemu se mora poklanjati najveća pažnja i, konačno, nešto na čemu se mora ustrajavati tako što će se ostajati stalno kod pitanja i iz pitanja vrebati stalno nove i nove odgovore koji nam sa raznih strana nadolaze.

Zato, raspravljanje o pojmu igre, ili o njenoj "sportskoj" dimenziji može, kao predmet mišljenja, biti podsticajno iz više razloga. Znamo da svo mišljenje podrazumeva prethodno već određene pojmove i isto tako, svo mišljenje jeste igra pojmova. Zato nije nimalo slučajno što se pojam igre javlja kod ranih grčkih filozofa koji su, utemeljujući filozofiju, mislili i igru; Platon u *Zakonima* kaže da su ljudi igračke bogova, ali isto tako (na početku dijaloga *Parmenid*, gde se govori o dijalektici i gde se dijalektika događa na delu), tražeći da započne dijalog o odnosu bivstvovanja i ništa Platon će nam reći kako je i filozofija jedna naporna igra koja treba da bude odigrana (*Parm.*, 137b). Ovo je interesantno jer upravo sa Platonom i njegovim zahtevom na tragu Anaksagore da se svet vidi kao jedan umni poredak igra počinje da gubi svoj dotad visok rang i nastavlja da egzistira u oblasti privida, u oblasti čulnog pojavljivanja. Već tu igra gubi onu kosmičku

dimenziju, već tu ona počinje da se povezuje sa svakodnevnom delatnošću i dokolicom; zato kod Platonovog učenika i naslednika u filozofiji nećemo više sretati neke značajnije stavove o igri.

a. Rana određenja igre

Još u antičko vreme ima pokušaja da se pozivanjem na igru kao jedan operativni model odredi svet kao i svet umetnosti ili svet sportske igre; Heraklit u jednom svom fragmentu ističe kako je "vreme dete koje se igra razmeštanjem kamičaka; kraljevstvo deteta" (B 52). Postoji mnoštvo tumačenja ovog tajnovitog mesta kod Heraklita; nakon brojnih istraživanja došlo se do samo jednog izvesnog zaključka: u ovom fragmentu svaka reč je nejasna. Ima filozofa koji smatraju da se tu radi o igri kao univerzalnoj strukturi sveta; onda, javljaju se filolozi koji (okupirani jezikom, pa ne stižu da se bave još i filozofijom) kažu da reč *aion* (vreme) u doba Heraklita ne može značiti "vreme uopšte" (što bi bilo moguće tek nekoliko vekova kasnije, u doba stoika), već da *aion* označava "ljudski, vek, doba čovekovog života"; činjenica je da Heraklit nije rekao "ljudski vek", nego je rekao "vek", tj. vreme. Pre će biti da tu treba da se obratimo za pomoć filozofima (kao što su recimo (M. Hajdeger, ili E. Fink) jer, možda nam kroz ovaj fragment dolazi izgubljeni glas iz dubine orfičkih verovanja određen nastajanjem i propadanjem kosmosa kao toka svih stvari (Rahner, 1952, 17).

Pre će biti da ovde *aion* znači večnost, vek kosmosa u celini, za šta ima osnova kod Anaksimandra (Diels, A 10)

i Empedokla (Diels, B 16); možda je *aion* "kralj i dete zajedno": neodoljiv u svojoj svemoći, a pritom nemaran poput deteta u igri (Rahner, 1952, 18), što bi značilo da je njegovo delo umno (kraljevsko), ali ne i nužno (dečije), a to bi onda vodilo tumačenju *aion* kao božanske igre. Bilo kako bilo, složimo li se i s tim da kod Heraklita imamo elemenata za jedno shvatanje igre kao simbola sveta, pri čemu se sam tok sveta pokazuje kao dete koje se igra, činjenica je da metafizika potiskuje takvo tumačenje, pa već kod Platona svet nije više neka besciljna igra, ples stvari, nepojmljivo nastajanje i nestajanje sveg prolaznog, već jedan umni poredak. Takva igra biva potisnuta u oblast privida, u oblast čulnog pojavljivanja, ali opet dosta visokog ranga da se njom bave bogovi koji prebivaju na način igre (Zakoni, 644d, 803c). Iako je Platonovo misaono delo jedna suptilna igra pojma i pritom demonstracija onog najumetničkijeg u umetnosti, činjenica je da se on istovremeno žestoko bori protiv "svetskog" značenja igre, protiv znanja misterija i tragedija protiv zahteva pesnika da istinu govore zaneti muzama i Apolonom. Pesništvo po njegovom mišljenju može biti samo prethodni lik i to čulni lik prave istine, pa stoga, u času kad svet biva interpretiran kao kosmička građevina, kao kosmički poredak, igra ne može više označavati kosmičko kretanje, pa biva potisnuta u sferu čulnog pojavljivanja; kad se bivstvovanje određuje kao mišljenje, tada igra može biti samo pralik istine.

U komentaru Platonovog dijaloga *Timaj* Proklo će reći da tvorac sveta oblikuje kosmos u igri (Tim., II, 101; Diehl, I/334), te tako na određen način dolazi do povratka

mišljenju Heraklita; kod Plotina, opet na tragu Platona, nalazimo misao da bogovi stvaraju žive igračke (Enn., III, 2, 15) i pritom čovek nije samo igračka koju stvara, neka čudljiva moć, već je prethodno oblikovan u logosu i pošto je predmet božanskog stvaralačkog uživanja, on je u mogućnosti da podražava stvaralačku moć boga (Rahner, 1952, 28). Kako je čovek mešavina uživanja i tuge, komedije i tragedije istovremeno (Fileb, 50b), nema igre bez ozbiljnosti i u osnovi svake igre krije se duboka tajna. Sav svet nalik je promišljenoj igri, pa Plotin piše: "Sve je razmeštanje kulisa, promena scene, glumljenje suza, glumljenje jada" i sve što je čovekovo, tašto je delo igre.

O hrišćanskom tumačenju božanske igre kazuje nam i slikarska tradicija prikazivanja Hrista koji u ruci drži jabuku (ili Zemlju); ovako nešto blisko je i starijim običajima igre loptom u čemu je uvek bilo i nečeg sakralnog (sva igrališta behu u blizini hramova). Najstarija igra loptom je ritualni čin. To je podražavanje pobedonosnog pohoda sunca koje pobeđuje demone tame (Heinz-Mohr, 1959, 13). Car August je na jednom srebrnom peharu prikazan s loptom u ruci koja je simbol vlasti na zemlji. Zlatna jabuka je jedna od igračaka Dionisa i možemo se složiti s tezom da je lopta simbol igre i harmonije sveta; to samo potvrđuje prisutnost fenomena igre i igranja kako u delima najstarijih filozofa tako i pisaca i živopisaca i to je moguće pratiti sve do naših dana.

Kod Kanta srećemo filozofsko, produbljeno promišljanje igre koja će ubrzo nakon publikovanja njegovih spisa postati jedna od centralnih kategorija

njegove fafilozofije, a posebno estetike; on kao glavnu karakteristiku igre naspram rada ističe oslobođenost od ciljeva, potreba i borbe za opstanak. Igra je oslobođena odgovornosti i konsekvenci, ona je "svrhovitost bez svrhe" (Kant, 1975, 109), radnja koja je prijatna sama po sebi i koja bi stoga htela večno da traje. Sloboda igre je dvostruka: F. Šiler između nagona za materijom i nagona za formom stavlja nagon za igru u čijoj osnovi je težnja da se vreme potre u vremenu, da se čovek oslobodi kako moralno, tako i fizički. Dok nagon za materijom teži da čoveka stavi u vremenske okvire, da ga učini materijom, a nagon za formom insistira na apsolutnoj slobodi čoveka za čoveka, koji nije ni samo materija ni samo duh, već borište težnje za promenom i težnje za nepromenljivošću; puna sloboda postoji samo u igri koja je s one strane ozbiljnog i neozbiljnog. Sloboda kao "ispunjena beskonačnost" nastajući u igri ne javlja se kao prinuda, već kao napor da čovek bude čovek; jer tek u igri "duh je izmiren s prirodom, forma s materijom, lik sa životom". Tek u igri čovek je čovek, jer "on se igra samo onda kad je u pravom značenju reči čovek, i on je samo onda čovek kada se igra" (Šiler, 1967, 168). Ovaj stav Šiler određuje kao stub celokupne zgrade estetske umetnosti, kao osnov umetnosti života. Ne treba pred težinom ovog stava izgubiti iz vida da je u nagonu za igrom sadržano i ostvarenje celokupnog čovekovog opstanka, jer se u igri krije bit najslobodnijeg i najuzvišenijeg postojanja.

Po rečima Gadamera, Šiler slobodnu igru saznajnih moći shvata antropološki i na tragu Fihteovog učenja o

nagonima ukazuje na nagon za igrom kao na harmonično sjedinjenje nagona za formom i nagona za materijom. Ovde se umetnost pokazuje kao vršenje slobode; ona se suprotstavlja stvarnosti (s kojom se do tog vremena dopunjavala). Iz suprotnosti stvarnosti i privida nastaje pojam umetnosti, a ova sada ima vlastito stanovište i potvrđuje sopstveni zahtev za autonomnom vladavinom (Gadamer, 1978, 111). Kod Šilera pojam igre zadržava subjektivno značenje; Gadamer upozorava da je igra "idealno carstvo" koje istupajući sa zahtevom za autonomijom teži da izmakne ograničenju i spoljnom tutorstvu države, odnosno društva. Igra je temelj čovekove slobode, osnova samog čoveka, jedna potvrda njegove čovečnosti koja je to samo dok traje igra. Putem nje dospeva se do razumevanja onog što je "još teže": do shvatanja umetnosti života. Kultivisanje nagona za igrom stoga je cilj estetskog vaspitanja, nastojanje da se život oblikuje po meri umetnosti, da se življenje kao ispoljavanje ljudskosti uzdigne u oblast nadvremenog, iznad stvarnosti i nepromenljivosti, onevremenjujući vreme, stvori prostor za moralno i fizičko oslobođenje čoveka (Šiler, 1967, 163).

U vreme neposredno posle Šilera (Hegel, Šlajermaher, A.V. Šlegel, F. Šlegel) može se malo bitno novog naći o fenomenu igre. Hegel će o igri govoriti kao o zabavi, o nečem neodgovornom ali prijatnom. Tako će u svojim predavanjima iz istorije filozofije pisati da su Grci u igri bili oslobođeni od nužnosti i potreba, da su se njom suprotstavljali ozbiljnosti. Za Šlajermahera igra je nevina jer nije ni poslušna ni neposlušna; ona je kao zaposlenost sa

samim sobom dopuštena kao san ili odmor; kako je čovek čovek samo onda kad je slobodan, igra kao aktivnost u kojoj je moguća sloboda postaje od izuzetnog značaja, jer se u njoj, u umetničkoj delatnosti može prevladati vreme. Ako A.V. Šlegel ne ide dalje od Šilera, njegov brat Fridrih Šlegel u svom radu *Razgovor o poeziji* nadilazi tadašnja razmišljanja o igri jednim značajnim ali dalje nerazvijenim uvidom: "Sve svete igre umetnosti samo su daleka oponašanja beskonačne igre sveta, umetničkog dela koje večno samo sebe stvara".

Uklapajući pojam igre u pojam kulture J. Hojzinga u knjizi *Homo ludens* izdvaja igru kao bitnu karakteristiku čoveka; ona je delatnost bogata smislom i naspram stvarnosti igra je ne-stvarnost; ona je slobodna delatnost dovoljna sebi samoj. Time što ulepšava život ona je nužna, ali ima svoj prostor i svoje vreme i dopušta mogućnost ponavljanja. Igra stvara red, pravila, izdvaja se iz toka života, u njoj se dete, pesnik i prvobitni čovek nalaze u svom prirodnom stanju. Hojzinga obnavlja probleme koje je postavio već Platon dovodeći u blisku vezu pojmove igre i vaspitanja (*paidia* i *paideia*).

Nasuprot Hojzingi koji igru i njen značaj određuje situiranjem ovog fenomena u temelj istorije civilizacije, Rože Kajoa (R. Caillois) u delu *Igre i ljudi* akcenat stavlja na opis i kvalifikaciju igara; ističe da je igra slobodna, izdvojena, neizvesna, neproaktivna propisana i fiktivna aktivnost i razlikujući pritom četiri osnovne kategorije igre: (1) *agon*, tj. igre koje se javljaju kao takmičenje, kao borba u kojoj postoje jednaki uslovi za protivnike (sportska

takmičenja, bilijar, šah); (2) *alea*, igre suprotne agonu, igre u kojima odluka ne zavisi od igrača jer po sredi nije igra s protivnikom, već sa sudbinom (rulet, kocka, lutrija, opklada); (3) *mimicry*, igre u kojima igrač odbacuje svoju ličnost i oponaša nekog drugog (gluma, scenske umetnosti, podražavanje nekog drugog); (4) *ilinx*, igre što počivaju na izazivanju vrtoglavice, na poremećaju percepcije (brzo okretanje u krug, alpinizam, hod po konopcu). Sve igre obuhvaćene ovom podelom nalaze se između dva pola, između rasonode, improvizacije, nekontrolisane fantazije (*paidia*) i podvrgavanja proizvodljivim konvencijama, improvizacijama (*ludus*). Udaljavajući se od pokušaja da rasvetli osnov igre i razjasni njen pojam, Kajoa insistira na pokušajima klasifikacije, kao i na opisivanju igre, te kod njega nalazimo mnoštvo zapažanja karakterističnih za pojedine igre, što ima psihološki, sociološki ili pedagoški, ali nikako i filozofski značaj.

Polazeći od toga da je igra elementarna funkcija ljudskog života bez koje se ovaj uopšte ne može zamisliti, H.G. Gadamer pod igrom, odvoji li se ona od subjektivnog značenja koje ima kod Kanta i Šilera, misli "sam način bivstvovanja umetničkog dela" (Gadamer, 1978, 131). Kako igra ima sopstvenu bit nezavisnu od svesti onih koji igraju, njen subjekt nije igrač već ona sama dok se ispoljava pomoću igrača. Svrha igre je oblikovanje samog kretanja igre, te se u njoj, po rečima Gadamera, ispoljava ono što jeste. Bivstvovanje igre je izvršenje, ispunjenje; ona je proces kretanja, tvorevina.

Igra stoga ima medijalni smisao: njen način bivstvovanja je blizak kretanju prirode, te Gadamer podvlači da je igra prirodni tok, i u meri u kojoj je ovaj priroda u toj meri je i smisao igre samopredstavljajne. Igra je slobodan impuls i bez nje je čovekov život nezamisliv - nju srećemo i tamo gde nema subjekata koji se ponašaju kao da se igraju, ona ima svoju bit nezavisno od svesti igrača, te igru imamo i tamo gde bivstvovanje-za-sebe subjektivnosti ne ograničava tematski horizont i gde nema subjekata koji se ponašaju kao da se igraju (Gadamer, 1978, 132). Igra kao način postojanja umetničkog dela, ili sveta koji gradimo u času igre, ima svoju oblast u koju uvlači onog koji igra. Njena otvorenost prema posmatraču istovremeno je i njena zatvorenost. Ne može se biti van igre, kao što se ni bit umetničkog dela ne da sagledati van njega samog; igra kao celina igrača i posmatrača svoj vlastiti duh nema u onima koje uvlači u igru, jer ovi tek kroz igru dospevaju do duha, do stvarnosti s one strane "svakodnevne" stvarnosti. Svrha je igre u oblikovanju samog njenog kretanja pa se stoga manifestuje kao samoprikazivanje (Gadamer, 1978, 138); u njoj se ispoljava ono što jeste, jer je u prikazivanju istinska bit igre, a tako i umetničkog dela: ukidanje ove stvarnosti, iznošenje na videlo onog što neprestano izmiče, ostaje skriveno; tako se igra opredmećuje, postaje tvorevina, biva umetnost, a tvorevina, svoje pravo bivstvovanje može nezavisno od delatnosti igrača da dosegne samo kao igra.

b. Svet i sredstva igre

Mnoga istraživanja ukazuju da se pojam stvarnosti čini ključnim za razumevanje umetničkog dela;

tematizovanje pojma stvarnosti u neposrednoj je blizini s pojmom igre, posebno onda dok i svet igre i svet umetosti vidimo kao svet nezavisan od realnog sveta: u podvojenosti ova dva sveta (realnog i imaginarnog) nazire se dvostrukost egzistencije igrača kao i umetničkog dela.

Zagonetnost sveta igre nije u njegovoj odvojenosti od stvarnog sveta: on nema svoj prostor i svoje vreme u stvarnom prostoru i stvarnom vremenu već poseduje sopstveni prostor i sopstveno vreme (iako igrajući čovek koristi realni prostor i igra u realnom vremenu); ovo pokazuje da se preplitanje stvarnog sveta i sveta igre ne da objasniti nekim poznatim modelom susednosti prostora i vremena (Fink, 1957, 37). Ono što ovde važi za igru važi u velikoj meri i za umetničko delo: nastavši u jednom stvarnom svetu, ono gradi jedan imaginarni svet, i koristeći se "realnim rekvizitima" oblikuje svet nerealnog; iz stvarnosti nastaje ne-stvarnost (i nad-stvarnost kao smisao stvarnosti).

Kad se pitamo o umetnosti ili o igri, onda je naše pitanje podređeno jednom temeljnom filozofskom problemu: odnosu čoveka i sveta, te postavljanje pitanja o odnosu unutarstvetskog bivstvjućeg i sveobuhvatne celine sveta potvrđuje da promišljanje igre i umetnosti nije neko marginalno pitanje, nešto što bi nas vodilo dokolici i razbibrizi. Onoga časa kad smo postavili pitanje o svetu, postavili smo pitanje koje se nalazi nad svim drugim pitanjima, jer se tek u okviru njega može misaono odrediti celokupno unutarstvetko bivstvjuće, tek u toku sveta svaka stvar dobija svoje mesto i vreme, početak i kraj, sjaj i senu.

Igra i svet kao i umetnost i svet vezani su na jedan

bitan način: da bismo mogli razumeti igru moramo razumeti svet, a za razumevanje sveta kao igre mora se doći do jednog još dubljeg uvida u svet. Kako promišljanje igre nije igra, već se javlja kao prvenstveni filozofski zadatak, tako i umetnost čiji se život ne da odrediti poznatim načinima kretanja stvari, prebivajući u posebnom prostoru i vremenu, jeste metafora načina nastajanja i nestajanja bivstvujućih stvari u prostoru i vremenu sveta.

Ako se stvarnost odredi kao momenat igre, pri čemu "igra sveta" kao jedan spekulativni obrazac nije izraz ničeg fenomenskog, kako je moguće očekivati u tom nestvarnom ukazivanje na bit stvarnog, na ono "najstvarnije", na svet sam? Mi nestvarnost i stvarnost obično razumevamo kao suprotnosti, ali po sredi je suprotnost bitno drugačija od suprotnosti toplo-hladno, ili veliko-malo, jer tu se radi samo o nekim gradualnim razlikama.

Pojam stvarnosti je mnogoznačan i problematičan u istoj meri kao i pojam nestvarnosti, jer čini se da nema samo stvarnog i nestvarnog, odnosno, da stvarnog *ima* a nestvarnog *nema*, već da postoji stvarno koje u sebi sadrži nestvarno kao predstavljeni sadržaj. I možda baš ovakvo shvatanje otvara put razumevanju sveta igre i umetničkih dela. Svet igre ima karakter nestvarnosti, ali ne nestvarnosti koja jednostavno nije, već nestvarnosti kao bivstvujućeg privida. Igra nam se pokazuje kao neobavezna delatnost koju možemo svakog časa prekinuti bez ikakvih posledica. U igri je moguće doživeti sreću stvaranja, jer tu "možemo" sve, sve mogućnosti su otvorene, te imamo iluziju slobode i neograničenog početka. Tako nešto zbiva se u času nastajanja umetničkog dela: pred umetnikom izrasta mnoštvo mogućnosti i on se neprestano nalazi u situaciji da

bira: on do kraja ostaje odgovoran za svaki izbor, za svaki potez perom ili četkicom, za svaki zabeleženi ton.

U času kad je delo dovršeno jedinom stvarnošću može nam se pokazati sam gubitak mogućnosti; zato igra i umetnost pružaju uživanje u mogućnosti ponavljanja izgubljenih mogućnosti. E. Fink stoga i upozorava: "možemo birati sve što želimo, ali ne stvarno, već samo kao privid" (Fink, 1960, 79). U igri se jasno vidi jedno uzmicanje iz stvarnosti i prenošenje u modus nestvarnog, gde se (na neistoričan način) može iznova sve početi, jer se nalazimo u imaginarnom prostoru i vremenu i pred nama slobodna mogućnost izbora. Nestvarni svet igre kao u sebi bivstvujućeg privida zbiva se usred objektivno postojećih stvari.

Polazeći od rezultata analize igre može se dospeti i do novih uvida ne samo u bit umetnosti već i u bit sveta u kome živimo, a koji je određen koliko delatnošću umetnika i političara toliko i delatnošću sportista kojima se političari svojim pozdravnim telegramima udvaraju kad god im se za to prži prilika. Čime su sportisti toliko zadužili političare koji nikad nisu imali vremena da se obrate našem jedinom Nobelovcu, koji su su se s prezrenjem odnosili prema svim našim piscima pa i prema najvećem među njima, Milošu Crnjanskom, ali su zato bili spremni da s razumevanjem potapšu po zadnjici svakog polupismenog sportistu; šta je to polupismenost a šta kultura?

To je ono pravo pitanje koje treba višestruko razmotriti; jer, sportistima na zalasku karijere često nije jasno zašto na njih više niko ne obraća pažnju dok nastavljaju da žive u novoj ulozi, u svetu sećanja, zarađujući za život radeći kao limari, pekari ili održavaoci kotlarnica.

Svet igre je na sasvim drugom mestu; možda se svet igre pokazuje kao svet umetnosti, ili kao svet sporta pod najsvetlijim reflektorima, ali igra je bitan koren celokupne ljudske umetnosti (Fink, 1979, (1) 106), odnosno umešnosti, ili, još preciznije, svekolikog ljudskog opstanka; ona se kroz delatnost deteta i umetnika najjasnije pokazuje kao stvaralačko-tvorački obrat otvorenih mogućnosti.

Ako je tačan Finkov uvid iz njegove knjige o Niče u da ljudska igra (igra deteta i umetnika) može biti ključni pojam za univerzum, da je ona kosmička metafora (Fink, 1979, (2) 1988), te ako pravi subjekt umetnosti nije čovek već osnova sveta sama, i to osnova koja se tvori kroz čoveka, onda je umetnička delatnost igrana igra u kojoj mi kao individue samo figuriramo poput onih igračaka koje pominje Platon u dijalogu *Zakoni*.

Umetnost je najviši oblik igre, naša najviša mogućnost u medijumu *privida*. Na pitanje da li Mikelandelov *David* stoji na jednom Firentinskom trgu ili u svom "imaginarnom" svetu, Fink odgovara: i tu i tamo; on je mermerni blok ali i mladić pred borbu na život i smrt (Fink, 1979, (1) 416). Davidov svet izranja na tlu nestvarnog koje je nestvarno i nadstvarno u isti mah. Dok stvara, dok se igra, čovek živi u dve dimenzije: u običnoj stvarnosti i u jednoj imaginarnoj sferi koja se izgrađuje kao imaginarni svet igre.

Ono što vezuje igru i umetnosti jeste upravo taj svet imaginarnog koji je kao realna mogućnost stvarniji od svake stvarnosti. Igra nas vodi razumevanju sveta i kao konačno stvaranje ona je na taj način bliska umetnosti. Kao stvaralaštvo u magijskoj dimenziji *privida* igra je simbolička delatnost u kojoj se prezentuje smisao sveta i

života; ona je najviša forma umetnosti i s njom se prožima sve vreme dok traje zagonetni svet igre što se istovremeno javlja kao "nestvarnost" i kao "nadstvarnost". S druge strane, umetnost nastaje na međi stvarnosti i nestvarnosti; ona nije iznad odražavanja: učestvuje u svemu, ali se ni u čemu ne iscrpljuje.

Ako umetnost nastoji da na tlu igre odgovori na osnovna pitanja koja joj postavlja svet jednom se može desiti da svet nestane poput sfinge; umetnosti će svakako trebati još malo vremena da bi shvatila kako je stvarnost nešto drugo, nešto sa one strane vida; ali, treba verovati da se tako nešto neće dogoditi, jer umetnost tako nešto oduvek zna i ni za trenutak to ne može zaboraviti.

Možda bi se iz ovoga što je dosad rečeno mogla izdvojiti dva pristupa igri: (a) filozofski pristup, koji pitanje o igri usmerava tumačenju bivstva ljudske igre koje se javlja kao osobit privid, kao značajna sfera nestvarnosti i (b) naučni pristup, koji igru vidi kao antropološku datost koja se izdvaja od bioloških "igara" i u zadatak stavlja da se istraži mnoštvenost oblika u kojima se ona pojavljuje i kakav je njen značaj za kulturu.

Ovaj drugi pravac istraživanja sabira interesovanja koja za igru srećemo kod teoretičara kulture, pa tako, u antropološkoj ravni, igru možemo razumeti kao jedan temeljni egzistencijalni fenomen koji bi se mogao odrediti s obzirom na elemente koji bi se mogli izdvojiti njegovom analizom: (1) igra pruža užitak do kojeg dolazi *zbog* same igre; (2) igra poseduje smisao (interni /povezanost delova igre/ i eksterni /značenje igre za gledaoce/); (3) igra pretpostavlja zajednicu koja igra; (4) igra poseduje pravila; (5) igra podrazumeva igračku /kao reprezentanta svih stvari uopšte/; (6) u igri igrači uvek imaju određene uloge, i

(7) igra pretpostavlja svet igre.

Igra ima sopstveni prostor u koji uvlači i igrače i posmatrače; njena otvorenost prema njima istovremeno je i njena zatvorenost: ne može se biti van igre i odatle suditi o igri. Ona svoju bit nema u igračima i posmatračima, jer ovi tek u njoj dolaze do biti igre i tek u igri oni bivaju s one strane svakodnevlja. Prikazivanje i samoprikazivanje jeste prava bit igre.

Ono što je pritom najvažnije, kad je reč o igrama koje su predmet ovog predavanja jeste teza da igra ima cilj i svrhu u samoj sebi. Ako su cilj i svrha izvan nje, ako se igra odvija radi nečeg drugog (novac, slava, ugled) onda to nije više igra već ozbiljna delatnost; to je onda rad, posao kao i svaki drugi.

Igru bismo mogli razumeti kao delatnost koja za sobom nema nikakvih posledica, jer ono što se u njoj zbiva ne istupa protiv nečeg što je van nje pa ne izaziva nikakvu reakciju već je u svojoj bezazlenosti okončana i savršena.

Hegel s razlogom kaže da "ozbiljnost delanja i stvaranja poniče uopšte tek iz suprotnosti i protivrečnosti koje navaljuju da se ukine ili pobedi jedna ili druga strana" (Hegel, 1970, I/200). Iako ovaj navod nalazimo usred Hegelovih raspravljanja o umetnički lepom ili idealu, u prvoj knjizi njegove *Estetike*, on nam se čini posebno interesantnim jer tu srećemo zahtev za prevazilaženjem protivrečja, tj. sukoba dva različita stanovišta, *pobedom* jedne od suprotstavljenih strana.

Možda bi se tako nešto moglo naći u izrazu: *igre vezane za borbu*; u prvoj knjige *Retorike* Aristotel kaže: "Budući da je prijatna pobeda, nužno su prijatne i igre

vezane za borbu i usmena nadmetanja (jer se često i tu postigne pobjeda) kamo ide igra s kockom, loptanje, kockanje i igra dame" (Ret., 1370b). Nisan siguran kako ovo mesto treba interpretirati, no čini mi se da treba obrati pažnju na dve stvari koje se ovde pominju: (a) priyatnost pobjede i (b) loptanje. Loptanje je igra, borbena igra, nadmetanje, koje za cilj ima pobjedu, a pobediti je prijatno.

Igra pretpostavlja spor, borbu, sukob, ogledanje s namerom da se postigne pobjeda. Igra ne teži toj vrsti razrešenja, ona nastoji da se održi kao igra, kao *polemos*, da traje u sebi samoj, da postoji radi samog svog postojanja, da se potvrđuje u sebi.

Imamo obavezu da odredimo pojam igre; ali, to isto tako može značiti da smo u obavezi da je odredimo spram onog što nije igra - jer, ako je sve igra, onda ništa više nije igra. Ona, videli smo, može se odrediti iz raznih aspekata i pritom možemo biti vođeni raznim motivima: biološkim, sociološkim, pedagoškim, filozofskim. A igra nije ni razbibriga, ni rasonoda, ni način da se samo ubije vreme, niti samo sredstvo za nešto drugo. Sve više nam se čini kako se bavimo nečim što svi znamo šta je, a što ne uspevamo da odredimo.

Zato bi istraživanje ritualnog u današnjim igrama (koje zovemo sada i sportskim) dalo sigurno interesantne rezultate, jer i danas sve što je u vezi sa igrom i igrama ima duboko ritualni karakter: od okupljanja oko mesta igre, do učešća u igri i slavljenja pobjede. Sigurno je samo jedno: igra nije nikakva igrarija.

1. Igra i virtuelni svet

O odnosu igre i sveta dosad je bilo reči u nekoliko navrata. Sada treba razmotriti jednu situaciju koja je karakteristična za naše vreme a možda bila nepoznata ljudima ranijih epoha.

Podimo od početka. Stari Grci videli su svet kao jedan svet. Aristotel govori o jednom svetu koji je večan i nestvoren i jasno je da, iako su ga u srednjem veku smatrali najvećim autoritetom i o njemu govorili kao Filozofu (s velikom slovom *F*), što je najveća zasluga najvećeg filozofa visoke sholastike Tome Akvinskog, bilo je i drugačijih shvatanja: Platon je navodno govorio o pet svetova, epikurejci o beskonačno mnogo, a ovde ću vam navesti jednu argumentaciju o više svetova koja se nalazi kod Plutarha iz Heroneje (46 - posle 120 g. naše ere), poslednjih četiri ili pet olimpijada svog života sveštenika hrama u Delfima, i to u jednom od njegovih pitijskih dijaloga *O zamiranju proročišta*.

Ovaj dijalog ima nekoliko učesnika u razgovoru i Plutarh podražavajući Platonov način izlaganja i vođenja dijaloga, a koji je imao običaj da kroz Sokrata izlaže svoje stavove, ovde uvodi u dijalog svog brata Lampriju kao glavnog učesnika i preko njega iznosi svoju argumentaciju o postojanju više svetova.

Razume se, neko bi rekao šta tu sad ima da kaže Plutarh, šta Platon ili Aristotel, pa mi bolje svi znamo danas i fiziku i kosmologiju. No, posle inflacione kosmološke teorije Andrea Lindea, na koju sam se ja

pozivao pre više godina kad sam pisao *Inflacionu estetiku*¹, stvari danas i nisu baš tako jednoznačne, budući i da po ovoj teoriji svetova može biti beskonačno mnogo, poput mehurića vazduha u čaši penušavog vina.

Kod Plutarha čitamo:

24. „Дакле, пре свега, аргументи који се противе претпоставци о бесконачном броју светова не спречавају нас да претпоставимо више од једног. Јер, могуће је да бог, видовитост и провиђење постоје у већем броју светова, и да случајност буде сведена на најмању меру, док већина ствари настаје и мења се по одређеном поретку, што бесконачност по својој природи не допушта.

Затим, логичније је да овај свет није једини који је бог створио, нити да је усамљен. Будући да је савршено добар, богу није потребна никаква врлина, а понајмање правичност и љубав; али, то су управо најлепше и боговима доличне врлине. Богу пак није својствено ништа што не служи некој сврси. Постоје, дакле, ван овог света други богови и други светови према којима он испољава друштвене врлине; јер не може се бити правичан или љубазан према самоме себи или делу себе, већ према другима. Стога није вероватно да овај свет лебди у празном бескрају, без пријатеља, без суседа и без друштва.

Видимо, наиме, да и природа свако биће обухвата родом и врстом, као семе омотачем или љуском. Јер, у свој множини бића нема ниједног коме није својствена заједничка ознака, нити таквом именовану подлеже нешто што не поседује опште или посебне квалитете. За

¹ http://www.uzelac.eu/Knjige/16_MilanUzelac_Inflaciona_estetika.pdf

свет се не каже да поседује општа својства (квалитете); он, дакле, има посебна својства зато што се разликује од осталих сродних и истоврсних ствари, јер је такав створен. Ако у природи не постоји само један човек, ни коњ, нити звезда, нити бог, нити демон, због чега не би онда природа садржавала више светова, а не само један? Онај ко стави приговор да природа садржи само једну земљу и море превиђа нешто што је очигледно - постојање сличних делова - јер, ми делимо земљу, као и море, на истоимене делове, а део света више није свет, јер се састоји од другачијих супстанци.

25. Многи пак троше сву материју на један свет углавном из страха да његово устројство не буде нарушено ударом или отпором нечега што је остало изван света. Али тај страх је неоснован, јер, ако постоји више светова, и ако је свакоме од њих додељено властито биће и материја која је количински одређена и ограничена, онда не постоји ништа што није поретком организовано, па да може као некакав вишак упасти споља. Разум, који је иманентан сваком свету, влада додељеном му материјом и не допушта да се иједан њен део одвоји и залута у други свет, нити из другог света у тај, због тога што у природи не постоји неограничено и бескрајно мноштво, нити бесмислено и неправилно кретање. Уколико и долази до некаквог преливања из једног света у други, онда је то вероватно блага мешавина истоврсних делова који се међусобно привлаче, као што се зраци звезда мешају; и сами светови вероватно уживају посматрајући благонаклоно једни друге, и многим добрим боговима којих има у сваком од њих омогућавају пријатељске сусрете.

Ништа од свега тога није ни немогуће, ни фантастично, ни бесмислено, сем ако се неки, тако ми Зевса, не прибојавају да би се Аристотелово излагање

заснивало на физичким начелима. Будући да свако тело заузима одговарајуће место, нужно је, каже он, да земља са свих страна нагиње средишту, и вода, која је на њој, налази се због своје тежине испод лакших елемената. Уколико би било више светова, догодило би се да на многим местима земља буде изнад ватре и ваздуха, а на многим другим испод њих; тако би и ваздух и вода час били распрострајени у складу са природом, час против природе; како је то немогуће, сматра он, нема ни два ни више светова, већ само један, састављен од свеукупне материје и утемељен на начелима која су у складу са природом и одговарају различитим својствима тела.

26. Али и та тврђења су пре вероватна него истинита. (...) Кад Аристотел каже да се нека тела крећу према средишту и наниже, нека од средишта и навише, а нека око средишта и кружно, у односу на шта он схвата средиште? Сигурно не у односу на празнину, јер она, по њему, не постоји. Према онима за које постоји, празнина нема средишта, као ни почетка ни краја; јер то су границе, а она је бескрајна и неограничена. Чак и ако се неко присили мимо разума на сагласност да бескрајна празнина има средиште, до какве разлике у кретањима тела долази у односу на то средиште? Јер, у празнини тела су без снаге и немају склоност нити нагон којима теже средишту и који их са свих страна према њему управљају. Тешко је, исто тако, замислити да нежива тела нагињу нематеријалном и неиздиференцираном месту, или да их оно привлачи.

Преостаје, дакле, да се средиште не сматра просторним, већ материјалним. Будући да свет (космос) представља јединство и поредак већег броја различитих тела, разлике нужно доводе до различитих кретања према различитим предметима. Јасно је да промене у супстанци сваког тела повлаче и промену места:

распадање одваја материју од средишта и она се у кружном кретању диже навише, док спајање и згушњавање њу потискују и сабијају надоле.

27. О томе на овом месту није неопходно више говорити. Који год узрок да се узме за творца тих дешавања и промена, он ће одржавати сваки свет унутар себе, јер сваки свет има и земљу и море, сваки поседује своје средиште, тела која су изложена променама, властите преображаје и природу и моћ која га чува и држи на месту. А оно што је изван, било то ништа, била безгранична празнина, нема средишта, као што је већ речено. Ако пак има више светова, у свакоме од њих постоји посебно средиште, и, следствено томе, посебно кретање тела према том средишту, или од њега, или око њега, већ како су сами филозофи одредили. Човек који тврди да, поред тога што постоје многа средишта, тела ипак одасвуд теже само једном, исти је као неко ко би тврдио да се код људи, иако их је много, крв са свих страна слива само у један крвни суд и да су мозгови свих њих обавијени једном опном, зато што му је чудно да сва чврста тела нису на истом месту, ни сва течна тела на истом месту. И један и други испадају глупи ако се узбуђују што целине располажу деловима који у свакој од њих имају свој природни распоред и положај; јер неразумно би било тврдити да постоји свет у коме је положај Месеца такав, као кад би неки човек имао мозак у петама, а срце у слепоочницама. Али, претпоставити већи број међусобно одвојених светова и разграничити и разликовати како њихове целине, тако и делове, није неразумно: земља, море и небо ће се налазити у сваком од њих на одговарајућем месту у складу са својом природом. Сваки свет има оно што је горе, доле, кружно и средишње, и то не у односу на неки други свет нити на нешто изван, већ у себи и према себи.

28. Камен за који неки претпостављају да је изван света не да се лако замислити ни у мировању ни у кретању. Како ће мировати кад има тежину, или како ће се кретати у односу на свет као остала тешка тела кад није ни његов део, нити улази у став његове супстанце? Што се пак тиче такве Земље ко ја би била обухваћена неким другим светом и везана за њега, не би требало да се питамо како то да се не деси да она пређе овамо отргнувши се услед тежине од целине којој припада кад видимо природу и силу ко ја све делове држи на окупу. Ако „горе” и „доле” не схватимо у односу на свет, него их замислимо изван њега, запашћемо у исте тешкоће као Епикур који тврди да се сви атоми крећу према месту испод стопала, као да празнина има стопала, или као да је у бескрају могуће замислити „горе” и „доле”. Отуда се морамо чудити и Хрисипу, или, боље, остати у потпуној недоумици: шта му би да каже да је свет постављен у средишту и да му његова супстанца, држећи се одувек средишњег места, свесрдно помаже да опстане и тобож не пропадне. О томе говори у четвртој књизи свога дела *О могућем*, када као у сну види, и то погрешно, средишње место у бескрају, и темељи, што је још чудније, узрок опстанка света на непостојећем средишту. На другим местима је често говорио и то да супстанцом владају и држе је на окупу кретања усмерена ка њеном средишту и од средишта.

29. Ко ће се уплашити осталих примедби стоика када упитају како ће остати једна судбина и једна промисао, и како неће бити више богова по имену Зевс или Зен, ако се претпостави већи број светова? Пре свега, ако је бесмислено да буде више богова по имену Зевс или Зен, њихова тврђења су онда очигледно још бесмисленија, јер они у бесконачном броју циклуса светова стварају бесконачан број сунаца, месеца, аполона, артемида,

посејдона; затим, зашто је нужно да буде више богова по имену Зевс ако се претпостави више светова, а не један бог који би био први владар и вођ свемира, обдарен умом и разумом, као што је овај кога ми називамо свеопштим господарем и оцем? Шта смета да сви светови буду подређени Зевсовој промисли и судбини и да их он наизменично надзире и управља њима доделивши свима начела, клице и узроке за све што се у њима остварује? Није ли често случај и на овом свету да се једно тело састоји из већег броја посебних тела — на пример, скупштина, војска, хор — од којих је свако понаособ способно и да живи, мисли, учи, као што сматра Хрисип? А зашто онда у свемиру не би постојало десет, или педесет, или чак сто светова, који би били обухваћени једним поретком и распоређени по истом начелу? Такав распоред, међутим, сасвим одговара боговима, јер не треба их држати унутра као матице у кошници и чувати их затворене у материју, или, боље, ограђене њоме, као што чине они који представљају богове замишљајући их као атмосферска стања или помешане силе ватре и воде, како се рађају са светом и са њим нестају у пламену; богови, по њима, нису слободни и невезани као уздржје и крманоши, него, као што су кипови приковани клиновима и учвршћени на постољу, и они су затворени и заковани у телесност, учествујући у њој до пропасти и свеопштег уништења и преображаја².

Znam da retko čitate ovakve tekstove, ali i to što sam vas naveo da čitate Pausanijin *Opis Helade*, već je dobro i na jednako ste dobrom putu. Ovaj tekst jeste lep

² Plutath: *O zamiranju proročišta*, u knjizi: Plutarh: *Pitijski dijalozi*, Matica srpska, Novi Sad 1990, str. 68-73.

literarno, lep je po načinu izlaganja, po načinu kako se izlaže argumentacija, i nama koji govorimo o lepoti igara i savremenog sporta ne bi smeo da bude stran.

Da, imamo tu tezu o beskrajno mnogo svetova, i to u najneposrednijem, fizičkom smislu. Mi pak, ne možemo olako sve ovde rečeno odbaciti jer znamo da i sami živimo u nekoliko uslovno odvojenih svetova, da razlikujemo makar fizički svet i duhovni svet, svet igre i svet umetnosti... Poricati čak i ovo značilo bi da se ne razlikujemo od pacova i krokodila koji imaju samo iskustvo jednog sveta. Dakle, pođimo od ove makar preliminarne prednosti koju imamo.

Naravno, treba reći da to što postoji mnogo svetova ne opovrgava činjenicu o postojanju jednog realnog sveta u kojem se živi i koji nam je dat, sveta od kojeg najneposrednije zavisimo. Tako je bar doskora bilo, posebno kad se o nama govorilo da smo ljudi jedne dimenzije³.

Ali, s pojavom novih tehnologija počeli su da oko nas niču i novi virtuelni svetovi koji su za neke ljude postali realniji od realnog, ili, čak, jedino realni.

Već ranije govorilo se o svetu igre kao posebnom svetu, ali kao svetu s posebnim ontološkim a ne političkim statusom. Svet igre, kao i svet umetnosti uvek je bio svet u svetu, sa svojim pravilom i svojim posebnim načinom postojanja. Za umetnike i gledaoce, kao i za igrače i gledaoce, oba sveta su postojala i postojala je uvek svest o

³ U slobodnom vremenu pročitajte knjigu Herberta Markuzea *Čovek jedne dimenzije*. Nećete ostati ravnodušni. Ona je nama danas aktuelna koliko autoru i njegovom okruženju u vreme kad je pre pedesetak godina bila napisana. O samom Markuzeu i njegovim filozofskim stavovima videti: http://www.uzelac.eu/Knjige/6_MilanUzelac_Istorija_filozofije_II.pdf

oba sveta i njihovoj razlici; u svakom momentu bilo je moguće u svet ući, ali i iz njega izaći. Izlazak je podrazumevao uvek povratak u realni svet i napuštanje sveta igre, odnosno umetnosti. Napuštanje sveta igre podrazumevalo je odustajanje od njegovih pravila, i, u većini slučajeva, svesno, namerno kvarenje igre.

S pojavom virtuelnih svetova u naše vreme desilo se nešto novo: svedoci smo sve češće nemogućnosti da se virtuelni svet napusti i pređe u realni svet. Ako se ranije dešavalo da je neko ostajao stalno zarobljen u drugom svetu, govorili smo o neurozi i to stanje pokušavali da lečimo, jer, ne može se dvadeset i četiri sata biti Hamlet. Sa pojavom igara koje svoje učesnike vode u virtuelni svet stvari su se promenile: ljudi masovno napuštaju realni svet i nastoje sve više i što duže da žive u virtuelnom svetu. Ovaj realni svet, jasno je, nije idealan i neproblematičan; u njemu su ljudi sve više ugroženi – ekonomski, psihički, politički... – ali on je i dalje osnova svakog drugog sveta.

Vratimo se na trenutak Plutarhovoј priči.

On je živeo u relativno stabilno uređenom svetu; oko njega bilo je ratova i vremenskih nepogoda, ali, postojala je i određena stamenost u odnosima među ljudima, kao i hijerarhiji koja je socijalnim svetom vladala. Do njega dolazile su vesti iz raznih krajeva, iz Afrike, Azije, s Bliskog Istoka i iz Rima, iz svih onih mesta koja je u mladosti i sam obilazio u potrazi za znanjima o ljudima i događajima koja će pretočiti u niz paralelnih biografija slavnih Grka i Rimljana.

Već tu, svet za njega nije bio jedan, već u najmanju ruku „bipolaran“ kako vole današnji politikolozi da kažu, a ispravnije bi bilo reći i „multipolaran“, jer njegove biografije slavnih ličnosti bliže i dalje istorije nisu bile pristrasne priče kao one koje nalazimo kod velikog Tita Livija po kome svi iste zločine čine, ali samo Rimljani one pravedne u ime demokratije i svog prava, dok su drugi kao Hanibal i Kartaginjani, zlikovci i nepravedni.

Istovremeno, Plutarh je bio duhovni naslednik velike literarne i filozofske tradicije, vanredni znalac učenja Platona, epikurejaca i stoika, a sam upoznat ne samo sa većinom tajnih znanja starog sveta, u koja je bio posvećen, pa nikako ne bi smelo da nas iznenađuje što je preko dve decenije bio i sveštenik najvećeg proročišta, Apolonovog hrana u Delfima, i po svedočenju mnogih, posebno je doprineo obnovi njegove stare slave u doba imperatora Hadrijana. Delfi nisu bili daleko od njegove rodne Heroneje u koju se vratio u zrelo doba kako ona „bez njega ne bi bila još manja no što je i tako bila“. U Delfima se osećao u svom svetu, u centru sveta koji su svojim susretom jednom potvrdili Zevsovi orlovi doletevši tu s dva suprotna kraja sveta, i otud mogao je da preko nepreglednih maslinjaka gleda more kojim su dolazili namernici iz celoga sveta da saznaju ono što su im zapisale zvezde i predodredili bogovi.

Nije ni bilo možda boljeg mesta no što su Delfi da se vodi beseda o broju svetova i odnosu među njima; bićemo nepravedni ako ne pomenemo slične besede koje su u svojim vrtovima isto tako prepunih maslina, u senci platana, vodili sa svojim učenicima Platon, Aristotel i

Epikur. Ako je prvi polazio od pitagorejskog učenja, drugi od strogih, neimitnih zakona logike koju je zasnovao, a treći od posledica do kojih ga je dovela njegova fizika - svi oni prednost su davali svetu u kojem su živeli shvatajući ga kao svoj svet dostojan življenja, borbe i patnji u njemu. Ako je već reč o patnji, Platon i Aristotel nisu patili, Epikur, možda pred kraj života, ali i to zbog bolova koje mu je činio kamen u bubregu.

Plutarh nije mogao imati primedbi na stanje stvari u svetu u kojem se obreo; pred kraj života je pomogao podizanje Hadrijanove statue u Delfima, ali, Hadrijan je ipak bio Imperator, savremenik i njegova reč dospevala je svuda do limesa Rimske Imperije, pa i preko ratom često menjanih granica.

Situacija danas, posve je drugačija. Realni svet više nikom nije potreban, jer u njemu niko ne nalazi sebi zdrav oslonac, uporište iz kog bi se mogli sagraditi oslonci mirnom životu na tragu istorije proteklih velikih datuma kulturne istorije.

Ljudi beže u virtuelni svet. Nalaze ga u filmskoj umetnosti, nalaze ga televizijskim emisijama najprimitivnijeg i najprizemnijeg značenja. Omladina svoje ispunjenje nalazi u kompjuterskim igrama i njihov svet često postaje jedini svet, te mladi ljudi često nisu više u mogućnosti da se vrate u realni svet gde ih i dalje čekaju svi nagomilani problemi i blede sheme njihovog prevladavanja.

Virtuelni svet omogućuje svojim učesnicima da se u njemu udobno osećaju, da mogu ostvariti sve ono što im je u

realnom svetu ostalo nedostupno. Teško da bi neko i pomišljao na virtuelni svet, kad mu je ovaj u kojem jeste, često daleko više nedostupan, daleko više stran i neprijateljski, od virtuelnog, koji mu nudi pobjedu, nadu, iliziju pravednog nadmetanja i niz pozitivnih momenata koji su mu u realnom svetu već na samom početku oduzeti.

Zašto virtuelni svet?

Virtuelni svet ne nudi toliko sigurnost pozitivnog ishoda (jer se u nadmetanju pojedinac mora potruditi sam da bi došao do pobjede, ali do takve pobjede koja mu nije unapred i nasilno oduzeta kao što to biva u realnom svetu), koliko nudi određenu veru u pravednost. Ljudima danas upravo to nedostaje.

Posle permanentnih poraza koji se ređaju u realnom svetu (a neophodno je da porazi budu smešani i s pobjedama da učestalost poraza ne bi odvela u trajnu depresiju), većini ljudi današnjice i nije toliko stalo do toga da se iz imaginarnog, virtuelnog sveta vrate tamo gde su većiti gubitnici, izvrgnuti ruglu i podsmesima.

Možda u tome treba tražiti razloge tolike popularnosti virtuelnih, kompjuterskih igara i razloge tolikog masovnog bega u svet s one strane realnosti.

Sad, treba promisliti i pitanje koliko je i u kojoj meri savremeni svet sporta virtuelni svet i koliko on doprinosi masovnom begu iz realnosti. U prikrivenom obliku, videli smo to, tako nešto je postojalo već u vreme Rimske Imperije kad su ljudi od realnosti bežali na zabave u koloseume i amfiteatre.

Srednji vek zna za svetkovine i narodna slavlja u kojima se takođe nalazi način da se prevlada surova svakodnevnica; reklo bi se: nema tu ničeg posebn osobitog, nečeg čime bi se naše vreme bitno razlikovalo od epoha koje mu prethode. No, možda je to samo naizgled tako.

Dosad se uvek znalo za razliku među raznim svetovima i znalo se za vreme koje se može provesti i u jednom i u drugom svetu. Realni svet je tu uvek imao dominantnu ulogu i dominantni prostor oličen u ontološkoj prednosti koju je sve vreme zadržavao.

Danas su se stvar izmenile. Prednost je dobio imaginarni, virtuelni svet; on nije više samo mesto privremenog boravka, mesto gde se beži od surovosti ekonomske i političke realnosti, on je mesto gde se sve vreme živi i ljudi masovno iz njega ne žele da se vrata. Zato danas ljudi po ceo dan samo govore o sportu i o sportu, zato im je svet sporta sve više i više – jedina realnost.

3. Teologija i igra: De ludo globi

Analizirajući odnos strukture i smisla, kakav se nalazi u klasičnom strukturalizmu, francuski filozof Žil Delez u spisu *Logika smisla* (*Logique du sens*, 1969) dolazi do zaključka da je sam smisao nestruktuiran, lišen centra i da on nije posledica ne uzročno-posledičnih odnosa, već igre s nepredvidljivim ishodom. Iz toga on izvodi zaključak da je neophodno jedno ne-klasično shvatanje igre koje bi u isto vreme bilo i putokaz na putu razumevanja samoga smisla te stoga uvodi pojam "čiste igre" čiji su principi: odsustvo ranije utvrđenih pravila kao i odsustvo unapred određenog procenta šansi za ishod pri čemu svaki korak u igri ima potpuno nova kvalitativna svojstva budući da se u nju svakog narednog momenta uvode nove singularne tačke; samo takva igra jeste "čista igra", igra bez pobednika i pobeđenih, spekulativni model pomoću kojeg se mogu tumačiti mišljenje i umetnost.

Odnos mišljenja i umetnosti tema je tek novovekovne samorefleksije, mišljenja koje je postalo svesno sebe ali i svoje ograničenosti. Nije stoga nimalo slučajno što jedan od najdubljih pokušaja tumačenja mogućnosti domašaja mišljenja, pozivanjem na fenomen igre, nalazimo u času kad nastaje jedno drugačije shvatanja sveta koje se, s jedne strane svojim korenima nalazi duboko u tradicionalnom mišljenju, ali, s druge, perspektivama koje otvara, ono se nalazi već u dalekoj budućnosti. Reč je o

delu Nikole Kuzanskog⁴ *De ludo globi*. Šta je to što je nagnalo ovog velikog mislioca, uglednog kardinala, da pred kraj života piše dijalog o igri? Sâmo opredelenje za dijalošku formu ukazuje na jednu poznatu i dugu tradiciju koja vodi od Platona, dok samo tematizovanje igre ide još u dublju prošlost, još dalje od Heraklita i nestaje u mitskoj prošlosti antičkih naroda.

a. Uvod

Legenda kazuje kako je Tezej, poslušavši savet Arijadne, ušao u Minojev lavirint noseći sa sobom dugu nit smotanu u klupko u obliku lopte; tu loptu možemo videti kao simbol svemira, kao simbol harmonije i kao simbol svete ritualne igre; u prastara vremena svaka igra beše ritual i izlaz iz nje, za poražene, mogao je biti samo svet drugih, svet gubitnika – smrt. Tezej razmotava klupko i kad se sreće s Minotaurom, lopte više nema, kao što nema ni harmonije ni reda u svetu u kom se obreo našavši se oči u oči s Knososkim čudovištem. Lopta se preobrazila u dugu nit a Tezej se obreo u prostoru smrti. Njena blizina postala

⁴ Nikola Kuzanski, (Nikola iz Kuze, pravo ime Krebs, 1401-1464), rođenog na obali Mozela, u južnoj Nemačkoj; otac mu je bio ribar i vinar; nemački jezik je bio njegov maternji jezik a italijanski je naučio za vreme studija u Padovi; 1426. postao je sveštenik a 1448. papski kardinal i episkop. Među radovima Kuzanskog izdvajaju se spisi: *O učenom neznanju* (1438-1440), *O pretpostavkama* (1440/45), *O traženju boga* (1445), *Apologija učenog neznanja* (1449), *Prostak* (1450), *Počelo* (1450), *O viđenju boga* (1453), *O berilu* (1458), *O mogućnosti bića* (1460), *O igri loptom* (1463), *O potrazi za mudrošću* (1463), *Kompendij* (1463), *O visini kontemplacije* (1464).

je njegova jedina izvesnost koja je potirala svaku mogućnost daljine.

U slučaju da Minotaur i bude pobeđen neće i um graditelja Lavirinta koji ima svoj pravi smisao samo ako je život/smrt u njegovom središtu. Pobjedniku koji bi i izbegao smrti nadvladavši čudovište, preostali život bio bi samo privremen – priprema za smrt u svetu Minotauru; put odatle – iz sveta smrti u svet ranijeg života - otvorio se tek Tezeju povratnim hodom: namotavanjem niti u klupko, pretvaranjem prave u beskrajni krug. Tek kada je u ruci ponovo imao loptu, kada se nit preobrazila u savršenu sferu, atinski junak našao se u zagrljaju Arijadne a za njim ostala je neostvarena smrt.

Čini se da ni u samoj igri nema toliko tajne, koliko je sadržano u njenome "sredstvu", čak, moglo bi se reći da ni igrana igra nije važna, koliko lopta što nalikuje svemu – kosmosu i svakom početku. Lopta nije ideal, ona omogućuje da ideelnost dobije mesto unutar sveta koji ona savršenstvom svoje forme beskonačno nadmašuje. Kako se igra dugo videla kao bit sveta, kao jedan od temeljnih fenomena našeg opstanka, možda je to i osnovni razlog što mišljenje lopte, mišljenje savršenstva i njegovog doseganja nije uvek bilo u vidokrugu filozofa. Ali, izuzetaka uvek ima.

U spisu *De ludo globi*⁵ napisanom u Rimu 1463. ili naredne 1464. godine u dijaloškom obliku, Nikola Kuzanski

⁵ Nikolaus von Kues: *Gespräch über das Globuspiel*, Hrsg. G. von Bredow, Felix Meiner, Hamburg 2000. O ovom spisu uporediti i spis G. von Bredow: *Im Gespräch mit Nikolaus von Kues*, Gesammelte Aufsätze 1948-1993, Hrsg. H. Schnarr, Aschendorff, Münster 1995, posebno poglavlje: *Figura Mundi*, S. 77-84.

izlaže svoja kosmološka i teološka shvatanja u razgovoru s Jovanom, nećakom bavarskog kneza Alberta († 1460). Podsećajući kako u raznim naukama postoje različiti instrumenti i igre (u aritmetici - ritmomahija⁶, u muzici - monokord) te da igra došla sa istoka - šah, takođe ima svoj tajanstven moralni smisao, Nikola Kuzanski u igri loptom nalazi očigledno najadekvatniji primer na kom će objasniti svoje shvatanje sveta.

Ovako nešto može i da iznenadi, ali, ipak samo one manje upućene, jer igra loptom i njena bliskost svetim stvarima i onom svetom poznati su od najstarijih vremena⁷; već je i Platon sav ljudski život video kao igru a ljude kao igračke bogova (*Nom.*, I 644d; VII 803c⁸); međutim, ono što ovde, već na samom početku privlači našu pažnju, to su prve rečenice pomenutog dijaloga: Jovan se Nikoli, kardinalu titule sv. Petra u okovima, obraća rečima: "Vidim, vratio si se u naslonjač, umorivši se, naravno, igrom lopte. Hteo bih, ako nemaš ništa protiv, da popričam s tobom o njoj" (I, 1). Dakle, na početku dijaloga Jovan

⁶ Igra piramidama različitog oblika koju spominje Jovan od Solsberija u spisu *Polikratik* (I, 5; Pismo 249).

⁷ O tome opširnije u knjizi: Uzelac, M.: *Filozofija igre*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987, posebno, str. 76-8. Ovde bih samo istakao da *nije slučajnost* ili je više no to, da članovi fransuske Narodne skupštine koju tada čine treći stalež i većina sveštenstva (koje pristupa trećem staležu dan ranije) zakletvu polaže 20. juna 1789. u Kuglani. Ovo nikako ne treba videti kao oblik profanacije ideje, budući da se pomenuta Kuglana nalazi u Versaju, a do Sale staleža.

⁸ U VII knjizi *Zakona* Platon piše o tome kako «treba živeti igrajući se» (803d); igra je sadržana u prinošenju žrtava, pevanju i plesu koji imaju za cilj da umilostive bogove i odbiju neprijatelje, kaže Platon na istom mestu i ovo više no jasno ukazuje na ritualni karakter igre.

zatiče Nikolu u igri, isto kao što Efežani zatiču Heraklita zanetog igrom s dečacima u Artemidinom hramu u Efesu (*Diog. L., IX 3*). Kako je u strogo determinističkom svetu isključena slučajnost, ne treba ni ovde početak Nikolinog teksta pripisivati pukoj slučajnosti: igra je sveta stvar; od najstarijih vremena ona se odvijala u blizini hrama ili u samom svetilištu; u igri učestvuju upućeni u njena pravila i, što je najvažnije, kao što se igre ne ustručava jedan veliki mislioc s početka istorije filozofije (Heraklit) tako isto, do zamora, njom se bavi i jedan kardinal koji svojom mišlju i svojim filozofskim delom istupa iz starog u novi svet i misli početak jedne nove istorije filozofije, jer igra, kako to ističe Platon, čoveka ne unižava, čineći ga prezrenim bićem već nasuprot tome - bićem dostojnim uvažavanja od strane bogova (*Nom., VII 803d*).

U oba slučaja podstrek mišljenju je igra – na prvi pogled neobavezna a u suštini sudbonosna; u oba slučaja igra je povod da se kaže još nešto, nešto bitno o svetu a o čemu je svakom od ove dvojice filozofa koje deli nešto manje od dva milenijuma bilo posebno stalo. Dok Heraklit igru nadređuje politici, Nikola Kuzanski igru nadređuje obavezama koje postavlja kardinalski položaj. I jedan i drugi igraju se kako zarad igre same, tako i da bi razumeli svet.

Lako ćemo se složiti s tim da ovo shvatanje igre, kakvo nalazimo kod Nikole Kuzanskog, daleko nadilazi shvatanje još uvek najvećeg autoriteta njegovog vremena – Aristotelovo; dok je jedini filozof srednjega veka o kome se iz poštovanja govorilo kao o Filozofu, igru video samo kao

nešto čemu se posvećujemo u časovima dokolice, Kuzanski, ni časa ne gubeći iz vida njen sveti karakter, ovde je daleko bliži Platonu koji smatra da čovek svoj život treba da provodi u igri (*Nom.*, VII 803c) i tako navešćuje Šilerovu tezu o igračkoj suštini čoveka; svima nama poznate su reči Fridriha Šilera iz njegovih *Pisama o estetskom vaspitanju*, koje čine "stub celokupne zgrade estetske umetnosti", a kazuju kako je čovek čovek tek u igri jer "on se igra samo onda kad je u pravom značenju reči čovek, i on je samo onda čovek kada se igra".

O igri kao načinu gledanja božanskog govori već Plotin (*Enn.*, III, 8); tom gledanju teži sve – i čovek i sva priroda i to se zbiva na način igre. Posebno je važno razumeti kako igra potiče iz tog nagona za gledanjem (*theoria*) jer tek u igri (i sa igrom) biva jasno da čovek nije potpuno determinisan, da ne funkcioniše samo kao deo nekog mehanizma; upravo igra prevazilazi ograničenja koja nameće nužnost. Ko se igra, taj hoće da bude slobodan i tako se stvaralački odnosi spram sveta - kroz potvrđivanje svoje slobode. Onaj koji se igra, taj izlazi iz sveta ograničenosti i na posve drugačiji način odnosi se spram sveta koji ga realno okružuje. Reč je o igri mogućnostima o prevazilaženju granica uz pomoć fantazije. Sve to ima u vidu Nikola Kuzanski kad piše kako su "lopta i njeno kretanje proizvod uma, da nijedna nerazumna životinja ne pravi loptu koju bi potom na određen način usmeravala ka cilju", te da je "igra takvo ljudsko delo kojim čovek prevazilazi sva druga živa bića našeg sveta" (I, 3).

Ovu tezu o igri, o tome da je ona specifično čovekova delatnost, budući da samo čovek može da se igra, sredinom XX stoleća kao temeljnu i vodeću misao, nalazimo kod jednog od najznačajnijih mislilaca našeg doba - Eugena Finka; u svojim predavanjima o temeljnim fenomenima ljudskoga opstanka (*Grundphänomene des menschlichen Daseins*) održanim na Pedagoškoj visokoj školi u Frajburgu 1955. godine, Fink će igru istaći kao temeljnu ontološku strukturu ljudskog opstanka⁹, kao mogućnost čoveka uopšte¹⁰, kao isključivu mogućnost ljudskog postojanja¹¹, a da bi se tek "u nedopustivim metaforama moglo govoriti o nekoj igri životinja ili antičkih bogova"¹².

Životinje nemaju projekt, nemaju zamisao i odluku da se igraju, i njima, po rečima Kuzanskog, nedostaje sposobnost za slobodu koju čovek ima. "Stvarajući ovu igru – kaže on - ja sam zamislio, razmislio i rešio ono što neko drugi nije ni zamislio, niti o tome razmislio, niti to rešio, i to stoga što svaki čovek ima sposobnost da zamisli, razmisli i reši, sve što hoće" (I, 34). Budući da poseduju sopstveni slobodni duh, ljudima je svojstveno da ne moraju misliti isto; ali, nije tako kod životinja koje sve to što čine, a čine jer na to ih nagoni priroda, te sve jedinke iste vrste deluju na isti način pa i gnezdo sebi grade na isti način, kaže na istom mestu Nikola. Na taj način on odbacuje estetizirajući

⁹ Fink, E.: *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*, Nolit, Beograd 1984, str. 310.

¹⁰ Fink, E.: *Epiloge zud Dichtung*, V. Klostermann, Frankfurt/M., 1970, S. 7.

¹¹ Fink, E.: *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*, str. 292.

¹² Fink, E.: *Oase des Glücks*, K. Alber, Freiburg/München 1957, S. 10.

odnos spram prirode i životinjskog sveta, pošto bi u tom slučaju igra bila tek neka estetska proizvodnja prirode a što bi omogućavalo da se s punim legitimitetom može govoriti o igri morskih talasa ili o igri životinja; da je tako, osnovna igra bila bi igra prirode, a tek potom igra njenih stvorenja – životinja i ljudi.

Time što kao preduslov za igru ističe slobodu, a polazeći od toga da je za igru neophodna sloboda, ili, drugim rečima, zalažući se za svet igre kao svet indeterminizma koji je isključivo ljudski svet, Nikola Kuzanski je delom blizak Platonu ali isto tako i savremenoj filozofiji, na što ćemo pokušati da ukažemo na kraju ovog izlaganja i to poslednjim dostignućima savremene nauke.

Insistirajući na razlici čulnih i vegetativnih sposobnosti čoveka i životinje, on kaže: "treba obratiti pažnju na to da te moći, vegetativna, čulna i moć uobrazilje, ulaze u razumsku moć ljudske duše" i da se ovim poslednjim čovek razlikuje od životinje, jer je njegova priroda savršenija, budući da poseduje blagorodniju i savršeniju intelektualnu moć koja sa prethodne tri moći i čini čovekovu dušu (I, 38). Čovek je, dakle, biće više od životinje – on je mikrokosmos, mali svet; on ima dušu kao što i svet ima dušu (*spiritum universonum*) koja sve iznutra hrani, ujedinjuje, povezuje, razvija i pokreće (I, 40). Tu dušu sveta neki nazivaju, kaže Nikola, *složena neophodnost*, ili, *sudbina u supstanciji* koja sve "dovedeno prethodno u poredak izvodi iz sebe" (I, 40).

Čovek ne može biti neko biće po sebi koje se ne bi nalazilo u odnosu spram sveta i razumljivo je što Nikola

nastoji da što preciznije odredi taj odnos: čovek je, kaže on, mali svet ali istovremeno i deo velikog. Samo tako moguće je da celina svetli u svim svojim delovima; odsjaj univerzuma nalazi se u svakom njegovom delu zato što sve stoji u određenom odnosu i u odnosu spram celine; ali, odsjaj sveta je u čoveku veći no u drugim delovima sveta; budući da savršena celovitost prosijava više kroz čoveka no druga bića u univerzumu, čovek se manifestuje kao savršen svet, mada pritom i mali no, ostajući deo velikog sveta. I dok Univerzum poseduje ono univerzalno, čovek u sebi sadrži ono pojedinačno; univerzum je jedan no pojedinačnih svetova je mnogo; zato, mnogi pojedinci nose u sebi oblik (*species*) i lik jednog savršenog univerzuma; u tako raznovrsnom mnoštvu bezbrojnih malih svetova, koji jedan drugog smenjuju, univerzum se razvija ka najvećem savršenstvu (I, 42).

Univerzum je jedno, jedinstveno i jedino, najveće carstvo a čovek malo carstvo unutar tog sveta, ali, ipak, carstvo; i za jedno i za drugo carstvo, i za čoveka i za univerzum, simbol je lopta a igra loptom način egzistencije. Zašto baš lopta dobija toliko veliki značaj i kakav se to u njoj krije najviši smisao? Kuzanski na takvo pitanje odgovara: zato što ona odražava sfernu okrugloću sveta koja je nevidljiva ali istovremeno najsavršenija (I, 9). Ovde Nikola preuzima i ponavlja staro pitagorejsko učenje po kome celina sveta (kosmos) jeste umna i okrugla (*Diog. L.*, VIII 24) a da je pritom među čvrstim telima najlepša lopta (sfera) a među figurama krug (*Diog. L.*, VIII, 35). Nije dakle stvar u tome što je lopta najjednostavnije i najsavršenije

telo, već u tome što ona simblizuje kosmičku igru i što je izraz jedinstva stvari, celine, izraz poretka celine sveta.

Ako znamo da je igra starija od svake kulture i da se u njoj ogleda iskonski čovekov način odnosa spram sveta, neće nas iznenaditi ni to što najstarije igre imaju ritualni karakter; najstarije igre loptom podražavaju pobeđničko kretanje sunca i njegovu pobedu nad demonima tame¹³; često se igra loptom povezuje i s kultovima meseca pa kad se zna da za ritualnu igru loptom u starom Meksiku kao i pominjanje igre loptom u tekstovima iz piramida a u okviru uputstava dušama na putovanju kroz nepoznate predele neba¹⁴, posve je razumljivo što u tom kontekstu govori i sam Kuzanski: "U samoj stvari, forma sveta je nevidljiva okruglina. Oduzimajući vidljive forme svoj vasioni ostaje samo jedan lik (*vultus*), a upravo mogućnost postojanja, ili nevidljiva materija, u kojoj kako se uobičajilo da se govori, prebiva sva ukupnost stvari; biće dovoljno filozofski da se dopusti da se u osnovi punine nalazi okruglost" (I, 14).

Videli smo: lopta je delo čoveka¹⁵, jedinog bića sposobnog da zamisli i projektuje igru. Isto tako, a to je posebno važno, Nikola kaže da je on zamislio igru o kojoj je ovde reč; no da bi se razumelo kakva je to igra kojom se do

¹³ Heinz-Mohr, G.: *Das Globusspiel des Nikolaus von Kues*. Erwägungen zu einer Theologie des Spiels, Kleine Schriften der Cusanus-Gesellschaft, Heft 8, Paulinus-Verlag Trier 1965, S. 5.

¹⁴ *Op. cit.*, S. 5.

¹⁵ Treba obratiti pažnju na to da je vidljiva lopta samo lik nevidljive lopte koja postoji u umu majstora, budući da um ima sposobnost stvaranja likova (*figendi*); imajući u sebi slobodnu sposobnost mišljenja, um ima način da izrazi svoje zamisli i to je umeće koje poseduju slikari, skulptori i zanatlije (Kuzanski, de ludo globi, I, 44)

umora zanima jedan kardinal, da bi u času odmora (između dve igre) nastavio o njoj da razmišlja, igra koja simbolično govori o svetu i smislu života, te je istovremeno i sama svet, odnosno, život - neophodno je da prethodno sagledamo: (a) sredstva igre (I, 4), (b) prostor igre (I, 20-22), (c) ontologiju igre (I, 4), (d) teološki smisao igre (I, 50-51) i (e) kosmološki/umetnički smisao igre (I, 44).

b. Sredstva igre

Čime se čovek zapravo igra? Prvi odgovor bi mogao biti: on se igra sa samim sobom, sa drugima, sa vanljudskim tvorevinama, sa misaonim stvarima i tvorevinama mašte, ili, kako to E. Fink formuliše: igrač se igra sredstvima igre, stvarima koje se okrutno sudaraju u prostoru, i predstavama koje nisu nige do u njegovoj glavi¹⁶. Za igru potrebno je oruđe igre - igračka a igračka može biti svaka stvar koja ima određenu svoju funkciju u igri. Kao igračku u ovoj njegovoj igri, Nikola Kuzanski navodi loptu. Ali, ta lopta ima poseban oblik: nije reč o lopti koja ima savršen oblik, već o lopti s udubljenjem koja je posebno napravljena za igru kakvu je zamislio ovaj filozof.

Reč je o posebno obrađenoj lopti koja je rezultat umeća tokara (zanatlije koji izrađuje predmete od drveta). Na lopti se zapaža velika ispupčena hemisfera, i mala, udubljena. Između te dve nejednake hemisfere je telo lopte koje se može beskonačno menjati menjanjem površina pomenutih hemisfera i sa svakom izmenom lopta će se kretati na nov način (I 4).

¹⁶ Fink, E.: *Epiloge zur Dichtung...*, S. 8.

Lopta savršenog oblika, bude li bačena, nastaviće svoje kretanje pravolinijski ne menjajući najkraću, idealnu putanju; ali lopta s dve nejednake polovine, kakvu konstruiše Kuzanski, kretaće se zavojito, spiralno, krivom putanjom koja je *nepredvidljiva*. Ovako konstruisana lopta ne može se kretati pravolinijski ali ni potpuno kružno, prelazeći pravilan kružni put (I 4). Takva lopta se kreće krivom putanjom, ali krivost te putanje ne može se unapred predvideti.

Ovde se moramo još jednom zapitati: zašto je lopta koju koristi Kuzanski "nesavršena"? Odgovor bi mogao biti sledeće: savršenom loptom može se igrati samo bog, a čovek, kao nesavršeno biće sposobno da dosegne samo nesavršenu sliku sveta, može u rukama imati samo nesavršenu loptu. Ovakva lopta možda je nedostatak, ali je istovremeno i prednost: savršena lopta kojom bi se mogao koristiti bog ima sasvim odredenu, predvidljivu putanju; isto tako, i stvaranje božije je predvidljivo – najbolje i najsavršenije od svih mogućih; ali, zato što je nesavršen, čovek je nepredvidljiv, nepredvidljiv je i rezultat njegovog stvaranja.

To opet, može značiti da bog nema moć umetničkog stvaranja u svetu; njegovo stvaranje ostaje uvek onostrano, apofatičko; čovek, naprotiv, stvara u svetu, uvek s neizvesnim ishodom i on je jedini istinski umetnik unutar sveta.

Ukazujući na širinu mogućnosti same igre koja leži u nepredvidljivosti, Kuzanski, u nastavku teksta, naglašava još jedno važno svojstvo kretanja ovako oblikovane lopte: linije koje ona opisuje svojim kretanjem različite su i nikad

se ne poklapaju, nezavisno od toga da li loptu bacaju razni ljudi ili jedan te isti čovek i to stoga što je sam hitac različit (I 5). U svakom slučaju, može se predvideti da će pri jačem izbačaju linija kretanja biti pravija a pri slabijem krivlja; tokom samog kretanja, linija će u početku biti pravija a kako sila slabi - zakrivljenija; ako je sila inercije jača, kretanje je pravije i lopta prevladava svoju deformisanost; sa slabljenjem sile, ona se sve više kreće shodno svojoj prirodi.

c. Prostor igre

Prostor igre određuje Nikola Kuzanski s deset koncentričnih krugova. Zadatak igrača je da loptu uputi u središte svih krugova. Da bi se u tome uspelo nedovoljno je samo loptu uputiti ka zamišljenom cilju po pravoj liniji, jer, videli smo: ona se neće, zbog svoje deformisanosti, pravilno kretati. Do središta lopta može dospeti samo kretanjem po krivoj liniji ma kog oblika bila lopta, tj. ma kakav bio odnos između njene dve različite hemisfere (I 20).

Ovde se moramo na trenutak zaustaviti. Cilj otkrivanja je ono skriveno, kaže Kuzanski i krajnji cilj svega spoljašnjeg je ono unutrašnje, ono u unutrašnjosti. U isto vreme, treba obratiti pažnju na samu simboliku krugova o kojima govori Kardinal a kojoj ćemo se još vratiti. Krugovi ne izražavaju ništa drugo no stupnjeve gledanja (II, 72), teorijske nivoe do kojih se dospeva na putu ka centru, ka središtu sveta (koje je svuda i nigde i u kome se po shvatanju Kuzanskog nalazi Bog). Svaki krug ima svoj centar i taj se može videti samo iz kruga; van kruga je smrtni mrak kojim tumaraju bića ne videći ništa iako imaju

oči i mogućnost voda; duhovnim životom može se videti samo unutar kruga; no to svetlo ne prostire se u prostoru stvari jer to nije telesno svetlo koje nailazi na prepreke već svetlo božanske slave.

Spoljašnji krug koji obuhvata sve predstavlja haos, u njemu je naredni krug kao izraz moći elemenata, potom dolazi svet minerala, biljni svet, potom svet čulnog, svet imaginacije, svet logičnog (racionaln), svet intelektualnog (inteligibilno); kao deveti krug je svet umnog (intelektibilno)¹⁷. To je put od nesavršenog ka savršenom, od tame ka svetlosti, od mračog ka vidljivom, put ka desetom krugu koji je moć svih moći.

Ovo kretanje iz kruga u krug podseća na nebeska putovanja duše opisivana već kod prvih hrišćanskih mislilaca poput Klemeneta iz Aleksandrije koji izlaže mističko-ekstatičko učenje o uspenju duše vernika ka bogu; to putovanje, ta *ekstaza* nalik je putovanju duše nakon smrti i taj rizičan put uvek se učio (a o tome nam svedoče knjige s uputstvima za umrle, kao i starohebrejski apokrifni spisi); slična shvatanja srećemo i u kultu Mitre gde se govori o sedam stupnjeva a što odgovara sferama sedam planeta.

Na ploči s iscrtanim koncentričnim krugovima odvija se igra. Cilj je: dospeti loptom u centar, u deseti krug. No, čak i da je u pitanju najsavršenija lopta, ona ne bi mogla preći put od mesta A, koje je van poslednjeg, perifernog

¹⁷ Ovih devet krugova jasno ukazuje na inspiraciju koja Kuzanskom dolazi od Dionisija Areopagite; na pitanje sagovornika Jovana o devet horova anđela Kuzanski govori o anđelima kao duhovnim moćima (*intelligentiae*).

kruga, do središta C; neće se to desiti ni u slučaju da je teren savršeno ravan i da je lopta krajnje okrugla, jer takva lopta dodirivala bi podlogu samo u jednom atomu (I 21). Svojim kretanjem lopta bi opisivala nevidljivu liniju ali nikako i liniju koja bi označavala put od A do C. Jer kako bi se lopta zaustavila u samom središtu, u C koje je veličine jednog atoma - pita Nikola Kuzanski (I 21). Takva lopta, veličine atoma, kojoj bi najviša tačka bila istovremno i najniža, jednom započevši kretanje - kretala bi se večno jer ne bi mogla da se različito ponaša, budući da ono što se kreće može se zaustaviti samo stoga što se različito ponaša u dva uzastopna momenta vremena.

Ako se ima u vidu da je lopta u realnoj igri koju igra Kuzanski nesavršena, baš kao i čovek, onda iz toga sledi niz konsekvenci, budući da je njeno kretanje slobodno, i time potpuno nepredvidljivo.

d. Ontologija igre

Upravo u pojmu *nepredvidljivosti* leži ključ za razumevanje zamisli Kardinala. Lopta nastoji da kretanjem savlada ono što je protivno njenoj prirodi (I 5), da potre spoljašnje uticaje kako bi se mogla kretati u svojoj slobodi. Svojim kretanjem lopta gradi imaginarni svet igre, stvara posve drugu dimenziju i posve drugi prostor od onog u kome se realno nalazi.

Mnogima će izgledati paradoksalno to da jedna lopta prebiva u dva sveta, ali to je situacija naše svakodnevne egzistencije. Mi neprestano iz našeg realnog sveta gradimo i jedan drugi imaginarni svet koji nam ne ostaje nešto strano, "spoljašnje" i "tuđe"; mi "ulazimo" u taj *drugi*, imaginarni

svet i u njemu igramo ulogu koju nam zadaje sama igra. Čovek se kao igrač gubi u svojoj tvorevini, ali, to gubljenje je svesno gubljenje: ni jednoga časa čovek ne gubi svest o toj podvojenosti, o dva sveta u kojima se istovremeno nalazi; da je drugačije, čovek bi završio u paranoji. Samo učešće u dva sveta to je ono što izdvaja čoveka u odnosu na sva druga bića, to je ono što njegov opstanak (*Dasein*) čini specifičnim i razlikuje ga od svakog postojanja (*Existenz*).

Igra o kojoj govori Kuzanski jeste zapravo sam život. Sav svet jeste teatar o kojem govori Plotin u trećoj *Eneadi*: sva ljudska dela samo su dečije igre... sva ta klanja i te smrti, osvajanja gradova i pljačke treba posmatrati kao na pozornici, jer sve je to samo smena maski i dekoracija – i plač i ridanje samo su recitovanje (*Enn.*, III, 2.15). U igri, kaže Plotin, ozbiljan samo onaj ko ne zna šta je ozbiljnost, onaj ko je samo igračka u igri.

Da je čovek možda nešto više no samo igračka u rukama bogova moguće je reći tek u vreme nakon Dekarta (1596-1650) kad se počinje isticati specifičnost čovekovog načina postojanja; nije nimalo slučajno što se tek u naše vreme počinje jasno razgraničavati opstanak i postojanje, ali, isto tako, činjenica je da već kod Nikole Kuzanskog srećemo prve nagoveštaje o tome kako je moguće otvaranje polja mogućeg koje se ne nadovezuje neposredno na tok stvarnih događaja a može se razumeti kao zajednica igre koju čine igrač, lopta i prostor u svojoj dvostrukosti (stvaran i imaginaran).

e. Teološki smisao igre

Ta novosmišljena igra, kaže Kuzanski, svakom je

lako i smesta razumljiva; ona je i vesela, zbog smeha koji često izaziva lopta što stalno nekud beži krećući se na najrazličitije načine (I 50), ali, ona je i ozbiljna, pre svega zbog imaginarnog stvaranja koje se u njoj odigrava, odnosno zbog dubokog smisla koji u njoj otkrivamo. Nimalo slučajno, upravo na ovom mestu, kada je već odredio sredstva, pravila i način igre, Kuzanski nastoji da u igru uvede red koji nije beskoristan (I50) a koji ovoj zapravo daje određeni smisao koji nas vodi pouci. Nacrtao sam znak tamo gde stojimo, kaže Kuzanski i krug na sredini trga. U središtu kruga je presto Cara. Njegovo carstvo unutar kruga jeste carstvo života. U krugu devet je drugih. Po pravilu, lopta se kreće da bi se na kraju zaustavila unutar kruga (I 50). Ko prvi skupi 34 poena, broj godina Hrista, taj je pobednik. Igra je, nastavlja Kuzanski, kretanje naše duše iz svog carstva u carstvo života gde je mir i večna sreća. U centru je Car i daritelj života - Isus Hrist. Kada je on bio nalik nama, on je uputio loptu (*globus*) svoje ličnosti (*persona*) tako što se ova umirila u centru života i pokazala da kako je on učinio treba da činimo i mi (I 50).

Bog čoveku daruje život, on je početak, osnova i svrha i on mu se otkriva. Ali u osnovi takvog sveta u kome se nalazi čovek a koju čini igra sveta, moguća je parafraza Avgustinovih reči: "Stvorio si nas za sebe, a naše srce je nemirno, jer je mir u Tebi". U tom slučaju igra je samo simbol kretanja naše duše ka carstvu života u kojem je pokoj večne duševnosti i u čijem središtu tronuje onaj što daruje život. Takva igra odvodi nas van granica našeg *Ja*, van granica mogućeg logičkog saznanja, u svet gledanja, u

svet *theoria*. Svet je samo sveta božija igra a svaka igra - igra je sa životom.

Već ranije Kuzanski je pokazao da se ne mogu nikad poklopiti dve krive iz dva bacanja; to znači da se ni posle beskonačno mnogo bacanja lopta ne može zaustaviti dva puta u istoj tački. Tačaka ima beskonačno mnogo. Naša lopta, kaže Kuzanski, može slediti onu Hristovu ali nijedna više lopta ne može da se zaustavi u tom apsolutnom središtu života u kojem se zaustavila Hristova lopta; mesta unutar kruga ima beskonačno mnogo¹⁸, stoga se svaka lopta zaustavlja u sopstvenoj tački ili atomu gde nijedna druga lopta dospeti ne može (I 51).

O kakvoj je igri tu reč? Više je no jasno da ovde imamo istinsku igru sa svim njenim svojstvima, sa svim bitnim karakteristikama, ali da pred sobom imamo njeno alegorijsko tumačenje. Posve je drugo pitanje da li je Kuzanski iskonstruisao ovu igru da bi nam potom na alegoričan način govorio o smislu našeg života, ili je alegorija poslužila samo kao naknadni argument, kao opravdanje same igre.

Naime, najveći a možda i najskriveniji problem u čitavom ovom izlaganju čini kvalitet kretanja lopte, a rekli smo da tu se radi o nepredvidljivosti. Upravo nepredvidljivost je ono što mora zbuniti jednog teologa. On ne može u svetu u kome bi trebalo da važi princip determinacije tako olako da prihvati slobodno kretanje

¹⁸ To je očita aluzija na poznato mesto iz Evandjelja: «Mnogi su stanovi u kući oca mojega. A da nije tako, kazao bih vam: idem da vam pripravim mesto» (Jov. 14. 2).

lopte koja svoje kretanje ima samo u svojoj prirodi; upravo ova indeterminisanost ostaje skriveni i najveći problem.

f. Kosmološko/umetnički smisao igre

Da igra za Kuzanskog ima alegorički ali i metaforički smisao, o tome svedoči i njegov stav da je vidljiva lopta samo odraz nevidljive koja postoji u umu majstora (I 44). Ovaj stav je već na prvi pogled neoplatonistički, no u nastavku odmah vidna je i razlika: "primećuješ – nastavlja Kuzanski – da um u sebi poseduje sposobnost stvaranja likova (*fingendi*) - tj. um u sebi, imajući slobodnu sposobnost misli, nalazi umeće u kome se otkriva njegova zamisao, umeće koje se naziva majstorstvom stvaranja oblika" (I 44). Umećem na koje se ovde poziva Kuzanski vladaju grnčari, skulptori, slikari, tokari, kovači, tkači i njima slični majstori.

Svima njima je zajedničko nastojanje da obrade materiju kako bi ova mogla da zadobije formu zamišljenu u njegovom umu; mogućnost koja postoji u materijalu moguće je samo kretanjem prevesti u stvarnost gde ona zadobija formu zamišljenu u umu i tako se čini krug: iz mogućnosti materije izvodi se prvobitno zamišljena forma. Svaka dobijena vidljiva forma jeste samo lik i odraz istinske a nevidljive forme koja se javlja u umu i jeste sam um (I 44). Ovo mesto je nesporno veoma dragoceno za viđenje prirode umetnosti i umetničkog stvaranja u prvoj polovini XV stoleća; ali, mi se ovde bavimo prvenstveno pitanjem igre loptom, a u prvom redu samom loptom.

g. Lopta: uvod u panglobizam

Koje su moguće konsekvence iz gore navedenih stavova? Pouka do koje dospeva N. Kuzanski u igri loptom do te mere je značajna da ostaje začuđujuće zašto su potonji njegovi čitaoci naglasak daleko više stavljali na igru a mnogo manje na samu loptu. Lopta je tu daleko više od metafore kojom se tumači majstorsko umeće, budući da je po sredi nešto posve suprotno tome: ukazivanjem na odnos materije i forme ovde se tumači "priroda" lopte: "isto tako – kaže Kuzanski – kao što se naša lopta u umu tokara pokazuje kao sâm um, pa kad je um sebe hteo da pokaže u vidljivom obliku kakav je zamislio prilagodivši se zamisli, on je pripremio materiju u ovom slučaju drvo koje će prihvatiti formu i potom povratno tokarskim strugom uveo formu u drvo (I 45).

Na taj način lopta je postojala u umu i sama loptarhetip jeste zapravo sam um. Lopta je postojala kao mogući lik u neobrađenom drvetu kao materija; ona je bila u kretanju kada je iz mogućnosti (*potentia*) prevedena u stvarnost postajući sama stvarnost. U stvarnost je prešla njena ranije postojeća mogućnost, tako da svojim stvarnim likom lopta učestvuje u određenju i ograničenju mogućnosti, koja je određena stvarnim likom na taj način na koji se dobija lopta u svom čulnom obliku (I 45).

Ovaj primer, karakterističan za prirodu ljudskoga umeća, služi Kuzanskom za građenje predstave o božanskom tvoračkom umeću i on ističe kako "između božanskog stvaranja i ljudskog delovanja postoji razlika jednako velika kao između tvorca i tvorevine" (I 45).

Božanski um koji u sebi zamišlja svet (a pritom ta zamisao jeste sam um jednak zamisli) može se nazvati svetom-arhetipom. Stvaranje sveta je prevođenje lepote svoje zamisli u čulni vid. Bog je stvorio (a) mogućnost (*potentia*) da lepi svet bude i (b) kretanje pomoću kojeg je svet mogao da iz svoje mogućnosti pređe u vidljivi oblik, gde se *mogućnost da svet bude* u aktu stvaranja određuje na stvaran način i to (a) tako kako je hteo bog i (b) kakva je sama mogućnost /po svojoj prirodi/ ona mogla da bude (I 45).

Važno je uočiti još dva mesta, dva početka odgovora koje daje Kardinal u ovom dijalogu; tako, u odlomku koji ovde analiziramo Kuzanski, opisujući prirodu ljudskoga umeća i njegovoj razlici spram božanskog (I 44) kaže: "duboko ideš", da bi nešto kasnije naglasio: "*istina*, između božanskog stvaranja i ljudskog delovanja takva je razlika kao između tvorca i tvorevine". Ni ovde, kao ni na nizu drugih mesta, Kuzanskog ne napušta oprez: on nastoji da do krajnjih granica ostane precizan i da ni na trenutak ne bude dvoznačan; on potvrđuje svoje pravoverno teološko stanovište a da ga pritom ni za trenutak ne napušta filozofski žar.

Moguće je da ovde Kuzanski, hteo to on ili ne, idući u dubine a držeći se istine, videći kao svoju misiju ujedinjenje svih crkava i svih veroispovesti, a o čemu postoji niz svedočanstava, ima u vidu jedan pojam boga koji se znatno razlikuje od uobičajenih hrišćanskih predstava. Konačno, možda je tu manje reč o pojmu a više o jednom regulativnom principu koji će nekoliko stoleća kasnije biti

prikazan kao veliki arhitekta za kojeg je akt stvaranja identičan s proiznošenjem lepote sveta-arhetipa u čulni oblik.

Smatram da centralno pitanje ovog dijaloga Nikole Kuzanskog jeste pitanje biti lopte; tu nije toliko reč o suštini igre koliko o onom čime se ona igra, kao i o samom ulogu u igri. Uostalom, već na početku filozofije Ksenofan (570-478. pre n. e.) nas uči da je "suština boga loptastog oblika i da nipošto ne liči na čoveka" (*Diog. L.*, IX 2, 18). Ta suština boga istovremeno je i suština sveta koja se može misliti tek uz pomoć modela kakav nam predlaže N. Kuzanski. On je zapravo prvi mislilac koji promišljajući razliku i srodnost božanskog i ljudskoga stvaranja, umom na božjoj a srcem na čovekovo strani, pokazuje veličinu čoveka kakva izrasta iz njegove nesavršenosti. Pravo stvaranje moguće je samo na tlu neodređenosti a paradoks savršenstva, sadržan u tome da je savršenstvo moguće samo dok je moguće usavršavanje nesavršenog, otkriva se u svom punom sjaju - sa svešću o ljudskoj nedovršenosti; tek nesavršena lopta može ukazati na prednosti ali još više na "mane" savršene lopte. Te "mane" zapravo su božji nedostatak: transparentna proračunljivost vodi u svet čistog determinizma u kome čovek više ne nalazi mesta. Tek u svetu slobode, u svetu nepredvidljivosti i neodređenosti moguć je život i to nam otkriva ova meditacija o lopti.

Ovu misao u njenom likovnom obliku naći ćemo kod jednog romantičarskog pesnika i slikara nadahnutog prerenesansnim oblicima ali ne bez uticaja Mikelandela i manirista; reč je o Viljemu Blejku (1757-1827) i posebno

njegovom reljefu u metalu s naslovne strane knjige *Europe, a Prophecy* (1794). Iako ranije uzore ne možemo zanemariti, ovo Blejkovo delo pod nazivom *Prauzrok stvari – Bog* veoma je dobra ilustracija za ono o čemu je ovde reč. Ne gubeći iz vida ni uticaj tada vladajućih deističkih učenja u Evropi, posebno u Engleskoj, ovde imamo prikaz Boga sa rasklopljenim šestarom nad prazninom.

Bog se nalazi u savršenom krugu, u lopti iz koje istupa samo njegova leva ruka sa šestarom; sâm krug/lopta jeste njegova čista misao, svet-arhetip. Sve ono što je van kruga, što ima tek da se dogodi samo je vremenski odraz lepote što oduvek prebiva u potenciji. Um Majstora, najvećeg Neimara i najvećeg, zapravo, jedinog istinskog Igrača, šestarom razmerava iz lopte, iz svoje savršenosti, prostor moguće igre a taj prostor igre jeste čovekov realni svet. Sam svet postoji kao velika, beskonačna igra mogućnosti koje se voljom boga a u skladu s njihovom prirodom prevode u stvarnost a samo s jednim ciljem da sve deformitete ponište i svet dovedu u stanje u kome na data pitanja postaju razumljivi i odgovori.

Tezej je pobedio Minotaura ali sa slikom istinskog boga u ruci.

Tako se opet vraćamo svim temeljnim pitanjima koja je otvorio ovaj kratki dijalog: ne bez razloga i dalje možemo sebi postavljati pitanje o ontološkom karakteru igre o kojoj je ovde reč ali isto tako i o svetu koji u toj igri loptom nastaje. Bez obzira na eksplicitno izražene didaktičke namere i alegorijski karakter igre koji ovoj pridaje

Kuzanski, više je no jasno da ovde na delu imamo nešto daleko veće, dalekosežnije, nešto što premašuje mnoge od tema koje nalazimo u filozofskim spisima XV stoleća. Majstor naizgled "malih" tema, proslavljen svojim spisom *De docta ignorantia* ovde je izložio svoju kosmologiju i da paradoks bude veći, trebalo je da prođe više od pet stoleća da bi neki njegovi stavovi stupili u plodan dijalog s filozofijom i naukom. Ako sam na bliskost Kuzanskog i E. Finka samo delimično i ukazao, ostaje mi da pomenem šta je to zajedničko Kuzanskom i savremenoj fizici. Kada je o ovoj poslednjoj reč, pre svega imam u vidu otkrića o nestabilnim, slabo organizovanim disipativnim strukturama, poslednja otkrića u oblasti elementarnih čestica, kao i poslednja kosmološka otkrića o tome da kosmos ima istoriju ali i to da u svetu vlada nestabilnost i nepredvidljivost te da nam je dat posve mali horizont vremena unutar kojeg možemo živeti samo sa krajnje verovatnim naznakama.

Sa tim je u dubokoj korespondenciji nepredvidljivo kretanje lopte o kome govori Kuzanski i model na koji se on poziva jeste model koji na najprimereniji način tumači upravo naš svet. Ono ideelno, ono božansko, svesno se ostavlja s one strane svega poznatog i dokučivog a svet se pojavljuje pred nama u svojoj indetrminisanosti i polivalentnosti.

Konačno, više je no jasno da se Kuzanski i naša savremenost susreću u pojmu *nepredvidljivosti*. Istina ovom pojmu Kuzanski je nastojao da dá teološku interpretaciju; mi to još uvek ne činimo jer se čini da i dalje imamo

premalo elemenata za neku zahvatniju sintezu. Kuzanski je pritom jasno upozorio da budemo li što više delovali na loptu, ni u kom slučaju ne znači da će ona doći i bliže cilju. Njeno kretanje, iako nama podstaknuto, razvija se iz samog sebe, a lopta se kreće iz svoje slobode.

4. Agon i sport

a. Uvod. Pojam agona

Za nadmetanje i takmičenje stari Grci imali su jedan jedinstven izraz: *agon*. U njemu su se zbirale sve slike i sve misli o borbi u palestri i na stadionu; taj pojam podrazumevao je takmičenja atletičara i rvača, pesnika i rapsoda, muzičara i tragičara, pevača i najavljiivača dobrih i loših vesti. U narodu čiji je duh bio opsednut nagonom za takmičenje, nije bilo ničeg ni većeg ni značajnijeg od agona i učešća u njemu, jer samo agon vodio je do granice čovekovih mogućnosti, do granice s čije druge strane bilo je ništa koje su obični smrtnici videli kao smrt, a filozofi kao ništinu ničeg.

Kada se danas govori o agonu, obično se ima u vidu poreklo tog fenomena u antičkoj kulturi i potonje njegove nestajanje u kulturološkim i filozofskim raspravama. U poslednje vreme taj pojam počeo je iznova da se javlja, počeo je da se preliva i na oblast ekonomije i politike (naročito kad je reč o savremenoj evropskoj civilizaciji), ali on više ne zrači niti pleni onom sudbonosnošću kakva ga je odlikovala u nadmetanjima starih Grka na stadionima gde je vetar donosio miris soli i mora smešan s treperenjem grana stoletnih maslina čije vreme sve manje bejaše od ovoga sveta.

Sušтина agonálnosti prožimala je kod starih Grka svako nastajanje i nestajanje, težnju i najmanjeg bića da se sopstvena egzistencija, nerazlična od suštine egzistencije drugih stvari, uznesu u više slojeve trajanja, u svet

božanskog mira i smeha sa druge strane vremena. Agon jeste borba ali i duh te borbe, kao njeno najviše sredstvo, aura u kojoj su ljudi i stvari jednako disali pred velikim *ništa*. On je u svesti starih Grka pretpostavljao takvo dešavanje u kojem se samomanifestuje biće u suprotstavljanju drugom, sebi jednakom nastojanju, a samo s jednim ciljem: da dosegne se najviše dobro.

Kako agon podrazumeva borbu, to znači i suprotstavljanje, što opet podrazumeva postojanje drugog kao protivteže, jednakog po sili, a u suprotnosti, jer u protivnom, ne može biti ni borbe ni suprotstavljanja, agon je bio jedini izraz kojim je svet sam mogao sebe u igri da razume.

Da bi antički čovek opstao i potvrdio sebe u svetu, on se morao usredsrediti i sebe u svojoj identičnosti videti kao snagu i silu naspram njemu suprotstavljajuće sredine, a to podrazumeva aktiviranje svih životnih i duhovnih moći; to aktiviranje sopstvenih moći i njihovo usmeravanje krajnjim granicama sopstvenog bića i jeste agonalnost.

Kod starih Grka agonalnost je temeljni princip, na kojem se zasniva svo unutrašnje kretanje u čoveku usmereno na ispoljavanje i potvrđivanje njegove suštine. Upravo u agonu manifestuje se sila kao fundamentalna kategorija sveg postojećeg, pri čemu se to manifestovanje ispoljava u socijalnoj sferi, jer, tek delovanjem sile spram sile potvrđuje se mogućnost čovekovog višeg postojanja.

Ovo poslednje, jeste kretanje što sebe pokazuje kao nastajanje i nestajanje u čijoj pozadini je stalno i

nepromenljivo *jedno* sposobno da se potvrdi i ispolji samo u borbi jednakih suprotstavljenih moći.

Pojam sile ne pretpostavlja samo kretanje koje se ostvaruje u nekom bivstvujućem, već i to da svaka stvar, živa ili neživa, ukoliko uopšte jeste, jeste kretanje. Sve što jeste, jeste sila koja samu sebe manifestuje. Sve što jeste, jeste jedinstvo, jedno, koje se kreće i širi u mnoštvu svojih manifestnih oblika (Hoffmeister).

Ako se bivstvujuće pokazuje kao protivigra sila, tada bit bivstvujućeg jeste opšta borba (*polemos*), otac i vladar svih stvari, kako to kaže Heraklit (Diels, B 53). Bivstvujuće se uvek održava u kretanju zahvaljujući onom što mu je suprotstavljeno. Na taj način sila se može realizovati u svojoj biti samo u suprotstavljenosti sila.

Ali, to suprotstavljanje još nije sam agon; ono samo upućuje na njegovo postojanje, jer bez sile nema borbe. Agon je moguć tek u sudaru dve delatne sile. Sile moraju biti aktivne, pri čemu čak ni suprotnost aktivnosti nije isključena: i ona je moguća kao latentni među-korak, kao među-momenat, jer se kao stanje pretvara u pad i poraz odakle se, iz ništa, samo biće iznova i uvek iznova potvrđuje.

Sve ovo moglo bi ukazivati da agon uvek pretpostavlja borbu atletičara, borbu konačnih, za slavu, utreniranih individua, ali, nadmetanje je moguće jednako i u muzici, poeziji, slikarstvu, u sporenju rečima vezanih za stvari (besedništvu), u pozorišnoj umetnosti. Nadmetanje postoji svuda gde se javljaju drugi, istaknuti u svojoj razlici spram nas, ali jednaki nama u snazi i veličini. Ljudi se

mogu boriti s ljudima, ne s bogovima, i isto tako, čovek može sporiti s drugim čovekom, no ne i sa Bogom.¹⁹

Nadmetanje podrazumeva moć vladanja nekim predmetom, mogućnost da se u borbi bude prvi. Zato za čoveka manifestovanje sile nije samo demonstracija fizičke moći, već i realizacija njegove slobode, slobode kao pojave njegove volje.

Fizička moć ukazuje na antropološki karakter sile kao pojave žive materije koja se nalazi u stalnoj promeni. Težnja k rastu, širenju u raznim smerovima i na različitim nivoima čini materiju životno sposobnom. Osećajući njeno kretanje čovek usmerava silu u smeru koji mu se pokazuje nužnim i neophodnim za njegovo samoostvarenje. Ta sposobnost usmeravanja jeste svojevrsno umeće, veština da se prepreka prevlada, zaobiđe, odnosno nadvlada jednakom silom.

Agon prožima različite slojeve ljudskoga bića. Po Aristotelu, sila kao sposobnost je neophodna da bi se uopšte moglo biti delatnim, posebno ako čovek pred sobom ima cilj da postupa u skladu s vrlinom. Moguće je ono što biva zahvaljujući nama (*Nik. et.*, 2, III, 1112b), našoj spremnosti i moći da se ostvarimo u svom prednaznačenju. Po Aristotelu, uzajamni odnos i suprotstavljanje sila koje čovek

¹⁹ To je razlog što u srednjem veku, kada je o književnosti reč, ne možemo imati tragediju jer ona, po svojoj biti uvek pretpostavlja sukob dveju jednakopravnih sila, kako je to bilo kod starih Grka, a u srednjem veku, u doba vladavine hrišćanstva, kada je spram čoveka Bog, Bog je uvek u pravu, i u tom slučaju možemo imati samo dramu, ali ne i predstavu uzdizanja i stradanja).

inicira, ne nastaju bilo gde, već u njemu samom, i nisu ništa drugo do njegova sloboda.

Svako umeće zahteva od čoveka da određen princip realizuje nalazeći se uvek u bitnoj svetlosti, na granici svojih mogućnosti i takav princip može biti *kanon*, opštevažeće pravilo kojeg se pojedinac ne samo nužno pridržava već je istovremeno spreman da ga s punom odgovornošću prenese narednim pokolenjima. Na taj način kanon kao neophodan obrazac odražava mehanizam koji usmerava silu na realizovanje volje i čovekove slobode.

Agon je usmeren postizanju pobede i u tome je uzrok njegove realne sile; kao rezultat pobede do koje se borbom dolazi formiraju se vrline (*habitusi*) čijim upražnjavanjem nastaje etos kulture koja determiniše kolektivnu svest. Svaka vrlina određuje smisao i značenje koji se u agonu prihvataju kao opšte i sveobavezujuće vrednosti.

Protivrečnosti do kojih može doći u sukobu vrednosti mogu se razrešiti samo kao posledica agona, i to razrešenje ostaje u temelju društvenog identiteta. Jedinstvo i celovitost sociuma, na klasičnom predpostmodernom stadijumu, na kojem su se nalazili stari Grci, posledica je uspostavljenog jedinstva čovekove fizičke dimenzije i njegovog duha, pošto je jedinstvo koje u sebi nosi agon sadržano u sistemu vrednosti na kojem insistiraju i socium i čovek.

Jasno je da ovo ne važi više kad je reč o našem vremenu koje *agon* zamenjuje *sportom*, vremenu u kojem se na mesto časne borbe dva pojedinca pred nepristrasnim elanodicima (ili bogovima, kao izrazima najviših principa),

odvija borba ekipa, timova (u kojima pojedinci, opčinjeni samo rezultatom i krajnjim ishodom susreta) nisu više određeni najvišim habitusima, jer ni sudije više ne sude nepristrasno kao u staro doba.

U klasično vreme sukobljene sile obrazuju poredak, i on je ishod sukoba sile koja je odnela pobeđu i sile koja je pretrpela poraz. Agon pretpostavlja i mehanizam koji utvrđuje meru i granice agresivnosti te je u isto vreme obrazac koji za sobom povlači ili poraz ili trijumf u pobeđi.

Protivrečnost mnoštvenosti bića ne prevladava se u rezultatu agona već se učvršćuje na neko vreme kao određen poredak vladavine (koji se manifestuje fizički ili moralno) budući da protivna sila u sukobu ne biva poništena već samo drugom silom slomljena.

Poredak – pre svega, to je hijerarhija manifestovanih moći, sa-egzistencija sila u nejednakosti, no ova se ne može prostirati van datog joj njom unapred određenog prostora. Prostor je mesto na kom se odvija i ospoljava agon. U isto vreme, prostor je i posledica agona, tlo (Bodengeltung), osnova i uslov *izrastavanja* u izvornom značenju antičke reči *physis*.

Agonalne sile se ne mogu sukobiti a da sukob ne ostavi nikakav trag na onom što je van njih, što ih uslovljava i omogućuje. Taj sukob nužno ostavlja tragove, ožiljke u prostoru, a ti tragovi jesu potvrde zbivanja u kulturom preobrazovanom svetu, znaci slave i bola koji su posledica borbe, na čijem se ishodu formira celina sećanja.

Na takav način agonalnost izražava težnju ka samopotvrđivanju čovekovog bivstvovanja. Čovekovo

oslobađanje je praćeno umećem agonalnosti (agonistike) i formiranjem prostora istorijskog pamćenja u ćijem je centru sadržana identičnost ćoveka i društva koja je izraz, nadmetanjem otvorenog, ništenja ništa.

b. Filozofske osnove grćke agonalnosti

Konstatovali smo da se agonalnost u drevnoj Grćkoj shvata kao susret dvaju suprostavljenih naćela, kao borba u kojoj protivrećnost treba biti prevladana, ali u isto vreme i oćuvana, budući da je protivrećnost sama unutrašnja bit agonalnosti.

O borbi (*polemos*) kao temeljnom fenomenu govori Heraklit iz Efesa (540-480) u svom spisu o prirodi (*Peri physeos*). Njegov spis nam nije saćuvan, a sam naslov ne govori po sebi mnogo jer je kao takav bio uobićajen za spise većine Heraklitovih savremenika; do nas su došli samo fragmenti tog dela (iako je isti bio ostavljen na ćuvanje na svetom mestu, u Artemidinom hramu), a sakupljeni krajem XIX stoleća iz dela razlićitih antićkih pisaca i filozofa koji su manje ili više verodostojni, te ne znamo uvek da li su verni navodi, moćda tek njihova interpretacija neoslobođena filoloških grešaka, a moćda posledica misaonih nesporazuma razlićitih autora.

Pravo Heraklitovo ućenje ne znamo, kao što ne znamo ni koliko su ga u svom kosmološkom kljuću tumaćili stoici (dva stoleća posle njega) i moćda se pritom interpretacijom udaljavali od njegovih neposrednih stavova dajući im dimenziju koji oni sami nisu imali; još manje

znamo koliko je „kosmologičnošću“ odisala je sama misao mračnog Efežanina.

Sporovi filologa i filozofa na tu temu ni danas ne jenjavaju, kao što ne prestaju pokušaji da se izloži njegovo učenje oslobođeno balasta kasnijih, naknadnih interpretacija koje nije uvek odlikovalo visoko razumevanje, a još manje se može reći da se uvek uvažavala korektnost u interpretaciji čak i onog što ne bi smelo biti sporno.

Teza o apsolutnoj promenljivosti svih stvari od davnina se smatrala heraklitovskom i ako stavu da se sve menja, Platon dodaje kako se sve kreće i ništa ne biva, time je formulisan suprotan stav od onog kojim se odbacuje promenljivost bivstvovanja. Time se Heraklit razlikuje od jonskih fizičara i ne treba ga ubrajati u "jonske filozofe prirode". U svetu koji je dostupan saznanju Heraklit ne nalazi ništa što bi bilo nepromenljivo i odustaje od potrage za tako nečim. Osnovnu misao da se sve menja tako što stvari prelaze jedne u druge, Heraklit je izrazio na mnogo načina, pre svega tako što je iz raznih oblasti stvarnosti uzimao primere o tome kako stvari prelaze u svoje suprotnosti; bit sveta je u promeni i ona se ni iz čega ne može izvesti; nema neke postojeće stvari, jer svaka stvar nastaje i nestaje u večnoj svetskoj igri. Na taj način, za Heraklita počelo nije neka stvar koja se ne menja a sama po sebi se nalazi u pokretu (kao kod Milećana), već je počelo to samo kretanje čiji su proizvod sve stvari.

Treba reći da ni Heraklit nema razvijenu pojmovnu filozofsku terminologiju i ova misao se kod njega ne javlja u apstraktnoj jasnosti već kao čulna slika. Možda ovde treba

još jednom istaći kako su svi fragmenti presokratovaca još u XIX stoleću imali više filološki značaj no filozofski. Ako se ima u vidu shvatanje koje srećemo u najoštrijem vidu kod Hegela, da istina prebiva u pojmu, jasno je da će mišljenje koristiti pojmove a ne slike; ovo što nalazimo kod Heraklita i većine presokratovaca jeste mišljenje u slikama. Biće potrebno još čitavo stoleće da, počev od F. Ničea, preko M. Hajdegera pa do E. Finka, filozofija dospe do samosvesti kako se ne mora misliti samo u pojmovima već i u slikama, a takvi su u znatnoj meri egzistencijali (Hajdeger) ili temeljni fenomeni (Fink); nimalo slučajno i Hajdegeru i Finku ostajemo trajno zahvalni na tome što su omogućili jedno novo čitanje presokratovaca, čiji tekstovi nisu više samo predmet interesa klasičnih filologa već temelj iz kog izrasta čitava filozofija.

Milećani su govorili o tome kako je svako kretanje i svaka promena pod uticajem toplote; to je uticalo na Heraklita da kretanje sveta vidi kao vatru; tako je za njega vatra počelo (*arché*), no ne neka vatra kao konkretna stvar (vatra u peći, ili plamen zapaljenog drveta), već vatra kao nešto što uvek ostaje identično sebi, kao proces, u kome uvek nastaju i iznova nestaju stvari; vatra je svet u njegovoj nenastaloj i nedovršenoj promenljivosti.

Sve ovo već je za stare mislioce predstavljalo veliku teškoću i zato su Heraklita još u stara vremena nazivali *mračnim*. Inače, kod antičkih doksografa čitamo kako je Heraklit, sin Herakontov, bio kraljevskog porekla i da se prestola odrekao u korist svog brata; u Efesu je vladala demokratija koju Heraklit nije cenio; bio je ponosan i ohol,

govoreći da "mnogoznalaštvo ne uči mudrosti jer bi naučilo Hesioda i Pitagoru, Ksenofana i Hekateja" (Diels, 22 B 40). Kada su ga molili da napiše zakone za grad, nije za to mario rekavši da je grad već u vlasti loše uprave pa se stoga radije sa decom igra kocke u Artemidinom hramu, no da se bavi svojim sugrađanima. Kad su Efežani stali oko njega posmatrajući igru on je navodno rekao: "Šta se čudite, nevaljalci? Nije li bolje da radim to nego da uzmem učešća s vama u državnim poslovima?" Heraklit je za sebe govorio da nije imao učitelja, da sam istražuje i da je sve naučio od sebe sama. Dok je bio mlad govorio je da ništa ne zna, a kao odrastao govorio je da zna sve.

Heraklitu se pripisuje spis *O prirodi* koji je navodno imao tri dela: *O kosmosu*, *Politika* i *Teologija* i koji je on, po predanju ostavio u Artemidinom hramu potrudivši se da ga nejasno napiše kako bi mu mogli pristupiti samo sposobni ljudi i kako ne bi bio lako preziran od prostog naroda (Diels, 22 A 1). Dok je Teofrast smatrao da je Heraklitov spis teško razumljiv zbog njegovog melanholičnog karaktera, Sokrat je navodno rekao Euripidu: "Ono što sam razumeo izvrsno je; a mislim da je tako i ono što nisam razumeo: samo je za to potreban delski ronilac kako bi se došlo da njegovog dna". U svakom slučaju, spis koji je do nas došao u fragmentima izazivao je nedoumice već u antičko vreme. Danas ne znamo ni oblik u kome ga je Heraklit pisao; da li ga je pisao u aforizmima, ili su sačuvani fragmenti samo delići teksta koji su kod savremenika izazivali najviše sporova. U ovom drugom slučaju, ako je tačno da su do nas došla samo ona mesta koja nisu bila predmet opšteg

slaganja (a tako je izgledala i sa većinom fragmenata presokratovaca), istorija filozofije presokratovaca bila je u najvećoj meri *istorija "pogrešnih" mesta*, istorija onog što je vodilo u sumnju, a van našeg domašaja ostaje sve ono u čemu je postojala opšta saglasnost.

Konačno, možda je ta Heraklitova tajanstvenost posledica neke čudne mešavine apstraktnog i konkretnog, neposrednog i simboličkog; možda to nije neka namerna tajanstvenost već se javlja kao posledica njegovog slikovnog mišljenja koje mi uporno pretaćemo u pojmove. Heraklit nije bio u mogućnosti da misli koja stremljenja nađe uvek i adekvatnu formu; zato kod njega nalazimo i svečani svešteni ton kao i onaj retorički, s mnogo slika koje su izraz veličanstvene fantazije.

Ako se pođe od toga da vatra/kretanje jeste počelo svih stvari, moglo bi se pomisliti da je Heraklit samo na mesto jednog počela (voda, vazduh, apeiron) stavio drugo, no nije tako; kod Heraklita počelo (*arché*) ima drugi smisao no kog Jonjana, jer vatra je s jedne strane identična sa kosmosom, a s druge s božanstvom, premda kod njega možemo naći i izrazite elemente hилоzoističkog panteizma.

Mada Heraklit kao krajnji uzrok svih stvari, kao počelo, ističe vatru u čijoj osnovi se ne nalazi neko neprolazno biće, on ipak u njoj vidi i nešto što ostaje bivajuće u svakoj promeni, te ona i može biti predmet naučnog istraživanja upravo stoga što nema ničeg postojanog osim promene, kao što se i večno kretanje odvija u određenim oblicima koji se uvek ponavljaju. Iz toga sledi metafizički zadatak: naći trajni poredak promena, ritam

kretanja, zakon promene. Tu se, u još nerazvijenom obliku javlja pojam *zakon prirode* u liku mitološkog *heimarmene* (sudbina, kob) kao što su sve određene sudbine, ili u obliku svevladajuće *dike* (pravda, sud) koja kažnjava za svako odstupanje/prekoračenje.

Za Heraklita najopštija forma postojanja jeste suprotnost i njeno prevladavanje. Iz toga što "sve stvari teku" sledi da svaka pojedina stvar pri svom neprestanom menjanju sjedinjuje u sebi stalno suprotstavljene attribute. Sve je samo prelaz, granična tačka između nastajanja i nestajanja, a život prirode je trajno preplitanje suprotnosti u čijem sukobu nastaju pojedine stvari (sukob je otac svega i svega kralj; B 53). No, kao što te suprotnosti nastaju, na kraju krajeva iz žive vatrene svetske moći, tako isto u njoj nalaze ravnotežu i spokoj. Vatra je nevidljiva harmonija: "suprotno se sjedinjuje i iz različitog nastaje najlepša harmonija" (B 8); vasiona je jedinstvo koje se raspada i potom vraća u sebe; ona je u isto vreme i razdor i mir - nedostatak i obilje (B 67). Prelazak jedne stvari u drugu i obratno odvija se tako što oba procesa delujuć, neprestano prelaze jedan u drugi. Tako se kod pojedinačnih stvari, misli Heraklit, dobija privid trajanja, a to je u slučaju kad dve suprotne sile čuvaju ravnotežu u svojim rezultatima, na primer: reka se čini nepromenljivom, jer koliko vode otekne, toliko i dotekne. Ritam promene Heraklit vidi kao dva puta pa stoga i kaže: "Put prema gore i put prema dole jedan je i isti" (B 60). Pri tom treba imati u vidu da ovde izrazi "gore - dole" imaju prostorni, ali isto tako i vrednosni smisao. Ako je verovati onom što kaže Diogen iz Laerta, da je Heraklitov

spis imao tri dela od kojih je srednji o "politici", onda već kod ovog mislioca imamo pokušaj da se ne samo usput misli smisao čovekovog postojanja (kao što to beše slučaj kod Milećana), već da se čovek postavi u središte istraživanja. U čoveku se, po mišljenju Heraklita, ponavlja suprotnost između čiste vatre i nižih stvari u koje se ona pretvara; kao životni princip duša je vatra; ona je zarobljenik tela koje je sastavljeno od vode i zemlje i koje je duši ne tako drag predmet. Tu je izgleda Heraklit prihvatio učenje o putovanju duše, čime je blizak Pitagori i nekim misterijama. Uopšteno gledano, ako je na religioznom planu Heraklit bio blizak Pitagori, bio je daleko od narodnih verovanja približavajući se monoteizmu koji je imao etički karakter.

Besmrtnost duše i njeno savršenstvo Heraklit je tumačio time što ona svoju hranu dobija od svetske vatre, od sveopšteg uma, od logosa koji joj je svojstven (B 115); to se zbiva i fizički - disanjem, čije zaustavljanje prekida svaku delatnost, a i psihički - radom čula koja usisavaju večnu vatru pomoću unutrašnje (to je razlog što duševna delatnost slabi za vreme sna, premda "i oni koji spavaju radnici su i saradnici onog što se zbiva u kosmosu" (B 75)). Što je duša "vatrenija" i suvlja, tim je bolja i umnija ("Suva duša je najumnija i najbolja" (B 118)) i time više učestvuje u svetskom umu. Ali, kako je svetski um istovremeno svetski zakon, umnost čoveka je u zakonitosti, u svesnom potčinjavanju čoveka tom zakonu. Zato Heraklit vidi etički i politički život čoveka u vladavini zakona i zato je on protiv anarhije masa (koju donosi demokratija); potčinjavanje

svetskom zakonu je potčinjavanje poretku; na taj način duša dolazi do jasnosti i sreće. U tome Heraklit vidi teorijski zadatak čoveka koji se ne može dostići ako je čovek vođen samo čulima a ne umom: "Oči i uši su loši svedoci ljudima ako imaju varvarske duše" (B 107).

Ono što je za nas ovde posebno važno, naročito kad je reč o agonálnosti, jeste sam pojam polemosa, ideja borbe kao stanja sukoba svih stvari; onima koji iz naše perspektive hoće da sagledaju Heraklitovo učenje, njegove ideje neće biti ni jasne ni do kraja dokučive. Nije nimalo slučajno što su ga neki smatrali „militaristom“ jer je navodno zastupao rat; koliko je to budalaština, ne vredi ni govoriti; on nije govorio o ratu kao međuljudskom sukobu, nego o ratu (*polemosu*) kao stanju svih stvari.

U svakom slučaju, ovo je mesto od kojeg mora ići dalje Heraklitovo tumačenje igre. Igra je stanje stvari, stanje sveta u kojem se ovaj večno nalazi. Ako makar to razumemo, razumećemo i bit agonálnosti: njen smisao nije u rezultatu nadmetanja i spora, već u prirodi same stvari. Stvar je u tome da spor jeste stanje stvari, da razrešenje samo je sporedan momenat koji na kraju nikog i ne interesuje. Zato Šekspirov Otelu u petom činu istoimene tragedije govori o tome kako je smrt razrešenje, olakšanje. A problem je u nečem drugom, u življenju određenog stanja čija je forma krivica.

Tako, ponavljam osnovnu ideju po ne znam koji put: ideja agona je *u stanju* suprotnosti i protivrečnosti ne u pukom njegovom razrešenju.

Kad je reč o agonalnosti kao kosmičkom fenomenu, treba imati u vidu, osim Heraklita kod koga nailazimo na pomenutu ideju o borbi suprotnosti, i Empedokla koji govori o tome kako je život kosmosa rezultat borbe dve stihije ljubavi (filija) i mržnje (neikos).

Empedokle iz Agrigenta (Sicilija) (490/484-430/424), je prvi Doranin u istoriji filozofije. On direktno polazi od Parmenidovog stava da ne može biti nastajanja i iščezavanja, ali istovremeno nastoji da objasni činjenicu nastajanja i nestajanja i objašnjenje vidi u tome da svako nastajanje treba shvatati kao spajanje, a svako nestajanje kao razdvajanje; te osnovne elemente naziva korenima svega; još uvek nije koristio izraz stihija (*stoicheîa*, elemenat). Elementima pripadaju svojstva (predikati): neponiklost, neprelaznost, neizmenjivost, oni su večno bivstvovanje a raznovrsnost i smena pojedinih stvari treba da se objasni kretanjem u prostoru gde se ti elementi mešaju jedan s drugim u različitim odnosima.

Empedoklu pripada prvenstvo u tome što uvodi pojam elementa kao pojam o jednorodnoj stvari kvalitativno nepromenljivoj i do koje se dolazi samo promenom stanja kretanja i mehaničkim delenjem. Do tog pojma on je došao nastojeći da Parmenidovu ideju o bivstvovanju učini pogodnom za objašnjenje prirode. Daleko manje sreće je imao u određivanju koja su to četiri elementa; polazeći od tradicije imenovao je: *zemlju, vodu, vazduh* i *vatru*. Voda, vazduh i vatra igrali su važnu ulogu kod Jonjana, zemlja se javlja u hipotetičkoj fizici elejaca, a kako je Empedokle vatru suprotstavljao trima ostalim elementima, to podseća

na heraklitovski pokušaj da se očuva dvojstvo. Konačno, kako je Empedokle bio odista i interesantna pojava, lekar i pesnik, ova četiri elementa mogu se zamisliti i pesnički: postoji zemlja kojom hodamo, okružena vodom, nad njom je vazduh a dalje, na nebeskom svodu - sjaj zvezda.

Problem koji je odmah iskrsao pred Empedokla glasio je: kako različiti kvaliteti pojedinih stvari nastaju iz mešavine ova četiri elementa; na to on verovatno nije mogao ništa da kaže. Empedokle je naglasak stavljao na proces spajanja i razdvajanja, jer što je više pomenutim elementima pripisivao karakter elejskog bivstvovanja, tim je manje u njima samima uspevao da nađe osnov kretanja u kome su oni morali biti po njegovoj teoriji spajanja i razdvajanja.

Kao čista nepromenljiva bivstvovanja elementi ne mogu da se kreću već mogu samo da budu pokretani; zato je za objašnjenje sveta bilo neophodno da teoriji o četiri elementa budu dodate i pokretačke sile. U tome se zapravo vidi razlika koja postoji između Empedoklovog shvatanja i hilozoizma Milećana. Empedokle je prvi mislilac kod koga su razdvojeni sila i tvar; ako je i uveo taj dualizam, ovaj još uvek nema naučno-apstraktnu već mitsko-poetsku formu pošto je on kao svetske sile koje uzrokuju spajanje i razdvajanje imenovao *ljubav* i *mržnju*.

Mitski i poetski karakter tih sila ne ogleda se samo u njihovim nazivima, već u tome što njihova predstava nije dospevala do potpune pojmovne određenosti, nego se mešala s čulnim slikama. Kod Empedokla ostaje nejasno delovanje pomenutih dveju sila kao i njihov karakter, jer one ne samo

da su sile spajanja i razdvajanja, već, istovremeno, i uzroci dobra i zla (ali ne dobra i zla u etičkom, moralnom smislu). Na taj način Empedokle je nastojao da objasni sâmo bivanje i da zadovolji heraklitovski zahtev da u svetu postoji kružni tok u kome stvari periodično nestaju i iznova se rađaju. Četiri elementa delovanjem mržnje (*neîkos*) potpuno se razdvajaju a delovanjem ljubavi (*phylótes*) dospevaju u stanje potpunog prožimanja. Tako kružni tok sveta ima četiri faze: (a) neograničena vlast ljubavi i potpuno sjedinjenje svih elemenata što Empedokle naziva lopta (*sfaîros*), jedno (*to hen*) ili bog (*théos*); (b) proces postupnog razlaganja koji je posledica delovanja mržnje; (c) apsolutna razdvojenost sva četiri elementa kao posledica potpune vladavine mržnje; (d) proces postupnog ponovnog mešanja elemenata usled prevage ljubavi. Svet pojedinačnih stvari postoji samo u drugom i četvrtom slučaju (b, d) i odlikuje se suprotnošću i borbom između načela spajanja i razdvajanja; ovde je vidan uticaj Heraklita - reč je o svetu ispunjenom polemomom; ali u preostala dva slučaja (a, c) imamo jedno akosmičko tumačenje sveta u duhu elejaca.

Ideja agonizma ponavlja se kod Empedokla u sukobu sila ljubavi i razdora. Kako njih razumeti? Kako razumeti osnovu i bit tog razdora?

Mora se imati u vidu iskonski karakter ovih dveju moći koje nisu ni ljudske ni božanske, već svem ljudskom i božanskom prethode. To je moguće stoga što iz njih, odnosno kroz njih govori iskon sam, a moglo bi se možda reći da one govore kroz iskon. Bićemo bliže njihovom shvatanju ako imamo u vidu da tu nije reč o smeni nekih

moći, kao što ni zlo nije nedostatak dobra (kako to misli kasnija metafizika) i to iz prostog razloga što su te moći predmetafizičke i predmetafizički su mišljene²⁰.

Ovde se moramo čuvati od moralizatorskih, etičkih tumačenja dobra i zla koja nam donosi kasnija metafizika, a na tragu Aristotela; zlo o kojem govori Empedokle nije neko relativno zlo, zlo koje bi bilo smešteno u bivstvujućem, reč je o zlu kao zlu koje je u „ničemu *ničega*“, u nebivstvovanju nebića, i nije izraz tek nekog nedostatka (*privatio*).

Empedokle razlikuje *mržnju* koja je mržnja iskona spram samog sebe i zbog koje se izdvajaju elementi (*voda, vatra, zemlja, vazduh*) kao božanske moći (koje Empedokle vidi i kao božanstva – Zevs, Had, Hera, Nestis), kao „materijal“ iz kog su sastavljena sva druga konačna, pojavna bića, i *ljubav*, kao ljubav spram bivstvovanja u njegovoj sveopštoj punini. Dok ljubav mora biti ljubav ka nećem, mora imati neki objekt, mora pretpostavljati bivstvovanje, mržnja je mržnja bivstvovanja spram samoga sebe, i iskonska mržnja je žudnja (*apetitus*) ka ničem, žudnja samog iskona za *ničim*, i kako Branko Despot kaže, može to zvučati i paradoksalno, „mržnja je istinska ljubav *ničega*“²¹.

Tako imamo s jedne strane dobro, kao objekt ljubavi a s druge zlo kao objekt mržnje; ovi principi (ljubav i mržnja) uz prethodna četiri su večni i svet bi se mogao razumeti, u jednoj daleko slobodnijoj interpretaciji kao

²⁰ O Empedoklu videti neprevaziđeno tumačenje njegovog učenja u knjizi: Despot, B.: *Despotova predavanja* (1969-1971), sabrao i za tisak pripremio Dimirije Savić, Demetra, Zagreb 2014, str. 79-102.

²¹ Op. Cit., str. 86-7.

velika igra ovih šest elemenata koji nisu svi u istoj ravni i koji se ne mogu misliti jezikom potonje metafizike jer se u tom slučaju već pada u naknadnu interpretaciju, koja ostaje samo jedna od mogućih, rekao bih, inspirisana Empedoklom, ali ne i izraz njegovog mišljenja.

Nakon ovoga, da bismo se nekako vratili onom što smo nagovestili kod Heraklita, hteli mi to ili ne, moramo imati u vidu i potonje, mahom površne i pogrešne interpretacije u odnosu na onu koju nam nudi Despot, ali, koje su odredile potonja razumevanja agona kao trajnog stanja stvari a ne izraza neke strmoglave trke za tim da se situacija razreši; jer, razrešenje ne može biti ništa drugo do smrt, ili predmetafizički rečno - *ništa*.

Bez obzira na različita shvatanja koja se mogu sresti danas, ja najrelevantnijim i dalje smatram, kada je o fenomenu igre reč, spise Hajdegera i Finka; stoga, potpuno je razumljivo što ću se u nastavku predavanja njima i dalje vraćati.

c. Sportsko takmičenje u svetlu agonalnosti

U savremenoj literaturi posvećenoj sportu, česti su slučajevi da se sportsko takmičenje vidi u dvojakom njegovom karakteru. S jedne strane ističe se njegova bitno konfliktna dimenzija i poreklo u trajnoj nepomirljivosti suprotstavljenih strana, dok se s druge, govori o tome kako sport doprinosi uspostavljanju harmonije i sklada.

Na prvi pogled pomislilo bi se da se današnji sport tumači agonalno, i da ga možemo razumeti na isti način kao

što se u antičko vreme shvatao agon, no, to je samo prividno.

U antičkom shvatanju agonalnosti imamo mnjenje o dva suprotstavljena načela, ali i predstavu o rezultatu koji daje njihovo susretanje i u kojem se oni i dalje suprotstavljeni održavaju. U tumačenjima prirode sporta toga nema; istaknuta je suprotstavljenost, ali ne i njen razlog, potreba da se ona izdigne na mesto najvišeg principa. Isto tako, u savremenim tumačenjima sporta nema nagovaštaja kosmičke prirode konflikta suprotstavljenih strana, što je bitan momenat antičkog agona.

Savremeni autori ističu kako se sport na kulturnom planu može dvojako tumačiti no bitni razlozi protivrečnosti koja bi bila u osnovi takve tvrdnje navode se tek sporadično i ovlaš, pozivanjem na pojedine empirijske pokazatelje no sve to ostaje daleko od utemeljenog i doslednog tumačenja unutrašnje prirode sporta kao modernog fenomena.

Mnogi savremeni teoretičari sporta dospeli su u tu oblast često iz nevlje, ali s krajnje oskudnim teorijskim potencijalom, i onda, pozivanje na druge jednako takve „teoretičare“ pa i na Kubertena²², više vode nespornim i pojmovnoj, pa i misaonoj konfuziji, no razjašnjavanju bitnih momenata koji bi trebalo da su osnova njihove analize.

Tako i dolazimo u situaciju da se o sportu govori sve i svašta, da on može pobuđivati najuzvišenije, ali i najniže strasti, da može biti rukovođen beskorisnošću, ali i

²² Pročitati Kubertenovu *Povelju sportske reforme* (1930).

pohleptom, da može biti izraz velikodušja ali i korumpiranosti, da može voditi učvršćivanju mira, ali i pripremi za rat.

Svi ti paušalni stavovi i mogu biti načelno tačni, ali se ne moraju odnositi samo na sport, niti su specifično njegovo svojstvo, već mogu biti opšte mesto karakteristično za druge ljudske delatnosti koje takođe učestvuju u izgrađivanju ljudske kulture i koje nisu samo specifičnost modernog doba, kojem po svojoj prirodi pripada sport, već su karakteristika svih segmenata ljudske istorije, i mogu se primeniti na sve njene periode.

Stav kako je „olimpizam filozofija života“ površan je, lepo možda i „zvučni“, ali po svojoj prirodi je banalan, sa malo smisla u sebi, jer filozofija života može biti izgrađena i postojati bez ikakvog sporta i to na mnogo bitniji i egzistentniji način. A reći kako je olimpizam „najuzvišenija filozofija života“, znači samo izvaliti frazu kojom se zapravo ne kazuje ništa, već samo prikriva neznanje filozofske misli i duge filozofske tradicije, i stoga nastojanje da bi se govorilo radi govora, a ne radi same stvari.

Ono što ostaje nesporno, to je bitna razlika između antičkog agona i savremenog sportskog olimpizma i ko među njima ne vidi dubok, nepremostivi jaz rizikuje da govori, a da zapravo ne zna šta i o čemu govori; tako nešto nije neka specifičnost samo našeg vremena, ali jeste nepotrebno zamagljivanje atmosfere koja natkriljuje probleme o kojima je ovde reč.

Shvatanje antičkog agona i nadmetanja kao nečeg radosnog i prazničkog, izraz je krajnjeg nesporazuma i

nerazumevanja onog što su Grci videli u agonu; po svojoj prirodi agon je usled svoje beskrajno konfliktne prirode kao izraza odnosa takmičara i njemu suprotstavljenih moći, duboko i istinski dramatičan i najbolje bi se mogao odrediti kao ekstremno tragičan, tragedijski proces. Kažem: *tragedijski*, jer junaci agona jesu uvek i junaci istinske i najveće tragedije u kojoj se kosmičke moći preobražene u heroje i polubogove igraju same sa sobom dajući ljudima uzor za najviši život ali i za najvišu patnju i tu, odista, nema ničeg ni radosnog i svečarskog, već samo uzvišeno i strahotno, poput svesti o bliskosti granice života i dodira hladne, neminovne smrti.

Pogrešno je reći da za Grke agonálnost se potvrđuje u trijumfu pravednosti; nema tu nikakve pravednosti; radi se samo o trijumfu boljeg, silnijeg, moćnijeg, uzvišenijeg, pri čemu pravednost pada u drugi plan. I nije stvar u tome da čovek sebe u agonu ostvari, već da ostvari ideju agona u njenoj veličini i beskonačnosti.

Ako savremeni sport iznad svega stavlja uspeh i slavu od ovoga sveta, antički agon slavu vidi na onoj drugoj strani u najvišim sferama egzistencije; grčki takmičar nije se borio da bi ga saplemenici slavili i poštovali, već da bi pokazao dostojnost sebe da se nađe na putu kojim bi kročili i bogovi kad bi se obreli u njegovoj situaciji; taj put jeste onaj *methodos* kojim se postupno, korak po korak realizuje i ospoljava moć i princip vladavine koji, kako Heraklit kaže, jedne pokazuje kao bogove, druge kao ljude, jedne čini robovima, druge slobodnima (Diels, B 53).

Isto tako, nije agon motiv dovođenja čovekovog tela, volje i razuma u harmoniju, već harmonizovanja čoveka sa svetom, i njegovog duha s najvišom muzikom sfera; telo je, kako čitamo kod Platona u dijalogu *Fedon* samo *tamnica duše* i nema smisla nikakva harmonizacija duše i tela već se radi samo o oslobađanju duše, o njenom prelasku u više slojeve bića, a da bi tako nešto bilo moguće neophodno je kroz agon stupiti u harmonični odnos sa svetom i onim što je najviše u njemu, sa *idejom dobra*, jer, zašto bi na kraju krajeva, „nevidljiva harmonija bila jača od vidljive“ (Heraklit, B 54).

Pogrešno je govoriti i to da su u agonu stari Grci nastojali da sebe ispituju i oprobaju u krajnje neizvesnim situacijama i tako sebe samorealizuju; oni jesu dospevali u granične situacije, ali ne kao istraživači; njih nije vodila ljubopitljivost već potreba za pobedom, potreba da budu bolji od drugih; a što se samorealizacije tiče, ona je mogla biti i krajnje negativna, kao što nam o tome govori Ahilovo opredeljenje za kratak ali slavan život, i to slavan ne za njegova života (slavan tako što bi on učestvovao u toj slavi), već slavan za druge, u čijem će sećanju on živeti svojom slavom.

Pobornici savremenog olimpizma često na romantičarski način vide antički agon i svet antičkih Grka; visoki etički standardi bili su prisutni i u nadmetanju starih Grka, ali oni nisu bili cilj agonu; ideja o tome kako „nije bitno pobediti nego učestvovati“²³ antičkim

²³ Reč je o poruci nadbiskupa Pensilvanije upućenoj učesnicima prve Olimpijade u Londonu da „... na tim Igrama važnije je učestvovati no

takmičarima bila bi koliko stupidna toliko i lišena svakog smisla; njih nije vodila uzvišenost pogleda na svet, već samo nastojanje da se bude bolji i neprežiden u svojoj nadmoći.

Svakako, tačno je i to da savremeni olimpizam ima i svoje prikrivene ideološke korene u proklamovanju jednakosti za sve; u ime takvog principa svi se okupljaju, a kad se svaka od savremenih olimpijada završi, onda se pokaže da nisu svi jednaki i da je ona bila održana kako bi se pokazala nadmoć onih koji su je organizovali kako bi potvrdili svoju „veličinu“. Kod starih Grka nije bilo tako: mogli su pobediti oni iz Sparte, ali i oni iz dalekog Krotona ili Metaponta. Zato, ako savremeni olimpizam čini krajnje očiglednom bezuspešnost borbe velikih i malih naroda, to je stoga što kod Starih tako nečeg nije bilo, budući da su poreklom bili jednaki i da se nisu borili samo za ime grada iz kog su dolazili već i za borbu samu, kao najviše načelo.

Na degradaciju savremenog olimpijskog principa jasno ukazuju i pozivi za ustrajavanje na etičkoj paradigmi sporta (i njoj adekvatnim pogledom na svet), jer je sportu navodno potrebna njemu primerena „nova etika“, pa se ide čak dotle da se ističe kako je neophodno same etičke norme usaglasiti s principa savremenog sporta, a kakav je savremeni sport, to nam je već poznato i na onom njegovom najprizemnijem, empirijskom nivou.

pobediti“ (1908) (Gilet, B.: *Povijest sporta*, Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 118). Ova poruka treba da se odnosi na one nacije koje na igrama još nisu imale uspeha jer je bitno da i večiti gubitnici učestvuju kako se ne bi ogolela ideologija predodređenih pobednika. Danas bi se u tome mogla videti prikrivena poruka *velikih* upućena *malima* da ostanu večno pokorno mali, da su uloge jednom već raspodeljene i da druge raspodele biti neće.

Ostaje tačno da antički olimpizam ima svoju metafizičku zasnovanost, i to ne stoga što je bio rukovođen nekom određenom filozofijom, već stoga što je sam agon izraz egzistencije i strukture sveta koji sebe u svojoj istinitosti igra kao večna igra bez igrača.

Konačno, savremeni olimpizam nije ni najmanje agonalan i kosmičan poput antičkog: on je samo pragmatičan kao što je pragmatičan svet u kojem se on realizuje, kao što su pragmatični oni što ga organizuju radi svoje neposredne dobiti, svi od *coca-cole* do *adidasa*, od medija tabloida do televizije.

d. Antički borac i savremeni sportista

Svet je za starog Grka bio njegov svet i jedini svet koji je poznao, te je isti njemu bio i jedina realnost ispunjena bogovima i tajanstvenim silama s kojima se on svakodnevno susretao, ponekad s njima i borio, a ponekad im se samo nevoljno povinovao. Svet je bio uređena tvorevina, kosmos, izraz reda i poretka koji je poreklo imao u višim sferama postojanja.

Ljudi tog vremena daleko su više i neposrednije zavisili od okolnog sveta i njihov doživljaj sveta bio je mnogo dublji, ali budići da je bio sve vreme praćen svešću o prolaznosti svega pa i sopstvenog života, viđenog kao mali segment u večnom cikličnom trajanju, taj doživljaj bio je protkam često sumornim, tragičnim tonovima.

Svesti da je sama struktura sveta tragična, da je od samog nastanka, iako večan, određen silama nastajanja i propadanja, antički čovek nije se mogao odupreti, no nije

stoga padao u očajanje i pasivnost već je aktivnim suprotstavljanjem onom što je često bilo i na njegovu štetu, prkosio sudbini i onda kad je znao da njena reč mora biti poslednja.

Uprkos tome, iako je život po svojoj prirodi tragičan, iako je njegov ishod jednako takav i neveseo, to ne znači da čovek nije mogao da se nedaćama suprotstavlja, jer u pojedinostima život je mogao biti nepredvidljiv uprkos determinisanosti koja je njime vladala. U takvoj situaciji čovek je bio spreman da u konkretnim situacijama ide na sve ili ništa, da se kocka, isto, kao što se i sama sudbina često sa njim kockala ponavljajući božanske igre Olimpljana koje Platon pominje u *Zakonima*.

Igra oličena u bacanju kamičaka na svetom mestu, kao što je Artemidin hram (a o čemu na govori Heraklit, *Diels*, B 52; A 1), bila je iznad ljudskih zakona koje su mogli sebi propisivati ljudi i ona je pripadala višem redu te su Grci njoj mogli pristupati samo sa vedrinom, ne mareći za ishod; bitno je bilo dati sve od sebe, igrati bez straha, biti ohol i ponosan pred sudbinom i suđajama.

Da bi se u svemu sačuvala ozbiljnost, odgovornost pred sobom, drugima i svetom kao celinom, stari Grci su, vođeni mudročću, sve što ih snalazi odmeravali iz ugla poslednjeg časa, a o čemu nam govori poznata priča o susretu Solona i Kreza koju nalazimo u Herodotovoj *Istoriji* (I, 30-32).

Veličina starih Grka bila je u tome da se oni nisu mirili sa stanjem stvari koje su zaticali i s rešenjima koja bi im se olako nametala. Iako u vlasti svemoćne sudbine, oni

nisu prestajali da se bore uprkos tome ako bi videli po sebe negativan ishod borbe, što je možda iz njihovog ugla moglo biti i nepravedno, ali su zato znali i za postojanje jedne više pravde koja je i tu „nepravdu“ imala u vidu saglašavajući je, na kraju, s celinom stvari.

Uzor Grci nisu nalazili u Edipu, čiji su život i sudbina bili velika metafora čovekove potrage za istinskim viđenjem, kao što je Platonova parabola o pećini s početka sedme knjige *Države* bila velika metafora u potrazi za smislom života i najvišem dobru, već su uzor svoj videli u Prometeju i njegovom stradanju za ljude. Jer, ako je jedan besmrtnik bio spreman da okovan za kavkasku stenu strada za dobro svih ljudi, onda je za svakog Grka bilo normalno da se primi i negativna sudbina, da se strada za svoje saplemenike, kao što je to učinio Leonida sa njegovih 300 Spartanaca.

Grci nisu bili defetisti i nisu bežali od opasnosti, od situacije koja je po njih bila sudbonosna; oni su sudbini išli u susret, nastojeći da gordo i s mirom koji je bio istinski *olimpijski*, odgovore na situaciju u kojoj su im imperativi sudbine otvoreni kao apsolutno zadani, kada se doživljaj sveta pokazuje kao apsolutno realan, a mogućnost činova koji su pravedni i slobodni najveća. Ponašanje čoveka u takvoj situaciji jeste herojstvo.

Za Grka problem herojstva jeste pitanje života i smrti. Bogovi nisu heroji, budući da su besmrtni; heroji mogu biti samo ljudi koji podražavaju postupke bogova i polubogova. Herojstvo je moguće samo u senci mogućnosti

smrti i heroji mogu biti samo ljudi kao konačna, smrtna bića.

Herojstvo ne podrazumeva pobedu, kao što je to pobeda u ratu ili u takmičenju muzičara i pesnika; tu postoje pobednici, ali ne i heroji. Heroji su oni koji se nalaze u graničnoj situaciji, pred izborom dveju mogućnosti i biraju u ime viših ideala i vrednosti onu koja nije njima naklonjena.

Grčki pesnik sedmoga veka pre naše ere, po rođenju Atinjanin, a duhom potom Spartanac, Tirtej, u jednoj od svojih poema kojima je sugrađanima u Sparti podizao moral, pisao je:

*Lepo je život izgubiti, sa palim vrlim ratnicima,
Hrabrom čoveku, u ratu za svoju domovinu.*

Herojstvo nije ludost. Odluka na herojski postupak nije odluka doneta pri smanjenoj svesti, već naprotiv, iz osećaja najvišeg duga u stanju najviše svesti. Svi ljudi su smrtna bića i svi umiru, pre ili kasnije, no heroji smisao puta do kraja života vide na drugi, daleko viši način, pod uzorom viših merila koja prevazilaze svojom opštošću i nužnošću običnu svakodnevicu.

Upravo zato mi o njima govorimo i kao takve ih pamtimo. A pamtimo ih po postupcima i odlukama koje su doneli u graničnim situacijama: herojski postupak je postupak spartanskog kralja Leonide koji gine u Termopilima braneći sa svojim Spartancima povlačenje grčke vojske; herojsko je držanje Konstantina Brankoveanua i njegova četiri sina 1714. u Istambulu koji

su odbili da pređu u islam i izabrali smrt; herojska je pogibija vojode Stevana Sindelića na Čegru, kao što je herojski i postupak Žarka Zrenjanina koji gine u borbi protiv fašističkih okupatora nedaleko od Vršca; herojsko je držanje Dmitrija Mihajloviča Karbiševa (Дмитрий Михайлович Карбышев) kojeg su nacisti u Mathauzenu u februaru 1945. na očigled svih logoraša polivajući do smrti ledenom vodom na snegu jer je odbio da bude izdajnik; herojski čin je i čin poslednjeg heroja Jugoslavije majora Milana Tepića.

Herojsko držanje podrazumeva nepomućenu vedrinu, visoku svest i rešenost pred nastupajućom smrću koja ne mora biti, ali je neminovna samom odlukom heroja.

Agonalno ponašanje u nizu slučajeva biva i herojsko; primere herojstva nalazimo u opisima događaja koji nam dolaze od Pausanije i Strabona²⁴. Takvo nije sportsko takmičenje. Sport ne poznaje heroje već samo pobednike s relativnim rezultatima koji se pamte od takmičenja do takmičenja, odnosno, dok rezultati koje su oni domašili ne budu nadvišeni još višim.

Ipak, postoji i tračak sličnosti između agona i sporta, pre svega pojedinačnog, a to je – suprotstavljanje. I u agonu i u sportu imamo suprotstavljenost dveju sila, dva protivnika koji nastoje da jedan drugom nametnu svoju volju.

Ali, uprkos sličnosti, odmah nailazimo i na razlike: na ulazu u Olimpiju Grci su pored oltara Zevsu postavili i oltar Kairosu, sretnom slučaju, jer pored volje bogova (koji su se na nadmetanjima ređe mešali u igru i bili samo

²⁴ Videti: *Istorija sporta i olimpizma*.

posmatrači, najčešće nedostižni uzori), Grci su verovali i u postojanje sretnog trenutka, mada ni časa nisu zaboravljali da su olimpijski pobednici uvek bili i miljenici Bogova. Pobjeda je stoga bila i znak blagonaklonosti bogova.

Videli smo da sukob čoveka i čoveka ima u vidu i sukob čoveka i sudbine; grčka nadmetanja bila su u većini slučajeva individualna, nadmetanja individua, što je danas pri dominaciji ekipnih sportova sve ređi slučaj. U takmičenju atletičara ishod se smatrao nedvosmislenim i jednoznačnim, za razliku od nadmetanja u govorništvu, plesu, muzici (gde su, videli smo, ishodi mogli biti i rezultat stvari ukusa i gde usled različitih merila nisu uvek pobeđivali i najbolji pa su u sećanju ostajala i imena drugoplasiranih ili trećeplasiranih. Isti je slučaj i u sportskim takmičenjima pojedinaca gde jasno određena pravila nedvosmisleno ukazuju na pravo pobednika nad pobeđenim.

Grčki takmičarski agon na stadionu podrazumevao je javnost i otvorenost; individuum antike bio je društveni izraz same zajednice i mnogo manje ličnost u današnjem smislu reči. On je daleko više pripadao spoljašnjem svetu no sebi samom. Stoga ono čime se mogao odlikovati bila je slava, ali i ona je u jednakoj meri, ponekad i mnogo većoj meri pripadala gradu/državi odakle je dolazio na nadmetanje, odnosno narodu kojem je takmičar pripadao.

Zahvaljujući, pre svega medijima, današnji sport donosi svojim predstavnicima osim novca i slavu, koja može imati velike razmere; i danas postoji identifikacija takmičara i njegovih „sa-plemenika“ – navijača. Obično se i

tu traži veza identifikacije sa timskim sportovima a rede s pojedinačnim, individualnim i malo važi ovde onaj Pindarov stih:

*Ne traži takmičenje dostojnije pesme,
od olimpijskog trčanja*²⁵.

Preterano je i neodgovorno govoriti da se u sportu čoveku otkriva istina bića; znamo da se ona otkriva u umetnosti i tome nas je već poodavno na sjajni način poučio nemački filozof Martin Hajdeger; sport nema metafizičku dimenziju koju je imao antički agon i sportista se više ne nalazi pred otvorenom biti svoga života i njegovom istinom kako je to bilo u slučaju starih Grka koje je sudbina mogla da porazi (pojedinačno) ali i da ih u isto vreme uzdigne u višu sferu postojanja.

Čak i u slučaju ako bi se desilo da prema Grku u nadmetanju sudbina bude blagonaklona, on se nije usuđivao da u pobedi svetkuje, jer je znao da sa sudbinom sve račune do smrti nikad ne može da izmiri. Grk je mogao samo da bude dostojanstven, da sa uzvišenim osećanjem primi darove sudbine jer ona mu je uvek nagoveštavala i to da se on na vrhuncu svojih snaga u borbi nalazi i na granici bića i nebića, bića i ništine, života i smrti.

Herojski čin, o kojem smo malopre govorili, podrazumeva da se ono odlučno doseže samo jednom i to obično biva na kraju i zauvek. Najviši cilj čovek doseže

²⁵ Пиндар. Вакхилид. Оды. Фрагменты / Пиндар. - М.: Наука, 1980. - 503 с. 1. oda Ференику на победу в скачке. Год — 476. . <<Пелопид>> ГИЕРОНУ СИРАКУЗСКОМУ и коню его 1с

samo jednom. Poznat je slučaj Diagora²⁶ (o kome smo prošlog časa govorili), olimpijskog pobednika koji je u životu postigao sve, i čiji su sinovi postigli sve, i koga je, dok su ga sinovi nosili na rukama sa stadiona, poslanik spartanskog cara, uskliknuvši, pozdravio rečima: „Sad umri, Diagore, ništa slavnije na zemlji ne možeš dostići, a na Olimp te neće pustiti bogovi. Možeš, Diagore, umreti spokojno“. I Diagor je umro; na rukama sinova, u trenutku svog i njihovog trijumfa, na stadionu koji je pljeskao i zasipao ih cvećem.

Postoji i drugi slučaj, slučaj majke koja je zamolila Zevsa da nagradi joj sinove koji su istovremeno pobedili u finišu takmičenja kočijama na Olimpijskim igrama, a Zevs je obojicu pobednika nagradio smrću u snu. Može to nekom izgledati čudno, ali nije; sasvim je logično: život može i treba da bude zaustavljen u času kad je potpuno iscrpeo sebe – i u smisaonom i ontološkom planu.

Grci su znali ono što se nema u vidu kad se govori o današnjem sportu: agon podrazumeva igru, igru koja može biti i metafora postojanja i večnog stanja sveta, igru koja se na najviši način odvija kad je sama sa sobom, kad će čista igra bez igrača (Fink).

²⁶ Diagor sa Rodosa je u pesničenju osvojio venac na 79. Olimpijadi (464). Pindar mu je posvetio svoju sedmu Olimpijsku odu; on i njegovi sinovi osvojili su devet venaca u Olimpiji. Poslednji put Diagor je sa svojim sinovima došao u Olimpiju na 83. Olimpijadu (448), 16 godina nakon svoje pobeđe. Najstariji sin (Damaget) pobedio je u pankrationu a srednji (Akusilaj) u pesničenju. Posle pobeđa, sinovi su oca izneli sa stadiona na rukama.

e. Dekadencija igre u Novo doba – sport

Sport je tipično evropska novovekovna tvorevina. Stvorila ga je aristokratija na zalasku i buržoazija u usponu. Kao motiv on u sebi nema samopotvrdu pojedinca – igrača, već afirmaciju zalazeće slave aristokrata i narastajuće novčane moći buržoazije.

Tokom XVIII stoleća, zahvaljujući pokretu predromantičara postaje sve jača tendencija za povratkom prirodi i uspostavljanju ravnoteže između tela i duha; savremeni sport je nastao tek u času kad se osporio primat racionalnog nad čulnim i kad su oni postali ravnopravni, kad je sfera čulnosti dobila svoje pravo važenja. Stavljanje naglasaka na telesno iskustvo i čulni život krajem XVIII stoleća, podstakao je mnoge mlade ljude u Evropi da se počnu baviti alpinizmom, pa su tada i osvojeni mnogi planinski vrhovi Alpa.

Ako se tome doda da početkom XIX stoleća nakon niza socijalnih revolucija i društvenih reformi slobodno vreme nije više samo privilegija viših slojeva, već svih društvenih grupa, dokolica i slobodno vreme su doprineli da se stvori iluzija o opštoj društvenoj jednakosti i da srednji slojevi društva počnu verovati u ravnopravnost u izboru profesije i dužnosti nezavisno od društvenog porekla.

U XIX veku imamo pojavu aktivnog odmora, koji postaje deo nacionalnog obrazovanja; u Pruskoj je tada bio razrađen i sistem gimnastike s ciljem da se ojača nemačka omladina za buduće oslobodilačke ratove protiv Napoleona; poseban značaj dobija konjički sport (jahanje), a pobornik ovog smeru Fridrih Ludvig Jan uvodi i starogermansku reč

turnen za novi vid sporta. U Evropi tog vremena i severnoj Americi boks, rvanje, mačevanje, tenis i golf dobili su veći značaj nego atletika, ali njima treba dodati i sve veći interes za konjički sport, alpinizam, veslanje i pešačenje po planinama. Poseban značaj u tome igraju engleske srednje i visoke škole gde posebnu popularnost imaju veslanje (u kom se takmičenja održavaju (od 1859. godine svake godine), i od 1829. bez učešća profesionalaca), kriket, a i razne forme fudbala i ragbija koje se u prvo vreme još ne razdvajaju. Bezbol nije bio ni univerzitetski, ni profesionalan i zato je postao i ostao tipično američki. U prvo vreme bezbol je bio amaterski „samo za zdravlje i odmor“, no nakon dve i po decenije (1869) pojavili su se prvi američki sponzori i u Ohaju se formira prva profesionalna bezbol ekipa.

Iako je naziv *sport* postao popularan i počeo da se širi tek krajem XIX stoleća, elemente sporta u nastajanju možemo jasno videti već vek i po ranije; u svojoj dokolici evropske aristokrate se međusobno takmiče i dokazuju takmičenjima i borbama koje organizuju i za koje angažuju atletičare, džokeje i bokkere.

Drugi se takmiče i trče za njih, a oni se klade i pokazuju svoj raskoš novcem koji troše na opklade i hladno gubeći velike svote potvrđuju se kao pripadnici visokih društvenih slojeva.

Sama reč *sport* koja potiče od starofrancuske reči *desport* (zadovoljstvo, zabava) ukazuje na to da je reč o jednoj novoj tvorevini s novom funkcijom i novim vrednostima na kojima će se razvijati. Uostalom, to već potvrđuju i razlozi nastajanja prvih sportskih asocijacija,

budući da se sport od samih svojih početaka organizovana igra po propisanim pravilima.

Budući da među samim igračima nije bio razrađen kodeks časti, oni su u svakoj prilici nastojali da „igrajući“ „izigraju“ i onog koji ih je angažovao, pa su se međusobno dogovarali o rezultatima ili nameštali takmičenje za treća lica koja bi im više platila, dok su džokeji konjima davali i strihnin, radi boljih rezultata.²⁷ Sve to zahtevalo je uvođenje reda u takmičenja. Već 1740. godine u boksu su bila prihvaćena pravila (*Broughton Rules*) kojima se uvode rukavice s mekom podlogom, zabranjuju udarci ispod pojasa, i zabranjuje se opklade među takmičarima kad je reč o njihovim sopstvenim mečevima²⁸. Nekoliko godina kasnije (1750) u Ženevi nastaje Džokejski klub koji objedinjuje vlasnike ergela i onih koji su u konjičkom sportu imali svoje interese i uskoro se izdaju i pravila za takmičenje (*Rules of Racing*), licenziranje hipodroma. Godine 1787. uvode se pravila za igru kriketa.

Sve to još uvek je bilo „stvar“ aristokratskih slojeva, čija kriza krajem XVIII stoleća je usporila i razvoj ovih novih oblika takmičenja, da bi početkom narednog veka s ubrzanom industrijalizacijom koju je pratila urbanizacija na scenu stupila srednja klasa (fabrikanti, advokati, učitelji).

Za razliku od aristokrata koji su se dotad bavili mahom jahanjem, kriketom i boksom, nova klasa sad uvodi

²⁷ Айзенберг, К.: [Спортсмен](#), Логос # 3 2006 (54), str. 5.

²⁸ Godine 1744. stara reč „baks“ (baxen) promenjena je u „boks“ (boxe). Элиас Н. [Генезис спорта как социологическая проблема](#), Логос # 3 2006 (54), str. 42.

u modu i nove vrste takmičenja, pre svega veslanje, plivanje, laku atletiku, golf, tenis, rvanje, a sve to je podrazumevalo posedovanje opreme, postojanje pravila, priručnike za vežbanje i odevanje.

Kako treniranje plivanja ili veslanja nije bilo posve jednostavno, počele su da se osnivaju škole, mahom pri univerzitetima Kembridžu, Oksfordu ali i u drugim školama (*Public Schools*), internatima kao i manjim univerzitetima. Da bi se obezbedili bolji rezultati, u duhu devize „u zdravom telu, zdrav duh“, sad počinje da se stavlja naglasak na fizičko vežbanje, sve više se govori o atletizmu, pa se i reč sportista zamenjuje izrazom atleta, a atletičaru se sad ljudi ne dive samo zbog razvijenog tela, već i zbog samodiscipline i plemenitosti. Staru aristokratsku vrlinu *bespristrasnosti* preuzima i počinje da ceni i srednja klasa. Tako se i poraz lakše prihvatao i prigušivala ekstremna želja za uspehom.

Za razliku od aristokratskih *klubova* koji mahom počivaju na balotaži i gde je dovoljan i jedan negativan glas da neko ne bude izabran u upravu (đžokejski klub, kriket klub), srednja klasa, više demokratski nastrojena stvara *asocijacije* i *saveze* (asocijacija za fudbal, savez za ragbi). Ako su još i 1920. neke discipline bile privilegija viših slojeva, već 1880. brišu se klasne razlike i svi imaju pristup sportu i mogu biti takmičari.

Sve ovo već jasno govori o udaljavanju novih vidova igara pod plaštom sporta od antičkog shvatanja igre. Racionalizacija različitih oblika ljudske delatnosti potiskuje slučajnost, maštovitost, igračku dimenziju; rizik, smelost,

neodređenost nisu svojstva koja neguje industrijsko racionalno društvo.

Radanje savremenog olimpizma

Amaterski sport je dostigao svoj vrhunac s pojavom prvih savremenih Olimpijskih igara održanih u Atini 1896. godine, za čije održavanje nesporno bio je zaslužan Pjer Kuberten čija biografija nije jednoznačna, kao ni njegovo romantičarsko shvatanje o amaterizmu u sportu i verovanje da je učešće važnije od pobeđe; on živi u vreme kad nemački arheolozi otkrivaju istorijsku Olimpiju na Peloponezu, ali to mu nije pomoglo da razum bit antičke igre i grčkog agona.

Kao Francuz, Kuberten je posebno cenio mačevanje i jahanje, ali je imao i veliko razumevanje za britanski studentski sport; kako Britanci nisu bili baš voljni da francusku ekipu u veslanju uključe u takmičenja Oksforda i Kembridža, Kuberten je brzo britanski sportski internacionalizam prozreo kao iluziju i krenuo da uz pomoć drugih zemalja Evrope i severne Amerike inicira stvaranje međunarodnog amaterskog pokreta s predlogom da se prve međunarodne igre održe u Parizu 1900. za vreme održavanja Svetske izložbe.

Predstavnici Grčke su ga preduhitrili i predložili da prve igre budu ipak četiri godine ranije u Atini, pod pokroviteljstvom grčkog kralja (Grčka je i u to vreme bila u lošoj finansijskoj situaciji, kao i uvek) na za to specijalno obnovljenom atinskom stadionu za 70.000 gledalaca.

U tom stadionu, koji je bio prvi tako veliki objekt posle vremena Rimske imperije, mnogi su videli i simbolični

gest obnove antičke tradicije, pa je otkrivanje samog stadiona bio zapravo i najveći događaj prvih obnovljenih Olimpijskih igara.

Koliko su prvih godina antičke igre u Olimpiji imale lokalni karakter, toliko je prvih nekoliko savremenih Olimpijada imalo improvizatorski karakter; većina takmičenja organizovano je na brzinu; zato, francuske sportiste nije podržala nijedna organizacija iz Francuske (biciklisti su osvojili medalje, jer su se slučajno zatekli u Grčkoj u to vreme, sasvim drugim poslom); dvadeset jedan učesnik iz Nemačke dobio je podršku carske porodice, koja je time podržala svoje grčke kraljevske rođake, no po povratku najuticajniiji nemački Internacionalni savez gimnastičara (*Turnerbund*) zabranio im je dalje učešće na Igrama. Sve u svemu, u Atini je trinaest zemalja bilo zastupljeno sa 262 takmičara, a od toga su njih 186 bili iz Grčke.

Sve ekipne trke otkazivane su zbog loših vremenskih prilika, Robert Garet iz Prinštona je pobedio u bacanju diska iako se dotad time nikad nije bavio do početka Igara. Na prvim igrama nije bilo nikakvih igara loptom; laka i teška atletika, rvanje, plivanje i mačevanje, bili su sportovi po uzoru na antičke, a biciklizam, streljaštvo, tenis, gimnastika, penjanju uz konopac, bili su discipline novog doba.

Disciplina koja je više od drugih izražavala duh olimpizma bio je maraton i pobeda grčkog takmičara, Spiridiona Luisa, seljaka, poštara iz sela Amarusi, bila je kulminacija Igara.

Ogromna masa na stadionu, stalno uvećavanje međunarodnih takmičenja i postepeno povećanje jaza između amaterizma i profesionalizma - to su osnovne karakteristike razvoja olimpizma od Atine (1896) do Berlina (1936).

Igre u Parizu (1900) i Sent Luisu (1904) bile su u senci svetskih izložbi, i do te mere skromne da je moglo doći i do njihovog prestanka u daljem periodu, što bi se i dogodilo da Igre u Londonu (1908) i Stokholmu (1912) nisu promenile situaciju i povećale interes publike. Tome treba dodati i učešće žena na igrama 1920. i popularnost klizanja i skijanja koji su doveli do prvih zimskih igara 1924. godine.

Dvadesete godine bile su zlatno doba za boks i trčanje na duge distance, no tada u prvi plan dolaze igre loptom (mada su stavljane pod znak pitanja zbog profesionalizma). U Šamoniju i Parizu (1924) hokej, kerling, vaterpolo, ragbi i pelota postali su sportske discipline. Najveći događaj na Igrama 1924. i potom u Amsterdamu (1929) bio je fudbalski turnir i u oba slučaja pobedio je Urugvaj. Fudbal je postao toliko popularan da je prvi svetski šampionat održan naredne godine u Urugvaju.

Posebno se u istoriji pominju igre u Berlinu (1936); tu je ideologija amaterskog pristupa sportu dovedena do savršenstva; tu imamo spoj grčke tradicije i nacionalsocijalističke ideje, s namerom da se pokaže kako je savremeni sport isto što i igre u staroj Grčkoj, kao i da je nemačka kultura naslednica stare grčke kulture a da je sport zapravo grčko i nemačko blago.

Da bi se to simbolički pokazalo, tada je uvedena predaja vatre s olimpijskim plamenom koji povezuje svetište Zeusa u Olimpiji i stadion u Berlinu; nekoliko hiljada arijevac prenela je olimpijski plamen iz Grčke u Nemačku, a s uverenjem da će kao naslednik stare grčke kulture i starih igara Nemačka iste i dalje redovno organizovati, i već se glavni Hitlerov arhitekta Šper spremio da projektuje stadion koji će moći da primi preko 400 000 gledalaca za sledeće Igre u Nirnbergu i tu stvori novu Olimpiju.

U toj momentu amaterski sport dolazi do svoga kraja; trijumfuje profesionalizam i jedini sportski pobednik je *ideologija*. Angažovanjem Hitlera, Kuberten je morao biti oduševljen, no svestan i toga da je mora preći preko niza svojih principa za koje se tokom života zalagao; umro je sledeće, 1937. godine, a s njim i ideja da će igre lepotom i plemenitošću objedinjavati sve ljude sveta i doprinositi uspostavljanju mira među njima.

Na Berlinskoj olimpijadi po prvi put je došlo do tesne veze sporta i komunikacionih tehnologija koje do naših dana sve više i više određuju iskustvo gledalaca. Tada je nastao prvi veliki sportski film o Olimpijadi (reditelj Leni Rifenštal) ali održan i prvi međunarodni radio prenos i tu su snimljeni prvi televizijski kadrovi, no ostali su malo poznati jer su bili prikazivani samo u bioskopima nekoliko nemačkih gradova za odabranu publiku. A tu je viđen prodor afroameričkih sportista na dominantne pozicije u međunarodnom sportu. Većini su ostale u sećanju četiri pobede Džesi Ovensa i lakoća s kojom je pobeđivao. Taj prvi

televizijski prenos Berlinske olimpijade trasirao je budućnost sporta do naših dana.

Prva televizijska prava platio je BBC 1948. za prenos Igara iz Londona; iznos je bio 3000 dolara; suma je smešna, ako se ima u vidu da su nakon tri decenije lutanja i sporenja oko pokroviteljstva Igrama, televizijski prenosi za olimpijadu u Seulu (1988) plaćeni MOKu 300 miliona dolara i još pola milijarde kroz sponzorske ugovore. Bez sponzorstva koje je dolazilo od televizije i multinacionalnih kompanija, koji su diktirali svoja pravila i kad su u pitanju sportovi, njihovo trajanje, prenosi, olimpijski pokret nije mogao da opstane i Antonio Samaran koji je izabran za predsednika MOKa (uprkos fašističkom pedigreu iz rane mladosti) morao je da pristane na komercijalizaciju olimpijade i prelazak sa amaterskih, idealističkih, na profesionalne, kapitalističke odnose.

Od tog vremena Igre beleže samo pozitivne finansijske rezultate. Njihov pokrovitelj više nisu ni grčki bogovi, ni nemačka arijevska ideologija već kapital najvećih svetskih kompanija, koji ne zna za gubitke budući da je jedino sposoban da se umnožava reprodukujući sebe iz samoga sebe.

Radanje „sportskog“ potrošača

Treba imati u vidu da je u drugoj polovini XX stoleća bavljenje sportom postalo širok način provođenja vremena. Ovde ne mislim na sportiste, već na posmatrače, odnosno na pasivne učesnike igre. U isto vreme značaj bavljenja fizičkom kulturom širokih slojeva društva počele su da

podstiču razne medicinske organizacije. Neki su isticali da je bavljenje sportom i fizičkim aktivnostima značajno za održavanje zdravlja, snižavanje kilograma, bolji rad srca i krvnog sistema.

Posledica toga je da ljudi idu u sportske sale, fitnis klubove, teretane, i na taj način oni ulažu novac u produženje svog zdravog života. Održavanje zdravlja je postalo biznis. Tako je ideologija amaterskog sporta otišla u definitivno drugi plan.

Odlučujući korak u smeru ekonomske metamorfoze sporta načinjen je između olimpijskih igara u Los-Andelesu (1984) i Seulu (1988); to su prve olimpijade koje su donele veći prihod od gubitaka [treba imati u vidu da je olimpijada u Montrealu (1976) donela za grad velike gubitke koji se osećaju do naših dana]. Isto tako, ne sme se gubiti iz vida da svi prihodi na olimpijadi u Atlanti 1996. iznosili 68 miliona dolara a od prodaje prava televizijskih prenosa dobijeno je 898 miliona dolara; već na narednim igrama prihod je bio milijarda i 322 miliona dolara za letnje igre i 528 miliona za zimske (1998). Nakon osam godina prihod je prešao 2 milijarde dolara... Dalje, do naših dana ne treba ni govoriti, posebno ako se ima u vidu praksa dvojnog knjigovodstva i ne treba misliti da možemo imati pravi uvid ni u troškove, ni u uplaćena sponzorstva, ni u stvarne iznose.

Današnje „dubinske“ tokove novca u oblasti sporta nemoguće je pratiti jer se ne može znati kolika je razlika između prikazanih i realno uplaćenih iznosa (a ovi drugi su verovatno bar dvostruki).

Praksu ekonomskih uspeha pomoglo je u velikoj meri uključivanje sportista čije vrste sporta nisu donosile neki posebni profit. Na prvi pogled, čudno je uvođenje u program Igara onih sportova koji ne donose profit od velike gledanosti na olimpijadi, kao, pre svega, takmičenje u brzom hodanju, ali, televizijski gledaoci su sasvim drugo tržište. Kod njih je taj sport postao veoma popularan, i pored lake atletike brzo hodanje može biti popularan sport za mnogo ljudi koji u njemu vide rekreaciju i sport koji podržava sopstveno zdravlje i razonodu; tako možemo razumeti one oznojene ljude koji s viškom kilograma ujutro vidimo kako trče duž ulice.²⁹

Činjenica je da mnogi obični potrošači žele da se približe životu profesionalnih sportista i da ih na neki način kopiraju. Počinju svakako od toga što ih kopiraju kad je reč o odeći ili obući.

Kao posledica ekonomskih, političkih i kulturnih promena koju svi vole da označe jednom rečju – globalizacija – sada se pokazuje kako mnogi uspešni sportisti (sestre Vilijams, Bekam, donedavno Šumaher) imaju status globalnih razmera. Nacionalna pripadnost tih sportista počinje da se gubi i zamenjuje se trgovačkim markama koje reklamiraju te zvezde. Svoju nacionalnu vrednost sportisti menjaju za ekonomsku vrednost. Ime Šumahera je bilo više vezano za *Ferrari*, nego za Nemačku, Majkl Džordan je više bio predstavnik firme *Nike*, nego

²⁹ Istina najviše mi je žao onih koje gledam kako oznojani trče po betonu i koji će žaliti za svojim smrskanim kolenima i oštećenim kičmenim stubom. Ali, industrija zdravlja i lekova takve će potom lečiti do kraja života.

Amerike. Doduše, to nije slučaj sa fudbalskim zvezdama, jer oni često menjaju klubova, pa i dresove. No, činjenica je da poklonici velikih sportista jesu pod velikim uticajem brendova koje ovi reklamiraju.

Pogledajte na ulici obuću i odeću ljudi koji prolaze pored vas; većina njih nisu sportisti, no, na većini videćete sportsku odeću – patike, jakne, šalove, kape...

No, tu se javlja još jedan problem. Mnogi od sportista dostigli su granice ljudskih mogućnosti; to je posebno karakteristično za laku atletiku gde u poslednje vreme nismo imali nijedan veliki rezultat. Teško je da će na sto metara neko trčati manje od 9 sekundi, ne znam ni da li je oboren rezultat Boba Bimona u skoku u dalj iz 1968. Zato sve više pada u oči problem dopinga, ali i doping ima svoje granice i još za neko vreme i s njim će se doći do granica mogućnosti čoveka. Šta tada ostaje?

Možda u skorom budućem vremenu sportisti više neće reklamirati brendove odeće ili obuće, već određenih preparata za podsticanje ljudi na nove rezultate. Konačno, savremeni teoretičari sporta postavljaju pitanje: neće li se u skorjoj budućnosti na takmičenjima boriti proizvođači raznih stimulativnih sredstava, kao što se na moto-trkama takmiče konstruktori motora i automobila.

Sve to vodi danas ključnom pitanju: kada većina sportova dovodi čoveka do granica njegovih mogućnosti i kada više nije moguće govoriti o sve novim i novim rekordima³⁰; tradicionalni metodi pripreme ne omogućuju

³⁰ Podsećam: kod starih Grka poštovala se pobjeda, ali ne i rezultat. Rekord je pojam novog doba.

da se pređe prag mogućnosti koje je čoveku zadala priroda; kad su i najnaprednije metodike pripreme svima dostupne i nema tajni, preostaju samo nestandardna rešenja; u svetlu nove devize „nije važno učešće, već pobeda“, počele su da rade hemijske laboratorije i instituti za genetiku na usavršavanju čovekovih fizičkih mogućnosti; nastupilo je vreme eskalazije dopinga koji ne stimuliše samo igrače već i same igre. Zar bi medijima bile interesantne igre na kojima bi se počeli smanjivati rezultati. Interes medija je samo u borbi za, rekordima a ova počiva na ideji progressa. Ta ideja podrazumeva pravolinijski put u beskonačnost, no, pitanje je da li je tako nešto i realno moguće. Čoveku su svuda date granice, pa i u slučaju upotrebe sredstava ili nepoznatih tehnika koje još nisu opšte prepoznatljive³¹. Pandorina amfora je pred nama. U njoj je mnogo toga i ne samo dobrog. Čeka da je ponovo neko otvori. Sportisti su kolateralna šteta, daleko više izmanipulisani roboti no umni takmičari željni pravednog nadmetanja u svetlu agona.

Mi ne možemo predviđati budućnost; još manje znamo u kom će se smeru razvijati čovekova žudnja za samoispoljavanjem, niti u kojoj meri će ona biti izraz njegove lične volje, a u kojoj izraz kriterijuma i vrednosti

³¹ Danas počinje da se razvija genetski doping, ali o njemu se još uvek malo govori. U isto vreme, sport je postao veliki poligon za istraživanje čovekove prirode. Ako u svetu farmaceutska mafija, koja je moćnija od narko-mafije samo na citostaticima zarađuje preko 200 milijardi dolara godišnje, ne treba nas iznenaditi što se u Americi svake godine troši preko 120 milijardi dolara samo za preparate koji olakšavaju život u poznim godinama, a nije reč ni o čemu drugom no o testovima raznih preparata koji i nisu ništa drugo do doping preparati.

koje mu nameću masovni mediji. Nema ničeg manje izvesnog od budućnosti - kako one daleke, tako i one najbliže, one što samo što nas nije dotakla.

Mogući su različiti ishodi i ono što će se dogoditi nije pod našim uticajem; možda je u tome još jedina preostala draž što nam ostaje od ovog turobnog života koji možda i jeste neka „prokleta avlija“ ali na kojoj su naši pohlepni i nezajažljivi vladari zazidali sva vrata, prolaze i izlaze.

Ipak: možda će doći vreme da se sportisti više ne ocenjuju kvantitativnim pokazateljima i rekordima kojih više neće biti, već da se naglasak počne stavljati na eleganciju, gracioznost, lepotu – na one pojmove koje je do najviših visina već na svom početku sadržala antička ideja agona.

Ostaje samo pitanje da li će to više biti interesantno svetskom kapitalu kao pokrovitelju, i neće li opet olimpijski pokret dospeti u opasnost samoukidanja kao što je to bilo šezdesetih godina kad se poverovalo da se može opstati na amaterskim principima i bez usluga alavih pokrovitelja. Jer, ne postoje sponzori altruisti; humanizam je prosvetiteljska iluzija. U svetu gde postoje samo interesi, niko nije dužan nikom da pomaže, a najmanje oni koji to najmanje moraju. Svako sponzorstvo, ma kakvim ono bilo i ma kako ono nastupalo, počiva samo na sopstvenim interesima; u tom smislu, sportisti mogu biti samo sitna sporedna i usputna šteta na putu igre kapitala sa samim sobom u njegovom udvajanju.

Nove igre više nemaju čisto takmičarski karakter; mada sport podrazumeva ogromnu fizičku napetost i napor, on oduševljava u isto vreme najšire mase nesklone velikim naporima koje se zadovoljavaju pasivnom posmatračkom ulogom. Komercijalizacija sve više pretvara igru u posao, i ako atletičari u igri vide muku i rad a ne zadovoljstvo, zadovoljstvo je sad motiv širokih masa gledalaca za koje sport nije otelotvorenje zdravlja i snage.

Činjenica je da je igra u svojim najvišim manifestacijama uvek bila krajnje ozbiljna, da nije imala nikakvih ciljeva ni utilitarnih zadataka, no danas dolazi do trivijalizacije igre pod vidom sporta; igra gubi svoje iluzionističko svojstvo, budući da su ranije pravila igre i njihovo pridržavanje stvarali iluzije sveta igre kao druge stvarnosti. Danas toga više nema. Igrači sebe prikazuju radnicima industrije zabave i time opravdavaju svoje visoke zarade, i što je još važnije, igrači danas negiraju svaku ozbiljnost sporta. Igrači u nekim momentima izigravaju na terenu klovnove, a publika ako ih u nekom trenutku snima kamera, pravi grimase koje nemaju veze sa onim što se zbiva na terenu³².

Današnji sport ima tendenciju da se potčini potrebama svakodnevnog života, on je odraz u ogledalu društva i omladini nameće vladajuće vrednosti upravljača u državi. Sport ima za cilj da odvodi mase od realnih problema i zato u nekim državama podstiče militarizam, autoritarnost, rasizam te kod širokih masa izgrađuje „lažnu svest“ o njihovom društvenom položaju.

³² Лэш, К. [Вырождение спорта](#), Логос # 3 2006 (54), str. 29.

Ali, ne treba gubiti iz vida ni uticaj žurnalistike na sport; žuta štampa koja živi od senzacija i skandala ali ne i novosti, uticala je na profesionalizaciju amaterskog sporta, potčinjavajući sport reklami, pri čemu je sport već početkom XX stoleća postao samostalna privredna grana što se najbolje vidi danas u kupovini, prodaji ili preprodaji igrača među fudbalskim klubovima, što je i osnovni izvor prihoda u toj oblasti sporta, ali i u čitavoj novoj industriji rekvizita i odevnih predmeta.

Dodatak. Nastanak fudbala

Fudbal³³ je globalna igra. Postoji sada već stari podatak da je je u vreme šampionata sveta u fudbalu 2002 u Japanu i Koreji zabeleženo 28,8 milijardi televizijskih uključenja. 2000te godine bilo je po statistici FIFe 242 miliona ljudi u svetu koji igraju fudbal, pri čemu FIFA obuhvata 207 fudbalskih organizacija što je više no što ih ima OUN.

Ovo traži objašnjenje.

Zašto je fudbal toliko popularan? Na čemu se zasniva njegova popularnost? Koje su socijalne, ekonomske političke i kulturne pretpostavke njegovog uspeha?

Treba obratiti pažnju na dva momenta: (a) na koji je način fudbal postavljen u Engleskoj na racionalnu osnovu koja je potom mogla biti prihvaćena u celom svetu i (b) kako

³³ Prema članku C. Eisenberg, *Aus politik und Zeitgeschichte*. objavljeno u nedeljnim novinama, Das Parlament, B 26/2004, S. 7-15; ruski prevod: **Кристиана Айзенберг. Футбол как глобальный феномен: Исторические перспективы**, *Logos*, 3, 54 (2006), str. 91-103.

je na razvoj popularnosti fudbala uticala istorijska situacija u svetu tokom XX veka.

Racionalizacija igre i fudbal

Mnogi govore kako je igra loptom stara koliko i ljudska istorija. Pritom se ukazuje na njene pojavne oblike u predindustrijskoj epohi. To može biti tačno, ali ne objašnjava ni raširenost ni popularnost fudbala danas, jer sve te igre bile su igre kao i druge igre i, uostalom, ne toliko tipične za duh epohe, budući da su kolektivni sportovi tipični za naše vreme, dok antiku i srednji vek odlikuju nadmetanja pojedinaca.

U isto vreme, mora se imati u vidu da u drugoj polovini XIX stoleća, kada je nastajao fudbal, većina od ranijih igara loptom odavno nije više bila upražnjavana. U Engleskoj je urbanizacija doprinela tome da su neki elementi „popularne kulture“, pa i igre, ušli u svakodnevni život narastajućih gradova. No, teško je i tom slučaju govoriti o kontinuitetu, budući da fudbalska igra nije nastala na zelenom polju, već za zelenim stolom.

Predstavnici fudbalskih klubova aristokratskih *public school* kao i univerziteta Kembridža i Oksforda sastali su se 23. oktobra 1863. u jednoj londonskoj taverni slobodnih zidara da bi unificirali pravila igre loptom među pojedinim školskim ustanovama. Hteli su da stvore uslove da timovi mogu da održavaju međusobna takmičenja a da se ne moraju svaki put iznova dogovarati ili sporiti oko pravila igre.

Tako su dogovorena osnovna pravila, ali je stvorena i fudbalska asocijacija koja je trebalo da nadzire takmičenja i ima monopol na tumačenja pravila. To je zapravo dan rođenja savremenog fudbala.

1. Tada se napušta dotadašnja ragbi igra s ovalnom loptom gde se može igrati rukom i gurati protivnik i prihvata igra okruglom loptom i to samo nogom. Ta vrsta igre bila je manje opasna i više je odgovarala i radničkoj klasi. Takva igra omogućavala je i ispoljavanje snage, artističnosti, mogućnost proračuna ali i spontanosti.

Kako su igrači dobijali različite uloge u napadu ili odbrani, tu je postojalo i nešto od teatarskog duha i mogla se manifestovati individualnost, solidarnost, egocentrizam, samopožrtvovanje, heroizam.

2. Fudbalska asocijacija je pretendovala na neograničen autoritet. Ona je organizovala štampanje pravila i pomoću licenziranih sudija i drugih stručnjaka organizovala njihovo pridržavanje. Te mere su sprečavale sporove; stvorena je granica između apstraktne igre i njene konkretne sredine i sprečeno je spoljno uplitanje u igru. Tako je fudbal sačuvao samostalnost i mogao je da se razvija po svojim principima.

3. Fudbalska asocijacija podsticala je razvoj sportskih veza. Počele su da se stvaraju lige, od najnižeg nivoa, ustanovljavaju se nagrade, a od 1871. postoji kup FA. Na osnovu toga timovi su se posredno mogli porediti. Igre

su postale deo sistema, pa se pojavila i njihova „istorija“ počelo se govoriti o legendarnim mečevima, o eri nekog kluba ili igrača. Tako je fudbal postao momenat kulture novog doba, i zahvaljujući periodičnosti održavanja mečeva došlo je do veze fudbala, štampe i komercijalizacije.

Fudbalska asocijacija je odustala od socijalnih kriterijuma za učestvovanje u igri. Za razliku od drugih sličnih asocijacija kao što su laka atletika, veslanje, plivanje, džentlmeni nisu predvideli da fudbal može biti nešto više od samo pružanja zadovoljstva. Tako je fudbalska asocijacija 1888. uvela status profesionalnog igrača i osnovala profesionalnu fudbalsku ligu. Timska igra je postala zadovoljstvo i u njoj se moglo uživati kao igrač, gledalac, čitalac novina, diskutant.

Za samo nekoliko decenija fudbal kao zabava džentlmena pretvorio se u kulturni momenat radničke kulture, premda su u upravama radnici činili manjinu. Nov momenat, pored povećanja plata u periodu 1870-1880, bio je i taj što su radnici uspeli da se izbore za slobodno subotnje popodne i slobodnu nedelju kada su mogli da idu na utakmice. Oko 1910. prosečan broj gledalaca na utakmicama *Aston Villae* ili *Blakburn Rovers* bio je oko 10.000; 1913-14. već oko 23.000, a na finalu kupa 120.000.

Širenje fudbala

Veoma brzo funbal je našao pristalice i van Engleske; pretpostavka za kulturnu razmenu jeste novo tehničko sredstvo industrijske epohe – parobrod, te su se tako umnožile veze Evrope i Amerike. Došlo je do naglog

razvoja turizma, pa se u mnogim evropskim turističkim centrima otvarali i sportski centri. U sve to su se umešali bankari, industrijalci i menadžeri koji svuda otvaraju svoje filijale da bi došli do jevtine radne snage. Popularizaciji fudbala doprineli su britanski inženjeri, tehničari i studenti. Tamo gde bi se nalazili, Britanci su igrali, ali, počelo je da se za igru interesuje i mesno stanovništvo, pozivali su ih i Britanci u nedostatku protivnika, ili ako nisu imali kompletne ekipe.

Prvi igrači i protivnici regrutovali su se iz neposredne okružavajuće sredine: partneri u biznisu, tehničari, menadžeri, ili sinovi elite iz raznih država, školovani u Britaniji. Sve više igrača bilo je s periferije buržoaskog društva, a imali su usput i cilj da se integrišu u buržoasko društvo. Radnici su se držali podalje od igre, jer nisu imali ni novca ni slobodnog vremena. U evropskim i južnoameričkim zemljama fudbalom su se bavili mahom srednji i viši slojevi, dok je u Engleskoj već od osamdesetih godina fudbal prestao da bude zabava džentlmena i postao bitan elemenat radničke kulture; elitistički karakter fudbala uslovio je da ga podržavaju viši vladajući krugovi u mnogim evropskim zemljama.

Kulturni značaj fudbala

Fudbal je imao podršku na granici XIX i XX stoleća tamo gde je postojalo sukobljavanje grupa ili nacionalnih kultura, na primer u Australiji, gde su igrali Italijani protiv Grka. Posle 1900. dolazi do suprotstavljanja engleskoj kulturi, što se vidi u odustajanju od engleske terminologije,

pa je fudbal dobio razne nazive, u Italiji čak *calcio* – naziv stare firentinske igre iz vremena renesanse.

Posle Prvog svetskog rata, fudbal je postao masovni fenomen, zahvaljujući sve ubrzanijoj industrijalizaciji zahvaljujući širenju socijalne baze. Sve armije krajem prvog svetskog rata, kad je počelo poziciono ratovanje, organizovale su takmičenja da bi održale fizičku kondiciju svojih vojnika. Posebno su se isticali fudbal i rukomet, koji su bili popularniji u vojsci od rukovanja oružjem. Posle rata na tribine su jurnule mase vrativši se iz rata. Fudbal gubi svaki elitistički karakter. Mešaju se sportske i vojne vrline, pa se na terenima javlja više grubosti, što mnogi pripisuju proletarizaciji sporta, a što nije tačno jer se ova veoma sporo odvijala.

Da li je masovni karakter igre bio posledica svetskog rata, može biti otvoreno pitanje, no u celom svetu uočavaju se slične pojave:

1. Došlo je do diferenciranja nivoa i u metropolama su se formirale protivničke ekipe koje je publika povezivala s određenim etničkim, konfesionalnim ili socijalnim kulturama što nije bilo u njihovoj osnovi već se često veštački podgrevalo.

2. Za fudbal su se počeli interesovati i oni koji ga nikad nisu igrali. Broj posmatrača povećao se na desetine hiljada i po prvi put klubovi u Engleskoj uspeli su da troškove pokrivaju prodajom ulaznica. Tada je nastao i

najveći broj stadiona u južnoj Americi i Evropi, poput londonskog *Wembley*.

3. Da bi se napunili stadioni, počeli su se pozivati strani timovi, a da bi se otplatile hipoteke, organizovane su turneje; javljaju se međunarodni turniri; posle dvadesetih godina počinje se govoriti o profesionalnom fudbalu. Najbolji igrači su smatrali da im klubovi povećavaju opterećenje i tražili su veću novčanu nadoknadu. Zvanični predstavnici klubova insistirali su na amaterizmu – delom iz finansijskih razloga, a delom iz političkih, jer su hteli da fudbaleri budu herojski primer i da budu idealisti.

4. Šampionat u Urugvaju 1930. proširo je prostor fudbala, nakon čega je došlo do toga da iz južne Amerike počinju dolaziti vrhunski igrači, jer je tamo bila slaba finansijska situacija. To prelaženje igrača iz zemlje u zemlju utiče i na stil igre i tada je *Juventus* stvorio veliki tim u kome je igrala i argentinska zvezda Rajmondo Orsi.

Šampionat sveta je bio i impuls za razvoj sportskog nacionalizma. Za borbu na terenu bilo je nebitno da li je za to postojala i politička osnova ili ne. Fudbal ima procvat u zemljama autoritarnih režima gde se grade stadioni uz podršku vlasti i tada Švajcarska, Francuska, Australija ili Amerika padaju u drugi plan. 1928 engleska FA je u znak protesta zbog politizacije sporta izašla iz FIFAe.

Međunarodnu organizaciju i sprovođenje igara kontroliše FIFA koja je osnovana 1904, a od 1930. svakih četiri godine organizuje svetski šampionat u fudbalu. Ona je

pretendovala na svetski monopol, iako su u njenoj strukturi mahom bili evropljani.

Posle Drugog svetskog rata situacija se bitno menja, no ona je posledica već ranije nastalog stanja: dok u Evropi od 1939. do 1945, opada fudbalski pokret, u vanevropskim zemljama imamo njegov neprestani rast, budući da su te zemlje ostale mahom van ratnih događaja. Stoga je i razumljivo da u finalu svetskog prvenstva 1950. po drugi put igraju Urugvaj i Brazil. Usled smanjenja evropskih fudbalskih asocijacija, primat u Generalnoj skupštini u to vreme počinju da dobijaju delegati južne Amerike, pa se Evropa tada brani osnivanjem UEFA.

Neposredna posledica toga je da se u mnogim evropskim zemljama počinju na račun fudbala forsirati drugi sportovi, a već šezdesetih godina javlja se četrdesetak novih fudbalskih saveza u zemljama Azije i Afrike, što menja svetsku kartu.

Ipak, najveće promene nastaju nakon 1974, kada na čelo FIFAe (na mesto ser Stenli Rouza iz Engleske) dolazi Žoao Avelanž iz Brazila. On komercijalizuje svetski kup, nalazi nove izvore prihoda od sponzorstva, reklame, televizijskih prava i deo dobijenog novca usmerava u zemlje trećeg sveta gde se otvaraju sportske akademije, sportsko-medicinski kursevi, trenerski kursevi, a u to se uključuju multinacionalne kompanije koje u svemu vide svoje ekonomske interese, *Coca-cola* i *Adidas*. Organizuju se omladinski šampionati sveta u fudbalu, a 1982. broj učesnika svetskog kupa povećava se sa 16 na 24.

Početak osamdesetih godina pojačava se uticaj sredstava masovnih informacija i komercijalizacija takmičenja. Promenila se finansijska osnova vrhunskog fudbala. Danas se manje zarađuje od ulaznica a više od prodaje prava prenosa i licence na znakove klubova. Sama profesija fudbalera dobija novi kvalitet, vrhunski fudbaleri postaju preduzetnici, postaju akteri šou-biznisa i sve više se govori o njihovom privatnom životu (koji je sve više javan) no o njihovoj igri na terenu koja pada u drugi plan.

Menja se i struktura navijača, sve je više pripadnika ženskog sveta u publici; savremeni fudbal od početka je bio igra za pojedince i početkom XX veka oslanjajući se na tendencije ka individualizaciji nastojao je da ih kompenzuje raznim sredstvima. Zato je fudbal svoju ideologiju crpao iz postojećih društava, pre svega iz nacija u usponu. U međuvremenu, fudbal je postao nezaobilazni kulturni fenomen i nije mu potrebna neka podrška sa strane jer svoj smisao sad crpi iz samoga sebe.

Budućnost fudbala kao sportske igre zavisiće prvenstveno od toga koliko će se uvećavati zabavna vrednost fudbala kao igre i da li je tako nešto više moguće u današnjem svetu koji determiniše nastajanje potpuno novih i drugačijih vrednosti. Postoje različite prognoze kada je reč o njegovoj popularnosti u narednim godinama, posebno u svetlu sve veće popularnosti tenisa. Ako su trenutno zarade igrača u golfu i najveće, taj sport pomenuta dva teško da može da ugrozi i u daljoj budućnosti.

f. Priroda nadmetanja u savremenom sportu

U evropskoj filozofskoj tradiciji Novog vremena agonalno (takmičarsko) načelo razmatra se u većini slučajeva, i to sam vam već nekoliko puta istakao, po uzoru

na antičko shvatanje – kao fenomen koji je imanentno prisutan u čovekovom biću. A kako je čovek sve vreme u stalnom odnosu spram samoga sebe, on je, suprotstavljajući se ugroženosti koja dolazi od drugih, prinuđen da se bori i potvrđuje u sukobu sa drugima.

Antička agonálnost, u onoj meri u kojoj je mi shvatamo, jer je iz drugog hermeneutičkog kruga nikad do kraja ne možemo doživeti, ostaje unutrašnje protivrečan fenomen. Hteli mi to ili ne, to shvatanje ostaje bitno drugačije od onog kakvo odlikuje izvorno mišljenje drevnih Grka: danas se govori o takmičenju kao obaveznoj komponenti čovekove samosvesti i ista se tumači kao proces u kojem se nalaze dve temeljne i aktivne tendencije koje stoje u takvom međusobnom odnosu da deluju uzajamno jedna na drugu, a u težnji ka idealizaciji, izdvajanju u društvu kroz aktualizovanje svoje isključivosti i samopotvrđivanju, u podizanju sebe na nivo ravan s drugima, da se ukoreni i rastvori sebe u stihiji života društva.

Savremeni sport vođen je idejom čovekovog samopotvrđivanja. On pred čoveka stavlja kao prvi zadatak pobedu nad protivnikom, tj. aktualizuje u maksimalnom stepenu njegovu težnju ka individualizaciji. U isto vreme zadaje čoveku (koji nastoji da se izdvoji nad zajednicom drugih kojima pripada) veoma čvrste okvire ponašanja tako što se on (na prvi pogled izolovan i usamljen) dovodi u jednu

novu ravan i izjednačuje sa svim drugim učesnicima nadmetanja.

Sport zahteva bespogovorno sleđenje principa časnog takmičenja. Više od toga ovde su predviđena specijalno za to pripremljena lica (sudije) koja određuju koliko ono što se dešava odgovara oficijelno prihvaćenim normama i sve to se čini javno, na očigled gledalaca. Isto smo imali i u slučaju antičkih sudija (elanodika) iza kojih je uvek stajalo mnjenje mase s kojom so oni bili uvek u opštem saglasju.

S jedne strane imamo postojanje pravila, koje je za sve jednako, jednoznačno, a s druge, nezajažljivu žudnju da se bude bolji, da se bude pobednik. Sve to vodi krajnje napetoj moralno-psihološkoj situaciji, jer, savremeni sport, za razliku od agona, nije samo časno atletsko nadmetanje, već je (pre svega) atletsko takmičenje (uz maksimalni napor fizičkih i duševnih sila) u čestitosti.

Tu je teško pobediti, ali isto tako, nije lako ni biti dostojan zvanja pobednika. Upravo otuda proističe značaj samog po sebi pred samim sobom i drugima, smisaona satisfakcija sportiste u sferi koja nadmetanje vidi kao potvrdu čovekovih krajnjih mogućnosti, ali i smisao onog što nam se pokazuje kad stane neko pred lice kosmosa.

Nadmetanje uključuje čoveka u zajednicu onih za koje je princip časnog nadmetanja najviša vrednost. To je u određenom smislu viteški princip časti – element srednjovekovnog mentaliteta koji je u novo doba dospao u ideju olimpizma.

Sportista učvršćuje socijalno-kulturni prostor koji je izgrađen na principu časnog nadmetanja i to u svojstvu

čoveka koji se čvrsto zalaže za taj princip; on, sportista ima mogućnost individuacije. Jasno je da je taj prostor obimniji od same oblasti sporta, ukoliko princip časnog nadmetanja jeste jedan od utemeljujućih u čovekovom životu u društvenoj zajednici. U svemu tome, lako je to primetiti, mogu se nazreti neke prividne sličnosi između savremene i antičke situacije takmičenja. No, kao što stalno ponavljam, postoje i razlike koje se ne mogu prenebregnuti.

Čovek savremene kulture živi u svetu čija je slika bitno neodređena, bez jasnih granica i orijentira. Priroda mu više nije transparentno data kao jedina realnost, kao što je u antičko doba sav svet bio sabran oko jednog svog stožera, hrama u kojem se ogledalo ustrojstvo celokupnog kosmosa.

Svet sam u sebi jeste celina i jedno, ali čovek jedno ne može dokučiti; njegovo saznanje uvek je fragmentarno i sve percepcije sveta koje su mu date kao elementi iskustva uključenosti u razne momente uvek su lišene krajnje jasnosti i njihov lik ostaje uvek maglovit, obavijen bleđim sećanjem na nešto arhetipsko a nedokučivo.

Savremeni čovek daleko je manje u neposrednom dodiru s prirodom, kao što je to bilo u antičko doba kada su ljudi spoznavali prirodu neposredno, kada su bili njen neodeljiv deo, kada su živeli sa njom kao jedno biće.

Savremena tehnika i industrijski način ophođenja s prirodom, namerno izbegavam da kažem *tehnički*, kako ne bih ušao u raspravu o mnoštvu problema koji pretpostavljaju određena filozofska znanja, uslovljavaju potpuno nov odnos čoveka sa svetom, te savremeni čovek

više nema ničeg zajedničkog sa onim svojstvima koja su ga određivala u antičkim koordinatama.

Ljudi danas na kulturnom planu reaguju na efemerne površinske naznake onog što im se nudi kao potencijalna realnost; ono što jeste, biva pažljivo skriveno, odstranjeno iz vidokruga onih koji još uvek bi, kao misleća bića, mogli da vide i drugu stranu stvari i drugi njihov vrednosni potencijal i potom, u nekoj konstelaciji sretnih momenata ukažu na put izlaza iz neizlaza u kojem se svi do grla nalaze.

Ako je tokom čitave istorije postojao određen oslonac, odnosno, način da se opšte uvaženi sistem vrednosti vidi kao mera i smisao života i trajanja, danas, sa razornim i destruktivnim naletom postmodernog načina mišljenja, takvog oslonca i temelja prirode stvari – više nema.

Savremeni teoretičari sporta, sledeći tendencije u svetu nauke, svet sporta vide kao zaokružen definisan prostor i smatraju da je dovoljno da mu se definišu njegovi principi egzistencije i da on može dalje egzistirati, samostalno, neuslovljen spoljnim uticajima.

Oni ne shvataju da svet sporta ne može biti nikakav socijalno uređeni prostor, nezavisan od realne opšte-kulturne situacije u kojoj bi sport bio model samopotvrđivanja efemernih momenata realnosti koji imaju ambiciju da budu opštevažeci.

Naspram današnjeg postmodernog stanja, koje se odlikuje nepreciznošću u nastupu, relativnošću u ocenama, a nedokučivošću u izgradnji kriterijuma, antičko doba bilo je bitno drugačije. Njim je vladala stabilnost, jasno

utvrđena hijerarhija vrednosti ali i plemenitih ljudi; jednom rečju: takav sistem posedovao je visoku stabilnost i relativno dugu postojanost. Jeste, Platon se divio postojanosti egipatskog sistema vrednosti, ali, njegov sistem vrednosti ostaje za naša turbulentna vremena nedostižan ideal.

U antičko vreme svaki takmičar znao je svoje mesto u takmičarskoj zajednici i mogao se boriti za njegovu izmenu isključivo propisanim sredstvima same zajednice. U naše vreme sportski takmičari nalaze se u jednoj relativno nestabilnijoj situaciji i spremni su za plivanje u mutnom, ako im se samo ukaže prilika.

Budući da naše doba odlikuje pluralizam pristupa i da se takav način vrednovanja stvari u velikoj meri odražava i na stanje u sportu viđenom kao sportskoj praksi, većina sportista nalazi se u situaciji da, čak i da ima podršku zajednice (danas bi rekli, navijača, poklonika), mora se osloniti na samog sebe, da sebe postavi u središte vrednovanja i sam sebi ostane vladajuće merilo, nezavisno od toga što se nalazi u epohi nastupajućeg agresivnog nihilizma.

Rekao sam već da u današnjem sportu dominiraju igre ekipa. U odnosu na antička takmičenja koja su podrazumevala nadmetanja pojedinaca – reč je o drastičnoj promeni. Tu je reč o bitno drugačijoj situaciji koja ne sme biti izgubljena iz vida. Sada u ekipama učestvuju sportisti koji mogu imati različite motive i tek zbir njihovih motiva može biti ključ čitavog nadmetanja i uslov krajnjeg rezultata. Tek tu imamo situaciju da pojedinac može da

odstupi od pravila, a da to, zahvaljujući sudijama, i ne utiče na rezultat kao krajnji ishod.

Nadmetanje je uvek spoj saradnje i sa-protivljenja. Ne treba se u takmičenju izgubiti, izdvojiti, jer je nemoguće potvrditi se ne sa-učestvujući; sa-učešće je bitan momenat individuacije, bitni uslov i realna manifestacija delatnog sa-učestovanja. Ovo se odnosi i na uzajamni odnos sportiste i njemu date sredine. Tu sportista u određenom momentu potčinjava sebi sredinu (protivnika), no već u sledećem momentu „daje inicijativu“ protivniku da ovaj potčini njega; potom se sve ponavlja u beskonačnost, jer završetak igre je završetak ne samo igrajuće radnje, već i poništenje sveta same igre.

Potpuno je stoga razumljivo što se borba pokazuje kao saradnja protivrečnih nastojanja. Umeće da se svoja volja nametne suparniku produžava se u umeću da se sledi protivnik, da se prihvata njegova volja, pa u tome i jeste bitni momenat majstorstva sportiste³⁴.

Visoko majstorstvo je puna harmonija sportiste i sredine koja pretpostavlja časno nadmetanje kako kao proces i pravedan rezultat tako i kao ishod same borbe i potvrda njenog smisla

Neki autori navode stav M. Novaka koji zaslužuje pažnju i šire razmatranje jer bez velike argumentacije tu se može pasti u ispraznu retoriku. Pomenuti teoretičar kaže: „Mi smrtnici, uvek, pre ili kasnije gubimo u igri života. Mi umiremo. I sportsko nadmetanje, to je ritualno ponavljajući

³⁴ Setimo se niza mečeva koje su imali Klej i Frejzer. I jedan i drugi su govorili kako njih ne bi bilo da nije bilo onog drugog.

trijumf čoveka nad jednim te istim protivnikom – nad smrću“³⁵.

Upravo ovom problemu biće posvećeno posebno poglavlje gde će se raspravljati o tanatološkoj dimenziji agona i savremenog sporta (ukoliko ovaj poslednji može tu dimenziju uopšre dosegnuti).

g. Sport i savremeni olimpizam

Situacija u kojoj se danas nalazi sport u velikoj meri je paradoksalna. Sport bi hteo da ima ono uvažavanje i ugled kakav je imao agon kod starih Grka ali da u isto vreme zadrži neke svoje krajnje prizemne i ne visoko uvažavene principe. O čemu se tu zapravo radi?

Savremeni sport i može biti blizak grčkom agonu, ali, način na koji se on danas realizuje ne odgovara idejama grčkog olimpizma i sam je u sebi do te mere protivrečan da sam često u pitanje dovodi i svoje postojanje na sistemskom nivou.

Savremeni sport ima u sebe ugrađena neka novovekovna merila strana antičkom agonu; pre svega, reč je o nastojanju da se naglasak stavlja na ideju progresa, na brzinu, i u nekim sportovima i na opasnost po život (no radi same opasnosti); snaga, uspeh, izdržljivost, pojava rekorda, kao najvišeg dostignuća čije je dostizanje i prevazilaženje sad postalo nešto po sebi najvažnije, sve su to elementi koji tek delimično se ukrštaju s agonalnim principima.

³⁵ Новак М. Спорт и религија в Америке / М. Новак : [Электронный ресурс] / Режим доступа : - <http://archive.svboda.org/prqgrams/otv.2004/obt.120504.asp>. - 12 с.

Ako bi se htelo pristupiti izgradnji jedne nove koncepcije olimpizma, koja, htela to ili ne, mora počivati na antičkoj tradiciji, moralo bi se sve: i ponašanje i sistem vrednosti takmičara iz osnova promeniti; ja mislim da to nije moguće.

Naš sistem sporta i olimpizma ne može se usaglasiti s antičkim agonom, kao što se bolonjski sistem obrazovanja (kao surogat i groteska obrazovanja) ne može dovesti u saglasje s visokim principima obrazovanja koje su postavili fon Humbolt i Hegel početkom XIX stoleća.

Izgraditi koncept olimpizma oslanjajući se na grčku tradiciju nije moguće. A to nije moguće stoga, jer grčko shvatanje agona podrazumeva grčki način pogleda na svet, grčko shvatanje i vrednovanje stvari i zbivanja u svetu, shvatanje agona kao filozofskog fenomena.

Danas, kad je filozofija uveliko ugrožena, napadnuta sa svih strana i osporavana čak i od samih filozofa koji su sebe proglasili za njene grobare, nemoguće je postaviti na prave osnove agon koji ne vidi kao krajnji cilj trijumf već permanenti nagon za borbom. I nije „važnije hrabro se boriti, no pobediti“³⁶, već, naprotiv, *pobediti, zato što si ti najbolji.*

³⁶ Nissiotis N. Philosophy of Olympism / Nissiotis N. //Report of the 18th Session of the IOA. - Athens, 1979. - P. 175.

5. Estetika tela i sporta

Poznato mi je nekoliko pokušaja da se govori o esteticima sporta; svi oni pate od ranih dečijih bolesti; njihovi autori ili ne znaju estetiku, ili ne znaju šta je to sport, a najčešće ni jedno ni drugo; u prvom slučaju odmah počinju da govore o esteticima kao nauci o lepom, a što estetika *nije*, u drugom slučaju brkaju igru i sport, tako da u oba slučaja imamo kao rezultat samo konfuziju pojmova.

Ja ovde nemam nameru da vam govorim o esteticima, o tome sam napisao više knjiga i o tome se možete obavestiti na mom sajtu. Ovde bih hteo da vam govorim samo o jednom problemu, o odnosu čulnosti i igre, odnosno sporta. U prvo vreme, kad je nastala delom iz nesporazuma, sredinom XVIII stoleća, u vreme kad predromantičari pokušavaju da rehabilituju čulnost naspram hladne svevladajuće racionalnosti, estetika je i bila određena kao nauka o čulnosti. Htelo se rehabilitovati čulno saznanje, htelo se reći kako mi i čulima možemo saznavati jednako kao i razumom.

Dva i po stoleća mogli smo pratiti tu avanturu estetike, koja je nastojeći da nešto kaže o umetnosti morala da se uzdigne iznad teorije ukusa i prestane da na empirijskom planu izlaže dobronamerne sudove o umetnosti, već da se posveti onom po čemu umetnost jeste umetnost, da bude filozofija umetnosti. Danas je postalo jasno, svima - koji imaju želju da vide pravo stanje stvari u sferi umetnosti i koji ne žive od prežvakavanja davno

formulisanih teorija koje više ne funkcionišu – umetnosti više nema.

To beše jedna istorijska pojava, nastala u jednom vremenu, nestala u potonjem. Ljudi su živeli hiljadama godina bez umetnosti i za nju nisu znali, kao što će živeti narednih hiljada godina da opet za nju ne znaju. Doduše, možda će o njoj nešto ponekad i govoriti, pre svega, kao o jednoj kulturološkoj činjenici, jer estetike kao filozofije umetnosti i može biti čak i kad umetnosti nema i to iz prostog razloga što se može misliti i ono čega u realnom svetu više nema.

Estetika i danas može istraživati neke pojave kao što, se, recimo, zbiva u slučaju filozofija muzike, gde se u odsustvu muzike, u vreme njenog nepostojanja, misli muzika kao muzika, kao čisti fenomen. U svetu u kojem odsustvuju sklad i harmonija muzike ne može biti, no može kao njen surogat postojati eksperimentisanje sa zvukom što se u prošlom stoleću nazivalo avangardna, ili, nova muzika.

Zato ne treba *a priori* odbaciti mogućnost postojanja nekakve estetike sporta, nekog pokušaja da se misli čulna dimenzija koja čini auru današnjih sportskih nadmetanja, dimenzija kakvu je imao i antički agon u prvo vreme postojanja olimpijskih igara kod starih Grka, kad se više cenila elegancija u trčanju, ili pravilnost doskoka, no sam rezultat (budući da stari Grci nisu znali za fenomen rekorda) i dok još na scenu nisu stupili snagatori i profesionalni borci zainteresovani samo za ishod nadmetanja bez svesti i osećaja za njegovu agonalnu prirodu.

U prvo vreme, na igrama u Olimpiji, gledaoci, što su se tu periodično sakupljali iz svih krajeva grčkoga sveta, nisu samo prisustvovali takmičenju najboljih u nizu atletskih disciplina, već su prisustvovali manifestovanju lepote koja se ogledala u skladu i harmoniji tela takmičara i eleganciji njihovih pokreta u trčanju i nadmetanju.

To bi moglo da usmeri naša razmišljanja o mogućnosti da se i u telesnim igrama (a danas u sportu) traži estetska strana fenomena igre tako što će se ono čulno u njoj izdvojiti i onda u njemu tražiti saglasje koje bi pružalo zadovoljstvo ljudskim čulima i budilo čovekovo čulno uživanje.

Kad je reč o epohama, od kojih nas dele vekovi, treba biti u velikoj meri oprezan: u delima slikara ili vajara ljudi nisu u prvom redu uživali, već su u onom što se pred njima čulno pojavljivalo videli pre svega ovaploćenje kosmičkih moći i sila, nadmoćnih božanstava, a u najboljem slučaju polubogova i heroja koji su u svemu nadmašivali obični svet. Tako je i u srednjem veku: ljudi nisu videli čulnu stranu u prikazu Hrista ili Bogorodice, već njihovo oprisutnjenje u realnosti koja se ljudima činila jedino moguća i dohvatljiva.

Estetski se počinje uživati u Novo doba. Ako se sa strahopoštovanjem još uvek sluša muzika Hendla i Baha, muzika Mocarta i muzičara koji za njim slede, već pruža savremenima uživanje, kao što im to pružaju i čulne, lascivne slike Fragonara. Drugim rečima: o estetskom je moguće govoriti iz našeg vremena, ili, još bolje rečeno, iz našeg iskustva. Naše estetsko iskustvo omogućuje da

govorimo o estetskom i u igri, o eleganciji u nadmetanjima, o savršenstvu nekih sportskih susreta, o gracioznosti pokreta kad je reč o klizanju na ledu ili umetničkoj gimnastici.

Stoga, pitanje koje se ovde javlja posve je konkretno: kako se manifestuje čulni aspekt igre i nadmetanja, kako igrač sebe oblikuje težeći čulnom savršenstvu i kakav ishod ima to njegovo nastojanje u antičkoj palestri ili danas u gimnastičkim dvoranama ili na stadionima. Kako se manifestuje danas ljudsko telo u svetlu posve novog shvatanja njegove telesnosti do kojeg je došlo s tematizovanjem pojmova *drugog* i *telesnosti* u savremenoj fenomenološkoj ali i postmodernoj filozofiji.

Dakle, da umetnost danas pripada prošlosti to nije sporno i na dokazivanje da je tako, ne treba trošiti reči; ali, to ne znači da se ne može *misliti* zašto je to tako, i kako je do toga došlo da jedna oblast ljudske kulture počne da tone u zaborav agresivno potiskivana sasvim novim medijskim programima i primitivnim mentalnim strukturama.

Uprkos tome može se postaviti pitanje ima li lepota čovekovog tela neku svoju imanentnu svrhu ili je sporedna posledica pripreme za nadmetanje, jer lepota tela, kao posledica njegovog sklada, podrazumeva da je sklad moguć samo srazmernim razvojem svih njegovih delova, a lepota, po shvatanju tela i nije ništa drugo do proporcija i sklad delova. Da tu može doći u prvi plan i neka svetlost, sijanje o kojem je govorio Plotin, to je ideja koja se javila kad je grčka agonistika bila u dubokom svome zalasku.

Stari Grci posebno su isticali lepotu tela i njegov sklad, divili su se lepoti atletičara koja je bila tema svih velikih vajara i slikara antike; no ta lepota bila je posledica dugih priprema za velika nadmetanja ali i posledica blagonaklonosti prirode, dar koji nije bio samo od ovoga sveta.

Prikazi atletičara, ali i bogova bili su uzor ljudske i ženske lepote. U novom veku te uzore imamo u Miloskoj Veneri i Apolonu belvederskom; jeste, reč je o helenističkim skulpturama, ali zahvaljujući Vinkelmanu i teoretičarima njegovog vremena, ove skulpture postale su ideal lepote u novo doba. U kojoj je meri to nov ideal, dovoljno je da samo pogledate skulpture i slike XIII i XIV stoleća i razlika će vam biti jasna.

No, stvar se nije završila na tome. Oblikovanje tela je poslednja tema i posebna disciplina u naše doba. Oko toga stvorena je čitava industrija, od raznih preparata i bioloških dodataka ishrani za povećanje mišićne mase do sistema raznih vežbi u za to specijalizovanim dvoranama.

I odmah vidite i razliku: savremeni *bodybuilding* nije u funkciji igre i sporta, već je postao cilj sam po sebi. Već na prvi pogled nešto se u naše vreme bitno promenilo, kad je reč o usavršavanju tela, kao što se promenilo i kad je reč o svrsi tog usavršavanja.

To ćemo ovde da razmotrimo. Ali, na samom početku, neophodne su i prethodne napomene.

a. Uvod. Estetika i estetsko

Postoji duboko ubedenje da se može govoriti čak i o *kraju estetike* ali ne i o *kraju (ili smrti) estetskog*, da su se nesporazumi počeli umnožavati i ubrzano nagomilavati još u vreme nastanka estetike (1750) i njenog određenja kao *nauke o čulnom saznanju*; estetika je navodno, trebalo da se drži čulnog bića umetnosti i estetske stvarnosti, što znači umetničkog dela i estetskog predmeta kao smisaonih tvorevina koje po svojoj specifičkoj materijalnosti i medijalnosti postoje samo za čula; na žalost, to se nije dogodilo. Estetika se od samog početka počela baviti ne samo čulnim osetom nego i osećanjima, doživljajnim životom, sferom subjektivnog uopšte, ili, drugim rečima: njene granice bile su od samog početka veće no što joj je to Baumgarten „propisao“ osamostaljujući je od logike.

Ako imamo u vidu da je sfera subjektivnosti - sfera samoodnosa, tj. sfera refleksije čije je rodno mesto novovekovna filozofija subjektivnosti, a da je ova filozofija subjektivnosti vezana za racionalističku metafiziku, za pojam moderne nauke, za pojam moći i vladavine, jasno je da se estetika sve vreme nalazi u prilično delikatnoj situaciji. Kao jedan istorijski poznat tip mišljenja, ona može doživeti svoj kraj i sasvim je legitimno govoriti o vremenu posle estetike, budući da je moguće isto tako govoriti i o vremenu posle kraja umetnosti koja je samo možda jedna od epizoda u razvoju čovečanstva, ali pritom se ni u kom slučaju ne može govoriti o smrti estetskog, o kraju jednog fenomenalnog područja našeg kulturnog, tj. društvenog života.

Estetski stav kao subjektivan ne mora biti nužno povezan sa metafizikom subjektivnosti kao filozofskim gledištem novog veka (već i stoga što se estetski stav pojavljuje i pre novog doba, na početku naše tradicije). Kada se slede Kantovo tumačenje lepog i estetskog, može se reći da subjektivni estetski stav nije nužno i subjektivistički stav, jer se on saglašava sa objektivnošću estetskih pojava. Zato pojam *estetskog* nije nužno povezan sa modernim filozofskim otkrićem sfere doživljaja i subjektivnosti, estetske svesti i metafizičkih temelja subjektivnosti. Do estetskog se može dospeti prvenstveno na osnovu estetskog iskustva a ovo iskustvo se otvara našem čulnom percipiranju ili posmatranju estetskog predmeta i to kako prirodnog tako i umetničkog predmeta.

Ovde je neophodno načiniti razliku: dok se pojam *estetičkog* odnosi na samu teoriju, kategorija *estetskog* se odnosi na područje estetskih pojava ili umetničkih predmeta; tako se estetsko razlikuje od kategorije umetničkog koje upućuje na umetničke pojave i svet umetnosti ali se ne podudara sa estetskim fenomenalnim područjem. Sve to jasno pokazuje da se *estetsko* i *umetničko* ne mogu koristiti kao sinonimi, budući da se obimom ne poklapaju. Modernoj umetnosti je od samog početka bilo svojstveno da nema u prvom planu i estetske ciljeve; estetsko upućuje na određenu vrstu iskustva, što potiče iz percepcije ili čulnog opažaja pa ima posla samo sa prezentnim objektom, tj. sa estetskim ili umetničkim predmetom (sa supstancijom i energijama koje se

manifestuju u njemu), sa unutrašnjim (ali ne i spoljnim odnosima) tog predmeta.

Estetsko predstavlja iskustvo nezainteresovane percepcije (koja se ne drži potonjeg praktičnog cilja), iskustvo prirodnog ili umetničkog predmeta te percepcije, kao i njegove vrednosti. Otuda je polje estetskog šire od oblasti umetničkog, kao i od tradicionalno shvaćene dimenzije lepote.

Pojam nezainteresovanosti, o kojem je već ranije bilo reči, odnosi se na sve što čovek vidi; taj pojam dostiže univerzalnost time što važi i za naučni i za moralni sud i zato, kako je to primetio američki teoretičar Džerom Stolnic, procenjivanje distinktivnih umetničkih vrednosti zavisi od kultivisane sposobnosti nezainteresovanog opažanja budući da je u umetnosti, kao i u svim drugim humanističkim disciplinama, neophodan smisao za istoriju, a, kako se velika dela mogu naći samo u prošlosti, nemoguć je radikalan raskid sa tradicijom.

Danas smo izloženi sveopštem medijskom pritisku pokretnih slika sve više lišeni vremena i mogućnosti da boravimo u predelu čistih pojmova. Nameću nam se iskonstruisane predstave, tuđa mišljenja; ljudi sve više robuju tuđim interesima, vojuju u tuđim ratovima, dopuštaju da ih vladajući sistem korumpira pružajući im iluziju izbora i slobode; nemogućnost dijaloga sada je zamenjena nemogućnošću mišljenja: ljudi više ne mogu da misle niti da prate nečiju misao; ni najkraći rezime nije više dovoljno kratak, ni najjednostavnija reč nije dovoljno jednostavna.

U vreme kada se ne misli više mišljenje, kada se ne misli ni *sama stvar*, nego se svukud žuri ne bi li se išta uopšte videlo, čini se: nalazimo se na početku; gledamo svoje dlanove, opružene prste, skupljamo ih, povijamo, zahvatamo vodu pod slavinom, poneku stvar čiju formu još ne razaznajemo. Nesposobni smo da shvatimo: ostala su nam samo najniža čula da opet, po drugi put, pokušamo sve od početka. Možda će ovaj susret biti plodotvorniji, možda će ovaj dijalog biti uspešniji, možda će nam se posrećiti, pa, ćemo našavši sebe, naći i put na kojem će misli i osećanja biti jedno i isto. Konačno, možda će tada uvid u buduće biti duži od jednog dana, možda će varljive disipativne strukture otkriti svoj red. Jedno je sigurno: mora se početi. Od početka.

a. Telo i telesnost

Sopstveno biće je čoveku dato pre svega u telesnom obliku, kao telesnost. Svojom telesnošću mi se otvaramo svetu i upravo telo ocrtava prvu granicu *ja* i *ne-ja*; sve fenomene života otkrivamo telom u njihovom telesnom obliku i telesnost čovekova prožima sve oblasti ljudskog života: smrtnost i ljubav, rad, vladavinu i igru; za sve njih neophodno je telo; netelesni duhovi ne mogu da vole i rade, ne mogu da umru ali ne mogu ništa ni da grade; sfera umetnosti pripada čoveku, ne i bestelesnim bićima; telo je izvor energije postojanja, podstreka i stimulansa. Ljudsko telo je više no samo tvorevina našeg života - ono ukazuje na naše zemno poreklo, ukazuje na mesto odakle potiču priroda i sloboda; najstariji mitovi, govoreći o „hlebu i vinu“,

govore upravo o tome. Ako su stari mitovi danas prošlost, to, kako primećuje E. Fink, još ne znači da nam i problemi koje su oni tumačili nisu i danas ostali, a najstariji i uvek nov problem je: „kako čovek živi, dok živi“³⁷.

Najveći strah je strah od drugoga, od dodira nečega nepoznatog; čovek neprestano nastoji da izbegne nepoznato, da utekne njegovom dodiru; suprotno tome, približavanje drugome izraz je svidanja. Samo u masi pojedinac se oslobađa straha od dodira i samo u masi strah se može pretvoriti u svoju suprotnost. Ovo se može iskusiti u „sportskoj“ publici, ali i na prvim vežbama iz anatomije ili patologije. Možda je najurođeniji instinkt individuuma bekstvo od sopstvene pojedinačnosti, bekstvo iz tek osvešćenog *ja* u prethodno *mi*: upravo u tom iskonskom osciliranju između *ja* i *mi* nastaje svest o *drugome* i *drugotnosti drugoga*, mogućnost da se razdvoje *čulno* i *čulnost*, da se iz sebe razume drugo a drugo kao izraz sopstvenog *ja*, kao sopstveno delo, razume kao istinska tvorevina čije nastajanje je istovremeno ospoljavanje čovekove unutrašnje moći. Sama umetnost nastaje na tlu čulnoga, ona nastoji da objasni telo i telesnost i nije slučajno što od najstarijih vremena postoji želja da se kritički promisli odnos ka telu, ka čulima, ka čulnom i vidljivoj svetlu.

Čula nam kazuju, zapravo pokazuju, šta jeste; to što je čulima dokučeno, čega smo čulima postali svesni, svojim konkretnim sadržajima čini naše najbogatije saznanje. Reč

³⁷ F i n k , E.: *Orphische Wandlung*, in: „Philosophischen Perspektiven“, Bd. 4, Frankfurt a. M. 1972, S. 84.

je o beskrajnom carstvu različitog i raznolikosti koje je istovremeno i najistinitije iako filozofi to znanje o bistvovanju vide kao siromašno i apstraktno ističući da unutrašnja ontička konkretnost stvari boluje od spoljašnje ontološke apstraktnosti.

No, šta su zapravo stvari da bi kao takve uopšte mogle postojati, još pre, dok ne nastanu u igri ljudskih ruku? One u pokretima prstiju i šake moraju zadobiti svoju istinsku formu; „prazne ljuške od voća, kaže E. Kaneti, kao što su ljuške kokosovih oraha, sigurno su postojale jako dugo, no čovek ih je nezainteresovano odbacivao. Tek su prsti, koji su izgradili šupljinu za grabljenje vode, tu ljušku učinili stvarnom“³⁸.

Prvi izgrađeni predmeti bili su znakovi naših ruku, ponovljeni delovi našeg tela; stvaranjem prvih predmeta, udvajajući svoje delove čovek je počeo na veštački, umetnički način da misli sebe i odnos sebe ka svetu. Reči su nastale kasnije. Na početku behu stvari i njihove slike. Prvo mišljenje bilo je mišljenje u slikama - poređenje sebe i stvorenih stvari čijim se građenjem počeo stvarati i ispunjavati svet. Građeci stvari čovek ih je neprestano „osmišljavao“ menjajući im namenu; te smislove je unosio u sebe, potom ih projektovao u svet i po njima nastojao da gradi stvari; svi odnosi sa stvarima bili su mutni, mutni su oni i danas, ali saznanje koje ih je pratilo imalo je moć usavršavanja i moglo je čoveka izvesti na put ka savršenstvu. Pouku o tome nalazimo eksplicitno izrečenu

³⁸ C a n e t t i , E.: *Masa i moć*. Globus, Zagreb 1984, str. 180.

nakon mnogo vekova, na tragu Lajbnica - kod Baumgartena.

U hrišćanskoj tradiciji nalazimo tri shvatanja tela: (a) gnostičko, po kojem je telo rezultat pada u greh i beskonačni izvor zla; (b) neoplatonističko, po kojem je telo, kao i svaka materija, omotač koji nema suštinsku realnost duha i (c) patrističko, u kojem nalazimo ideju spasenja i obožestvenja tela. Potonji razvoj evropske filozofije, sa naglašenim akcentom na odnos subjekt-objekt, oštro je razdvojio telesno i duhovno načelo, a to je svoj najviši izraz imalo u kartezijanskom dualizmu supstancije i lajbnicovskom psihofizičkom paralelizmu.

Kao izraz reakcije na apsolutni idealizam hegelijanstva, rađa se novo filozofsko interesovanje za telesnost koju niz filozofa (A. Šopenhauer, L. Fojebarh, K. Marks, F. Niče, S. Frojd, E. Huserl, M. Hajdeger, M. Merlo-Ponti) ističe kao činjenicu neposrednog prisustva u svetu, kao neku sinkretičku nerazdvojenost unutrašnjeg i spoljašnjeg u čovekovom biću.

Odnos stare i nove filozofije L. Fojebarh u spisu *Načela filozofije budućnosti* (§ 36; 1843) pokazuje na primeru starog i novog odnosa prema problemu tela: „Ako je stara filozofija imala za svoju polaznu tačku stav: *ja sam apstraktno, samo misleće biće, telo ne spada u moju suštinu*, nova filozofija, naprotiv, počinje stavom: *ja sam stvarno, čulno biće: štaviše, telo u njegovom totalitetu je moje ja, sama moja suština*“. Fojebarh tu jasno pokazuje da naspram stare filozofije (od Dekarta do Hegela) koja je bivstvovanje konstituisala u mišljenju, nova filozofija polazi

od telesnosti. Telo je, po mišljenju Fojerbaha, racionalna granica subjektiviteta i samo putem čula jedan objekt može biti dat u istinskom smislu, pa je samo čulno biće istinito, stvarno biće. U već navedenom paragrafu Fojerbah, takođe, kaže: „Stara filozofija priznala je istinu čulnosti (...) ali samo *skriveno*, samo *pojmovno*, samo *nesvesno* i *protiv volje*, samo zato što je morala; nova filozofija, naprotiv, priznaje *istinu* čulnosti s *radošću*, *svesno*: ona je *otvorena srca čulna* filozofija“³⁹.

Za naša razmatranja posebno je značajan § 39, u kojem Fojerbah pominje i umetnost, pa ga ovde navodimo u celini: „Stara apsolutna filozofija *oterala je čula u oblast pojave, konačnosti*; a ipak je u *protivrečnosti* s tim odredila *apsolutno, božansko* kao *predmet umetnosti*. Ali *predmet umetnosti* je - posredno u govornoj, neposredno u likovnoj umetnosti - *predmet vida, sluha, osećanja*. Dakle, nije *predmet čula samo konačno, pojavno, već je to i istinito, božansko - čulno je organ apsolutnog*. Umetnost 'predstavlja istinu u čulnome' - to znači, pravilno shvaćeno i izraženo: *umetnost predstavlja istinu čulnoga*“⁴⁰.

Iako u *Tezama o Fojerbahu* (1845) Karl Marks na jedan aforističan način kritikuje shvatanja Fojerbaha, pa tako u Petoj tezi o Fojerbahu čitamo: „Fojerbah nezadovoljan *apstraktnim mišljenjem*, apeluje na *čulno-neposredno saznanje*; ali on čulnost ne shvata kao praktičnu ljudsko-čulnu delatnost“⁴¹, u ranijim spisima, posebno u

³⁹ F o j e r b a h , L.: *Principi filozofije budućnosti*, Kultura, Beograd 1956, str. 48-9.

⁴⁰ *Op. cit.*, str. 50.

⁴¹ M a r k s , K./E n g e l s , F: *Dela, tom 5*, 1974, str. 456.

Ekonomsko-filozofskim rukopisima (1844) Marks je mnogo precizniji, bliži misli Fojerbaha i nadovezuje se na njega, pre svega tezom da smisao jednog predmeta ide za mene donde dokle sežu moja čula, a da „čulnost - i tu se Marks eksplicitno poziva na Fojerbaha - mora biti osnova svake nauke“, da je nauka stvarna „samo ako polazi od čulnosti u dvostrukom obliku: od čulne svesti i od čulne potrebe - dakle, ako nauka polazi od prirode“⁴². Na drugom mestu Marks piše: „Biti *čulan*, tj. biti stvarni, znači biti predmet čula, čulni predmet, znači dakle imati čulne predmete izvan sebe, imati predmete svoje čulnosti. Biti *čulan* znači *trpeti*. Stoga je čovek kao predmetno čulno biće *trpno* biće, a, budući, da je biće koje oseća svoje patnje, on je *strastveno* biće. Strast, *passion*, je čovekova suštinska snaga, koja energično teži ka svom predmetu“⁴³.

Nalazeći ishodište u telu i fiziologiji, značaj telesnosti ističe i nakon više decenija Fridrih Niče; u njegovom nedovršenom spisu objavljenom pod naslovom *Volja za moć* čitamo: „Vera u telo fundamentalnija je no vera u dušu: potonja je nastala iz nenaučnog posmatranja agonije tela“ (§ 491). Na prvenstvo čula i dublju zasnovanost čulne dimenzije Niče u jednom od narednih fragmenata ukazuje sledećim rečima: „Sudova uopšte ne bi moglo biti kad se najpre unutar čula ne bi vršila neka vrsta izjednačavanja: pamćenje je moguće samo uz stalno podcrtavanje onoga na što se već naviklo, što se već doživelo“, a nešto dalje, na istom mestu, kaže: „Bitno:

⁴² M a r k s , K / E n g e l s , F.: *Dela, tom 3*, 1972, str. 241-2.

⁴³ *Op. cit.*, str. 269.

polaziti od tela, te ga koristiti za nit vodilju. Ono je puno bogatiji fenomen koji dopušta jasnija posmatranja. Vera u telo utvrđena je bolje no vera u duh“ (§ 532).

Problematika tela javlja se kod Edmunda Huserla već u vreme njegovog boravka u Getingenu; posebno ako se imaju u vidu njegova predavanja o stvari (*Ding-Vorlesungen*), gde on piše kako se sveobuhvatajuća intencija kreće od opažaja; jednom ka stvarima, a drugi put ka „jastvari“, tj. ka telu⁴⁴. Intencija objektivizuje opažaje kao stvari i kao telo, a stvari objektivizuje tek kroz telo. Telo stoga ima jedno među-mesto i jednu njemu odgovarajući medijativnu funkciju: kao inkarnirana intencionalnost telo posreduje između stvari spoljašnjeg sveta i unutrašnjeg sveta svesti; spolja posmatrano, telo je stvar među stvarima, iznutra posmatrano, ostaje satkano od opažaja⁴⁵. Huserl jasno pokazuje da telo nije samo stvar među drugim stvarima nego da je za njega nužno da druge stvari budu stvari. Na taj način telo je konstituens svakog prostora i nužno omogućuje kretanje stvari⁴⁶.

Telo kao telo ima dvojak realitet: ono se može konstituisati kao (a) esteziološko telo, tj. kao materijalno

⁴⁴ H u s e r l , E.: *Ding und Raum*. Vorlesungen 1907, Hus-serliana, Bd. XVI, M. Nijhoff, Den Haag 1973, S. 282; 163.

⁴⁵ S o m m e r , M.: *Husserls Gottinger Lebenswelt*, in: H u s s e r l , E.: *Die Konstitution der geistigen Welt*, F. Meiner, Hamburg 1984, S. XVII.

⁴⁶ Ova tema imaće svoje mesto i kasnije u spisu o konstituciji duhovnog sveta, zamišljenom (uz spise: *Konstitucija materijalne prirode* i *Konstitucija animalne prirode*) kao drugom delu spisa *Ideen*, a koji Huserl za svoga života uprkos preradama E. Štajn (1918–19) i L. Landgrebea (1924–25) nije objavio (premda će se problematika sveta života shvaćenog kao tla nauka, naći u središtu njegovog poslednjeg, nedovršenog spisa *Krisis*).

telo koje je pojava i organ personalnog okolnog sveta, fizičko telo i (b) telo sa voljom, koje je slobodno pokretno. Ovako shvaćeno telo je identitet koji se odnosi na različite mogućnosti kretanja koje slobodno čini duh. Telo je jedan poseban vid realnosti, i pritom ima dvojak vid: ono je realnost s obzirom na prirodu i s obzirom na duh, a to znači da ono ima dvojaku realnost pri čemu je esteziološki nivo noseći za onaj koji se slobodno kreće, te je sve pokretno pretpostavljeno od onog esteziološkog⁴⁷.

Huserl polazi od toga da ličnost deluje na telo u kojem se kreće, a da telo deluje na druge stvari okolnog sveta; slobodno kretanje mog tela i neposredno drugih stvari jeste delovanje na prirodu ukoliko je telesna stvar u okolnom svetu istovremeno odredljiva kao prirodno-naučna stvar. Delovanje duha na telo i tela na druge stvari odvija se kao duhovno kretanje u duhovnom svetu. Samo telo, iako je stvar okolnog sveta, jeste po sebi iskušavajuće, opažajuće telo i ono je manifestacija fizičkog tela. Ovo fizičko telo, kao i fizikalna priroda, ne pripada primarnom okolnom svetu nego čini sekundarni okolni svet dok primarni čine same pojave. Telo kao stvar je osnova (Unterlage) esteziološkog tela⁴⁸.

Među Huserlovim sledbenicima, a pod izrazitim uticajem njegovih poznih spisa, poseban značaj telu i telesnosti pridavao je četrdesetih godina XX stoleća

⁴⁷ H u s e r l , E.: *Die Konstitution der geistigen Welt*, F. Meiner, Hamburg 1984, S. 115; Hua, IV/284.

⁴⁸ H u s e r l , E.: *Die Konstitution der geistigen Welt*, F. Meiner, Hamburg 1984, S. 116; Hua, IV/285.

francuski mislioc Merlo-Ponti; do problematike da i telo i telesnost vidi kao centralne teme svekolike savremene filozofije on dospeva tematizovanjem fenomena percepcije. Ovo posebno dolazi do izražaja u njegovoj knjizi *Fenomenologija percepcije* (1945), gde se polazi od toga da je svet isto što i bivstvovanje i da je on to tek posredstvom tela, budući da tek posredstvom tela razumemo drugoga, isto kao što svojim telom opažamo stvari; „moje telo - piše Merlo-Ponti - nije samo jedan objekt među drugim objektima, jedan kompleks čulnih kvaliteta među drugima, ono je objekt osetljiv na sve druge, koji odzvanja na sve zvukove, vibrira na sve boje, i koji daje rečima njihovo prvobitno značenje načinom kako ih dočekuje“. ⁴⁹ Telo ne treba porediti sa fizičkim objektom, nego pre sa umetničkim delom: u slici ili u nekom muzičkom delu ideja se ne može saopštiti drugačije nego širenjem boja i zvukova, kaže Merlo-Ponti. „(...) Roman, pesma, slika, muzički komad jesu individuumi, to jest bića u kojima se ne može razlikovati izraz od izraženoga, čiji je smisao pristupačan samo direktnim kontaktom i koja zrače svoje značenje ne napuštajući svoje prostorno i vremensko mesto. U tom smislu naše je telo uporedivo s delom umetnosti. Ono je čvorište živih značenja, a ne zakon izvesnog broja kovarijantnih termina“ ⁵⁰.

Na jednom drugom mestu čitamo: „Kad se radi o telu drugoga ili o mom vlastitom telu, nemam drugog sredstva

⁴⁹ Merleau-Ponty, M.: *Fenomenologija percepcije*, V. Masleša, Sarajevo 1978, str. 250.

⁵⁰ *Op. cit.*, str. 165-6.

da upoznam telo nego da ga doživljam, to jest za svoj račun preuzmem dramu koja kroz ja prolazi i da se pomešam s njim. Ja sam, dakle, svoje telo bar sasvim onoliko koliko imam neko iskustvo, i obrnuto, moje telo je neki prirodni subjekt, kao neka privremena skica mog totalnog bivstvovanja. Tako se iskustvo vlastitog tela suprotstavlja refleksivnom pokretu, koji oslobađa objekt subjekta i subjekt objekta, i koji nam daje samo misao o telu ili telo kao ideju a ne iskustvo o telu ili doista telo. To je Dekart dobro znao, jer u jednom slavnom pismu princezi Elizabeti od Pfalza (Elisabeth von der Pfaltz) (28. jun 1643) razlikuje 'telo kako se ono poima iskustvom života tela i kako se ono poima razumom'⁵¹.

Pored opštepriznatih preteča postmodernizma (Niče, Hajdeger), među autore koji su najviše pažnje posvetili telesnosti treba ubrojati i S. Frojda, koji je nastojao da leči logocentrični svet od neuroza koje je sam taj svet stvorio a pomoću pojava koje su bile iza govora, iza govornih opisa simbola, koje su imale telesno-seksualnu prirodu i nije nimalo slučajno što je Frojd najviše citirani poststrukturalistički autor a da sam pritom nije bio poststrukturalista.

U svemu tome nezaobilazno je i već pomenuto delo E. Kanetija, koji u spisu *Masa i moć* formuliše neoarhaičku mitologiju; osmišljavanje prirode ovaj mislilac gradi ukazivanjem na hvatanje rukama, grizenje zubima i vilicom; psihologija hvatanja i gutanja - kao i jedenje uopšte - još je uvek potpuno neistražena i, nalazeći u fenomenima

⁵¹ *Op. cit.*, str. 213.

hvatanja i gutanja izraz izvornih moći, Kaneti nastoji da na njihovom tlu izgradi novoarhajska kulturologiju a na njoj i jednu originalnu politologiju.

Kako od hvatanja i gutanja nema ničega starijeg, ljude po mišljenju ovog autora još uvek nije ni začudila činjenica da se u velikom delu tih procesa ponašamo isto kao i životinje. Hvatanje plena, prvi dodir, to je ono čega se čovek najviše plaši i opažanja što nam dolaze od drugih čula (vid, sluh, miris) nisu ni izdaleka tako opasna ali ni izdaleka tako neposredna. Sva druga pomenuta opažanja ostavljaju razmak između čoveka i drugoga; tek dodir tu granicu briše. Sa dodirrom namere postaju konkretne i dodir sadrži iskonski strah: „o njemu sanjamo; o njemu govorimo u književnosti; naš život u civilizaciji nije ništa drugo nego jedno jedinstveno nastojanje da izbegnemo taj strah“⁵². Prihvatajući dodir kao sredstvo u komunikaciji, mi pristajemo na određeno ponašanje; to ponašanje određuje naš temeljni odnos spram sveta, naš način kako mi svet u tom odnosu saznajemo. Ono što u prvi mah primećujemo je višeslojnost tog čulnog odnosa spram predmeta koje smo u međuvremenu sami izgradili.

Na samom početku ukazali smo na to da je Baumgarten estetiku odredio kao nauku koja se bavi čulnim saznanjem i koja se nalazi naspram logike kao nauke o „višim“, intelektualnim sposobnostima, da se estetski svet konstituiše na tlu čulnosti, a da čula, posedujući moć sinteze, poseduju specifičnu spontanost; to omogućuje da se govori o estetskoj racionalnosti koja počiva

⁵² C a n e t t i , E.: *Masa i moć*, Globus, Zagreb 1984, str. 168.

na diskurzivnoj racionalnosti od koje se bitno i razlikuje. Estetski *ratio* je korektiv diskurzivne logike time što omogućuje „logiku individualnog“; ta logika individualnog, neponovljivog i nepovratnog omogućuje svet neponovljivih umetničkih dela. Umetnost evocira fiktivne svetove omogućujući da se realni svetovi pokažu u posve novom svetlu.

Nakon dva stoleća tek sada uvidamo da su se svi dosadašnji pokušaji utemeljenja estetike oslanjali na iskustvo vida i sluha, dva „viša“ čulna temelja, a da je potrebno izgraditi jednu nauku koja će uzimati u obzir i one „niže“ slojeve koje zahvataju niža čula; reč je o nauci koja počiva na dodiru. Pred nama je *logika dodira* (haptika). Dodir je *minimum minimorum* saznajne sposobnosti i fundament formiranja svesti. Na nivou dodira formira se prvo iskustvo drugoga i sveta; tu se formira iskustvo svekolikog stvorenog sveta, pa tako i umetnosti koja je prva u logičkom ali i u vremenskom smislu.

Ovde ne treba gubiti iz vida koliko proročanske toliko i dalekosežne reči A. Fosijona, koje bi mogle biti samo još jeda potvrda opravdanosti ovakvog načina razmišljanja: „Ali sve čije postojanje osećamo po gotovo neprimetnoj težini ili burnom damaru života, sve što poseduje opnu, ljusku, dlaku - pa čak i kamen, klesan, izbrušen vodenom bujicom, ili u prirodnom stanju, - sve to za ruku ipak predstavlja dodir, sve je to svrha jednog eksperimenta koji oko i duh ne mogu sami da izvedu. Posedovanje sveta zahteva prefinjenost čula pipanja. Pogled klizi po univerzumu. Ruka oseća da je predmet težak, gladak ili rapav, da nije

prikladan za nebo i zemlju s kojima naizgled obrazuje celinu. Delatnost ruke definiše prazninu prostora i punoću predmeta koji ga ispunjavaju. Površina, zapremina, gustina i težina nisu optički fenomeni. Čovek ih je najpre osetio pod prstima i na dlanu. A prostor? Ni njega ne meri pogledom, već rukom i korakom. Čulo pipanja otkriva tajanstvene sile prirode. Bez ovog čula priroda bi bila slična prekrasnim, ali nestalnim, beživotnim i himeričnim pejzažima mračne komore."⁵³

Ljudski svet nastaje iz susreta ruke i materije i zato je prva umetnost kojom čovek potvrđuje sebe - vajarstvo; nije nimalo slučajno što upravo jedan vajar ovekovečuje dodir ljudske i božanske ruke i tako stvara apoteozu božanskog ali i ljudskog stvaranja. Taj iskonski dodir iz kojeg nastaje svet i sve unutarstvetsko dodir je u kojem svoj temelj ima svaki potonji smisao. Prva saznanja o sebi čovek dobija kroz dodir i zato haptika mora biti najizvornija nauka o čulnom saznanju; sve što je kasnije - estetika i nauka - koliko je pouzdanije, koliko je više i zahtevnije - toliko je i neizvesnije. Živimo u vreme kada je svaka dovoljnost nedovoljna a svaka sigurnost neizvesna; simuliramo teorije o nekakvom svetu održivih zajednica senki a stvarna bića sve su dalja, sve neprimetnija.

Zar nije još krajem šezdesetih godina XX stoleća Ginter Stent govorio o zaustavljanju progressa, o dospevanju sveta u statično stanje koje je on nazvao „novom Polinezijom“? To je bio samo još jedan pokušaj da se opiše

⁵³ Fosijon, A.: *Pohvala ruci*, u knjizi: Fosijon, A.: *Život oblika. Pohvala ruci*; Kultura, Beograd 1964, str. 122.

beg iz realnog sveta, da se sugerije da se hiljadugodišnje bavljenje naukom i umetnošću počinje transformisati u tragikomediju života i praznovanje⁵⁴; simptome nadolazećeg vremena Stent je video u pojavi hipika, ali i to vreme je već ostalo za nama kao što je za nama ostalo i uverenje da bi budućnosti i moglo biti - ali za one koji tako nešto zaslužuju.

Većina filozofa, rekao je u jednom intervjuu K. Poper, nalazi se u stanju duboke depresije zato što ne mogu da stvore ništa živo. Čini mi se da je stvar daleko složenija; ne donose utehu ni Hajdegerove reči iz njegovog intervjua datog kratko vreme pre smrti da nas „može spasti samo jedan novi bog⁵⁵“. Ne znamo kojeg je to novog boga veliki nemački filozof imao u vidu, a nismo sigurni ni koji to beše „stari“ bog, jer beše ih mnogo. U svakom slučaju ostaje nam da gledamo u budućnost koje nema, jer, postoji samo sadašnjost, a ona je određena sukobom novih teorija koje nastoje da omoguće tlo jednoj jedinoj teoriji u kojoj će se otvoriti zagonetka koja se zove svet.

Upravo stoga mi se i nalazimo na početku, nesvesni značaja prvobitnog dodira; na mestu smo, odakle se, najverovatnije, ne stiže nikuda. Putevi su zatvoreni. Ostaje nauka kao poezija, estetika kao njena teorija i haptika - kao izvor primera. Može li biti drugačije?

Čini se da može. O tome nam govori primer današnjeg sporta. U sportu se ponovo čulna dimenzija

⁵⁴ Stent, G. T.: *The Coming of the Golden Age: A View of the End of Progress*. New York 1969, p. 138.

⁵⁵ Razgovor sa Heideggerom, 23. maja 1976. „Spiegel“, Hamburg, 31. V 1976.

života dovodi u prvi plan. Ovde će biti reči o usavršavanju i savršenstvu tela.

b. Estetska dimenzija sporta

Na početku predavanja pokušao sam da vam naznačim osnovne motive ovog mog izlaganja tako što će se tematizovati pitanje u kojoj meri je moguće govoriti o jednoj *estetici sporta*. Ako rezimiramo sve prethodno izloženo, a to je neophodno da bismo mogli dalje da govorimo o ovoj temi, podsetio bih vas na ono što sam vam makar u naznakama napomenuo.

U antičko vreme govorilo se o lepo i savršeno odnegovanom telu kao pretpostavci uspeha u nadmetanju; svi bogovi bili su lepi, savršenog tela i vizuelno predstavljani od strane slikara i vajara kao ideal čulne i duhovne lepote. To nije moglo zaobići ni atletske takmičare. Da bi se ostvarili dobri rezultati, moralo se imati dobro i izvežbano telo, ono je moralo biti skladno a time i lepo.

Već kod Homera, u *Odiseji*, imamo potvrdu tome kako lepo, skladno i dobro čine identitet. Lepo je moglo biti samo ono što je već u isto vreme bilo i dobro, što podrazumeva i svrhovitost, a da bi nešto bilo dobro i lepo, moralo je biti skladno, jer lepo i nije ništa drugo do sklad i harmonija delova. No, da bi nešto moglo uopšte biti lepo, moralo je biti i funkcionalno, kao luk Odiseja: koji jeste lep i ima lep zvuk kad se zategne njegova struna, ali, on je lep ne samo iz nekih formalnih razloga, već je lep, stoga što se iz njega mogu pobiti svi Penelopini prosci koji se nađu na putu Odiseja.

Ovde ipak treba imati u vidu razliku, kad je reč o antičkom i savremenom shvatanju lepote tela i njegovoj funkcionalnosti.

U antičko vreme usavršavanje tela bilo je pretpostavka, sredstvo da se dospe do pobede. Ono je zapravo bilo rezultat do kojeg se dolazilo „uz put“ – napornim i dugim fizičkim vežbama - budući da je osnovni cilj bio zaštita polisa/države, priprema za uvek mogući rat, kao što su u tome prednjačili Spartanci.

U naše vreme stvar je potpuno obrnuta: savršenstvo tela nije više sredstvo, već cilj; usavršavanje tela postaje profesija. Sad imamo *bodybuilding* - obrazovanje tela kao cilj sam po sebi.

To već ne bi bilo nešto posebno, niti od nekog posebnog interesa da iza toga ne stoji velika industrija, industrija odeće, obuće, hemijskih sredstava za održavanje i podržavanje razvoja tela.

Ovde ipak imamo pred sobom pitanje: Da li danas sport posebno volimo zbog njegove estetske privlačnosti? Ako je tako, šta to zapravo znači? Estetska osećanja mogu izazvati umetnička dela - knjige, muzika, slike, - a ta vrsta estetskog iskustva pripada samoproglashenoj srednjoj klasi. Iz srednje klase, kakvu znamo u poslednja dva veka, regrutuju se ljubitelji umetnosti i estete koji o njoj prosuđuju. Ali, šta je onda sa gledaocima na sportskim takmičenjima? Tu imamo socijalno raznorodnu masu; tu se sreću, i jedni su pored drugih, članovi svih slojeva društva – od najnižih do najviših. Svi jednako učestvuju kao posmatrači, kao oni što se bave gledanjem, odnosno

theorion, kako je to jednom objasnio u antičko doba Pitagora u nastojanju da definiše filozofsku delatnost (Diogen Laertije, VIII, 1, 8).

A ako imamo u vidu da danas više ne funkcioniše većina pojmova formiranih u nama još relativno bliskom, XIX stoleću, ako znamo da je nemoguće govoriti o radnicima, seljacima i buržoaziji na način kao pre sto godina, onda iskrsavaju velike teškoće. Današnja radnička klasa nije ona klasa koju opisuje Engels u svom klasičnom delu *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Današnja radnička klasa u tom smislu živi udobnim životom i nije nimalo revolucionarna, rekli bismo da je krajnje konzervativna i zatvorena u sebe, nesklona promenama. Za nju ne važi više da ne može ništa da izgubi, a da može da osvoji ceo svet; naprotiv, ona itekako ima šta da gubi i izgubi.

U isto vreme, sve što je potrebno sportu, to je distanca između igrača i gledaoca – distanca koja će uveriti gledaoca da njegovi heroji borave u nekom drugom svetu⁵⁶ i to je uslov da se gledaoci dive sportisti i u njemu vide idola.

Bez te distance nema mogućnosti da se prelazi iz jedne u drugu sferu, da se oseća bitna razlika koja čini mogućom auru nad igračem i koja ga izdvaja iz realnog sveta. Gledalac uvek teži da se identifikuje s onim višim, sa onim što je izvan njega i što je više od njega, sa onim što mu omogućuje dvostruko postojanje, postojanje s one strane realnog, a u isto vreme sa onim što je po svojoj navodnoj prirodi najrealnije.

⁵⁶ Гумбрехт, Х. У.: Похвала красоте спорта, (перев. с англ). – М.: Новое литературное обозрение, 2009, с. 11.

Postavlja ce pitanje: zašto sportske arene privlače toliko gledalaca? Jedan od odgovora bio bi u potrebi identifikacije gubitnika (gledalaca) s pobednicima i uspešnim ljudima koji su ideal za sve ostale, prosečne osobe. Drugi odgovor bio bi u potrebi da gledaoci iz sebe izbace nagomilane, mahom, negativne emocije; ovo je posebno važno kad je reč o političkim emocijama koje treba kojima smo govorili kad beče reč o istoriji igara u vreme Rimske imperije, jer već tada igre su bile strukturama vlasti od posebnog značaja pošto su mogle kanalisati negativne strasti nakupljene u nezadovoljnom narodu.

Konačno, duh suparništva koji je prisutan u svim aspektima potrošačkog društva nalazimo i na sportskim terenima, i može se postaviti pitanje gde je izvor tog suparništva: da li na terenima pa se preliva u društvo, ili u društvu samom pa se manifestuje na sportskim terenima i tribinama. Možda postoji i treće rešenje: biće da se radi o suparništvu kao principu koji prožima kako sport tako i društvo i sve momente u kojima se ogleda takmičarska priroda sveta.

Sve to ne može da objasni toliku popularnost sporta; ona se može razumeti samo ako se ima u vidu i njegova estetska privlačnost, jer reč je tu o iskustvu posve osobite vrste. Nije stoga nimalo slučajno da se neki od tumača ovog fenomena pozivaju na Kanta i njegovo učenje o lepom koje je zasnovano na bezinteresnom svidanju.

Poslednjih nekoliko decenija svet sporta stalno je potresan skandalima i danas ne prođe dan a da se iz sportskog sveta, pod pretnjom diskvalifikacije ne čuje kako

se sumnja u određene rezultate jer su za njihovo dostizanje korišćena nedozvoljena sredstva (novac, droga, raznorazni farmaceutski preparati). Tu je obično reč o rezultatima koji su odraz krajnjih ostvarivih čovekovih mogućnosti, budući da smo danas u situaciji da u nizu sportskih disciplina na takmičenjima postoje regularne pobede, ali, ne i novi rekordi; u američkom fudbalu su takvi slučajevi posebno neprijatni jer onemogućuju poređenje rezultata sportskih rekorda u vremenu.

Kod savremenih teoretičara koji nisu izgubili osećaj za razumvanje biti igre, a koja se ne posmatra ni kroz prizmu politike, ni u ključu ekonomije, sve se više uz pojam *agon* javlja i njemu poseban pojam *arete* kojim se isticala u antičko doba nadmoćnost, superiornost, blagorodnost i istovremeno spremnost da se ispituju sopstvene krajnje mogućnosti, granice do kojih može dopreti ljudsko telo. Za tako nešto sportisti su spremni na sve, jer njihovi navijači očekuju samo pobede.

(...)

6. Sport kao praktična tanatologija

Moje današnje predavanje⁵⁷ ima za cilj koliko da vam približi dva naizgled udaljena pojma kao što su *igra* i *smrt*, toliko i da vam ukaže na njihovu neposrednu vezu. Nakon toga bićemo u prilici da vidimo kako i pojam sporta postaje nam jasniji jer on u sebi podrazumeva najtešnju blizini igre i smrti, pa ostaje potom samo da promislimo: da li igra živi u senci smrti ili smrt prebiva u naručju igre.

U prvi mah sve ovo može izgledati čudno, ali isto tako i trivijalno, posebno onima koji se bave sportom i imaju u vidu njegovu neposrednu, praktičnu stranu. Na jednom od svojih ranijih predavanja istakao sam kako je sport jedan od najprisutnijih fenomena savremenog života, no s druge strane, nije potrebno posebno isticati, jer to već od rođenja znamo, da je i smrt nešto što pojedinačni individuum ne može izbeći.

Isto tako, ostajući samo u sferi svakodnevlja, ne možemo zatvoriti oči ni pred sve češćim slučajevima smrti takmičara na borilištima i sportskim terenima. Sve manje je velikih sportista koji umiru u dubokoj starosti, a sve više onih koji umiru na vrhuncu sportske karijere, a ponekad i na sportskom terenu.

Odmah treba reći da sport nije neki izuzetak: smrt sve češće nastupa i na muzičkim "manifestacijama" ili njima podstaknuta (mada njihovi organizatori odbijaju

⁵⁷ Predavanje održano na Sportskoj akademiji u Beogradu aprila 2006. godina na poziv njenog direktora Lea Lukmana. Ovde je neznatno izmenjeno i redigovano.

svaku neposrednu odgovornost). U prvom slučaju uzrok je doping u drugom najčešće droga; ima li tu neke bitne razlike? Mnogi će reći da je smrt privatna stvar onog koji umire i da se to drugih ne tiče. Ali, biće da masovnosti nema samo u sportu i igri već sad i u smrti i umiranju.

Ovde bih, pre no što pređem na izlaganje glavne moje teze koja je izložena već u naslovu, pokušao da ukratko ukažem na neka od tumačenja smrti koja srećemo u istoriji filozofije kako bih u tom kontekstu osvetlio pozadinu današnjeg vrhunskog sporta.

a. Smrt kao filozofski problem

Niz antičkih autora se slaže u tome da je Parmenidov učenik Zenon iz Eleje učestvovao u jednoj neuspeloj zaveri protiv tiranina Nearha (ili Diomedonta) i da je potom pogubljen. Hermip tvrdi da su Zenona bacili u jedan avan i samleli (D. Laertije, X. 27); svi o njemu govore da je bio veoma hrabar, da uprkos svim mučenjima nije odao saučesnike u zaveri.

Navod koji sada ističem ne spada u red nesumnjivo Zenonovih izreka, ali mu se pripisuje i spada kako Diels ističe u "domišljate izreke"; ističem ga stoga što odlično pristaje Zenonu; kod Diogena iz Laerta čitamo svedočenje o tome: "Kad je Zenon iz Eleje na Dionizijevo pitanje: "Šta pruža filozofija?" odgovorio: "Prezir prema smrti", bio je izvrgnut udarcima tiraninova biča koje uopšte nije osećao, te je sve dok nije umro davao dokaze za svoju tvrdnju". (Diels, I, 29 A 19).

Zadržaćemo se na ovom odgovoru: filozofija pruža prezir prema smrti; omogućuje nam da se prema smrti (ako smo filozofi) odnosimo na jedan drugačiji način no što to čine obični ljudi. Drugačijim odnosom prema smrti mi se izdvajamo i drugačije odnosimo prema drugim ljudima. A filozofi su običnom svetu oduvek bili pomalo čudni. Setimo se primera Talesovog (a sa njim upravo počinje filozofija); on je morao sugrađanima dokazivati da je lako obogatiti se (pa je zakupio prese za ulje, znajući da će godina biti rodna, i potom kad su masline bile zrele za ceđenje iznajmljujući ih zaradio mnogo novca), ali, da to nije najpreči cilj za kojim jedan mudar čovek treba da teži (Diels, I, 11 A l). Bio je izvrgnut porugama kad je izašavši iz kuće pao u jarak zanesen posmatranjem zvezda; neka žena mu reže "Pa ti, Talesu, nisi u stanju da vidiš ono što ti je pod nogama, pa kako misliš da ćeš znati sve o nebu?" (D. Laertije, I. 34). Ne znamo njegov odgovor, ali znamo da je bogovima zahvaljivao što je rođen kao slobodan (a ne kao rob), kao Helen (a ne kao varvarin) i što je rođen kao muškarac (a ne kao žena).

Filozofi su dakle od početka bili neki čudni ljudi. Bavili su se onim što se svima činilo poznatim. Svi su znali za smrt, a filozofi su pitali šta je smrt, mislili su smrt, i iz tog mišljenja određivali svoj odnos prema životu.

Znamo da je Tales smatrao da se smrt ni u čemu ne razlikuje od života. Kad ga je neko zapitao, zašto onda ne umre, odgovorio je: upravo zato što nema nikakve razlike (D.Laert., I. 35).

I eto pitanja za nas: ako nema razlike između života i smrti, ima li uopšte smrti? Tales je i mrtvim predmetima pripisivao da imaju dušu ili život, a kažu da je tvrdio kako su duše besmrtni. Znači li to da, ako je duša besmrtna, nema problema sa smrću koja je ipak jedna činjenica, jedan trenutak našeg života koji ni uz sva zavaravanja i samoobmanjivanja nikada ne možemo do kraja potisnuti?

Podsetio bih vas i na sličan odgovor koji sledi iz suprotnih pretpostavki, iz teze da duša nije besmrtna.

Nalazimo ga nekoliko vekova kasnije kod Epikura, koji u jednoj poslanici svom prijatelju Menoiku piše: *"Navikni se na pomisao da za nas smrt ništa ne znači, jer sve što je dobro i loše nalazi se u osećanju, a smrt predstavlja kraj svakog osećanja... Jer život ne sadrži ništa strašno za onog čoveka koji je shvatio da u neživljenju nema ničeg strašnog. Prema tome, smrt, to najstrašnije zlo, nema nikakva posla s nama; jer sve dok mi postojimo, smrti nema, a kad ona stigne, onda nas više nema. Tako, smrt ne znači ništa ni za žive ni za mrtve, jer se živih ne tiče, a mrtvi više ne postoje."* (D. Laert., X/124-125)

Smrt nas se ništa ne tiče ako smo spremni da je kao Epikur dočekamo u kadi prepunoj tople vode s čašom vina u ruci. On je živeo svoju filozofiju, isto tako kao što su svoju filozofiju živeli Sokrat i Spinoza. Za Seneku to se ne može reći (kako radio tako prošao). Da li bismo ovog časa, svako od nas, bili spremni da prihvatimo smrt na upravo pomenut način? Da li su racionalna objašnjenja i zadovoljavajuća, potpuno zadovoljavajuća objašnjenja? Koliko mirno možemo prihvatiti činjenicu da nas sutra neće biti, da zato svet neće

nestati, da će se sve i dalje odvijati (samo bez nas); sem nama najdražih teško da će nas se kroz neki mesec neko i setiti, a mnogima i pored mnogo dragih, brzo grobom zavlada korov. Svakoga časa svaki se pojedinačni život može ugaziti i zato je on nalik slabo gorućoj sveći na vetrometini.

Sasvim otvorenim ostaje potom pitanje: da li se dovršenjem života nužno i ispunjava i celina života?

Da li smo smrti izručeni kao gladijatori u areni? A ne treba zaboraviti: ta arena beše teatar, svet u njegovom totalitetu, kosmičko glumište u malom; tu se odvijala igra rođenja i smrti, tu se pokazivala svemoć i nadmoć vladavine.

Ovde se treba vratiti Zenonu: filozofija nam omogućuje da preziremo smrt, omogućuje da imamo odnos prema smrti, odnos prema ništini kojoj smo upućeni i na koju smo osuđeni. Zenon govori o samom času umiranja, o doživljavanju nadolaska smrti. No, da li je smrt biće, da li nas ona posećuje kao što nas poseti ponekad popodne naš sused ili poznanik? Da li je smrt uopšte *nešto*? Ako je u svojoj odsutnosti, za našega života zapravo *ništa*, šta je onda to *ništa*? Osećamo da se o ničem kao nečem predmetnom ne može govoriti. Šta nam omogućuje da isto tako ne postupamo i kad je reč o smrti? Obično, imamo predstavu smrti kao nekih vrata kroz koja ćemo u jednom času proći. Mi se pitamo o tom prolasku, pitamo se o tim vratima, hoćemo da znamo šta je to smrt.

Ovo znanje jeste odlučno u celoj stvari. Filozofija je isključiva mogućnost smrtnog čoveka. Jedino on može imati

filozofiju a ona proizilazi iz njegovog temeljnog odnosa prema smrti. Naš duh je satkan od smrtnosti, ali, šta to zapravo znači? Da li se delići ničeg uvlače u naše biće? Već je Zenonov učitelj Parmenid pokušao da dokaže kako pojam bivstvjućeg odbija svako ništa (koje mora biti ako jeste, naspram bića). Parmenid svakom ništa poriče biće i izgoni svako ništa iz bića. U biti bića nema nastajanja i propadanja. Znači li to da nema smrti, ili možda smrt jeste ontološki problem koji ne može biti shvaćen kategorijama koje primenjujemo na stvari. Smrću čovek "odlazi" iz zajednice živih, kaže nemački filozof Eugen Fink i pita: u čemu je bit tog odlaska, kako je taj odlazak moguć, kuda se to odlazi?

Tu se radi o odlasku posebne vrste, o odlasku nekud odakle se ne vraća. Umiranje je jednosmerno kretanje i iz smrti se ne vraćamo kao što se vraćamo sa nekog koncerta, ili sa fudbalske utakmice. U smrt ne idemo da bismo se zabavili, niti smo kao "bića usmerena smrti" neka zabavna bića. Radi se tu o nečem sasvim ozbiljnom.

"Svi oni koji na pravi (istinski) način neguju filozofiju ni za čim drugim ne teže nego da umru i da budu mrtvi", kaže Platonov učitelj Sokrat (*Fedon*, 64a, 4-6), jer, smatra on, čovek koji je svoj život odista proveo u filozofiji s punim pravom se ne boji kad ima da mre; ako imamo u vidu da se na početku ovog dijaloga, koji je istovremeno i jedna filozofija smrti, kaže kako se pri filozofiranju (uobičajenom filozofiranju) javlja osećaj radosti, možemo se zapitati: šta je to o čemu s radošću mislimo? Sokratov odgovor bi bio: smrt. Kretati se u filozofiji, biti na njenom tlu, znači nalaziti se u

ravni mišljenja smrti, u ravni mišljenja ničeg kao egzistencijalne karakteristike našeg opstanka.

Ako čovek celog svog života razmišlja o smrti, onda bi, kako kaže Sokrat bilo čudno da se žalosti kad bi došlo ono za čim odavno teži i oko čega se odavno trudi. Pravi filozof želi smrt, a kada ona dođe ponaša se kao što je to činio Zenon.

Smrt za nas može biti fenomen samo ako je to za nas tuđa smrt, smrt drugog koji "ispada" iz zajedničkog, intersubjektivnog sveta ljudi i stvari. Smrt drugog je "događaj", ali posle nje za nas još "ima" vremena, vreme ide dalje, svet ne miruje; iza smrti drugog slede drugi događaji; za nas žive ne prestaje vreme. Njegov poslednji tren nije i za nas poslednji. Ono što je tu važno jeste saznanje da je u tuđu smrt uključeno to da je ona sopstvena smrt onog koji umire, da iza njegovog "poslednjeg časa" više ništa ne ide dalje; važno je saznanje da samo putem iskustva tuđe smrti možemo nešto znati o sopstvenoj smrti koja nije fenomen za nas, već ona "jeste stanje koje predstoji"⁵⁸.

Zato moramo razlikovati: (1) fenomenalno datu smrt drugih, i (2) unutrašnju izvesnost smrti koju svako od nas nosi u sebi.

Smrt se ne može posmatrati izolovano od života, jer dok ima života i smrt ima posla. Smrt može da deluje jer ima na čemu da deluje; dok ima nas smrt ima posla; ona ne pati od dosade, nju ne muči briga da će biti nezaposlena. Ona je nekako s one strane, a sve odlučuje na ovoj strani.

⁵⁸ Fink, E.: Osnovni fenomeni ljudskog postojanja, Nolit, Beograd 1984, str. 118.

Tuda smrt nam se pokazuje kao momenat spoljnog sveta i potom sve ide dalje, vreme se ne zaustavlja; smrću drugog ne prestaje svet već samo jedna individua, te se time ne konstituiše neka krajnja granična situacija. Sopstvena smrt susreće izvorno svakog ko umire i on dospeva tamo gde više nema pomoći bližnjih. Može nas neko zameniti u redu za bioskopske ulaznice ili u nekom sudskom sporu, ali umire svako sam i ne može poslati zastupnika kao što to čini Admet šaljući umesto sebe u smrt svoju suprugu Alkestidu (koju je očigledno mnogo voleo). Nemojte se boriti za njenu sudbinu, spasio ju je malo pripit Herakle. Čitajte Euripida!

Sopstvena smrt je kako to kaže veliki nemački filozof Martin Hajdeger bezodnosna.... nenadmašiva mogućnost opstanka. Mi ovde ističemo mišljenje smrti. Jedan drugi savremeni filozof koga smo već pomenuli Eugen Fink smatra da je "razmišljanje o smrti ne samo prastaro mišljenje ljudskog roda, već najživotnije mišljenje, ono mišljenje kojim je započeto uopšte svako mišljenje o životu i svetu. Život nam se kao čudo i zagonetka pojavio tek sa smrću. Otkad čovek poznaje smrt, može da voli život kao takav"⁵⁹.

Ovde se ne govori o različitim oblicima umiranja, o raznim činjenicama vezanim za smrt znanih nam osoba; nije tu reč ni o biološko-medicinskom aspektu smrti. Ovde se radi o filozofskoj dimenziji smrti: mi pitamo za smrt samu, pitamo šta je to smrt, pitamo da li je takvo pitanje

⁵⁹ Op. cit., str. 128.

uopšte smisleno, da li se takvo pitanje uopšte može postaviti.

Ne pozivam se ovde na logičnost pitanja, jer već Niče upozorava kako je "svaka velika filozofija dosad bila samoispovest njenog tvorca i neka vrsta nehotičnih i neprimetnih uspomena"⁶⁰. Ovaj nemački filozof ističe kako iza celokupne logike i njene prividne samostalnosti u kretanju stoje vrednovanja; naša logika određena je nečim izvan nje, ili nečim što je u nama. Možda će se pokazati da naša logika i sve po čemu jeste leži na tlu ničeg, na samoj smrti što nas s one strane neprestano dodiruje.

Mi ne bismo mogli govoriti o *biću*, ne bismo ga razumevali i svodili na pojam, ne bismo ga mislili, da se istovremeno spram njega ne može misliti i *ništa*. Veza *bića* i *ništa* tako spada u najspekulativnije probleme filozofije. Pitanje je: kako ono što jeste, ono što traje, može da se rastoči, da pređe u ništa?

Stvar je međutim u tome što moramo shvatiti da je smrt s one strane bića i ništa, jer, govoriti o smrti kao ništenju, bio bi to odviše lak posao; ako je smrt samo prelaz u ništa, onda kako to Epikur kaže, smrt ne treba da nas plaši; no, ona je očigledno, nešto sasvim drugo.

Prelaz u ništa čini nam se velikim problemom, no, isto tako, morali bismo sebi da postavimo pitanje kako smo to mi iz ničega uopšte dospeli u nešto.

Pitanje je zašto prvi deo ovog pitanja uvek ima primat. Dospевši u život mi smo postali smrtna bića i smrtnosti ćemo umaći tek u času naše smrti, tek u

⁶⁰ Niče, F.: S one strane dobra i zla, Grafos, Beograd 1983, str. 13.

neposrednom *susretu sa smrću*, njoj ćemo konačno izbeći. Čini mi se da je ovo *sa* ovde izdajničko: zar se ne čini da sa smrću opštimo kao sa nekim drugom, a osnovno pitanje je upravo: kako se uspostavlja i kakav je moguć odnos prema smrti?

Smrt je apsolutna moć koja nama vlada, stoga, što nam postavlja granicu, time što završava naše postojanje. Čovek ne može odagnati smrt, ali može njom raspolagati: može da ubije, može iz svoje slobode da drugom donese smrt.

Smrt je imaginarna zona u koju se nastanjuju naši spekulativni snovi⁶¹; bavljenje filozofijom pretpostavlja iskušavanje smrti kao granice, kao dimenzije praznine. Filozofija ne pruža ni veru ni nadu, ona ostaje sa ove strane Stiksa i oni koji se njom bave ne piju iz voda Lete, već do istinitih misli i naučnih uviđanja dolaze samo u radu poimanja⁶².

Opravdano je stoga upozorenje Hegela da onaj ko "traži samookrepljenje, ko žarko žudi da zamagli zemaljsku raznolikost svoga života i misli i da neodređeno uživa u tom neodređenom božanstvu, taj neka se sam pobrine gde će to da nađe; on će sam lako naći sredstva da nešto dočara i da se time razmeće.

Ali filozofija se mora čuvati želje da bude okrepljenje duše"⁶³. Bavljenje filozofijom nije ni okrepljenje ni zabava; ono podrazumeva građenje odnosa u mišljenju na tlu koje se

⁶¹ Fink, E., op. cit., str. 164

⁶² Hegel, G.V.F. Fenomenologija duha, BIGZ, Beograd 1974, str. 41.

⁶³ Hegel, op. cit., str. 5.

mišljenju javlja kao problem. Zato Hegel u Predgovoru *Fenomenologije duha* piše da "život duha nije onaj život koji zazire od smrti i koji se strogo čuva od pustošenja, već je duh onaj život koji podnosi smrt i u njoj se održava"⁶⁴. Duh se potvrđuje i održava u odnosu prema smrti, on je moć samo po tome što "onome što je negativno gleda u lice otvoreno i što se kod njega zadržava".

Mi se moramo zadržati kod tog negativnog, pogledati ga u lice onako kako je to učinio Zenon iz Eleje onog dana kad su ga smrvili u avanu.

Iz onog što smo dosad rekli moglo bi se zaključiti da je smrt jedina i najveća tema filozofije, jer ostajući sa one strane metafizike, ostajući u temelju metafizike, pita šta je metafizika; smrt je metafora nepojmljivog a sveomogućujućeg nista. Misli smrt stoga znači misliti ništa, misliti temeljno pitanje filozofije, misliti temelj mišljenja, temelj svega postojećeg.

U uvodu za predavanje *Šta je metafizika?* Martin Hajdeger podseća na jedno Dekartovo pismo u kojem se kaže da je "čitava filozofija poput stabla čiji su koreni metafizika, stablo fizika, a grane nauke"⁶⁵, i postavlja pitanje: na kojem tlu koreni stabla filozofije nalaze svoj oslonac, iz kojeg temelja prima korenje, a putem njega i čitavo stablo hranljive sokove i snage? Gde počiva metafizika, šta je ona sagledana iz temelja?

⁶⁴ Op. cit., str. 18.

⁶⁵ Hajdeger, M.: Putni znakovi, Plato, Beograd 2000, str. 323.

U ovom pitanju sadržan je pravi zadatak: sagledati filozofiju iz njenog temelja. Ovo pretpostavlja da smo van nje, da se prema njoj (iz određene tačke van nje) odnosimo.

Metafizika misli bivstvjuće kao bivstvjuće; ona za svoj predmet ne može imati ništa koje je negacija bivstvjušeg u njegovo celokupnosti. Da li mi možemo postaviti pitanje o ništa?

Takvo jedno pitanje pretpostavlja transcendiranje (prelaženje) sveg bivstvjućeg, i ono se može činiti metafizičkim pitanjem. Ali, metafizika pitajući za ono iza φύσις-a pita za nešto iza φύσις-a, a mi ovde pitamo za ništa: može li se ono uopšte misliti. Jedan od mogućih odgovora bio bi da ništa razumemo razumevajući smrt, a možda je moguć i suprotan put: da polazeći od ništa dospemo do pitanja smrti, odnosno da se možda pokaže kako pred sobom imamo samo jedno jedino pitanje, jer misliti smrt i misliti ništa znači: misliti isto. Ali, šta znači isto?

*

Setimo se još jednom onog što smo malopre rekli citirajući Hegela: duh se održava u odnosu prema smrti, on je moć samo po tome što onom što je negativno gleda u lice i što se kod njega zadržava. Ovde zapažamo dva bitna momenta: (a) zadržavanje u odnosu spram negativnog i (b) insistiranje da se bude u tom odnosu.

Čini se da smo dospeli na suprotnu stranu pitanja smrti: Zenon je govorio o preziru prema smrti i načinu kako se treba prema njoj praktično odnositi. Govoreći o smrti "iz teorije", iznosivši je na svetlo kao jedan od osnovnih problema filozofije, kao nit vodilju na putu u filozofiju,

ističemo kako treba misliti smrt, kako je mišljenje smrti jedini, najvažniji zadatak koji se stavlja pred onim ko se hoće baviti filozofijom.

Praktično: smrt treba prezirati. Teorijski: smrt treba želeti. Da li su ovde naznačena dva stava što se međusobno isključuju, ili je to isključivanje samo prividno? Možda se radi o dva pitanja što se nalaze u sasvim različitim ravnima?

Mi razmišljamo o smrti, mi govorimo o njoj zato što smo smrtni. Sve vreme živimo u senci smrti, čak i onda kad govorimo o besmrtnosti, mi o njoj govorimo na osnovu razumevanja postojanja smrtnog. Samo iz smrtnosti moguće je govoriti o besmrtnosti. Besmrtni olimpski bogovi igrali su se oko Troje; ljudi i njihovi životi behu samo igračke u toj igri. Za bogove nema vremena jer budući da su besmrtni za njih vreme je isto što i večnost – večno trajanje.

A naše vreme je konačno vreme. Živimo u jednom "isečku" vremena i pokušavamo da iz svog vremena razumemo vreme kao takvo. Da li je to moguće? Možemo li mi uopšte odgovoriti na pitanje: šta je vreme? Problem smrti je vezan za problem vremena. Čovek je jedino biće koje se može odnositi prema vremenu, jedino biće koje poseduje svest o vremenu, svest o svojoj konačnosti i odatle ima mogućnost da misleći svoju konačnost misli konačnost kao konačnost, da misli smrt.

Sve stvari i sva bića potopljeni su u vremenu za koje mi svi "znamo" šta je. Mi svoj život provodimo u vremenu; ali, ne dolazimo u njega kao stvar ili kao životinja, niti tako odlazimo iz njega. Mi se prema vremenu odnosimo, i na taj

način, mi se odnosimo i prema sebi u vremenu: odnosimo se prema svojoj postalosti i prema sebi kao dovršenom biću. To dovršavanje, što se određuje kao smrt jeste tajna, teškoća ali i neprijatnost metafizike. Smrt se ne može doživjeti kao što doživljavamo izlazak sunca; stoga ona nije fenomen, pa i nije fenomen metafizike, već joj ostaje s druge strane.

Možda je samo omogućuje?

Mišljenje o čovekovoju smrti nije samo prastaro mišljenje o njegovoj sudbini, već je ono prvo (najranije) mišljenje kojim mišljenje o životu i svetu počinje. Život duha ne zazire od smrti.

Iako nam se sad i smrt čini znana, pa o njoj govorimo kao o nečem posve poznatom i običnom, koje su njene karakteristike s obzirom na mogućnost našeg opstanka?

Kako je smrt egzistencijalni fenomen, analiza problema smrti kreće se uvek prema sopstvenom opstanku; zato ni empirijske nauke, ni teologija nemaju uticaj na karakteristike umiranja, jer, umiranje nije događaj nego fenomen koji treba razumeti egzistencijalno (Heidegger, M.; Sein und Zeit, §. 47). Hajdegera ne interesuje smrt kao kraj života, već odnos prema kraju (bivstvovanje prema smrti – "Sein zum Tode"), umiranje; sopstvena smrt, a ne moguća smrt drugih.

Niko - kaže Hajdeger - ne može sa Drugoga skinuti njegovo umiranje (neko može otići u smrt za drugoga, ali to uvek znači: žrtvovati se za drugoga "u nekoj određenoj stvari"). Takvo umiranje za drugoga ne znači da je s drugoga skinuta smrt. "Umiranje mora svaki opstanak da uzme na sebe. Smrt je ukoliko "jeste" prema svojoj biti,

uvek moja. I ona je uvek jedna posebna mogućnost bivstvovanja..." (ibid.,).

"Smrt je mogućnost apsolutne nemogućnosti opstanka; ona se razotkriva kao najvlastitija neodnosiva nenadmašiva mogućnost."⁶⁶.

Karakteristika smrti je i to što ona ne daje opstanku ništa što bi ovaj trebalo da ostvari, nešto što bi on kao nešto stvarno trebalo da bude: smrt je mogućnost nemogućnosti bilo kog odnošenja prema... Nemogućnost svakog egzistiranja.

Osobitost smrti po Heidegeru bila bi u tome da

1. Smrt je najvlastitija (*eigenste*) mogućnost opstanka. Smrt je osobita mogućnost koja subjektivnost subjekta određuje nevezano za neku sa-subjektivnost.

Subjekt je u svom dokučivanju smrti postavljen nezavisno od drugih subjekata.

2. Smrt je neodnosiva (*unbezigliche*) mogućnost opstanka. Subjekt koji se određuje svojim odnosom prema smrti, oslobođen je svih drugih mogućnosti. Ta oslobođenost uslov je mogućnosti njegove jedinstvenosti kao jedinstvenosti.

3. Smrt je nenadmašiva (*unüberholbare*) mogućnost opstanka. Nema radikalnijeg samoodređenja subjektivnosti subjekta od samo-određenja kroz smrt. Opstanak dolazi do saznanja da je krajnja mogućnost egzistencije (koja je pred opstankom): odricanje od sebe.

⁶⁶§ 50. Heidegger, M.: *Sein und Zeit*, M. Niemeyer, Tübingen 1984, S. 250.

4. Smrt je izvesna (*gewisse*) mogućnost opstanka. Smrt dolazi bez okolišanja. Do ove izvesnosti se ne dolazi kroz saznanje da "ima" smrti. Izvesnu mogućnost smrti opstanak dokučuje tako što izlazeći prema smrti omogućuje je samome sebi.

5. Smrt je neodređena (*unbestimmte*) mogućnost opstanka. Mašajući se neodređene a izvesne smrti subjekt se otvara za jednu stalnu samougroženost i ne mogući da je se oslobodi (da je eliminiše) ona prelazi u neodređenost.

*

Svu ovu problematiku moguće je sagledati i iz jednog drugačijeg ugla. Uobičajena metafizika smrti, piše nmački filozof Teodor Adorno, nije ništa drugo nego nemoćna uteha društva što su zbog društvenih promena ljudi izgubili ono što im je nekada trebalo smrt učiniti podnošljivom, osećaj njenog epskog jedinstva s ispunjenim životom⁶⁷.

Takav jedan osećaj mogao je ulepšati smrt svešču o umoru i sitošču životom koji, budući mukotrpan, i nije bio neki život. Zato što nam smrt ne konstituiše celinu opstanka (kako to smatra Heidegger) smrt i njene glasnike, piše Adorno, doživljavamo kao nešto tuđe. Svest o tome da ono što jeste nužno i propada, propada samo zbog sebe, mi realno ne osećamo. Činjenicu da treba umreti, da kopnimo smatramo kao rezultat nekog nesrećnog slučaja; samonestajanju uzrok ne vidimo u nama samima već izvan nas.

Što manje subjekti žive, toliko stravičnija i naprasnija postaje smrt. Zato što ih ona pretvara u stvari

⁶⁷Adorno, T.: Negativna dijalektika, BIGZ, Beograd 1979, str. 301.

oni otkrivaju svoju permanentnu smrt, postvarenje, formu svojih odnosa za koju su krivi i oni sami⁶⁸.

Rečenica da je smrt uvek isto, nije tačna. Oblik pomirenja smrti i svesti varira. Adorno piše da nakon Auschwitzta strah od smrti znači strah zbog nečeg goreg no što je smrt.

Čini se da je smrt naprosto ono poslednje i ta se misao ne da domisliti; nemislivost smrti ne štiti misao pred nepouzdanošću svakog metafizičkog iskustva. Na mesto Kantovog pitanja kako je metafizika moguća, stupa, po Adornu, pitanje da li je metafizika uopšte moguća.

Pitanje koje ovde mora ostati otvoreno, bilo bi: da li se može govoriti o nekoj metafizici smrti? da li se metafizika i smrt mogu dovesti u jednu takvu vezu koja bi omogućila njihovo razumevanje? Ako je smrt niština, kako se može zahtevati od metafizike da misli ono što je iza tog ništa, ono što je u osnovi tog ništa, ako se, kao što vidimo, ni to ništa ne može dokučiti?

Pozitivan rezultat, koji se ipak nazire, bio bi u tome što nas put mišljenja smrti vodi pitanju o njoj kao ničem, što nam postavlja pitanje odnosa ničeg i nečeg, odnosa ničeg i svega, odnosa ničeg i bivstvovanja, te nas tako vraća samom početku našeg predavanja odnosu igre i sveta, ničeg i nečeg, smrti i igre.

b. Sport kao izbor smrti

⁶⁸Adorno, *Op. cit.*, str. 302.

Pređimo sad na drugi deo našeg pitanja, obratimo se pojmu sporta. Svi znamo da reč sport je engleskog porekla, a da dolazi iz latinskog jezika; koren joj je u glagolima portare i deportare; sama reč je nejasna: kako piše u Klugeovom etimološkom rečniku (Kluge: 1967, 729) ta reč se po prvi put u nemačkom jeziku javlja 9. oktobra 1828. i to u jednom pismu, gde se kaže: "*Sportsmen, Sport ist ebenso unübersetzbar, wie Gentlemen*". Dakle, ovoj reči je teško naći odgovarajuću i ona je neprevodljiva kao i izraz džentlmen; iako se tom pojmu ne zna pravi ekvivalent iz samog konteksta je jasno da se njim ukazuje na neki stav i na neko ponašanje.

Obratimo li se drugim rečnicima videćemo da se sportom označava (a) aktivnost kojoj je cilj negovanje i razvijanje telesnih sposobnosti vežbanjem, igranjem, nadmetanjem, a ovim se pojmom može upućivati i na (b) razonodu, zabavu. Ova određenja odviše su zamagljena i u velikoj meri ostavljaju nejasnom pravu prirodu fenomena sporta.

Kao što smo jednom ranije već istakli, nesporno je da sport nije igra i da se nalazi daleko od svake igre koja cilj i smisao uvek sadrži u samoj sebi. Ali, isto tako, sport nije ni aktivnost koja je u funkciji telesnog i fizičkog razvoja. Sport je jednako daleko i od fizičke kulture koja za svoj osnovni cilj ima oblikovanje i održavanje ljudskog tela u normalnim granicama ljudskih mogućnosti.

Oblast sporta je danas oblast "nad-normalnog". Tu se postižu rezultati koji su "normalnim" osobama nedostižni. Reč je o takvim rezultatima koji se postižu ne samo

treningom već pomoću niza primenjenih nauka među kojima vodeće mesto ima farmakologija.

Po rezultatima koje postižu, sportisti su "ne-normalni" i to u bukvalnom značenju te reči.

Priprema za postizanje vrhunskih sportskih rezultata podrazumeva pripremu organizma za nad-ljudske aktivnosti, a to podrazumeva svesno opredelenje "sportiste" i za sve posledice koje se počinju javljati sa završetkom "sportske" karijere.

Dok su u usponu, verujući kako pobeđuju prevlađivanjem nemogućeg, sportisti smatraju da se približavaju bogovima; u tom trenutku oni ne shvataju pravi smisao tog približavanja. Borbu Grka i Trojanaca olimpijski bogovi videli su kao igru; prema ljudskoj smrti i patnji bogovi su bili ravnodušni; ljudi su, podsećam ponovo na poznato mesto iz poznog i nedovršenog Platonovog dijaloga *Zakoni*, samo "igračke bogova".

To približavanje bogovima sportisti ne vide u pravom svetlu kao približavanje smrti.

Isticanjem smrti kao temeljnog fenomena našeg opstanka mi se već nalazimo u sferi filozofije, ali ponajpre u sferi metafizike koja nastoji, možda bezuspešno, da misli ništa kroz metaforu smrti.

Na taj način sport dobija i svoju filozofsku dimenziju: ako znamo da je Platon u dijalogu *Fedon* govorio o tome kako filozofija ljude uči umiranju, moderni sport pripremajući sportiste za što raniju, biološki preranu smrt (u odnosu na obične smrtnike), svoje miljenike (sportiste) na najneposredniji način uvodi u dimenziju smrti.

Sport je intenzivna priprema za smrt, obuka po skraćenom, ubrzanom postupku pa nije slučajno što većina vrhunskih sportista, budućih invalida "sportskog rada" ne doživi petu deceniju, a ako je i doživi, takvom kvalitetu života koji ima nimalo se ne raduje; ovde pod kvalitetom života mislim na kvalitet zdravlja budući da izraubovani telesni organi više ne funkcionišu na normalan način.

Današnji sportisti su sutrašnji "invalidi sporta" a preksutrašnji mrtvaci. Mnogima se sreća ne osmehne u tolikoj meri pa to prekosutra i ne dočekaju već ga ostvare u danas. Zato, ako nešto treba učiniti na planu "unapređenja" sportske terminologije, to je uvođenje kategorije "zaslužni invalid sporta".

Svi zaboravljamo da je prvi čovek koji je pretrčao put od Maratonskog polja do Atine, Fidipid umro na cilju. On nije u Atinu doneo samo vest o pobedi, već i vest o porazu ljudskog tela, o granicama ljudskih mogućnosti. Ne smemo se zavaravati i pogrešno tumačiti poruku olimpijskih bogova. Oni "čistu" pobedu nisu dozvoljavali. Svaka je pobeda morala na sebi imati i senku poraza. Prvi "maratonac" je to najbolje pokazao. Na nama je da predanje o njemu pravilno razumemo. Učinivši nešto što prevazilazi ljudske mogućnosti on se našao sa one strane svake mogućnosti.

Svojim gestom Fidipid je otvorio prostor budućem fenomenu sporta. Prostor u kojem pobeda ima za jedinu nagradu - sopstveni poraz.

Današnji sport je takmičenje u svetu nad-mogućeg. On nema nikakve veze ni sa igrom ni sa životom. On je sa

one strane života. On je tamni prostor smrti. Ulazak u sport je ulazak u smrt.

Tako nas problematika sporta neposredno uvodi u dimenziju filozofskih pitanja, u dimenziju pitanja odnosa života i smrti, pitanja temelja ovih temeljnih fenomena. Na jednoj strani je sva problematika ovostranog, problematika igre, rada i borbe, na drugoj strani je problematika smrti. Tu je na delu sukob bića i ništavila, ontologije i nihilizma.

Dosadašnja metafizika nastojala je, iako bezuspešno, da misli ništa, ponajčešće metaforom o smrti, slikom vrata kroz koja se prelazi u neki "drugi svet"; trebalo je mnogo vremena da se shvati kako se smrt ne može misliti budući da ona nije unutarsvetski fenomen.

Smrt se mora živeti, govorili su filozofi-egzistencijalisti, i sam život nije ništa drugo do bolest na smrt; kako to razumeti u svetlu reflektora, aplauza i priznanja? Kako biti u onoj dimenziji rimskih trijumfatora kojima je u trenucima najveće slave, u vreme trijumfa morao stojati rob nad glavom koji je ponavljao ono čuveno *memento mori*? Setiti se smrti, osnovno je što mora pratiti svakog ko uđe u prostor sporta. Bez obzira na to što je smrt daleko više fenomen naše egzistencije no našeg mišljenja, mi moramo biti svesni i toga da je i iskušavajući mislimo. Neko bi rekao: zato što je smrt i estetski fenomen, ali, ona nije fenomen, u tome i jeste problem. Ona je temeljni fenomen. Kao takav fenomen ona mora biti predmet mišljenja, filozofskog (razume se).

Ipak, tek naše vreme možda nalazi pravi put mišljenju da se misli smrt – to je put sporta. Sport je pravi, najpreči put u smrt. *Dromos* bez prepona.

Zato, da bismo ovaj put razumeli na najbolji način, moramo se obratiti filozofskoj tradiciji, onom načinu mišljenja koji smrt sve vreme vidi kao najviši filozofski problem.

(odlomak)

7. Dodatak. Pojavni oblici igre i sporta u istoriji

Svaki naslov traži koliko objašnjenje, toliko i opravdanje; u ovom slučaju to je posebno neophodno, pre svega zbog nejasnosti prirode same stvari, kao i želje da se kako precizira pristup širokoj temi kao što je *Istorija igre i sporta*, tako i pokuša da se bitna dimenzija igre izloži s obzirom na njene metamorfoze u vremenu.

Dugo sam smatrao da bi najadekvatniji naslov ovom spisu bio *fenomenologija igre* i to iz posebnog razloga: ako je predmet *metafizike igre (i sporta) priroda fenomena igre, i mesto igre u ljudskom svetu i u univerzumu*, ovde se u prvom redu radi o manifestnim oblicima igre, o njenim pojavnim oblicima u vremenu, odnosno, u ljudskoj istoriji, te je stoga pojam *fenomenologija*, mišljen u hegelovskom značenju te reči (a ne na način kako su taj pojam odredili i koristili Edmund Huserl i njegovi sledbenici) potpuno prihvatljiv, budući da se tu radi o *genezi fenomena igre tokom istorije*, i sve do naših dana, kada se sve više počinje koristiti izraz *sport*.

Međutim: često pretegne ono praktično, i opredelenje za ovde uzet u suštini neadekvatan do kraja naslov jer njim se mogu pokriti samo nadmetanja u poslednja dva stoleća i to se može pravdati samo time da u naše vreme pojam sporta je apsolutno dominantan, i našao se s određenim razlogom i u nazivima nekih visokih škola. Na jednoj od njih ja sam i držao predavanja pod takvim naslovom: *Istorija sporta i olimpizma*.

Kao što sam u više navrata isticao, pojam sporta važi za period igara od početka XIX stoleća do danas, i nije

adekvatan za nadmetanje i igre antičkog i srednjovekovnog sveta. No, stvari su takve kako jesu.

U naše vreme imamo niz knjiga pod raznim nazivima: *Istorija fizičke kulture*, *Istorija sporta*, *Istorija olimpizma* a ponekad i *Filozofija igre*; većina od njim ima sličan sadržaj, ali im je isto tako bliska i zajednička terminološka zbrka i nedoslednost u izlaganju.

Kad se govori o predmetu istoriografskih istraživanja sporta koja nemaju uvek velike domete i ambicije, danas su najšire rasprostranjena dva pojma: *fizičko vaspitanje* i *sport*. Prvi pojam je daleko širi i obuhvata fizičko vaspitanje dece, vojnu pripremu, terapijske vežbe u funkciji lečenja, kao i tradicionalna takmičenja, ali i pokret usmeren protiv utilitarističkog shvatanja sporta, poznat kao „sport za sve“ koji se pojavio šezdesetih godina prošlog veka i kao masovni pokret bacio izazov međunarodnom sportu koji se sve više razvijao u pravcu profesionalizacije (no zbog brojnosti svojih pristalica bio podržan i od MOKa).

Drugi pomenuti termin *sport*², postaje široko rasprostranjen tek poslednjih decenija XIX stoleća, da bi

² Kažu da je reč sport latinskog porekla, da potiče od glagola *disportare* u smislu: *zabavljati se, veseliti se, dokoliti*, da u srednjovekovnom engleskom upućuje na lov na divljač, no, upozorava se i na to da širi obim dobija ovaj termin u najnovije vreme, tek u XIX stoleću, kad se pod njim počinju objedinjavati razne *igre loptom* (kriket, fudbal, hokej), *borbe* (boks, mačevanje), *pomodne igre u dokolici* (veslanje, jahanje, plivanje, alpinizam), ali i *laka atletika*. Trebalo je da prođe samo sto godina pa da istraživači pod pojam *sporta* podvedu u naše vreme preko 240 disciplina (Heinemann, K. & Schubert, M. (Hrsg.) 1994: *Der Sportverein*).

tokom prošlog stoleća počeo da se masovno primenjuje kada je reč o većini takmičenja i nadmetanja i danas je dominantan.

I jednom i drugom pomenutom izrazu danas je zajedničko upravo to da su kao bitni momenti ljudske kulture duboko u nju utkani i da svoje poreklo vode iz jednog njima obimom još šireg pojma, pojma *igre* čiju prirodu određuje *nadmetanje, takmičenje, borba* i čija istorija nije kraća od istorije kulture, budući da je duboko prožima i na odlučujući način determiniše.

Borba, shvaćena kao *agon*, kao takmičenje, jedan je od temeljnih fenomena ljudskoga opstanka i poput rada, igre, ljubavi i smrti bitno je svojstvo ljudskoga postojanja u svim epohama istorije, pa stoga i nije slučajno da istoričari i etnografi nalaze primere i tragove igre i nadmetanja već u najstarijim epohama ljudske zajednice.

Ja ću ovde na predavanjima najčešće koristiti pojmove kao što su *nadmetanje* i *takmičenje*, jer oni u najvećoj meri odgovaraju duhovnoj situaciji koju je karakterisao antički pojam *agon*³; ako pažljivije pročitamo XXIII pevanje Homerove **Ilijade** (262-897), u kojem se opisuje svetkovina koju čine takmičenja što ih organizuje Ahil u čast svog poginulog druga Patrokla, lako će se prepoznati prvobitna struktura igara kakve su se potom, nakon njihovog pesničkog opisa na tragu mita, odvijale u

Ergebnisse einer Repräsentativen Untersuchung. Schorndorf: Hofmann). Deset puta više no što su ih imale na svom vrhuncu Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj.

³ O pojmu *agon* opširnije videti u prvom delu ove knjige (4. poglavlje *Agon i sport*).

nama poznatom istorijskom vremenu na obalama reke Alfej, a u čast boga Zevsa na Peloponezu.

Bilo bi ipak krajnje pogrešno da se ograničimo samo na istoriju nadmetanja Grka u Olimpiji, a propustiti da se istaknu **Delfijske, Nemejske, Istamske** i **Panatenejske igre** koje su bile veoma značajne u kulturnom životu Grka mada nisu imale slavu **Olimpijskih igara** koje su bile i ostale najprestižnije tokom čitave grčke istorije.

Neke od pomenutih igara održavale su se svake četvrte godine, neke svake druge, a neke svake godine, te su se često na njima nadmetali isti borci; dobar primer je *Milon iz Krotona* koji je u više navrata bio pobednik na igrama (šest puta u Olimpiji, sedam puta na Delfijskim, deset puta na Nemejskim...).

Koliko su igre bile značajne u ranim vekovima grčke istorije, dovoljno nam kazuje i to da su stari Grci po njima merili vreme, a da su do nas došla imena većine pobednika, jer su od svojih sugrađana bili poštovani kao polubogovi i odavane su im u gradu/državi sve moguće počasti. Isto tako, ako se prati uspon, slavno trajanje i opadanje značaja igara u Olimpiji, lako će se uočiti da je tu reč o pojavi koja je u velikoj meri paralelna kako sa usponom tako i sa opadanjem čitave grčke kulture.

Ne želeći da na samom početku mnogo usložnjavam stvari, treba ipak istaći da će se ovde pojam igre koristiti u njegovom posebnom značenju, i nadam se, biću u prilici da o igri govorim i posebno - pošto ona nema samo antropološku već i kosmičku dimenziju, budući da je reč o pojmu koji razmatra kako tradicionalna metafizika tako i moderna kosmologija (kada se govori o igri kao svojstvu i načinu

postojanja sveta), odnosno, o igri kao nesvrhovitoj delatnosti, kao igri sveta sa samim sobom, odnosno, o igri, kao jednoj velikoj *igri bez igrača*.

Priroda i način takmičenja, moralne i etičke, ali u istoj meri i estetske vrednosti, koje su u osnovi svakog nadmetanja, u svom spoljašnjem, formalnom smislu determinisani su društvenim uslovima, odnosno vremenom u kojem se odvijaju i ne mogu biti apsolutno nezavisni od shvatanja društvenih slojeva koji uzimaju u njima učešće ili kao aktivni učesnici, ili samo kao posmatrači.

Ahilov imperativ koji nalazimo u *Ilijadi*: *Uvek prvi biti i najbolji među svima* duboko prožima i bitno određuje opšta shvatanja i ukupni pogled na svet starih Grka. Ne treba stoga da iznenađuje da je Odisej, koga znamo po njegovoj mudrosti, bio, po kazivanju Homera, pobednik u pesničenju, da je najveći filozof antičkog sveta Platon (427-347. pre n. ere) bio pobednik na Istamskim igrama u rvanju.

Fizička spremnost, kao i fizičko savršenstvo uvek je bilo jednako značajno koliko i savršenstvo duhovno. Stari Grci jednak su značaj pridavali kako zdravom duhu, tako i zdravom telu. Telo i duh dve su strane jedinstvenog čoveka. Od Grka se tražilo da bude hrabar i neustrašiv ratnik u opasnim i teškim vremenima, da svojim herojstvom ponavlja herojstvo olimpijskih polubogova, ali isto tako, da bude i dobar znalac raznih umeća, pravedni sudija i zakonodavac.

Ovde ističemo stare Grke ponajviše zbog toga što su oni ustanovili pravila raznim takmičenjima koja su došla do naših vremena, ali i stoga što su upravo oni i samo oni

tvorci nečeg dotad nevidenog i nepoznatog do njih, a to je **filozofija**. I kao što je filozofija tipično grčka tvorevina, isto tako je **etos borbenosti** i **takmičenja** nešto bitno i odlučujuće što je iz sebe porodilo veliki grčki duh.

Taj grčki duh u prvom redu odlikuje iskrena i bezmerna ljubopitljivost spletena s pronicljivim, elastičnim umom koji po svetu nosi žudnja za avanturom i takvi su svi grčki junaci, od Odiseja do Agamemnona, od Jasona do Tezeja, od Edipa do Oresta. Niko od njih nije vođen verom poput srednjevekovnih vitezova u pohodu na Jerusalim, već samo strašću za rizikom, za takmičenjem, jer Grci behu pre svega narod koji je čitav život video kao jednu hazardnu igru. Grci nisu govorili „ko ne rizikuje - ništa neće ni imati“, već: „ko ne rizikuje – taj je ništa“.⁴

Grci behu narod koji je žudeo za znanjem, za vestima iz svih krajeva sveta, za nečim uvek novim i drugačijim. Po muzejima sveta nalazimo mnoštvo predmeta zanatlija mikenske epohe koji behu pod sirijskim, kiparskim ili kritskim uticajem, ali među njima nećemo naći dva identična. Svi su oni različiti, svi su originalni, svaki od njih ima svoj duh i karakter. Zato je i sudbina svakog Grka bila originalna, jedinstvena avantura koja je predmet epske poeme. Sve to dobijalo je konkretni izraz u crtežima, stihovima i muzici.

Naspram optimizma koji je odlikovao blažene olimpijske bogove, Grci su bili pesimistični, nespokojni, neuvereni, no to ih nije bacalo u očaj i apatiju. Uprkos svim nedaćama, odasvud ugroženi varvarima, seleći se s ostrva

⁴ Faure, P.: *La Grèce au temps de la guerre de Troie. 1250 avant J.-C.* Paris, Librairie Hachette, 1975.

na ostrvo i osvajajući obod Sredozemnog mora, oni su postajali sve mudriji, sve spremniji da u tragičnom životu odigraju svoju ulogu noseći na sceni maske, kako bi pokazali svoju bliskost bogovima. Jer, pobjeda nije bila značajna kao pobjeda, niti je bila pamćena po načinu na koji je postignuta: pamćena je bila samo mera u kojoj se pobjednik u agonu približio bogovima, mera koju je bog prolio na svog šticećenika.

**

Ako u vajarstvu čak do vremena renesanse nemamo zajednički pojam za obradu statue u kamenu, drvetu, glini ili vosku, te se pomenute delatnosti smatraju razim veštinama, da bi tek posle mnogo vekova, u vreme Renesanse, znanje svih tih umeća počelo da se pripisuju jednom majstoru - umetniku, *skulptoru* - već u antičko doba niz raznih takmičenja potčinjava se pojmu *agon* koji ukazuje na borbu, na put da se dospe do pobjede, i krajnjih granica ljudskih mogućnosti, da se čovek potvrdi u svojoj nadmoći i time približi bogovima.

Ali, za razliku od bogova koji žive u dokolici i na način igre - jer za njih borba oko Troje bila je samo igra u kojoj su jedni učestvovali na strani Ahejaca, a drugi na strani Trojanaca, dok ljudi, koji su u toj borbi patili i ginuli, behu za njih samo igračke - ljudi su igru morali videti drugačije, pošto je igra bogova njima bila isto što i stvarni život. Bogovi pritom nisu mogli imati ljudske emocije, jer behu besmrtni. Samo čovek kao konačno, smrtno biće svu svoju igru, svu sudbonosnost takmičenja shvata na bitno tragičan način.

I razume se, stare Grke sudbina poraženih na takmičenju nije interesovala - oni su se u borbi ili predavali, ili su ih mrtve iznosili sa stadiona. Na takmičenje niko nije dolazio da bi u njemu samo učestvovao, već da bi pobedio.

Grci su poštovali i slavili samo pobednike, iako su znali da je i poraz utkan u čovekovu sudbinu, u samu strukturu kosmosa. Romantičarska kubertenovska predstava o grčkim igrama, proizvod je novog doba, drugačijih shvatanja, drugačijeg pogleda na svet, koji je nama blizak ali starim Grcima duboko stran. Grčke igre bile su surove, ali u isto vreme i uzvišene i veličanstvene, jer je ulog u borbi bilo sve što je takmičar posedovao – sam život.

Mora se priznati da je u prvo vreme, u prvim stolicima olimpijskih igara, naglasak u borbama bio na lepoti i eleganciji, ali, da već nakon dvesta godina, od kraja V stoleća pre naše ere, igre postaju bespoštedne i surove, o čemu nam nedvoznačno svedoče napaćeni, izmoždjeni i deformisani likovi pobednika u pesničenju ili pankrationu (spoj pesničenja i rvanja).

Takmičenja su imala za cilj da pokažu prevashodstvo, nadmoć, sve ono što čoveka izdvaja iz sveta prosečnosti i što ga upisuje u jednu višu sferu, negde na sredini između ljudi i bogova. Postići pobjedu stoga nije imalo cenu, ali je zato imalo najvišu vrednost. Upravo stoga predstavnici mnogih drugih naroda antičkog sveta nisu mogli razumeti da se borci pre svega takmiče za venac od

grančica lovora uzbranog sa svetog drveta pored Zevsovog hrama, a ne za novac, darove i bogate posede.⁵

Bilo bi jednako pogrešno kada bismo igre i takmičenja iz prošlih vremena merili našim merilima; svaka se epoha mora razumeti iz nje same, jer kako razumeti da su actečka plemena znala za igru loptom, da su je upražnjavali, i to ne slučajno, upravo u blizini hrama, ali i da je jedna od ekipa (možda poražena) nakon kraja igre bila žrtvovana bogovima⁶.

Otvoreno je pitanje: u kojoj meri to uopšte i beše igra, a u kojoj deo kulta, ritual u funkciji opstanka društvene zajednice. Zamislite kako bi to izgledalo kada bi danas one koji izgube na izborima prineli na žrtvu bogovima. Deluje groteskno, ali u tom slučaju ljudi bi bili ozbiljni, kao što su bili ozbiljni i u teološkim sukobima u ne tako dalekoj prošlosti u srednjem veku, kada su na crkvenim saborima, oni koji izgube spor bili anatemisani i proglašeni jereticima, a poznato je kako se s jereticima postupalo. A opet, sporovi su se odvijali, rasprave vodile i bile su one pravo duhovno nadmetanje, pravi agon koji je iskreno vođen za dokaz pravednosti u veri.

⁵ To ne znači da pobednici nisu bili materijalno darivani, no to je bilo nešto što je spadalo u drugi plan.

⁶ Kada je o ovome reč, treba biti oprezan, i ne smeju se stvari vrednovati polazeći od naših vrednosnih predstava. Ostaje pitanje: da li su poraženi bili žrtvovani bogovima? Bogovima se može žrtvovati samo ono što je najbolje, a u tom slučaju, njima bi trebalo žrtvovati samo pobednike. Reći, da onda niko ne bi hteo da pobeđi, kako bi sačuvao život, takođe je sud iz našeg vremena ali ne i ispravan sud iz drugog sistema vrednosti. Kanibali neće ritualno pojesti žrtvu koja na to ne pristaje, jer bi u tom slučaju ritual bio bezuspešan pošto moć žrtve ne bi tim činom prešla na saplemenike. Ono na šta mi nikad ne bi pristali, u drugim epohama i kulturama moglo je biti najveća čast.

U tumačenju igre i prirode nadmetanja, ja polazim od metafizičkih i kosmoloških tumačenja igre kao i kulturne prakse drevnih naroda; drugim rečima, u pozadini ovakvog pristupa nalaze se određene filozofske pretpostavke.⁷

Smatram da je nadmetanje i potvrđivanje sopstvenog opstanka - svest o svom opstanku u svetu i svom mestu u celini bivstvovanja - ono odlučujuće što nagoni čoveka da se iskazuje i potvrđuje u borbi i takmičenju sa drugima, ali isto tako i sa samim sobom.

Naspram toga, mnogi istraživači, posebno etnolozi, istoričari i sociolozi, nastanak igre traže u socijalnim motivima i često ističu njen klasni karakter; zato se ponajčešće nailazi na objašnjenje kako su prva takmičenja bila organizovana radi fizičkog učvršćivanja određene grupe ratnika/lovaca kako bi se osigurao uspeh u lovu ili ratu. Da bi lakše prevladao prirodne nedaće, da bi bio uspešniji u lovu ili u sukobu s okolnim plemenima, prvobitni čovek morao je da se za to posebno i priprema.

Tako je trčanje, bacanje kamena, potom koplja, veština gađanja iz luka, upravljanje konjem, a potom dvokolicom - bilo od posebnog značaja za čovekov opstanak. Ako se tako razmišlja, onda je prirodno što istraživači prve tragove takmičenja nalaze već u najranijih poznatih nam kulturama na obodu Sredozemlja, a pre svega u Mesopotamiji, zatim, kod starih Sumeraca koji osnivaju prve gradove okružene zidovima. Zidovi nam samo još jednom ukazuju na neophodnost odbrane od negostoljubivih

⁷ Videti moju knjigu: Uzelac, M.: *Filozofija igre*. Prilog fenomenologiji igre kod Eugena Finka, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987.

suseda i potrebu da se stalno bude na oprezu i pripravan za borbu.

Naspram ovog shvatanja, sklon sam da verujem kako bi se tragovi igračke delatnosti mogli naći još u ranijim razdobljima, u periodu procvata Vinčanske kulture, ali za potvrdu takvog stava potrebna su još mnoga istraživanja i još veća spremnost da se prihvati relativnost doskora veoma apsolutistički nastrojene a i dalje vladajuće romantičarske germanske historiografije. Kako je nama još uvek zagonetna⁸ Vinčanska kultura postojala nekoliko milenijuma bez unutrašnjih sukoba, za nas je to još uvek pitanje bez jasnog odgovora.

Kako zasad stvari stoje, istoriju je odredila pojava sumerskog pisma i uticaj Sumeraca i njihove kulture na druge narode: na Asirce, Parćane, Skite, Haldejce, Persijance i konačno Grke i Rimljane čija nam je kultura najbliža stoga što mi i danas pripadamo njihovoj i judeo-hrišćanskoj tradiciji.

Razume se, ne treba iz vida gubiti ni ne-hrišćanske kulture, pre svega mislim na arapsku kulturu, jer zahvaljujući upravo Sirijcima i Arapima sačuvana je i do nas došla u XI i XII stoleću antička filozofska kultura, a s

⁸ Kažu da je onaj što je otkrio Lepenski vir probrao određen broj najreprezentativnijih uzoraka prvih skulptura a one „manje uspešne“ prepustio namernom uništenju. Pitanje glasi: otkud mu pravo na to? Na osnovu čega je sudio da su neke skulpture bile manje uspele a druge uspešnije izrađene i time savršenije? Zar zato što ne odgovaraju njegovom ukusu koji je s njegovim sumnjivim znanjima i kvalifikacijama među njih dospelo sa sasvim drugim merilima iz sasvim druge epohe? Mnogo je pitanja, ali još manje odgovora. Usuđuje li se neko da sudi o antičkim grčkim vazama među kojima nema na svetu dve iste, jer stari Grci, prevashodno bili su narod stvaralaca a ne podražavalaca. I, koga prvi mogu podražavati?

druge strane, treba imati u vidu i zemlje azijskog kontinenta i Dalekog istoka, odakle nam danas dolaze mnoge borilačke veštine, a koje verovatno nisu nastale nezavisno od uticaja koje su ostavili pohodi Aleksandra Velikog na Istok.

U prilog tome da takmičenja, u određenim periodima ljudske istorije, poseduju i određene klasne odlike [mada ja ne volim da koristim taj izraz ovde, jer u prvo vreme nema strogo izdiferenciranih klasa, a ako se i neka grupa posebno izdvaja, onda je to pre grupa u koju spadaju vračevi i oni koji sprovode prvobitne rituale, (kasnije bi se reklo, sveštenici)] govori i to, da u prvo vreme, kada se tek formiraju države, u takmičenjima učestvuje i seosko stanovništvo, a da tek kasnije, kada se tehnika borbe i takmičenja usložnjava, što traži posebne pripreme i višak slobodnog vremena, nosioci takmičenja bivaju privilegovani članovi društvene zajednice.

S druge strane, ali više vekova kasnije, na igrama u Olimpiji, koje u prvo vreme imaju uveliko i obredni, kulturni karakter, jer su i priređivane u slavu bogova, a u ovom slučaju u slavu najvišeg boga olimpijskog Panteona - u slavu Zeusa, učestvuju predstavnici najviših društvenih slojeva, i to sve vreme važi kad je u pitanju borba kočija, koje su mogli imati i opremiti samo najbogatiji, a da tek kasnije, posle još nekoliko stoleća ponovo srećemo predstavnike nižih slojeva i to mahom u borilačkim nadmetanjima (rvanje, pesničenje, pankration); posebno je to slučaj kad na takmičenja dolaze i učesnici iz varvarskih krajeva. Kao što znamo, varvari su svi koji žive izvan granica grčkog sveta, svi koji nisu Grci. U tom smislu, reč

varvar nema pogrdno značenje, budući da znači samo ne-Grk.

Grkom se smatrao onaj kome su oba roditelja grčkog porekla⁹, a u ređim slučajevima i samo jedan (što se dešavalo u slučaju velikog smanjenja stanovništva usled epidemija ili ratova koji su često desetkovali stanovništvo i dovodili u opasnost njegov dalji opstanak). Znamo da je veliki mudrac Tales¹⁰ (sa kojim i počinje istorija grčke i zapadne filozofije) govorio kako za tri stvari može da zahvali bogovima: što je rođen kao slobodan čovek a ne kao rob, što je rođen kao muškarac a ne kao žena, i što je rođen kao Grk a ne kao varvarin. Dakle, možemo izdvojiti tri bitne karakteristike: moralo se biti *slobodan građanin*, *muškarac* i *Grk*, da bi se moglo učestvovati na igrama u Olimpiji u vreme njihovog nastanka.

Ovo ne treba razumeti pogrešno i misliti kako su žene bile potpuno diskriminisanе: ako je u prvo vreme igrama mogla prisustvovati samo sveštenica iz Demetrinog hrama u Olimpiji, potom su mogle i žene prisustvovati igrama pa će se i takmičiti, na za njih posebno organizovanim igrama u drugo doba godine (premda ima slučajeva da su u pozno vreme igara žene mogle učestvovati u upravljanju kočijama). Na pravu takmičenja i mladih devojaka insistirali su posebno Spartanci kao najratoborniji grčki narod jer su u odbrani domovine bile jednako važne

⁹ To pravilo je nametnuo a pred kraj života i sam iz ličnih razloga osporio Perikle (videti kod Plutarha).

¹⁰ Ako je verovati doksografima, Tales je samo delom bio Grk, po majčinoj liniji (majka mu se zvala Kleobulina), dok je po ocu bio „varvarskog“ porekla, pošto mu se otac zvao Eksamies, a to je ne grčko, već feničansko ime.

žene kao i muškarci, te je stoga njihovoj fizičkoj pripremi u Sparti poklanjana posebna pažnja, a takmičenja su bila samo još jedan motiv više, nikako ne i zanemarujući. Posebno pročitati opis odbrane Lakedemona od napada Pira (Plutarh, *Životopis Pira*, 27-29).

1. Igre staroga sveta

Prve arheološke tragove takmičenja nalazimo u III i II milenijumu pre naše ere. Među njima pominje se jedna bronzana skulptura iz Mesopotamije s početka III milenijuma (oko 2800. g. pre n.e) koja prikazuje dva rvača, dok na jednom nešto kasnijem bareljefu iz Vavilona vidimo prikaz borbe pesnicama. U to vreme dolazi do pronalaska kočija koje nisu bile samo transportno već i ratno sredstvo, pa nam je sačuvana na hetitskom jeziku i *Knjiga treninga upravljanja kočijom* iz 1360. godine pre naše ere. O važnosti tog spisa govori nam i činjenica da je do nas došlo i ime njenog autora.

Grčki istoričari Herodot i Ksenofont pišu da su se kod Asiraca i Persijanaca negovala takmičenja u trčanju, pesničenju, bacanju koplja, gađanju iz luka, jahanje; ista takmičenja nalazimo i kod starih Egipćana¹¹. Sačuvan je bareljef koji pokazuje pobedu faraona Džosera (2778-2723. pre n.e.) u kulturnom takmičenju u trčanju, a sredinom III milenijuma u grobnici Fiohotena u Sakari predstavljen je niz takmičenja u slobodnoj borbi, lovu, akrobatici¹². Tome treba dodati i prikaze takmičenja i igara u grobnici Baketa III u grobnici u selu Beni Hasan na zapadnoj obali Nila na granici gornjeg i Srednjeg Nila. Posebno je važna petnaesta

¹¹ <http://www.egyptianolympic.org/Olympism.html>

¹² Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Перевод с венгерского. Под общей редакцией В.В. Столбова. — М.: Радуга, 1982, с. 42.

(B 15)¹³ od 39 grobnica visokih činovnika i vladara Egipta u rasponu od VI do XXX dinastije.

Treba imati u vidu da u prvo vreme pobednici takmičenja, ne slučajno, bivaju vladari ili faraoni (Egipat), jer oni time na još jedan način potvrđuju svoju vladarsku moć i pravo na vlast. U isto vreme, ima podataka i o tome da su neki od njih bili odista snažni i „prvi među svima“: a, po predanju, takvi su bili: Tutmos III i Amenhotep II koji je imao tako snažne ruke da niko nije mogao da nategne njegov luk¹⁴. Tu njegovu snagu potvrđuju i savremeni lekari koji su istraživali njegovu mumiju. U celoj egipatskoj vojsci nije bilo bržeg od njega u trčanju ni veštijeg u upravljanju kočijom, ili krmom broda sa 200 veslača. Mogao je da nategne i po 300 lukova da bi izdvojio originalni od falsifikata. Dakle, iako su pravila obično bila na strani vladara, da bi da pokazala kao najboljeg među svima, bilo je i takvih vladara koji su to odista i bili.

Postoje svedočanstva o Ramzesu III i Amenhotepu da su bili ne samo vešti vozači kočija, već i vešti u ophođenju s konjima koje su umeli dresirati, a u čemu se posebno isticao Amenhotep.¹⁵

Znamo da u takve je spadao i Aleksandar Makedonski koji beše odličan trkač, po mnogim svedočenjima posetilac Olimpije (gde je njegov otac bio u

¹³[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_\(BH_15\)#/media/File:Beni_Hassan_31.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_(BH_15)#/media/File:Beni_Hassan_31.jpg), posebno videti:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_\(BH15\)#/media/File:Egypt._Main_chamber_of_tomb_15_at_Beni_Hasan._Wellcome_M0006216.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_(BH15)#/media/File:Egypt._Main_chamber_of_tomb_15_at_Beni_Hasan._Wellcome_M0006216.jpg)

¹⁴ <http://egyptopedia.info/i/833-igry-v-drevnem-egipte>

¹⁵ Монтэ П. ЕГИПЕТ Рамсесов. Изд. "Русич", 2000.

dva maha pobjednik¹⁶ u borbi kočija i gde je u njegovu čast podigao hram Filipeon), ali na pitanje da li bi se i sam takmičio u trčanju, Aleksandar je, kažu, odgovorio – *da, ali sa kraljevima*¹⁷.

U tom smislu, poslednji veliki vladar „olimpijac“ bio je rimski imperator Neron, no njegovi nastupi na igrama u Olimpiji i Korintu zaslužuju posebnu priču, a dešavaju se u vreme kad je slava igara već uveliko na zalasku i nije se zaziralo ni od pljačke hramova u Olimpiji i Delfima koje je Nerom prosto opustošio (odnevši više stotina najvrednijih skulptura u Rim) i tako u velikoj meri dovršio ono što je pre njega započeo rimski vojskovođa Sula.

Ono što treba zasad konstatovati i možda još jednom ponoviti, jeste da su u prvo vreme posebno negovani: lov, pesničenje, mačevanje (štapovima) i ritualne igre koje su upražnjavali viši slojevi društva.

Vremenom magijska i kulturna dimenzija igara tone u zadnji plan a u prvi izbijaja njihova estetska strana kojoj je cilj da zaseni široke društvene slojeve, no, ne toliko sjajem onostranog, koliko nadmoćnom snagom vlasti. Trijumf u igrama odraz je veličine vlasti i vladarske moći. Kada je reč o demonstraciji moći faraona pred gostima i gledaocima, pobjeda je bila već unapred određena. Stoga su predstavnici viših slojeva vlasti, u odnosu na one koji su pripadali nižim slojevima, po pravilu, imali duže oružje (ako je u pitanju borba palicama), oštrije, kao i pravo na više zahvata.

¹⁶ Po drugim svedočenstvima, bio je trostruki pobjednik u Olimpiji.

¹⁷ Videćemo, druga polovina IV stoleća pre n.e. je vreme kad u takmičenju uzimaju učešće svi, a ne samo aristokratija, kako je to bilo u prvo vreme igara.

Vremenom duh takmičenja zahvata ne više samo vladarski sloj, već i činovnike i sveštenike; vežbaonice se otvaraju pri hramovima i gosti koji dolaze u državu bivaju zabavljani vežbava akrobata i igrača; pritom je značajna i igra loptom (u kojoj učestvuju i žene) a koja osim svoje estetske strane i razvijanja elegancije pokreta, služi ispunjavanju slobodnog vremena i uveseljavanja gledalaca.

Kada je reč o starom Egiptu treba imati u vidu i strogo pridržavanje tradicije, kao i visoku meru konzervativnosti, te su tu teško prodirali strani uticaji što objašnjava nepostojanje borbe kočijama, ili polo na konjima, u periodu ranije istorije Egipta, a što se sreće kod većine naroda tog vremena. Situacija tu, ali na kratko, počinje da se menja tek nakon osvajanja Egipta od strane Aleksandra Makedonskog (332. p.n.e).

Rekao sam da su s Aleksandrom mnoge od igara i njihovih tehnika dospele do Indije, i Dalekog istoka, do Kine i Japana. U Indiji prvi tragovi igara ukazuju na uticaj iz Mesopotamije, mada ples i pokreti u njemu ostaju specifično indijska tvorevina formirana pod uticajem učenja o učvršćivanju zdravlja jogom, na tradiciji racionalne magije što je za sobom povlačilo složen izgrađen mistični sistem pokreta.

Ako je tu nastao šah, razvijajući strateški način mišljenja, tu srećemo i pripremu igračica za potrebe hramova koja je vršena u ustanovama zatvorenog tipa, budući da je reč o tajnim simboličkim pokretima ruku i tela koji su svoje značenje otkrivali samo onima u to upućenim.

Konačno, ako su vežbe kod drugih naroda uvek bile u funkciji potvrđivanja životnih snaga i moći, nakon

budističke religiozne reforme (V st. pre n.e) nezadovoljne bramanizmom i koja je određene elemente joge otvorila i nearijejskim kastama, traži se bekstvo u nirvanu, bekstvo iz života umrtvljivanjem tela, pa beda i siromaštvo postaju privlačni siromašnim slovima koji i tako ništa nemaju te postaje popularnai počinje da se širi jedna nova religiozna orijentacija poznata kao džainizam (nastala između IX i VI stoleća pre naše ere), koja propoveda nenasilje i praktikuje samousavršavanje koje vodi ka nirvani.

Sistem fizičkih vežbi kombinuje se s posebnim psihološkim vežbama, i to vodi zatvorenosti u sebe, asketizmu odakle crpe svoju tehniku i fakiri. Doduše, pored upražnjavanja vežbi bez oružja, negovani su trčanje i skok u vis, ali oni su imali obrednu funkciju i behu vezani za kult seobe duše ili kult povećanja plodnosti polja.

Za razliku od Indije, u drevnoj Kini, ako je verovati hronolozima, u III milenijumu pre naše ere, pored upražnjavanja drevnih običaja i obreda, pažnja se posvećuje i fizičkoj i telesnoj aktivnosti o čemu svedoči knjiga *Kungfu* iz 2698. g. pre n.e. u kojoj se opisuju razne gimnastičke vežbe za lečenje, smanjivanje bola, ritualne igre namenjene borbi protiv bolesti, neplodnosti ali i borbi.

U vreme dinastije Šan vojna obuka obuhvata bordu zaprežnim kolima, gađanje iz luka, lov, bacanje koplja, borbu bez oružja. Plesne igre predstavljale su igre mrtvih, podvige predaka, ali i borbene igre i igre protiv neplodnosti. U kasnijem periodu, u vreme dinastije Čžou (XI-III st. pre n.e.) dva od šest predmeta u visokim školama bili su trka kočijama i gađanje iz luka. Od VI st. taoističke škole razvijaju tehnike unutrašnjeg kretanja (*nei kung*), a pri

lečenju pomoću disanja razvijaju tehnike spoljašnjeg kretanja (*taoczin*) kojima se hoće osloboditi od fizičkih slabosti. Posebna pažnja pridaje se masaži određenih tačaka tela radi uklanjanja bola i delovanja na rad unutrašnjih organa.

Taoistički principi lečenja i gimnastike počivaju na filozofskim principima Lao Cea (VI-V st. pre n.e) koji je smatrao da je telo čoveka kopija vasiona kojom vladaju dve suprotstavljene sile čije se delovanje može uravnotežiti disanjem i posebnim pokretima koji smiruju i uravnotežuju delove čovekovog tela. Na taj način može se već u ranoj mladosti dospeti na put vrline i savršenstva.

Da bi razvili brzinu i veštinu, Kinezi su smislili jednu vrstu igre loptom, što bi bila preteča današnjeg fudbala (*čžu-ke*). Na sredini terena, na rastojanju od 4 metra ukopavana su dva bambusova štapa visoka 4 metra među kojima je bila zategnuta mreža s otvorom na vrhu prečnika 60 cm. Lopta je udarana nogama i rukama, mogla je dodirnuti glavu, leđa, grudi, jedino je bilo zabranjeno udarati otvorenim dlanom. Pravila su bila stroga: razlikovali su 10 vrsta narušavanja pravila i oko 70 vrsta udaraca po lopti nogom ili rukom. Pobednici su bili nagrađivani, poraženi - ismevani; na teren su izlazile po dve ekipe, i takmičenje je trajalo dok ne izađu na teren sve ekipe; treba znati da istočno takmičenje ne poznaje apsolutnog pobednika i da tu ne postoji kup-sistem.

Ali, *biti prvi i najbolji među svima*, to je princip koji su uzdigli tek stari Grci i to je princip koji je potom uzdigao njih.

7.1. Igre u antičkog Grčkoj

Uvod

Za razliku od istočnjačkih država koje smo pominjali, bili to Mesopotamija, Egipat, Indija, Kina, gde su se više od svega cenili pokornost, postojanost, tradicionalna nepromenljivost, potčinjenost seoskog stanovništva vladaru ili sveštenstvu, kao najstrožem čuvaru tradicije, i garantu stabilnosti i nepromenljivosti - svet Grka [koji su formirala dorska plemena došla sa severa i naselivši jug Balkanskog poluostrva (Atika i Peloponez a potom i egejska ostrva potčinivši sebi Krit i Mikenu), stopivši se s lokalnim plemenima] bio je iz osnove drugačiji.

Upravo kod Grka po prvi put je, po rečima velikog nemačkog filozofa Hegela, sinula svest o slobodi i tek kod njih je sa slobodom pojedinca izbila u prvi plan individualnost i svest o značaju i pozvanosti svakoga člana polisa. No, sve to još ne objašnjava kvalitet novonastale situacije; bez opštegrčkog uticaja koji je imalo svetište u Delfima, bez velikog vaspitnog uticaja obreda i običaja koji su počivali na vrednostima izloženim kod Homera i Hesioda, bez postojanja opštih i zajedničkih interesa koji su učvršćivali jedinstvo grčkih gradova, teško da bi se mogli stvoriti uslovi za demonstraciju moći najvećih gradova-država oličeni u aristokratskom idealu.

Odmah treba znati, i to treba trajno imati u vidu, da ideal aristokratije podrazumeva vladavinu najboljih, duhovno najboljih, što nam govori i sama reč (*aristos* – najbolji). Taj aristokratski ideal sadržavao je u sebi ideal prvenstva, vladavinu izabranih - kako u duhovnom, tako i u

fizičkom smislu. Nadvladati i pobediti druge, suprotstaviti se sudbini, pa dospeti i do granica svojih mogućnosti – to je izazov tog novog grčkoga duha.

Tokom VIII st. pre n.e. formira se helenski sistem fizičkog vaspitanja, *antička gimnastika* koja je obuhvatala (1) vežbe za decu ranog uzrasta (igra loptom, obručem, trčanje, bacanje koplja i diska, kao i druge vežbe koje potpomažu razvoj hitrosti), (2) vežbe koje su se odvijale u palestri (posebno za to prostoru) i koje su obuhvatala *pentatlon* (petoboj) [trčanje (192-196 m), skok u dalj, bacanje koplja, bacanje diska i rvanje]¹⁸. Sem toga u palestri su još negovani pesničenje, rvanje slobodnim stilom a u kasnijim vremenima pankration (kombinacija rvanja i pesničenja). Tu se moglo videti i trčanje pod oružjem, jahanje, gađanje iz luka, veslanje (stakmičenje triera) (na Panatenejskim igrama). (3) orhestrika koja je obuhvatala veštine kretanja i vežbe koje su neophodne za razvoj hitrosti (igre loptom (koje ne behu grupna igra), akrobatske, obredne, pozorišne i ratničke igre). Sve te igre potekle su sa Krita i iz Etiopije, a odatle, pre svega, gađanje lukom.

Ono što i ovde ne treba gubiti iz vida, to je svakako veza fizičkog nadmetanja i neprestanih vojnih priprema. Zato ne treba čuditi što je u prvo vreme dominantan uticaj imala spartanska aristokratija, a ovaj se ogleda u obaveznoj pripremi pred igre, što je u nepovoljan položaj dovelo slobodne građane iz nižih slojeva i davalo prednost članovima aristokratskih, viših slojeva.

U početku, po svedočenju Filostrata, prednost je davana brzini ali i eleganciji, a tek potom snazi. S

¹⁸Kun, *op. cit.*, str. 58.

vremenom potrebe ratne pripreme u velikoj meri uslovljavaju većinu disciplina. Ima se u vidu pravolinijsko trčanje, što je svojstveno vojnicima, skok u dalj s tegovima u rukama koji su simbolizovali oružje; isto važi i u slučaju takmičenja u bacanju koplja ili diska.

Možda se veza tehnike i taktike u ratnim borbama i nadmetanja na igrama, najbolje vidi na primeru pesničenja gde su udarci mogli biti zadavani samo u glavu ili lice, i to biva jasno ako se zna da dorska plemena za razliku od ahajaca u prvo vreme nisu imala šlemove već su glavu štitili samo štitom.

S druge strane, za razliku od Sparte, u Atini je naglasak stavljan na svestranost vaspitanja, pa su do izražaja dolazili vojna, estetska, moralna i higijenska dimenzija u obrazovanju mladih ljudi.

Ono što je specifično grčka nota u svemu tome jeste pojava agonistike i njeno oličenje behu svegrčke igre u Olimpiji. Postoji niz razloga i objašnjenja zašto je izabrana baš Olimpija, grad na Peloponezu za mesto gde će se nadmetati najbolji među najboljima, mesec dana, jednom u četiri godine, kad prestaju sve razmirice i sukobi među grčkim plemenima koja su stalno međusobno sporila i ratovala; Olimpija je bila mesto gde su svi Grci – takmičari i gledaoci, trgovci i pesnici, retori i glumci, sitne šćardžije i lopovi – bili ujedinjeni uprkos svim razlikama i suprotnim interesima, a objedinjavalo ih je prinošenje žrtvi najvišem bogu svih Grka Zevsu i nadmetanje na stadionu.

Imajući u vidu da igre održane 776. pre n. ere, od kojih su po olimpijadama Grci počeli da mere vreme, nisu bile prve, već dvadeset i sedme po redu (što znači da su prve

bile 108 godina ranije), no da su one prve sa kojih se znaju imena pobednika (prethodni su se verovatno pamtili, no posle sto godina moralo je početi i zapisivanje imena); to znači, da su tu održavane igre i pre dolaska dorskih plemena na Peloponez ali one su imale kao i sve druge lokalni, a ne panhelenski karakter.

Na izbor Oimpije uticalo je više momenata: tu je bilo sveto mesto Altis još od pre dolaska dorskih plemena, tu su se obavljali obredi posvećenja i izbori ahajskih careva. Tu je bilo i svetište Here gde su se vršili kulturni rituali koji su pomagali plodnost (u okviru tih rituala organizovala su se takmičenja u trčanju); Olimpija je bila tesno vezana s kultom predaka i po predanju upravo tu je bio grob legendarnog vladara Pelopsa. Igre u Olimpiji podržalo je svetište u Delfima, ali i najmoćnija država na Peloponezu Sparta, no tu je bio jasno izražen i kult vrhovnog boga Zeusa, i konačno, ona je bila na zaštićenom mestu i pored toga lako dostupna za sve goste i učesnike igara.

U svakom slučaju, Olimpijske igre, kao mesto susretanja Grka iz svih delova tadašnjeg grčkoga sveta rasprostrtog na obodu Sredozemlja, a na tri kontinenta, bile su ne samo mesto panhelenskog takmičenja, već i mesto učvršćivanja saveza među grčkim državama, mesto jačanja svesti o jedinstvu svih Grka i njihovoj različitosti u odnosu na inoplemenike – varvare koji su govorili drugim jezicima i imali druge običaje i druge bogove.

Kako na prelazu iz VI u V st pre n. ere dolazi do procvata antičkih polisa i njihova moć je tada na svom vrhuncu, o čemu posebno svedoči uzdizanje i slava Atine nakon pobeda Grka nad Persijancima kod Maratona i

Salamine, nakon učvršćivanja prvenstva igara u Opimpiji, počinju da se održavaju igre i u drugim mestima, te tako imamo *Istamske* (586), *Delfijske*, ili *Pitijske igre* (582), *Nemejske* (473) i najmlađe, *Panateneske igre* u Atini (465).

Usled velikog značaja koji su imale igre, posebno ove u Olimpiji, ne treba da iznenadi što se tu često sa igrama mešala i politika, te su stoga igre imale i svoju društvenu dimenziju: u Olimpiji je sofist Gorgija držao besedu kojom je razobličio savez Sparte s Persijancima (408), tu su predstavnici grada Mitilene istupili pred predstavnicima svih Grka protiv politike Atine, tu je bio zaključen tridesetogodišnji mir Atine i Sparte (445), tu je Lisija zastupao demokrate protiv sirakuškog tiranina Dionisija (388), tu su se organizovale demonstracije protiv oligarha, tu su bili zaključivani brojni sporazumi i dogovori.

No kako je vreme prolazilo, u IV st pre n.e. dolazi do slabljenja agonalnog duha, aristokrati počinju i sami da ignorišu igre jer je među takmičarima bilo sve više onih niskog društvenog porekla.

U to isto vreme, u ratovima počinju da se angažuju profesionalci-najamnici, duh patriotizma počinje da slabi, pa i fizička priprema za stalnu odbranu države gubi značaj; posećenost gimnasionima sve je manja, a mladi ljudi bave se pretežno samo lakim vežbama; dotadašnjem idealu zajedništva sve se više suprotstavlja individualnost koja se ogleda u povučenosti ljudi u sebe; ljudi se ne osećaju više građanima polisa, već građanima sveta, kosmopolitima, čime se već najavljuje jedna nova epoha, epoha helenizma koja će smeniti vladajuće visoke ideale helenskog perioda koji beše u znaku dominacije Grka. Razmeđu te dve epohe

obeležava smrt dvojice najvećih ličnosti kraja IV st. ali i čitave antike, najvećeg vojskovođe i najvećeg filozofa: [Aleksandra Velikog](#) (323) i [Aristotela](#) (322). Sve ovo nije se moglo ne odraziti i na karakter igara u Olimpiji, Delfima, Krotonu, Nemeji, Atini.

Tako, panhelenske igre koje su u svom vrhuncu veličale slobodu i jedinstvo grčkih gradova/država, nakon samo stotinu godina kasnije behu bleđi odsjaj negdašnje svoje slave i veličine. Na igrama sve je prisutniji polusvet koji se bori do iznemoglosti i najbolji primer je [pankration](#).

I u tome je stvar: igre su počele takmičenjem u trčanju, veličanjem čovekove snage i izdržljivosti, što je potvrdio svojim činom i glasnik s Maratona, a nakon nekoliko vekova - bespoštednim pesničenjem i čestim usmrćivanjem protivnika. To je momenat kada takmičenje u trčanju pada u drugi plan i kad na igrama (s isključenjem olimpijskih) nestaje petoboj koji je u sebi čuvao sećanje na stare obrede inicijacije.

Agonalne ideale nekadašnje aristokratije u usponu sad smenjuju građanske vrednosti koje svojom relativnošću samo podražavaju krizu u koje zapadaju grčki gradovi i čitav grčki svet koji će ne samo na simboličan način već i realno biti pokoren u bici kod Heroneje 338. godine pre n.e. Nije stoga nimalo slučajno što Aristotel prednost daje gimnastici, a ne agonistici koja se u međuvremenu svela na hipetrofirani kult atletizma.

Boreći se za prestiž mnogi gradovi iznajmljuju sportiste, a 388. godine pre n.e. desio se i prvi veliki skandal kada se otkrilo da je tesalski borac Eupol potkupio protivnike da bi se dokopao pobjedničkog venca. Za kratko

vreme potkupljivanje je postalo opšte mesto igara. Publike je doduše bivalo sve više, ali se izmenila i koncepcija takmičenja, njihov sadržaj: sve popularnije bejahu borbe kočija, a ostale su i dalje pesničenje i pankration.

Više je no jasno da je herojsko vreme agona prošlo, da je Platonovom metafizikom igre, svodenjem igre na slepi odraz, igra izgubila njenu negdašnju nadprirodnu veličinu koju je posedovala u kultovima. To se da videti i u delima najvećih vajara IV st. pre naše ere, [Lisipa](#) i [Praksitela](#), čije se realističko prikazivanje izmučenih lica olimpijskih pobednika u pesničenju nalazi u dubokom kontrastu spram herojskih idealizovanih likova koje u prethodnom veku prikazuje [Poliklet](#).

Nakon pokoravanja starog sveta od strane Aleksandra, u doba njegovih naslednika igre se sele u nove prestonice: Aleksandriju (Egipat), Antiohiju (Sirija), Pergam (Mala Azija), no tamo one gube svoj grčki karakter; ako je sistem gimnastičkih vežbi i zadržao svoj dotadašnji oblik, izgubio se njihov raniji karakter koji se ogledao u pripremama za obrede inicijacije. Petboj koji je zahtevao svestranu fizičku pripremu potisnut je zabavnim igrama i plesovima.

U narednom stoleću Grčka potpada pod vlast Rima, a nakon pobede nad Filipom V Makedonskim 196. godine pre n.e. rimski vojskovođa i političar, konzul Gaj Flaminije daje grčkim gradovima slobodu i to objavljuje na *Istamskim igrama*. Posle njega mnogi su rimski vladari pokušavali da Olimpijske igra pretvore u imperijalne i da ih prenesu u Rim, u čemu je prednjačio Sula kad je reč o 175. Olimpijadi iz 80. godine pre naše ere, ali su se tome suprotstavili sami

Rimljani, te tako nešto nije uspelo ni kasnije Imperatoru Neronu. Rimljani su se u potonjem periodu igrama koristili kako bi neutralisali nezadovoljstvo nižih društvenih slojeva, te su one bila još jedna forma rimskog upravljanja.

Vremenom dolazi do uzajamne asimilacije Rimljana i Grka i kako se obično govorilo, Rim je vojno pokorio Grčku, ali je Grčka duhovno pokorila Rim; Heleni su dobijali rimsko građanstvo, grčki jezik je bio drugi jezik Rima, a ponekad i prvi (Cezar je poslednje reči upućene Brutu izgovorio na grčkom, a ne na latinskom jeziku), a s druge strane Grci su priznali kult rimskih Imperatora u istoj meri kao i kult Zeusa. Imperatori i visoki rimski činovnici počeli su da učestvuju u grčkim religioznim obredima i misterijama i postajali organizatori različitih igara. To vodi tome da svetilište u Delfima gubi svoj raniji značaj i pređašnju političku ulogu.

Posle nekog vremena, zahvaljujući finansijskoj podršci Rimljana igre su ponovo dobijale značaj i to ne samo u Olimpiji, već i u Smirni, Efesu, Pergamu, Antiohiji, Magneziji, Megari, Sirakuzi, Aleksandriji, Hersonesu... Igre su se održavale u preko 40 gradova. Među igrama isticali su se pankration, pesničenje, takmičenje na kočijama, gađanje iz luka, bacanje diska.

Ove igre u vreme dominacije Rima s prethodnima imale su zajednički naziv i zajedničke ceremonije, dok su im sadržaj i uloga postali posve drugačiji. Imale su veliki broj posetilaca i služile su neutralizaciji klasnih sukoba gubeći tradicionalni karakter, ali su se prilagođavale potrebama rimske Imperije. Pojavile su se i nove disciplne: borbe sa

zverima i borba gladijatora. Među učesnicima pojavile su se i žene, a takmičari su se okupljali u posebne organizacije.

S vremenom, već od IV veka pre naše ere, dakle u vreme dominacije Grka, igre su postajale sve grublje, meki kaiševi kojima su omotavane ruke za pesničenje sada su dobijali bakarne prstenove i gvozdene dodatke, mada su se pored snage i dalje cenili taktika i tehnika u borbi.

S jačanjem hrišćanstva, posebno u vreme imperatora Teodosija (380), dolazi do zabrane igara ne samo u Olimpiji, već i u drugim mestima, počinje da se zabranjuje računanje vremena po olimpijadama kao paganski običaj. Zahtevi za harmoničnim, svestranim razvojem čoveka pripadali su dalekoj prošlosti; nastupilo je doba u kojem je mladim ljudima atletika prestala da bude privlačna, jer više nisu bili spremni na odricanja i napore. Rimljani, kao što smo videli nisu uneli nove elemente u grčke igre, iako su pomogli njihovo očuvanje i rasprostiranje u vreme dok hrišćanstvo nije uzelo presudnu reč.

Rezime

Osnivači i utemeljivači drevnih igara, i to ne samo u Olimpiji, već i u Delfima, Korintu, Nemeji i Atini bili su Grci, i kolevka drevnih igara beše Grčka.

Grci su na jug balkanskog poluostrva došli iz doline Dunava, bez sećanja na svoju prapostojbinu. U prvom talasu behu to ahajska plemena koja su naselila Peloponez i Krit; pokorili su starosedeoce, osnovali svoje gradove, ovladali morem, ostrvima, pokorili Troju, grad na obali male Azije; u narednom talasu došla su dorska plemena, zahvaljujući naprednom, gvozdenom oružju pokorila su

ahajce stopili se s njima i ostalim starosedecima; brzo su osnivali gradove a potom gradove-države; govorili su jednim jezikom, ali su sebe nazivali po gradovima: behu spartanci, atinjani, beočani, korinćan, argosci, beotijci, da bi na kraju počeli sebe nazivati helenima. Neprestano su sklapali saveze, i iste raskidali pa su više ratovali no što su živeli u miru.

Zemlja na kojoj su živeli bila je ograničena i to ih je nagonilo da stvaraju nove naseobije i gradove, prvo na ostrvima Egejskog mora, potom na obali Sredozemnog i Crnog mora, te su naselili delove Egipta, male Azije, Severne Afrike, južnu Italiju, Siciliju i stigli do Apenina i Pirineja. Gde god bi se pojavili kao naseljenici Heleni su donosili sa sobom svoj jezik, običaje, svoje bogove, hramove i svoj način života.

No, u to vreme, sebe nisu nazivali Grcima, već Helenima, i to po unuku Prometeja Elinu – koga su smatrali svojim rodonačelnikom, pa se i država po njemu nazvala Helada. Na početku njihove slavne istorije nalaze se epovi *Ilijada* i *Odiseja*, panteon olimpijskih bogova o kojima su govorili njihovi mitovi i igre u Olimpiji.

Mitovi nisu bili isprazne priče; oni su bili najviša realnost; svet je bio ispunjen bogovima i Grci su živeli s njima, a oni na ljudima nepristupačnom mestu, na vrhu Olimpa, visoke planine čiji su vrhovi i leti nevidljivi i u magli; Olimpljani koje su Grci najviše poštovali i a koje su se najviše ugledali, behu: Zevs, Hera, Posejdon, Had i njihova deca, Apolon, Ares, Artemida Atina, Afrodit, Hermes, Hefest i Demetra.

Da bi ublažili gnev besmrtnih bogova, Grci su im podizali hramove i u njihovu čast organizovali atletske i muzičke svečanosti, u Olimpiji, Delfima, Korintu, Nemeji i Atini. Grci su verovali da su bogovi i izmislili reči: atlet, stadion, disk, hipodrom, gimnastika...

Olimpijske bogove i pobednike slavili su pesnici: prvo, u najstarija vremena, Homer i Hesiod, a potom, u V st. pre n.e, veliki Tebanac Pindar koji se proslavio odama pobednicima u Olimpiji i Atini. Na Homerovim epovima vaspitavala se nekoliko stoleća čitava Helada; u njegovim delima Grci su nalazili najveće duhovne i moralne ideale; u 23. pevanju *Ilijade* [imamo opis pogrebnih igara koje priređuje Ahil u spomen svog poginulog prijatelja Patrokla] tu nalazimo opis atletskih nadmetanja (nadmetanje dvokolica, trčanje, rvanje, bacanje koplja, diska, gađanje iz luka) koji će biti obrazac prvih nadmetanja u Olimpiji.

Homer je probudio kod Grka strast i težnju ka savršenstvu, za prvenstvom, prevazilaženjem drugih; **pobeda** je, govorilo se, *kći duha i snage, sestra slave i vlasti*.

Grci su već na početku svoje istorije, shvatili tragičnu dimenziju života; shvatili su da je tragično utkano u strukturu kosmosa, pa su govorili da na pravi način živi onaj ko pati, ko se sudara s nepravdom, ko gubi u takmičenjima.

Grci su stvorili kult tela, lepote i pobede. Takmičenja na obalama reka i mora, na gradskim trgovima, vežbe u palestrama, kao i principi fizičkog vaspitanja u Sparti i Atini – to je ono što je pripremila nastanak igara pre svih već više puta isticanih, u Olimpiji, a potom i u drugim gradovima, Korintu, Delfima, Nemeji, Atini. Spartanski

zakonodavac Likurg smatrao je da su vežbe neophodne kako ne bi oslabio borbeni duh a da bi one imale dodatni podsticaj, organizovana su takmičenja i igre.

Treba imati u vidu da kod Grka nije bilo reči samo o fizičkim nadmetanjima: oni su se nadmetali u svemu: u *pisanju tragedija* (Atina), *pevanju* (Delfi), *plesu* (Sparta), čak u *izradi vaza i amfora* – u svemu su morali biti najbolji, u svemu se morao pokazati takmičarski duh.

Kod Grka nije igra bila radi igre, već radi pobeđe i samopotvrđivanja pred bogovima: to se vidi i po imenima u čijoj osnovi je reč *slava* (Nikanor, Nikandr, Nikomah), *najbolji* (Aristid, Aristarh, Aristotel), *prvi* (Protagora, Prometej, Protej). Aristotel je pisao u Retorici: „Mladi vole slavu, ali još više pobeđu, zato što mladost teži prvenstvu a pobeđa je neka vrsta prvenstva (prevashodstva).“

U doba Likurga, a i potom, u Sparti je debeo čovek bio egzotika, nije se znalo za pijanstvo, jedna od najvećih vrlina bilo je fizičko i moralno zdravlje, a bolest – kazna. Taj kult zdravlja je Spartancima i doneo slavu.

U Atini su stvari stajale drugačije, tamo država nije u toj meri diktirala način vaspitanja; postojali su gimnasioni i palestre gde su roditelji slali decu; decu su učili čitanju, pisanju, računu sviranju na liri. Bivše atlete obučavale su decu fizičkim igrama. Težilo se harmoničnom razvoju tela i duha: za telo je najbolja bila gimnastika, a za dušu muzika. U prvom redu cenila se lepota kretanja, a ne snaga i hitrost. Kult harmonije vladao je u Atini od VI do IV st. pre n. e.

Ali, Grci nisu bili samo velike atlete no jednako i veliki umetnici; bez veličine ovih drugih, koji su u

skulpturama i stihovima slavili olimpijske pobjednike, teško da bismo znali više od njihovih imena, a i to je već mnogo: sačuvati ime za potonja vremena. Ako do nas i nisu došla originalna dela najvećeg vajara Fidije i Polikleta, već samo kopije ovog drugog (kao i odlomci drugih vajarstog doba), mi i na osnovu toga možemo sagledati veličinu velikih pobjednika ali i umetnika koji su ih svojim delima proslavljali.

Legenda kaže da je nakon bitke kod Heroneje 338. pre n.e. Aleksandar grad Tebu, čiji su stanovnici bili na strani Atine, srušio sa zemljom, ali je poštedeo kuću pesnika Pindara, čestog gosta u Peli, kod njegovog oca, koji je u svojim odama slavio olimpijske pobjednike.

Mesto igara

Olimpijske igre. Svetilište Zevsa u Olimpiji, na severozapadu Peloponeskog poluostrva.

Pitijske igre. Svetilište Apolona u Delfima, na padinama Parnasa u središnjoj Heladi.

Istamske igre. Svetilište Posejdona, blizu Korinta, na Istamskoj prevlaci, koja je spajala Grčku i Peloponez.

Nemejske igre. Svetilište Zevsa u Nemejskoj dolini, gde je na severnom Peloponezu grad Nemeja.

Panatenejske igre. U podnožju Akropolja – svetilišta Atine, zaštitnice glavnog grada Atike.

Vreme igara

Olimpijske igre. Održavane se u mesecu jeromenej, koji počinje s prvim danom punog meseca posle letnjeg solsticija koji se smatra početkom godine. Po savremenom merenju, to je kraj juna – početak jula.

Pitijske igre. Treće olimpijske godine meseca metagejtniona (avgust-septembar)

Istamske igre. Jul, svake druge godine.

Nemejske igre. Leto druge olimpijske godine i zima četvrte.

Panatenejske igre. Počinju prvog dana meseca hekatombeona, i to odgovara savremenom junu.

Vreme prve održane igre

Olimpijske igre. 776. pre n.e¹⁹.

Pitijske igre. 586. pre n.e.

Istamske igre. 582. pre n.e.

Nemejske igre. 573. pre n.e.

Panatenejske igre. 566. pre n.e.

Legendarni utemeljivači igara

Olimpijske igre. Heroji Pelop i/ili Herkul.

Pitijske igre. Apolon Delfijski.

Istamske igre. Tezej, sin atinskog cara Egeja.

¹⁹ Reč je o igrama s kojih nama ime prvog pobednika. Inače, one su dotad bile lokalnog karaktera, a ove su bile 27. po redu.

Nemejske igre. Herkul, pobednik Nemejskog lava.

Panatenejske igre. Tezej, inače, vladar Atine, pobednik čudovišta Minutaura na Kritu.

Vrste takmičenja

Olimpijska igre: trčanje, petoboj, rvanje, pesničenje, pankration, takmičenje zaprega, takmičenja trubača i vesnika.

Pitijske igre: takmičenje muzikanata, igrača, pevača i pantomičara, atletska takmičenja i takmičenje zaprega (kao u Olimpiji).

Istamske igre: trčanje, rvanje, trčanje s bakljom, takmičenje konjima i takmičenje muzikanata.

Nemejske igre: atletska i muzička takmičenja, po uzoru na igre u Delfima.

Panatenejske igre: takmičenje atletičara i zaprega (po uzoru na takmičenja na Pitijskim i Istamskim igrama), takmičenje trkača s bakljama (štafeta), i takmičenja triera.

Učesnici

Do V veka na igrama su mogli učestvovati samo slobodni građani, helenskog porekla, koji sebe nisu umrljali prolivenom krvlju, krađom u hramu, gaženjem zakletve, ili nečim nečasnim. Pravo učešća nisu imali robovi, ni varvari (stranci). Pored odraslih mogli su učestvovati i efebi (16-18, ili, 18-20 godina). Žene nisu mogle učestvovati, sem u upravljanju kvadrigama.

U kasnijim vekovima mogli su učestvovati i varvari s obližnjih ostrva i oboda Sredozemlja i Crnog mora. Među njima bili su carevi i tirani i njihova deca i rođaci, mudraci i vojskovođe, trgovci i zanatlije, aristokrate i lovci. Na Istamskim igrama je u rvanju pobedio Aristokle, kasnije poznat kao Platon, na Pitijskim igrama vozio je četvoropreg Filip II Makedonski, U Atini se proslavio u rvanju i pesničenju Euripid (dramski pisac).

Nagrade

Olimpijske igre: venac grančica svete masline.

Pitijske igre: jabuke s drveta u Delfskom svetištu – kasnije lovorov venac.

Istamske igre: venac grančica bora.

Nemejske igre: venac od celera.

Panatenejske igre: Venac grančica masline s Akropolja i Panatenejska amfora s maslinovim uljem.

Uspon i pad igara

U prvo vreme igrama je vladao kult tela i lepote. U IV st. dolazi do smene vrednosti: pobeda u časnom sukobu kao najvišoj vrlini, odlazi u drugi plan, a u prvi stupa novac, dolazi vreme atletičara-profesionalaca. Žestokost više nema granica. Često su borci u pesničenju i pankrationu iznosili mrtve. Ti profesionalni putujućí borci doneli su potkupljivost i prevaru, fanatizam i hvalisanje. Umeće i mudrost bili su potisnuti od strane primitivne veštine i grube snage. Pobjednici su bili sve češće snagatori sa

unakaženim licima, nakaze – suprotnost nekadašnjim atletičarima nalik na bogove.

S vremenom menja se i sam program igara: trčanje biva potisnuto u drugi plan, svi su tražili takmičenja kočija, takmičenja glasnika, pankration. Gradovi su počeli da za novac angažuju svoje predstavnike, a dozvoljava se i učešće ne-helena. Nagrade su sve veće (nagrada je obezbeđivala i 10 godina udobnog života), raskoš ceremonija prevazilazi sve granice, potkupljivanja protivnika postaje normalna stvar i nagradu je odlučivalo bogatstvo, slava i vlast (slučaj Nerona).

Potom dolazi vreme makedonske hegemonije, zatim Rimske; dolazi do pokušaja uzurpacije igara, da se prenesu u Rim (Sula – bile su u pitanju 175. Olimpijske igre, ali nije uspeo).

Poslednje igre bile su 393. godine u Olimpiji, 293. po redu. Flavije Teodosije I Veliki, španac poreklom, zabranio je računanje vremena po olimpijadama, prinošenje krvnih žrtava, poštovanje paganskih bogova, kao i sprovođenje igara u njihovu čast. Dozvolio je samo praznike i igre kojima se slavio rođendan Imperatora i dan njegovog dolaska na vlast. Pobornici hrišćanstva istupaju protiv telesnosti i zalažu se za asketizam. Fanatični hrišćani sistematski i bez milosti razaraju paganske hramove, svetilišta, stadione. Posle nekoliko decenija, u vreme varvarskog vladara, vođe vestgota Alariha (370-410), održavale su se igre, mahom gladijatorske, do V stoleća, i tu je igrama kraj.

Olimpijske igre

Po legendi koju su negovali sveštenici Zevsovog hrama u Olimpiji, na ušću reke Alfej i potoka Kladej, Zevs je u čast pobeđe nad Kronom i svrgavanja titana od strane mladih bogova, u podnožju podignutog brežuljka (koji su neki potom nazivali peloponeski Olimp) u čast poraženog oca ustanovio takmičenja bogova. U više navrata pobeđivao je Apolon i to: u *trčanju*, boga-glasnika Hermesa, u *rvanju*, boga-rata Aresa.

Drugi, utemeljenje igara, a tačnije bi bilo reći *obnavljanje*, pripisuju Zevsovom unuku Pelopu (sinu maloazijskog cara Tantara), dok treći smatraju da je igre u Olimpiji obnovio Pelopov unuk Herakle (pošto je nakon 12 izvršenih podviga, pobeđio Augija koji nije bio održao reč [šesti podvig] i u slavu svog oca Zeusa ustanovio igre na obali reke Alfej [kojom je očistio Augijeve štale]: Alfej je u antičko vreme bila velika i plovna reka pa su njom gosti koji su putovali morem takođe dolazili u Olimpiju.

Po legendi, vek do rođenja najvećeg grčkog pesnika Homera, čiji je život nama neizvesen jer je sav isprepleten legendama, pa se od najstarijih vremena sedam gradova borilo oko toga koji je od njih mesto rođenja autora dva najveća antička epa, *Ilijade* i *Odiseje*, dakle, u IX veku, Peloponezom su besneli ratovi tamnošnjih plemena i da bi ih umirio, jedan od tadašnjih vladara, po imenu Ifit, dobio je iz Delfa savet da okupi plemena organizovanjem igara u čast Herakla, kojeg osim Dorana nisu svi jednako poštovali, no pod uticajem Spartanskog zakonodavca Likurga,

dogovoreno je da igre budu u čast boga Zeusa u Olimpiji, gde se već nalazilo njemu posvećeno svetište.

Sa još dvojicom Peloponeskih vladara (Likurg i Kleosten) Ifit se dogovorio da organizuju atletsko nadmetanje i da u vreme njegovog održavanja prestaju sve razmirice i ratovi, da se Zeusovom svetištu garantuje neprikosnovenost, da njegove granice niko ne sme preći s oružjem, da niko ne sme ograničiti kretanje takmičara i putnika koji su išli na takmičenje u Olimpiju; na disk koji se čuvao u Herinom hramu, kao potvrdu dogovora, zapisali su čuvane četiri reči „Sveti mesec Olimpijske svetkovine“. Taj dogovor bio je zaključen na dan prve olimpijade (27 olimpijada beše pre hronološki prve iz 776. g. pre n.e, što znači, 108 godina ranije) 884. g. pre n.e.

Stari su Grci verovali da su Bogovi za sebe stvorili Olimp, a za smrtnike Olimpijadu. U grčkoj mitologiji Olimp (koji se nalazi na granici Tesalije i Makedonije) menjao je svoje stanovnike, dok njim nije ovladao Zevs, i uzeo u svoje ruke vlast nad svetom, nad svim bogovima i smrtnicima.

Savremeni filolozi ne znaju pouzdano značenje reči *olimp*, koja verovatno znači nebo, no, u svakom slučaju, reč nije vezana za Olimpiju na Peloponezu. Olimp je bio oduvek simbol vrhovne vlasti, a potom ne samo simbol božanske porodice, već vrh svega mogućeg – svega mogućeg u filozofiji i politici, naukama i umetnostima, a pre svega u poeziji.

Sedam puteva vodilo je u Altis najpoznatiji od svetih šumaraka u Olimpiji. Na njemu bio je akropolj dug 200 i širok 175 metara; njemu najbliža građevina i po vremenu gradnje najstarija, bio je hram Here. Ka hramu bio je

neparan broj stepenika: da se desnom nogom stane na prvi, a potom istom i na poslednji stepenik.

Glavno mesto Altisa zauzimao je hram Zevsa koji je počeo da se gradi u V st. do n.e, verovatno 78. Olimpijade (468) a dovršen je posle 12 godina rada, 81. Olimpijade (456). Njegov graditelj bio je Libon iz Elide. On je postavio fundament od 4 m, i podigao građevinu 64,12 x 27,68 m i 20,25 u visinu. Okružavao ga je red stubova: po 13 s obe duže strane i po 6 s kraće; visoki behu 10 m. Hram je rađen u kamenu iz kamenoloma u blizini Alfeja, a pokriven crepom od svetlog mermera. Istočni, svečani fronton, bio je posvećen znamenitoj borbi kvadrigama Enomaja (sin boga Aresa) i Pelopa. Zevs je bio prikazan na sredini, desno od njega Enomaj sa ženom i ćerkom, levo Pelop i Hipotamija, njegovo vozilo i konji. To je bio rad starogrčkog skulptora Peonija iz Mende u Frakiji (savremenika Fidijske i Polikletove) i trajao je hiljadu godina, dok nije bio uništen u razornom zemljotresu. Na zapadnom frontonu prikazana je kentauromahija (borba kentaura); mermerni friz od 12 metopa opisuje podvige i pobede Herakla.

Između dva hrama bio je oltar Zevsa visok 7 metara na kojem su prinošene žrtve i ritual je pratilo (kako se govorilo) do 200 hiljada ljudi. Žrtvenik se povećavao iz godine u godinu zbog smese pepela i masti, mesa i kostiju koji nisu na njemu do kraja izgoreli.

U zdanju Saveta starešina (bouleuterion) bila je statua Zevsa čuvara zakletve koji je u svakoj ruci držao munju kojima je kažnjavao prekršitelje pravila na igrama i zakletve; ta statua trebalo je da u takmičare ulije strah da se ne usude da naruše pravila. Organizatori su zahtevali da

se takmičari, ali i njihovi očevi, braća i treneri pred statuom nad razrezanim delovima divlje svinje svinje zakunu da neće narušavati pravila, običaje i zakone Olimpijskih takmičenja. Atlete su se još i dodatno zaklinjali da su u proteklih deset meseca poštovali sva pravila teeninga i pripreme za takmičenje.

U stara vremena na putu od hrama Majke bogova Kibele (Metroon) prema stadionu nalazila se kamena terasa sastepenicama. Duž te terase bile su bronzane statue Zeusa izvajane o trošku onih atletičara koji su narušili pravila takmičenja.

Južno od Herinog hrama bio je oltar posvećen Pelopu, pretvoren vremenom u grobnicu heroja i njegove supruge Hipodamije. U blizini je makedonski kralj Filip II podigao građevinu u čast pobede kod Heroneje (338) a njegov sin Aleksandar je nazvao *Filipeion*. U njoj su bile skulpture pet makedonskih vladara od zlata i slonove kosti. Tako nešto moglo je biti dotad građeno samo u čast bogova. Ali, da li se neko mogao suprotstaviti Aleksandru? Kasnije tim pravom su se koristili i Rimljani: podigli su hram Metron, hram Rei, majke bogova. U tom hramu su rimski imperatori postavljali svoje statue i statue svojih supruge.

Sa istoka Altisa bili su trem Echo i zasvođen prolaz kroz koju su borci izlazili na teren; na periferiji bio je pritanej, a između njega i Kladeja – gimnasion za pripremu takmičara. Na sredini bila je peščana staza 210,51 m. Sa strane bile su natkrivene galerije u kojima su vežbali trkači i takmičari u petoboju kad je bilo veoma toplo. Do gimnasiona bila je palestra 66 x 66 m.

U Olimpiju dolazili su svi: aristokrate i probisveti, bogataši i sirotinja, glumci i mađioničari, poslanici i rođaci takmičara, trgovci i lopovi. Tu se trgovalo i prodavalo sve: vino, maslinovo ulju, tepisi, odeća i igračke, amuleti i ukrasi, žrtveni ovnovi i robovi, papagaji, mali krokodili, arapski konji i bronzane statue. Tu su bile menjačnice u kojima se menjao novac staroga sveta; najčuveniji bio je srebrni stater Olimpije s kraja VI st. s prikazom Zevsovog orla koji nosi u kljunu zmiju, a koji je bio u opticaju do početka nove ere.

Na svakom uglu bili su zabavljači, flautisti, gutači mačeva, tragedijski glumci; u Olimpiji bio je gost Sokrat koji je iz Atine došao samo u sandalama ogrnut plaštem, bio je Miltijad, pobednik Persijanaca kod Maratona (490) i Temistokle pobednik kod Salamine (480); četiri godine kasnije, 476. pre n.e. [takmičio se u borbi zapregama ali nije pobedio (sve nagrade te godine otišle su na Siciliju)]. U Olimpiji je boravio znameniti slikar iluzionista Zeuksis i njegov takmac iz Atine Parasije, veliki govornici Lisija i Isokrat. Kasnije tu su dolazili rimski imperatori, posebno Neron koji ju je opustošio ništa manje no stoleće pre njega Sula.

Hronika

Prvi spisak pobednika sastavio je hroničar Hipija iz Elide, u IV st. pre n.e, a računanje vremena po Olimpijadama pripada Timeju sa Sicilije (345-250), učeniku retora Isokrata, poznatom po svojoj istoriji u 40 knjiga i tome da je vreme počeo da meri olimpijadama i prvi uveo pojam *olimpijada*; do tog rezultata došli su u savremeni arheolozi na osnovu mermernih ploča na kojima su

sveštenici iz Olimpije urezali imena pobjednika. Ranije igre imale su mesni karakter i nisu imale svegrčki karakter koji su dobile ne pre 676. godine pre n.e.

Igre su ukupno trajale 117 decenija, a olimpijska godina imala je 1417 dana.

Prvih pola stoleća na igrama su učestvovali samo trkači, a nakon pola stoleća, one su počele da liče na igre koje imamo opisane kod Homera (trčanje, rvanje, bacanje diska, bacanje koplja, pesničenje). Treba isto tako naglasiti da su prvo stoleće svog postojanja igre bile prvenstveno atletske, a potom (od 680) na igrama imamo i takmičenje zaprega; pankration se javlja nakon trideset godina (648), dok 520. uvodi se takmičenje hoplita (trčanje pod vojnom opremom), a tek 396. nadmetanje trubača i glasnika.

U početku igre su trajale jedan dan a u klasično doba 5 dana; posle pet stoleća imale su 20 disciplina, a na kraju 24.

Prvi dan. Ceremonija otvaranja igara: prinošenje žrtava, davanje zakletve boraca, kockom određivanje poretka trkača, kao i kočija.

Drugi dan. Takmičenje efeba (trčanje, rvanje, pesničenje, jahanje), takmičenje muškaraca.

Treći dan. Takmičenje muškaraca u trčanju (dromos, diaulos, dolihos), pesničenje, pankration.

Četvrti dan. Takmičenja na hipodromu (takmičenje kočija, jahanje), petoboj, takmičenje hoplita.

Peti dan. Oproštajna ceremonija: prinošenje žrtava, procesije, dodeljivanje venaca pobjednicima, gozba olimpijaca i gostiju.

Takmičare su na igre slali gradovi na osnovu prethodnih konkursa. Pripreme su bile kod kuće 9 meseci, a mesec dana u Olimpiji pod nadzorom posebnih nastavnika. Nastavnici su bili visokog nivoa: poznavali su psihološku pripremu, načine ishrane i dijete (mnogo mesa, bez kapi vina), znali su metode povećanja snage, brzine, izdržljivosti. Poznavali su tajne utiranja maslinovog ulja u kožu (što je mišićima davalo posebnu elastičnost), znali su lekovit efekat peska i prašine smešanih sa uljem i znojem (iz te mešavine pravili su mast za učvršćivanje kostiju slabšašne dece). Priprema je bila surova, i mnogi kad bi videli protivnike tiho bi odlazili kući. Svako nezakonito delanje bilo je kažnjavano, štapovima ili udaljavanjem iz Olimpije.

Scene priprema prikazane su na mnogim antičkim vazama. U početku dolazili su stanovnici Peloponeza, potom drugih gradova grčkih, potom sa celog oboda Sredozemlja, a još kasnije iz udaljenih kolonija. U prvo vreme, kad je bilo relativno malo disciplina i igre bile male po obimu, sudio je jedan sudija (elanodik) biran iz roda Ifita (jednog od osnivača igara), potom dva (580), devet, i na kraju deset (348). Sudije su birane žrebom i punomoć su imale za jednu olimpijadu. Sveštenici su stupali na dužnost 10 meseci ranije: pravili su spiskove učesnika, rešavali sporove, udaljavali one koji prekrše pravila. Pomoćnici su im stalno nosili štapove i batine (kao što je istaknuto u svetom prostoru Olimpije nošenje oružja bilo je zabranjeno).

Na prvim igrama bio je jedan sudija, na 50. Olimpijadi (580) su žrebom birana dvojica sudija (Elidana), a na 95. Olimpijadi (400) devet sudija koji se od tada zovu helanodici. Tri helanodika su nadgledala petoboj, tri

nadmetanje konjima i tri sve ostale igre. Broj helanodika se menjao (od 8 do 12) do 108. Olimpijade (348) kada je utvrđen konačan njihov broj – deset.

Olimpijske sudije sudile su pošteno, pre takmičenja oni su proveravali konje pre takmičenja u jahanju, a polagali su i dve zakletve prvu, da će suditi po savesti, a drugu, da neće nikom objašnjavati zašto su neku odluku doneli takvom kakvu su doneli. Grci su smatrali da ima slučajeva kada čovek pravilno rešenje oseća, a ne može to da i objasni.

Olimpijski savet se posebno zahvaljivao gradovima koji su slali takmičare s dobrim vladanjem. Priča se kako je jedan starac došao na prepun stadion i tražeći mesto naišao na grupu spartanskih atleta i videvši ga, svi su ustali da mu ustupe mesto; pozdravio ih je aplauzom ceo stadion, a on je rekao: *Svi Grci znaju šta je dobro, jedino Spartanci umeju da postupaju dobro*, a oni su mu odgovorili: *samo u Sparti vredi živeti do starosti*.

Prvoga dana prinošene su žrtve i objavljuvana imena i poredak učesnika u takmičenju.

Drugoga dana takmičari su kroz kriptu, ulazili u stadion dug 600 stopa, što je jedan dužni stadij. No dužina stadija je bila različita: od 157 metara (egipatski Grci), do 210 metara (Pergam). U Atini je stadij bio 187,6 metara, u Delfima 177,55, u Vavilonu 195 metara, u Rimu 185 metara, na Siciliji 177,6 metara. U Olimpiji stadion je bio 192,27, kako je odmerio Herakle [što će reći da mu je boso stopalo bilo 32 cm].

U Olimpiji je bilo 5 stadiona; prvi, najstariji, mogao je da primi 15.000 gledalaca, a poslednji, peti, do 45.000

gledalaca. Gledaoci po ceo dan nisu napuštali stadion: patili su od komaraca, žege i žeđi. Priča se kako je jedan Grk grdio svog neposlušnog roba rečima: „neću ti ja dati da na žrvnju melješ žito, već ću te poslati u olimpiju da gledaš igre“.

Uprkos nesnoj vrućini tokom dana, pokriti nečim glavu bilo je nepristojno. U podnožju tribina bio je kanal kojim je tekla voda da bi se gledaoci mogli kako-tako osvežiti (no kanal je izgrađen tek 141-157 godine n.e). Svako od takmičenja, iako je njihov broj rastao, moralo se završiti u jednom danu – od izlaska do zalaska sunca. Kada je jednom zbog zastoja dogodilo da se takmičenja u danu nisu mogla završiti, ona su na sledećim igrama bila razdvojena.

Trčanje

Trčanjem su se otkrivale igre. Ono je bilo najviše poštovano, i tako je bilo prvih trinaest olimpijada. Ono je bilo najstarije i najdostupnije. Pobedu donosi brzina i izdržljivost, a učesnici su u početku verovatno bili pastiri i lovci. Trčanje na dužinu stadiona nazivalo se **dromos**. Efebi su trčali šestinu staze. Nakon 150 godina (14. Olimpijada) daljina je udvostručena **diaulos** (384,54). Trkači su trebalo da pretrče jedan stadij, da obiđu stub na kraju staze i da dođu u finiš koji je bio na startu. Prvi venac od divlje masline za pobedu u toj disciplini dobio je Hipen iz Pise. Potom je na sledećoj, 15. Olimpijadi daljina produžena i trčao se **dolihos** - 24 stadija.

Na 65. olimpijadi pojavilo se trčanje pod oružjem (ukupna oprema težila je oko 35 kg; dužina staze se menjala

– jedan do četiri stadija a i naoružanje se smanjivalo: od potpune vojne opreme, do jednog štita). Prvi pobjednik bio je Damaret.

Žrebom su se birali takmičari, po četvorica; pobjednici iz svake trke su se dalje takmičili dok ne ostanu posljednja četvorica. Ponekad su se takmičenjem hoplita i završavale igre.

Svima je poznato ime prvog pobjednika u trčanju: to je Koreb iz Elide, 776. g. pre n.e. Postoji predanje da je pobjedivši na 113. Olimpijadi (328) Agij iz Elide u dolihosu (24 stadija), otrčao je kući do Argosa da javi o pobjedi (500 stadija) a potom se noću vratio da se sutra takmiči za još jedan venac. Rastojanje je bilo prekosto milometara i protezalo se preko dve planine.

Na 85. Olimpijadi (440) pobjedio je Lad iz Sparte, trčao je tako lako da nije ostavljao tragove u pesku, no iscrpljen, kad je stigao kući krenuo je u vojni pohod i umro pri kraju puta. Tu mu je podignut i spomenik; skulpturu je izradio Miron, stihove mu posvetili pesnici a stadion u Sparti nazvali po njegovom imenu Lad.

Fenomen antičkih Olimpijskih igara je Leonida sa Rodosa 12-to struki pobjednik u trčanju na stadion, diaulos i pod vojnom opremom²⁰ i to na četiri Olimpijske igre: dobio je po tri venca na 4 olimpijade (164- 152 god). O njemu se više ništa ne zna.

Zato, kad je reč o Rodosanima, poznatija su tri tamnošnja vajara Agesidor, Polidor i Afinodor koji su izvajali skulpturu „Laokon sa sinovima“ i vajar s Rodosa Hares koji je sagradio 32 metra veliku skulpturu boga

²⁰ Po drugim autorima treća trka bila je dolihos.

sunca, poznatu kao jedno od sedam čuda sveta – Kolos sa Rodosa.

U početku trkači nisu bili nagi, no, na 15. Olimpijadi 720. godine, Orsip iz Megare izgubio je tokom trke nadbedreni povež i stigao na cilj nag; neki su govorili da se on odeće oslobodio namerno, jer ga je sputavala; slučaj je postao zakon i svi osim vozača kočija nastupali su nagi; u tome su prednjačili Spartanci jer su smatrali da odeća sputava i da bos i nag atleta može lakše da natrlja uljem kožu i mišiće.

Sokrat je smatrao da dugo vežbanje u trčanju slabi pleća, Aristotel je smatrao da je čovek koji brzo trči u isto vreme i snažan. Grci su govorili: „ako hoćeš da budeš lep – trči, ako hoćeš da budeš pametan – trči, ako hoćeš da budeš bogat – trči“.

Treba reći da su se trčanjem bavile i žene. Jednom u četiri godine, po završetku takmičenja muškaraca, organizovana su i takmičenja žena; devojke su se takmičile u trčanju; trčale su u kratkoj odeći s obnaženim desnim ramenom i raspuštenom kosom. Takmičenje je bilo organizovano u čast boginje Artemide i učestvovala su samo devojke iz Elide. Pobednice su dobijale pobednički venac koji su postavljali u Herinom hramu u podnožju njene statue. Prva pobednica bila je Hereja , kći Amfiona iz Sparte.

Rvanje

Prvi nam poznati rvač je spartanac Evribat koji je na 18. Olimpijadi (708), kada je rvanje i uvedeno kao nova disciplina, tri puta bacao protivnika na zemlju. Po broju

pobeda najuspešniji bio je Hiposten sa 6 pobeda na uzastunim olimpijadama (četvrt veka 37-42, 632-608). Njegov sin Hetomikl osvojio je samo pet venaca (604-588).

Među najpoznatijim rvačima svakako je Milon iz Krotona pobednik 60. Olimpijade (540) (za 61. nema podataka) i potom sledećih pet 62-66. Takmičeći se poslednji put Izgubio je od svog sugrađanina Timasfeja (512), zato što nije želeo čvrsto s njim da se uhvati (Pausanija, VI, XIV 2), a po onom što u nastavku o snazi Milona govori Pausanija, Timasfej nije imao u toj borbi nikakve šanse. Milon je, pored Hipostena, sa 6 pobeda u Olimpiji apsolutni rekorder olimpijada svih vremena. Kažu da je kao mladić podigao tele na ramena i da je s njim obišao gimnasion. I to je radio svaki dan. Raslo je tele – rastao i on. Kroz tri godine nosio je oko gimnasiona odraslog bika.

O Milonovoj snazi postoje mnoge legende: po jednoj, mogao je plod nara da drži tako u jednoj ruci da mu niko prste ne može odvojiti, a da pritom ne zgnječi plod; mogao je da stoji na disku namazanom uljem i da niko ne može s njega da ga zbací. Kad je jednom za vreme ručka jedan od stubova počeo da se ruši, Milon ga je zadržao dok svi gosti nisu izašli a zatim se i on sam izvukao iz prostorije. Mogao je povez na čelu da pokida snagom čeonih mišića.

Posle prve Milonove pobede u Olimpiji, vajar Damej, takođe iz Krotona, izlio je njegovu skulpturu u bronzi, u prirodnoj veličini, a ovaj ju je, priča Pausanija, sam doneo u Altis (VI, XIV 2). Posle povratka sa šestim vencem u Kroton našao se u situaciji da slavu deli s velikim filozofom

Pitagorom koji se naselio u Kroton pa se među njegovim učenicima našao i Milon.

Milon je s lovorovim vencem na glavi odeven u kožu lava i s toljagom u ruci, predvodio sugrađane u borbi protiv susednog Sibarisa, Narednog dana Sibaris je bio zbrisan s lica zemlje, a Kroton je postao najveći grad u Velikoj Grčkoj.

Skok u dalj

Skok u dalj bio je iz mesta s tegovima srpastog oblika težine 1,6 do 4,6 kg. Šestokratni pobjednik u trčanju (na tri olimpijade 664-656) Ekhion jednom je učestvovao u pentatlu i skok je bio 52 stope (16,66m); čak i prostor za skakanje ispunjen peskom bio je kraći i iznosio je 16 metara.

Na 70. Olimpijadi (500 g. pre n.e.) Fail iz Krotona je po svedočenju Teofrasta skočio 55 stopa (16m i 31cm) i u doskoku na kamenu podlogu slomio levu nogu. Failu je bila postavljena i statua u Delfima.²¹

Pitanje je da li je ovaj „rekord“ bio priznat, jer se računao skok koji je lep i besprekoran u doskoku na obe noge; ocenjivala se posebno i elegancija, a ne samo dužina skoka. Međutim, ima teoretičara koji smatraju da ovo protivreči zakonima biomehanike i ističu da je to bio troskok, ili zbir tri pokušaja iz mesta. U prilog ovom govori i činjenica da je jama s morskim peskom bila dužine 15,25m.

Bacanje koplja

²¹ Činjenica je da o ovom skoku počinje da se govori tek u literaturi iz II stoleća naše ere. Moguće je da je reč o preuveličavanju, mada nama nije dobro poznata tehnika skoka u dalj s tegovima.

Bacanje koplja izumeli su drevni lovci, a usavršili ratnici. U Olimpiji su koplje bacali u daljinu, u cilj, i uz muziku flaute.

Olimpijsko koplje malo se razlikovalo od vojnog; bilo je izrađeno od jelovog ili jasenovog drveta. Metalni završeci bili su sa oba kraja: jedan za napad, drugi da se pobode u zemlju. Sami krajevi su trokraki. Osobina grčkog koplja bila je u tome da se ono u letu okretalo oko uzdužne ose. Na sredini je bila kao kaiš petlja u koju bacač stavlja kažiprst i srednji prst kojima bi dao koplju rotaciju; Grci su smatrali da ako se koplje okreće oko uzdužne ose ono leti dalje. Domet je bio obično oko 20 dužina koplja, šestina stadiona. Pobjednikom je proglašavan onaj ko koplje dobaci najdalje; u to vreme nisu se beležili rekordi. Bitno je bilo nadmetanje i to znači. Bitno je ko će iz konkretne skupine ljudi i tom času biti i pobjednik.

Bacanje diska

Pretposljednje takmičenje bilo je bacanje diska. Rodonačelnik ove discipline bio je Apolon. Izraz *diskobolia*, nalazimo kod Pindara, a svima je poznata Mironova bronzana skulptura *Diskobolos* koja do nas došla zahvaljujući njenoj slavi i brojnim kopijama.

Na prvim igrama diskovi su bili obrađeni, polirani rečni kamenovi. Potom su bili drveni i metalni, a u klasično doba sudije su iznosile tri polirana diska uglačana rukama prethodnih olimpijskih boraca. Najmanji disk je nađen od pola kilograma, a najveći od 5,705 kg, prečnika 34 cm debljine 5-13 mm. To je disk sa 255. Olimpijade, koji je

Zevsovom hramu posvetio pobednik u petoboju Publije Asklepijad iz Korinta 241. godine pre n.e.

Ruke i disk su bili mazani uljem, a disk i peskom da odmah ne isklizne iz ruke. Što se tehnike bacanja tiče, tu se mnogo do danas nije promenilo. Najbolji bacači dobijali su za nagradu žrtveni tronožac (tron bogova). Rezultati su bili 47 do 50 m. Kod Stacija, nalazimo podatak da je petbojajac Flegij disk bacao preko reke Alfej koja nije bila uža od 50 metara.

Pesničenje

Po legendi, prvi koji je izmislio pesničenje bio je Apolon. Pesničenje je u svakom slučaju starije od rvanja i nadmetanja konjima. Ono je upražnjavano još na Kritu u vreme minojske kulture. U svakom slučaju, krv je po prvi put u Olimpiji prolivena početkom VII stoleća kada je uvedeno pesničenje.

Prva pobeda pripala je Onomastu iz Smirne (danas Izmir), 23. Olimpijade (688). On je i razradio pravila pesničenja. On je utvrdio da prsti ruku osim palca treba da budu obmotani kožnim kaišima, da se protivnik može udarati samo u glavu, u lice, pa su mnogi takmičari nastupali s kožnim šlemovima. Grci su ipak više cenili borce koji nisu bili mnogo teški i koji su dolazili do pobede ne snagom već veštinom. Jedan od takvih takmičara, ne posebno visok, bio je trostruki olimpijski pobednik Hipodam iz Elide. Jednako veliki uspeh imao je i njegov zemljak Hipomah koji je protivnika.

Slavan je bio i Melankom iz karie koji je držao ispružene duge ruke pred sobom i tako održavao protivnike

na distanci. Na taj način on je mogao da se bori i nekoliko sati dok protivnik ne iznemogne i preda se. Slavu je stekao i time što nije unakazio nijednog od svojih protivnika i što je svoje borbe završavao pobedom.

Inače, kada su u kasnijim vremenima borci izlazili na stadion publika je urlala kao pijana. Kada bi se brzo kretanje pesnica naglo zaustavilo, značilo bi da je jedan od boraca pobeđen. Palog bi gurnuli u stranu, kao leš, i njegova sudbina nikog nije interesovala.

Olimpijska borba u pesničenju bila je bespoštedna, brza, lepa, ali i oprezna: svaki se borac trudio da protivnika okrene licem k suncu. Više se cenilo izbegavanje udarca no sam udarac. Udarati je bilo dozvoljeno samo po glavi. Slučajne greške (udar u telo) kažnjavane su odmah: opomenama sudija, podsmehom publike. Nije postojala podela po težini. Borba traje dok jedan od protivnika ne padne na zemlju i podignutom rukom prizna poraz. Ako su oba izgubila snagu, sudija je označavao slobodan udarac i pravo na njega određivano je žrebom. Tako je i određivan ishod borbe.

Najpoznatiji bio je Tisandar sa Sicilije, pobednik na 4 takmičenja (52-55; 572-560). Poznat je bio Glaukon iz Eubeje kojeg je otac zapazio kako pesnicom zabija klin u plug i odveo ga na igre. On je pobedio sve protivnike do poslednje borbe u kojoj više nije imao snage, no neko mu je iz publike viknuo seti se pluga i on je svom snagom udario i oborio protivnika; to je bilo na 65. Olimpijadi 520. g. potom je pobeđivao još 2 puta (Delfi), 8 puta (Nemeja), 8 puta (Korint) (Pausanija, VI, X 1).

Govorilo se i o lepoj smrti Spartanca Hilonu, koji se u mladosti takmičio, mada slavu nije stekao; potom bio je jedan od sedam mudraca kome su pripisivali izreku upisanu na zidu proročišta u Delfima (*Spoznav samoga sebe*); u dubokoj starosti umro je na 56. olimpijadi (556) i to od radosti i iscrpljenosti gledajući svog sina Damageta kao pobednika u pesničenju.

Golim pesnicama borili su se takmičari na prvim olimpijadama; kao što sam već rekao, u petom i četvrtom veku bilo je dozvoljeno da se pesnice obmotaju nauljenom mekom kožom bika (cesta), time je bila udvostručena snaga udarca. Potom su u kaiševu počeli ugrađivati metalne pločice i prstenove i postao je običaj da borci izlaze u borilište s podignutim rukama da bi se na kaiševima videla krv iz prethodnih borbi.

Na 72. Olimpijadi (492) Kleomed iz Astipaleje (ostrvo u Egejskom moru) u odlučnoj bici ubio je Ika iz Epidaura. Osuđen je bio od sudija, i oduzeta su mu prava pobednika, potom je poludeo i kad se vratio u rodni grad sav pomahnitao srušio je stub koji je držao krov palestre gde je vežbalo 60 dečaka, spasio se kamenovanja bekstvom u hram (biće, nije bio do kraja lud). Njegovo ime je ipak uneto u spisak pobednika.

U prva dva veka bilo je pravilo da je bolje izbegavanje udaraca no njihovo nanošenje; potom su se stvari izmenile: u četvrtom veku je igru misli i lepotu pokreta zamenila gruba snaga. Borba se pretvorila u krvavu tuču. Takmičari su zaboravili na dijetu i težili povećanju težine; u Olimpiju su nagnuli profesionalci; govorilo se o nekom Efridanu koji je dobio takav udarac da

su mu bili izbijeni svi prednji zubi: on ih je progutao, što je protivnika zbunilo toliko da nije uspeo da izbegne uzvratni udarac koji ga je skoro dokrajčio.

Prvi pokušaj potkupljivanja protivnika pripisuje se pesničaru Eupolu iz Tesalije koji je uхваćen u potkupljivanju svog protivnika prethodnog olimpijskog šampiona Formiona iz Halikarnasa na 98. Olimpijadi 388. godine pre n. ere; to mu nije bilo dovoljno već je potkupio još dva takmičara Egetoa iz Arkadije i Pritanidu iz Kizika. Eupol je bio prvi koji je za potkupljivanje bio novčano kažnjen, ali, nije bio kažnjen samo on već i tri takmičara koji su primili novac. Od kazne koja je njemu trojici njegovih protivnika naplaćena podignuto je u Altisu 6 statua Zevsu Olimpijskom, a na postamentima su bili natpisi u stihovima; na jednom postamentu je pisalo da se pobjeda u Olimpiji ne dobija novcem, već brzinom nogu i snagom tela, na drugom je pisalo da se statua podiže u čast boga i da služi da zastraši one atletičare koji bi narušili zakone, na dve postamenta je bila pohvala onima koji su kaznili narušioce igara, a na šestom, da su te statue pouka helenima da niko ne daje novac želeći da pobedi na igrama u Olimpiji (Pausanija, V, XXI 2).

Slično se dogodilo kada je Atinjanin Kalip na 112. Olimpijadi pokušao da potkupi svoje protivnike u petoboju. Atinjani su se bunili i u prvo vreme nisu hteli platiti kaznu, čak su u svoju odbranu poslali u Elidu i Hiperida (390-322) koji spada u deset najslavnijih govornika Helade. Eliđani su molbu za oslobođenje od plaćanja kazne odbili a Atinjani su odlučili da više ne učestvuju na olimpijskim igrama.

Ali, kad je proročište u Delfima reklo da Atinjanima neće govoriti proročanstva, oni su kaznu platili i njom je plaćeno šest novih statua u čast Zeusa, a sa sličnim pesničkim natpisima koji govore da je takmičenje u Olimpiji takmičenje u vrlini a ne u bogatstvu (Pausanija, V, XXI, 3).

Poznate su kazne za kukavičluk a tako nešto se dogodilo na 201 Olimpijadi (25. godina n. ere) kada se takmičar u pankrationu Sarapion iz Aleksandrije toliko uplašio svojih protivnika s kojima se zajednički pripremao za nadmetanje da je dan pre objavljivanja početka borbe u pankrationu pokušao da beži iz Olimpije; tako se na pomenutoj terasi pojavilo jš nekoliko statua.

Na 218. Olimpijskim igtama (93 g. n.e) bio je kažnjen borac u pesničenju Apolonije iz Aleksandrije, s nadimkom Rantes. To je bio prvi Egipćanin koji je platio kaznu. No, on je kažnjen zato što je došao na igre posle naznačenog roka i Elidani ga nisu stavili na spisak takmičara. On se pravdao da mu je brod kod Kikladskih ostrva bio zaustavljen suprotnim vetrovima; no Heraklid, koji je bio takođe iz Aleksandrije rekao je da to nije tačno, već da je Apolonije zakasnio jer se zaustavio u Joniji da se na tamnošnjim takmičenjima bori za novac. Elidani su kaznili Apolonija i sve koji su zakasnili u Olimpiju a a Heraklid je dobio lovorov venac bez borbi. Tada je Apolonije stavio kaiševe na ruke i napao Heraklida, ali, ovaj je već bio ovenčan lovorovim vencem i time bio pod zaštitom sudija (helanodika) a ta nepromišljenost je potom Apolonija mnogo koštala.

*

Otelotvorenje pesničenja može biti skulptura „Glava borca u pesničenju“ iz 335. godine pre naše ere. To je originalna skulptura nađena 1880. godine; autorstvo se pripisuje Lisipu, ili njegovom bratu Lisistratu koji je prvi počeo da s lica modela skida posmrtnu masku (kao Egipćani) i možda je ova glava upravo tako i urađena.

Bilo je i onih takmičara koji su do kraja ostali lepi, bez ijednog ožiljka, kao Melankom koji je imao takvu tehniku kretanja da protivnike nije ni udarao, već ih je pobeđivao samo ispruženim rukama, držeći ih na distanci dok ovi ne bi iznemogli i predali borbu.

Poslednji pobednik bio je Varazdat, na 291. Olimpijadi (385. g. n.e.); u prvo je vreme živeo od borbi s gladnim lavovima, potom, u vreme Teodosija Velikog, bio je car Jermenije, a nakon toga, osuđenik u kamenolomu u Kartagini i ubijen otrovnom strelom pri pokušaju bekstva.

No, kada je reč o pobednicima u pesničenju, posebno treba izdvojiti dvostrukog olimpijskog pobednika Diagora i njegovu porodicu, sinove i unuke. Diagor sa Rodosa je u pesničenju osvojio venac na 79. Olimpijadi (464)²²; poznato je da je bio pobednik i na Nemejstim, Istamskim i Pitijskim igrama, dakle na svim većim takmičenjima njegovog vremena i veliki pesnik Pindar posvetio mu je svoju sedmu Olimpijsku odu. Diagorovi preci bili su iz Sparte, ali mu se deda (car Aristomen) zajedno sa svojim rođacima, iselio na Rodos te je Diagor svojim pobedama slavu doneo Rodosu.

²² Zbog nepotpunosti spiskova pobednika ne zna se kad je Diagor osvojio drugi pobednički venac.

Diagor se pamti po tome što su on i njegovi sinovi osvojili devet venaca u Olimpiji. Poslednji put Diagor je došao u Olimpiju na 83. Olimpijadu (448), 16 godina posle svoje prve pobeđe, i to sa svojim sinovima. Najstariji sin (Damaget) pobedio je pankrationu, a srednji (Akusilaj) u pesničenju²³. Posle pobeđa sinovi su oca izneli sa stadiona na rukama i svi su ih zasipali cvećem.

Pobedu svog unuka Pesiroda (94. Olimpijada, 404. pre n.e.) Diagor nije doživeo. Gledajući kako starca sinovi nose na rukama na 83. Olimpijadi (448) poslanik spartanskog cara je uskliknuo i rekao: „*Sad umri, Diagore, ništa slavnije na zemlji ne možeš dostići, a na Olimp te neće pustiti bogovi. Možeš, Diagore, umreti spokojno*“. I Diagor je umro. Na rukama sinova, u trenutku svog i njihovog trijumfa, na stadionu koji je pljeskao.

U Olimpiji se proslavio i treći sin Diagora, Doriej. Na 87, 88, i 89. Olimpijadi pobedio je u pankrationu (432-424), dok je na Istamskim igrama pobedio 8 puta, na Nemejskim 7 puta, a na Delfskim jednom (protivnik je predao bez borbe). Predanje kazuje da se Doriej sa svojih dvadeset trijera borio na strani Sparte protiv Atinjana kod italijanskog Regija. Bio je zarobljen u pohabanoj odeći; kad su na sudu Atinjani saznali koga su zarobili, smesta su ga pustili da ide kud hoće i ni otkup nisu tražili za njega, jer pred njima je stajao bez obzira na sve slavni pobednik iz Olimpije (Pausanija, VI, VII 2). Kasnije on je dospeo pred

²³ Tu bi trebalo dodati i Dorieja, trećeg, najmlađeg sina Diagora, koji je u tri navrata pobedio u pankrationu, ali usled nepotpunosti podataka ne znaju se i godine. Isto tako, biće da je pobednik u Olimpiji bio i Diagorov brat, ali njemu ne znamo ni ime.

sud u Spartu; bio je lažno optužen, ali je osuđen na smrt i pogubljen.

Na 94. Olimpijadi (404) nastupila su i unuci Diagora (imao ih je osam), i dva od njih Eukil i Pesirod (ili Pejserod) pobedili su u pesničenju – jedan kao odrastao, drugi kao efeb. Pausanija govori (V, VI 8; VI, VII 1) kako je Pesirodu otac rano umro, pa ga je trenirala majka (Kalipatera), koja je prerušena došla na igre ali su otkrili da je žena kad je preskočila ogradu da čestita sinu. Nisu je kaznili jer je bila kći, sestra i majka olimpijskih pobednika (a kazna je mogla biti samo smrtna: prestupnike koje bi uhvatili bacali su sa litice brda Tipej, iznad Alfeja). Posle tog događaja, treneri su mogli da uđu na stadion samo obnaženi i nalazili su se iza specijalne ograde da se slučaj kao ovaj ne bi mogao ponoviti. Pausanija smatra da nijednu ženu nikad i nisu bacili u ponor jer su se pravila u Olimpiji poštovala. Sem ove romantične verzije, postoji i prozaična verzija po kojoj se Kalipatera obratila organizatorima igara s molbom da prisustvuje takmičenju kad se njen sin bude nadmetao u pesničenju i to je obrazlagala time da su joj otac i braća bili ovenčani olimpijskim vencima; helanodici napravili su izuzetak i dozvolili joj da bude na tribinama.

Petoboj

Petoboj (gr. pentatl, lat. pentatlon) pobrazumeva; trčanje, skok u dalj, bacanje diska, bacanje koplja i rvanje. Petoboj je vrhunac i ideal atletizma. U njemu se sjedinjuju harmonija, lepota i snaga. Petoboj je kao i rvanje uveden na 18. igrama (708) i takmičenje se odvijalo u jednom danu, četvrtog dana igara, i to popodne, kad je jenjavala vrućina.

Pobednikom se smatrao onaj ko pobedi bar u tri od pet disciplina, a lovorov venac je dobijao ukupni pobednik; pobednici u pojedinim disciplinama petoboja lovorov venac nisu dobijali Prvi pobednik bio je spartanac Lampid.

Pankration

Pesničenje je ipak bilo nevina zabava u odnosu na pankration koji je takođe izum helena (*pan* – sve i *kratotos* - snaga). Tu je objedinjena snaga rvača i žestina pesničara kao sveborba, opšta borba.

Pesnik Pindar je rekao da pankration zahteva snagu lava i lukavstvo lisice. Dešavalo se da borce u pankrationu po povratku kući ne prepoznaju roditelji. Za tu vrstu borbe odlučivali su se oni koji su postigli sve u rvanju i pesničenju. Oni su ruke povezivali kaiševima kao pesničari. Tu se borilo stojeći i ležeći, pesnicama, glavom i nogama, uvrtnjem ruku... Pobeđeni je mogao ili da se preda ili da umre. Sudije nisu dozvoljavali ujedanje, prste u očima, kidanje vrata ili nosa.

Olimpijski pankration se pojavio na 33. Olimpijadi (648). Prvi pobednik bio je Ligdamid iz Sirakuze gde su mu spomenik podigli u blizini kamenoloma a njegovi sugrađani su govorili da je rastom bio nalik Heraklu (koji je poreklom bio iz Tebe).

Poznata je priča o pobedniku 38. Olimpijade Frinonu kojeg je u neposrednom duelu prilikom sukoba Atine i Lesbosa pobedio Pitak iz Mitilene, poznat kao jedan od sedam mudraca, čije je izreka „*Ništa preko mere*“ bila u Apolonovom hramu u Delfima, poznat je i Pitakov odgovor na pitanje *šta je opasno? Ono što dolazi*, odgovorio je on.A

što se Frinona tiče, Pitak ga je pobedio lukavstvom: izašao mu je na dvojicu sa sakrivenom mrežom pod štitom, koju jena njega vešto nabacio, upleo ga u nju, a potom porazio. Ova priča može biti i anahronizam: po vremenu života učesnika ona pripada kraju VII veka pre naše ere, a po sadržaju vremenu vladavine Oktavijana, šest stoleća kasnije.

Poznat je i slučaj trostrukog borca Arahiona koga je protivnik zahvatio nogama i počeo da ga guši; on je protivniku slomio palac na nozi, protivnik je predao meč, ali je Arihion izdahnuo (Pausanija, VIII, XL 1). Posmrtno su mu dodelili pobjedu s rečima: *Najlepša smrt pobjednika*. Tokom istorije bilo je 6 paradoksonika („neobičnih“ pobjednika“): sedam boraca kojima je uspelo da na jednoj olimpijadi osvoje venac i u rvanju i u pankrationu. Po predanju prvi je bio Herakle, dok je igrama to uspelo Kapru iz Elide (142. Olimpijada), Aristomenu sa Rodosa (156), Protofanu (172), Stratoniku iz Aleksandrije (178), Marionu iz Aleksandrije (188), Aristionu iz Stratonikeje (198) i Nikostratu iz Egeje (204).

Među pobjednicima u pankrationu posebno se isticao Polidamant sin Nikije, pobjednik na 93. Olimpijadi (408). Odlikovao se velikom fizičkom snagom; sačuvano je nekoliko legendi o njegovoj snazi: u gornjem delu Trakije jednom je sreo zalutalog lava i zadavio ga golim rukama i po tom podvigu su ga poredili sa Heraklom koji je svojevremeno isto tako pobedio nemejskog lava. Kažu da je umeo da jednom rukom zaustavi kočiju u koju su upregnuti konji i da potom konje i kočiju drži u mestu. Za njega je čuo persijski car Darije II (vladao 423-404. pre n. e) i poslao mu

bogate darove i poziv da se takmiči s njegovim najsnažnijim Persijancima iz pešadije. On je prihvatio poziv, izazvao na istovremeni duel njih trojicu i svu trojicu ubio. Poslednji podvig ga je koštao života. S prijateljima je ušao u pećinu i u tom momentu je došlo do podzemnog potresa, tavanica je počela da pada. Polidam je podigao ruke i dao prijateljima mogućnost da pobjegnu napolje a on je sam poginuo. Njegovu skulpturu izvajao je vajar Lisip (390-310) savremenik Skopasa i Praksitela; na pijedastalu su bareljefi prikazivali jedan od Polidamovih podviga dok je o ostalima pisalo u natpisu.

Nadmetanja konjima

Nadmetanja kvadriga (kočija u koje su bila upregnuta 4 konja) uvedeno je u program igara na 25. Olimpijadi (680), a u čast legendarnih Pelopa i Enomaja, i konačno – Apolona. Sama kvadriga nije proizvod Helena; za nju su znali Sumerci koji su živeli na obalama Tibra i Eufrata u trećem milenijumu do naše ere. Konje su koristili za jahanje, retko su ih uprezali u kočije (za rad koristili su radije upregnute volove i magarce). Grcima-ahajcima je kvadriga došla od Hetita koji su bili prvi učitelji Helena u upravljanju kvadrigama.

Konji su mogli biti svih boja osim crne, koja je pripadala konjima iz Hada. Upravljači kočija bili su u belim dugim hitonima, a jahači su nastupali nagi. S kočijama, konjima i vozačima mogli su nastupiti samo najbogatiji. Na prvim igrama učestvovali su kao vozači carevi i aristokrate i po prvi put (na 25. Olimpijadi (680. kad je ova disciplina uvedena) pobedio je Pagond iz Tebe. Nakon kraćeg prekida,

takmičenje kvadriga je obnovljeno na 33. Olimpijadi (648). Kasnije su vlasnici konja i kvadriga prešli na tribine kao posmatrači i nadgledali svoje konje, kojima su upravljali profesionalni vozači ili jahači.

Takmičenje u jahanju je po prvi put održano na 93. Olimpijadi (408), a borba kočija s dva odrasla upregnuta konja (sinorida) uvedena je na 99. Olimpijadi (384) i pobjednik je bio spartanac Evribat (a po nekim drugim autorima – Sibarid). Takmičenje sinorida sa upregnuta dva mlada ždrepcu uvedena je na 129. Olimpijadi; dve olimpijade kasnije uvedeno je i jahanje na mladim konjima i prvi pobjednik je Tlepolem iz Likije (po drugima, Hipokrat iz Tesalije).

Kad je reč o dimenzijama hipodroma, dužina ovala je bila 770 m širina 32 m, dužina po krugu je 4 stadija, a cela trka podrazumevala je 18 krugova, 72 stadija, oko 14 km.

Takmičenja na hipodromu bila su posebno popularna jer su se tu nadmetali vladari i tirani iz raznih grčkih krajeva. Tako je deda filozofa sa Sicilije Empedokla pobjedio u jahanju na 71. Olimpijadi (496). Prva žena koja je pobjedila na igrama bila je Spartanka Kiniska, ćerka spartanskog cara Agesilaja; pobjedila je dva puta u takmičenju četvoroprega na 96. i 97. Olimpijadi (396, 392). Trostruki pobjednik (neki izvori kažu dvostruki) bio je Filip II Makedonski, otac Aleksandra Makedonskog (106-108. Olimpijada; 356-348).

Pobednici

Sedam najslavnijih atleta Olimpije bili su:

12 pobjeda: **Leonida s Rodosa** (164-152), trčanje

10 pobjeda: [Heriodor iz Megare](#) (328-292) trubači
8 pobjeda: [Hermogen iz Ksanfa](#) /Likija/ (81-89. n.e),
trčanje
7 pobjeda: [Astil iz Krotona](#) (488-480), trčanje, hoplit
7 pobjeda: [Nikol iz Sparte](#) (100-96) trčanje
6 pobjeda: [Hiposten iz Sparte](#)²⁴ (632, 624-608), rvanje
6 pobjeda: Milon iz Krotona (540, 532-516), rvanje.

Nagrade

Maslinov venac počeo je da se dodeljuje tek na 7. Olimpijadi (752); ispletanje bio od grančica maslina koje je po predanju zasadio legendarni Herakle vrativši se iz Hiperboreje.

U klasično vreme dodela venaca bila je poslednjeg dana u Zevsovom hramu, a potom na njegovim stepenicama da bi više ljudi moglo čin nagrađivanja da vidi; tek nakon proglašenja pobednikom, mogao je sebi takmičar da podigne spomenik s natpisom na postamentu, ali s neprepoznatljivim izvajanim likom; sličnost heroja i statue mogla je biti tek posle treće pobjede. Prva skulptura pobedniku, Praksidamu iz EGINE u pesničenju, podignuta je posle 59. Olimpijade (544). Koliko je statua ukrašavalo Olimpiju, ne zna se; posle naleta rimskih vojskovođa i Nerona, Pausanija ih je u svom putopisnom spisu *Opis Helade* pobrojao preko 200, ali ni sveštenici im broj nisu znali; oni su vodili spisak pobednika, ali ne i popis statua dobijenih na poklon ili kao posledicu kazne za narušavanje takmičarskih pravila.

²⁴ Hiposten iz Sparte je prvi lovorov venac zadobio kao dečak (efeb) a sledećih pet u konkurenciji odraslih. Njegov sin Hetemokl nije mogao da dostigne oca i pobedio je samo na pet Olimpijada.

Običaj je bio da na povratku iz Olimpije pobednik dolazi kući ne ulazeći kroz gradska vrata, već kroz otvor na zidu koji je specijalno za njega otvoren, a po njegovom ulasku odmah potom i zazidan, da boginja pobeđe Nika Olimpijska ušavši s njim ne bi potom mogla napustiti grad. Odenut u purpurnu odoru pobednik je upravljao kvadrigom u koju behu upregnuta četiri konja, a zvuk točkova nije se čuo od cveća po kojem je kočija prolazila; išao bi do gradskog hrama gde bi na oltar postavio svoj pobednički venac. Potom je bio veličan, slavljen, nagrađivan.

Kao što smo već rekli, prvi pobednik čije je ime bilo zapisano bio beše trkač Evribot iz Atine, sa 27. Olimpijade (776); dotle su spisak pobednika olimpijski sveštenici držali u sećanju, ali, nakon sto godina sećanje je počelo da slabi i pojavila se potreba za zapisivanjem. Spisak učesnika prvih osamdeset olimpijada sastavio je sofist Hipija sa Sicilije u IV st. pre n.e.

Poseta Nerona igrama u Olimpiji i Korintu

Rimski imperator Neron (37-68. naše ere) je u Olimpiju stigao 67. godine n.e. sa 5.000 pretorijanaca. Učestvovao je u svim disciplinama i pobeđivao: čitanje tragedija, izvođenje muzičkih dela, pevanje, upravljanje kočijom s deset konja (što nikad nije bilo)... Vozio je i kvadrigu, pao pri prvom zaokretu, ali su ga podigli da nastavi trku i dobije venac. Neronovo ime letopisci su uneli u spisak pobednika ali su ponovili broj olimpijade (211) koja je bila dve godine ranije, 65. godine. Potom su sve izbrisali.

Neron je naredio da se s postamenata sruše statue olimpijaca, a u njegovom prtljagu našlo se 500 bronzanih statua iz Olimpije, najstarijih i najvrednijih. U Rim se vratio nakon trijumfa na Nemejskim igrama (sviranje i pevanje) sa ukupno preko 1800 skulpturabudući da pored Olimpije nisu bili pošteđeni ni Korint i Delfi; u Rim je ušao u purpurnoj odeći, ovenčan pobedničkim vencima, na zaprezi s belim konjima, a kola se nisu čula jer su točkovi gazili po cveću (kao i drugi pobednici, ušao je kroz za to specijalno otvorena i potom zazidana vrata; još uvek se verovalo kao i u klasično grčko doba da se boginji Pobeda (Nike) zazidavanjem vrata sprečava njen odlazak iz Grada nakon što je u njega ušla prateći pobednika); sugrađani su ulicama kojima je Imperator prolazio vikali *Neron – Herakle, Neron – Apolon!* Godinu dana kasnije on je izvršio samoubistvo i tako izbegao da bude pogubljen od razjarene mase.

Pitijske igre

Pitijske igre održavale su se u i blizini najvećeg grčkog svetišta Delfi, koje se nalazi na padini gore Parnasa i bile su posvećene olimpijskom bogu Apolonu. Igre su se obično nazivale Delfijske ili Pitijske. Nazivi znače zapravo isto, zato što je *Pito*, stari naziv za *Delfe*, to je naziv koji se nalazi već kod Homera i otuda dolaze i kasnije nazivi *Apolon Pitijski*, odnosno *Pitija* (a što je zbirni naziv za proročice u Delfima).

Hram čije ostatke danas nalazimo u Delfima potiče iz 548. g pre n.e. (završen 512) i podignut je na mestu starijeg hrama iz VII stoleća koji je po legendi bio sagrađen od lovorovog drveta sa Olimpa, ali, potom, izgoreo do temelja.

Novi hram sagrađen je od priloga svih Grka (ali i varvara); arhitekta je bio Spifar iz Korinta, skulpture na frontonu uradili su Praksitel i Agenor, a u tremu bile su izreke sedmorice mudraca²⁵:

Gledaj kraj života! Solon iz Atine

Oslanjaj se samo na sebe! Tales iz Mileta

Ničeg previše! Pitak iz Mitilene

Najgorih uvek ima najviše! Bijant iz Priene

Spoznaj samoga sebe! Hilon iz Sparte

²⁵ Izgleda da su poslednja dva savremenici bili sporni (tirani: Kleobul, Periandar), ili su se sami mudraci (njih petorica) hteli od njih ograditi, pa je po jednom od tumačenja slove E u hramu označavalo broj *pet*, i odnosilo se na *pet mudraca* (Videti: Plutarh: *O slovu E u Delfima* (u knjizi: Plutahj: *Pitijski dijalozi*, Matica srpska 1990, str. 15-36). No, ostala tumačenja u pomenutom dijalogu zavređuju mnogo veću pažnju i treba ih pažljivo pročitati. To je tema narednog seminara.

Bolje od svega je znati meru! Kleobul iz Linda
Obuzdaj gnev! Periandar iz Korinta

U hramu je rastao sveti lovor, pored zlatne skulpture boga Apolona. Tu je bio ritualni tronožac na kojem je proročica proricala u transu. Mrmljala je fraze i reči, a sveštenici su ono što su čuli (i kako su čuli) zapisivali i potom predavali drugim sveštenicima koji su to prosljeđivali ili slali moliocima. Prvi vrač, navodno bio je iz legendarne Hiperboreje, sa severa, potom to behu žene, ne mlade od 50 godina, čije je zajedničko ime, kao što smo rekli, bilo Pitija.

U prvo vreme proricanja su se u Delfima vršila jednom godišnje, potom, kako je interes za njih rastao, jednom u mesecu. U klasično doba u hramu je bilo preko 1.000 sveštenika; među njima bio je i slavni istoričar Plutarh iz obližnje Heroneje koji je živio na prelazu iz prvog u drugo stoleće naše ere.

Proročanstva su bila najčešće u vezi rata, zakona i politike, ali, dvosmislena i zagonetna. Mogla su biti različito tumačena, ali, su se uprkos nejasnosti i dvoznačnosti uvek pokazivala istinita. Savet u Delfima tražio je Agamemnon iz Mikene, ali i frigijski car Mida, koji je Delfima poklonio svoj zlatni presto. U Delfima je Fidija izvajao skulptorsku grupu kojom se proslavlja pobeda kod Maratona (delo, kao i sve što je on izradio nije došlo do nas, ali, ostali su nam samo opisi i legenda koja je pratila epohalno umeće najvećeg vajara antike).

Delfe je, kako neki istoriografi navode, posetio pre no što je krenuo u svoje pohode i Aleksandar Makedonski, a pitanjem da li će njegov pohod na Aziju biti uspešan.

Sveštenici su rekli da dan u koji je došao nije i dan za proricanje; nemajući vremena da će, Aleksandar je sveštenicu silom odvuкао u hram, a ona je samo rekla, *mladiću tebi je nemoguće suprotstaviti se*; on reče: *i to je dovoljno*.

Delfi su bili darivani od svih Grka ali i varvara (Krez, Mida) i behu veoma bogati; ukrasili su ih najveći skulptori Fidija (490-430) i Praksitel (IV stoleće pre naše ere) a slike i freske je izradio Polignot (sredina V stoleća pre naše ere); darovi su proročištu donošeni pre rata, za vreme rata i nakon njegovog okončanja. Poznato je pitanje Kreza da li da započne rat protiv Persije, a odgovor je glasio: *predeš li reku Halis, srušićeš veliko carstvo*. On je pošao u rat i bio poražen (ulaskom u rat, prelaskom reke Halis, srušio je svoje carstvo, a ne protivničko; pogrešno je razumeo odgovor iz Delfa; proročište je bilo u pravu, stvar je do tumačenja).

Prve igre u Delfima održane su 586. g. pre naše ere, a u čast Apolona; treba imati u vidu da su igre u Delfima održavane i ranije, ali su bile lokalnog značaja. U rang u panhelenskih, igre u Delfima behu po prvi put 48. Olimpijade. Na samom početku igre su se svodile na nadmetanja muzikanata, koji su pevali peane u čast Apolona; znatno kasnije su se kitaristima i flautistima pridružili atletičari i konjanici.

Spočetka, troškovi igara bili su pokriveni dobrima zadobijenim u borbi s gradom Kirom, zbog kojeg je i nastao rat 596. godine pre n.ere i koji je trajao deset godina, a vodio se oko toga ko će imati vlast nad svetilištem. Problem je bio u tome što su putnicima u Delfe uzimali velike takse

u susedenoj državi. I da se razumemo: u osnovi svih ratova i pohoda uvek su novci, odnosno njihovo neimanje i dugovi; uostalom ne bi ni Cezar pokrenuo rat protiv Gala da sam nije bio u velikim u velikim finansijskim teškoćama.

Najstarije takmičenje u Delfima bilo je takmičenje u pevanju pesama u čast boga Apolona. Tek posle takmičenja pesnika, muzičara, komediografa i tragičara, došla bi takmičenja obnaženih boraca. Specifičnost Pitijjskih igara bilo je *musičko takmičenje*²⁶. Zato, praznik nisu otvarali atletičari, već sveštenici upućeni u umetnosti; a posle ceremonije otvaranja, kod oltara pred ulazom u hram, počinjala su takmičenja u teatru.

Posebnost ovih igara bila je i u tome što je prvenstvo u takmičenju pripadalo muzama i njihovom predvodniku Apolonu. Ove igre, za razliku od svih drugih odlikovala je harmonija koja je omogućavala ravnopravnost muzičkih i atletskih takmičenja.

Tu je po prvi put realizovano jedinstvo umetnosti i atletizma (danas se ponekad govori o jedinstvu sporta, kulture i umetnosti; čini mi se da je tako nešto upravo bio grčki ideal i da je uspostavljen upravo tu, u Delfima).

Iako nema mnogo svedočenja o Delfijskim igrama, jer sveštenici u Delfima nisu vodili precizne beleške poput onih u Olimpiji, činjenica je da su njihovi organizatori i sudije kopirali iz Olimpije sve što su mogli, posebno kad je reč o takmičarskim pravilima u atletskom delu nadmetanja. Igre su najavljivane 90 dana ranije; vremenski, one su se

²⁶ Dakle, takmičenje posvećeno muzama, zaštitnicama umetnosti (ne muzičko takmičenje), ovde se može reći i muzičko, ali se onda muzika mora razumeti u širem smislu, kad obimom pokriva sva umeća i veštine (umetnosti).

poklapale s Panatenijskim u Atini, te je sveto primirje vladalo i u Delfima i u Atini.

Interesantno je da su na prvim igrama bila takmičenja u pevanju uz flautu. Tada su bila i atletska nadmetanja (trčanje i pesničenje za efebe), trčanje na dva stadiona i takmičenje kvadriga. No, na narednom takmičenju je izbačeno pevanje uz pratnju flaute. Takva muzika je osuđena kao jako tužna (mi bismo rekli da je defetistička i da pre umiruje i raslabljuje čoveka, no što mu podiže takmičarski duh i elan). Delfljani su smatrali da duvački instrumenti loše utiču na ljude, a da kitara i lira (žičani instrumenti), kao dar Apolona ostaju pravi instrumenti. Činjenica je da su se i kasnije održala takmičenja u flauti, ali, samo zato što su njom praćene pesme u čast Apolona.

Takmičenja su se u međuvremenu i dalje menjala: na 8. Gelfijskoj olimpijadi nastupili su takmičari na liri (588), a na 30. olimpijadi (470) nastupili su slikari i to pod uticajem jednog od najvećim među njima - Polignota.

U Delfima su se takmičili Miron i Pitagor. Svojom statuom pankratiste Pitagor je Pobedio Mirona s njegovim *Diskobolosom*. Treba da imate u vidu da su ponekad čudne i relativne odluke sudija kad je reč o umetnosti:

U takmičenjima atletičara, a danas sportista ko je bolji, to je jasno i neopovrgljivo, i to se ne opovrgava mnenjima. Zato su Grci i pamtili u atletskim igrama samo pobednike a ne drugoplasirane ili trećeplasirane. U umetnosti to nije slučaj, zbog različitih merila, pa su stoga Grci pamtili i one koji su bili i drugi, ili treći.

Tako je jednom, na takmičenju tragičar (u Atrini), Sofokle sa tetralogijom u kojoj se nalazio i nama sačuvan i slavan *Kralj Edip* osvojio drugu nagradu, a prvu, nama danas neizvesni Eshin (ali tada svima poznati Eshilov nećak); u tom smislu, ništa se nije promenilo do naših dana i nije čudo što je i savremena književnost preplavljena raznoraznim Eshinima.

Pitijska takmičenja su imala toliki uticaj da su se svuda počela održavati takmičenja muzičara, pevača i igrača. A u samim Delfima odvijala su se takmičenja i u pantomimi, i potom tragičkih umetnika. Prvog dana, kao što sam vam već rekao, nastupali su i igrači/plesači i delfijci su obično bili pobednici (jasno vam je i zašto). A onda, dolazili su umetnici sa kitarom sa sedam struna.

U Delfima stadion se nalazi iznad hrama, 600 metara nad morem, staze su bile dužine 177,55m; sama staza bila je kraća od olimpijske, a na njoj je moglo da nastupi odmah 16 trkača. U prvo vreme gledaoci su sedeli na zemljanim padinama, a potom su napravljene tribine na kojima je moglo biti oko 7000 ljudi. Nad ulazom u stadion (sličnom onom u Olimpiji) bio je natpis da se sa sobom u stadion ne može unositi mlado vino.

Gimasion i palestra gde su se pripremali takmičari, bili su znatno niže odcentralnog hrama posvećenog Apolonu; na mestu gimnasiona nekad je bila šuma u kojoj je, po legendi, u mitska vremena Odisej lovio divlje svinje i u jedno trenutku bio ranjen. Gimnasion je sagrađen tek u IV st. pre naše ere (337. godine) i bio je veličine 200 x 60 m, a staza za trčanje bila je duga 165 m. Potom su gimnasionu dodali palestru za pripremu „snagatora“; njih su tu posebno

poštovali jer je pesničenje u takmičenja, po predanju, uveo Apolon.

Zašto je lovor sveto drvo i simbol Apolona? Apolon je hteo da se dokopa nimfe Dafne. Ona se pomolila bogovima da tako ne bude i oni su je pretvorili u lovorovo drvo. Tako je lovor postao sveto drvo Delfa i praznika u njemu. Ali venci u Delfima bili su od grančica uzabranih u Olimpiji. Te grančice odrezivao je tamo zlatnim nožem dečak koji je imao žive roditelje.

Po Pausaniji na igre u Delfima nisu dozvolili pristup Hesiodu jer nije umeo da svoje stihove sprovodi muzikom na kitari (Delfi su mu prorekli da će biti ubijen u hramu Zevsovom na Nemejskim igrama, i to se, razume se, i dogodilo; bogovi ga nisu spasli iako je njima posvetio veliko svoje epsko delo *Teogoniju*).

Mnoge pobednike u Delfima je svojim stihovima ovenčao najveći grčki pesnik Pindar. Mi smo već pominjali Milona iz Krotona, prijatelja i učenika Pitagore, šestostrukog olimpijskog pobednika, koji je 6 venaca zadobio i u Delfima.

Treba pomenuti i njegovog sugrađanina Fila. Njemu se proricali veliku slavu. Ali, on je kao mladić tri puta pobedio u Delfima u trčanju i petoboju, no, kad je počeo rat s Persijancima, on je prodao imanje koje je od grada dobio za trostruku pobedu u Delfima, pozajmio još novca od prijatelja i kupio brod kako bi mogao otići u odbranu Helade. Poginuo je u bitci kod Salamine, a bio je jedini od atletičara Krotona koji je otišao u odbranu grčkih zemalja. Njegovo ime treba da bude upamćeno jer je on primer ljudi koji su proslavili Grčku i načinili je toliko velikom, da nam

ona i dela njenih atletskih pobednika i boraca i danas ostaju nedostižni uzor.

Igre u Delfima počele su da propadaju i gube svoj sjaj i značaj, pod naletima Makedonaca, Rimljana, a potom i varvarskih plemena. Pokušali su da ih podrže arhont Atine Herod Atik (127) i potom rimski imperator Hadrijan (umro 138), no, potom, došli su Gali (279), Makedonci (168), Rimljani (156), požar kao posledica zemljotresa (91), legionari Sule (86), Neron (68. n .e). Premnogo je to nesreće i za velike Delfe.

Poslednji koji se obratio Delfima za savet bio je retor i filozof, poslednji paganski rimski imperator Julijan Odstupnik (330-363) i dobio odgovor iz Delfa koji je glasio:

Odnosite caru vest:

U razvalinama je veličanstveni hram;
Feb ne vlada domom, ne vlada proročkim lovorom
Izvor nadahnuća je presahnuo, kastalske struje utihnule.

Posle zatvaranja svetilišta od strane Teodosija I, počelo je odnošenje spomenika iz Delfa u Konstantinopolj; posle galskih varvara i rimskih zlikovaca (Sula, Neron), Teodosije je najveći zlikovac nad Delfima. Njegov sin umobolnik, Arkadij, uništio je Apolonovo svetilište do kraja.

Danas mi vidimo skulpturu Apolona Belvederskog, mermernu kopiju nepoznatog rimskog vajara, prema originalu u bronzi iz IV st. do n. ere koji je uradio Atinjanin

Leohar²⁷. Apolon gleda kako strela iz luka leti. On vidi cilj.
Da li ga vidimo i mi?

²⁷ Leohar je sa skulptorom Skopasom 350. Do n. ere radio na *Mausoleju* u Halikarnasu, a potom je na poziv Filipa II Makedonskog radio portrete članova carske porodice za *Filipeum* u Olimpiji. Njemu se pripisuju pored Apolona Belvederskog i skulpture poznate pod nazivima, Ganimed Vatikanski i Dijana Versajska (ksve tri su nama poznate po rimskim kopijama iz helenističkog perioda). Prilikom otkopavanja u Atini nađen je jedan pijedastal s natpisom na kojem je bila skulptura Aleksandra u borbi s lavovima.

Istamske igre

Istamske igre odvijale su se na prevlaci Istmu, između grčkog kopna i Peloponeza; najbliži grad bio je Korint koji se u međuvremenu obogatio trgovinom. Mitovi kazuju da su se za te predele borili Posejdon, bog mora i Helios, sin Hiperiona, svedideći bog sunca, kasnije Apolon. Posejdon je dobio vodu i kopno, a Helios kamenu liticu nad Korintom. Korinčani su sebe smatrali potomcima Posejdona a prvim svojim vladarem Sizifa kog su smatrali i utemeljivačem Istamskih igara.

U ahajska vremena Korint se nije slavom mogao porediti sa Trojom ili Mikenom, a posle dolaska dorskih plemena njegovu su slavu potamnili Arg i Teba, a već od VI veka Korint je bio na periferiji helenske istorije – u senci Atine i Sparte. Treba reći da je Korint i dalje bogat grad, no nikad ne i veliki kulturni centar: o njemu se govorilo kao o gradu tirana i aristokrata, trgovaca i moreplovaca i gradu poročnih sveštenica ljubavi.

Za pravog utemeljivača igara smatrali su, kao što reko, Posejdona. Ovaj olimpijski bog je, po predanju, omedio i prvi stadion, no Korinčani su to zaboravili, pa su prvim utemeljivačem smatrali svog prvog cara Sizifa, koji je obnovio igre u čast Posejdona, ali koji je lancima okovao za liticu i boga smrti Tanatosa (koga je potom oslobodio Ares), no, posle bekstva iz Hada, Sizif je vraćen u podzemni svet i osuđen da neprestano i iznova gura na brdo ogromni kamen.

Trećim osnivačem igara Heleni su smatrali Tezeja, sina atinskog cara Egeja. On je, po legendi, idući u Atinu

pobio razbojнике Perifeta, Sinida i Damasta (Prokrust) i tako narod korintski oslobodio od velikih nedaća. Tezej e potom na Istmu postavio oltar Posejdonu i pozvao istmljane na igre u čast Posejdona.

Plutar piše da, kao što je Herakle osnovao igre u Olimpiji, tako je Tezej na Istmu: to su bila takmičenja u gimnastici (atletske) igre. No, legenda kazuje da u prvo vreme na igrama nije bilo nikog ko bi bio jednak Edipu, sinu korinskog kralja Poliba. Kad ga je jedan od takmičara nazvao nadenim, on je otišao u Tebu (jer mu je u Delfima Pitija prorekla da će ubiti oca), a to je već tema Eshilovih i Sofoklovih tragedija (do toga doći ćemo opet kad budemo govorili o problemu dužnosti kao i istinskog viđenja).

U VII stoleću pre naše ere Korintom upravlja dinastija Bahilida, niz tirana koji su sebe smatrali potomcima Herakla. Bili su grubi, ogrezli u raskoši; bogatili su se porezima i taksama; no, to je vreme kad u Korintu procvatavaju zanati i trgovina, ali ne zaostaje ni razbojništvo na moru. Osnovnu moć na moru činile su triere izrađivane tada u Korintu.

Istamska prevlaka bila je helenska raskrsnica čiji je ključ bio upravo grad Korint. Pokazalo se da je bezbednije tu, preko prevlake prenositi robu kao i brodove iz Egejskog u Jonsko more i obratno, i pritom plaćati takse, i opet, to je bilo i jevtinije, no izlagati se opasnom putovanju oko Peloponeza, morem prepunom pirata. To je vreme vladavine Periandra, jednog od sedmorice mudraca, surovog tiranina, koji je vladao četiri decenije, počev od 627. godine. Pošto nije mogao iskopati kanal, on je izgradio mermerni put kojim su na točkovima prevlačili brodove.

Zapravo, Periandar je Korint napravio bogatim. Novac je prikupljao na razne načine, a ponekad i od bogatih sugrađana; priča se da ih je jednom pozvao na praznik zajedno sa ženama i tu s njih pokupio sav nakit, otpravivši ih kući u donjem rublju, a svo bogatstvo dao za gradnju spomenika Posejdonu [obratite pažnju: nije novac strpao u svoj džep]. Na njegovon dvoru bilo je mnogo umetnika skulptora, pesnika, vajara, tu je živeo i basnopolisac Ezop, ali, Periandar se s razlogom bojavao neprijatelja, imao je i veliko obezbeđenje, no, za svaki slučaj, a iz straha, ubio je ženu, spalio ljubavnice, prognao sina; sigurno je sigurno. No u vreme njegove vladavine (627-587) Korint je bio značajna i moćna pomorska država koja je kontrolisala more od Egejskog do Jadranskog mora, oko čitavog Peloponeza.

Periandar je umro u osamdesetoj godini; sinovi su mu bili već pomrli, izabranog naslednika ubile su aristokrate; ipak, pripisan je spisku sedmorice mudraca i navodno, bio je zaslužan za obnovu Istamskih igara, kažem navodno, jer igre su obnovljene 582, znači, pet godina nakon njegove smrti.

Prve igre počele su sa skandalom. Korinćani nisu dozvolili prisustvo atletičarima i posetiocima iz Elide sa Peloponeza. Oni nisu zaboravili da pobeđu na kvadrigama Periandra u Olimpiji (636, ili 628), elanodici u Olimpiji nisu upisali u spisak pobeđnika stoga što je on bio sin Korinskog tiranina Kipsela.

Kao u Olimpiji i Delfima, gde su hramovi bili posvećeni Zevsu, odnosno Apolonu, ovde je hram bio posvećen Posejdonu i u njegovoj blizini su se odvijale igre. Kod svetilišta ležao je dugo vremena i brod Argonauta

kojim su se ovi po predanju, s Jazonom na čelu, vratili Greima zlatno runo, a ovaj se potom sa suprugom Medejom i naselio u Korintu. Atinski bogataš Herod Atik poklonio je Posejdonovom hramu kvadrigu s četiri pozlačena konja čija su kopita bila od slonove kosti, a tu se nalazila i bronzana statua Posejdona s trozupcem.

Pod borovima istamskog svetišta obnovile su se igre 582. pre n.e, i one su se održavale u proleće prve i treće olimpijske godine. Igre su se održavale i kad su besneli ratovi i pirati i razbojnici pljačkali namernike na putu u Korint. Nemački pesnik Fridrih Šiler napisao je poznatu baladu „Ibikovi ždralovi“ o nastradalom pesniku Ibiku na putu na pesničko takmičenje u Korintu.

Plutarh je napisao „Gozbu sedam mudraca“, čija se radnja događa na dvoru Periandra, a učesnici su Tales, Hilon, Pitak, Solon, varvar iz Skitije Anaharsis i Ezop.

U Korintu je poslednju trećinu svog života proveo kinik Diogen iz Sinope; dugo se prepričavao njegov dijalog s Aleksandrom Makedonskim kod gimnasiona u Kranii, predgrađu Korinta (razgovor, koji je verovatno bio 336. kad se Diogen oslobodio makedonskog ropstva, a tada se praznovala 123. Istmijada; o tome govore mnogi autori, a među njima i rimski istoriograf Arijan). Savremenici su pominjali da je veliki kinik umro istog dana kad i veliki vojskovođa.

Po svedočenju Plutarha, koji je poreklom bio iz Heroneje, Istamske igre su pre bile religiozni no atletski praznik. I ovde je bio prenet program iz Olimpije: trčanje na stadion i veće dužine, borbe rvača, trke na hipodromu. Sem toga, bila su tu takmičenja flautista i kitarista, kao i

slikara. Ali bila je tu za Istamske igre jedna specifičnost koja će se naći i na igrama u Atini: trčanje s bakljom.

Među pobednicima u rvanju bio je i mladi Aristokle, potom poznat kao Platon. Milon iz Krotona bio je desetostruki pobednik. Imena prvih pobednika ne znamo jer su se prve hronike počele voditi tek od 490. godine pre naše ere, od godine bitke kod Maratona.

Sve igre, pa izuzetak nisu ni Istamske, imale su svoje događaje za pamćenje; tako je bilo s kobilom korinćanina Fejdola koju su zvali Avra (Vetrić), koja je na početku trke u Olimpiji zbacila svog jahača, potom trčala po svim pravilima i kad je čula trubu koja najavljuje poslednji krug, nakon njega stala je kao ukopana pred sudijama na samom cilju. Sudije su nesretnog jahača proglasile pobednikom (512 g). O tome nam govori Pausanija (VI, XIII 1). Epigram na spomeniku kobili kojoj je podignut spomenik, napisao je navodno Anakreont (Palatinska antologija, VI, 135). Potom su Fejdolovi sinovi pobedili na 68. Olimpijadi u Olimpiji i još jednom na Istamskim igrama.

Pobednici su, pored slave koju su uživali, dobijali i razne nagrade kad bi stigli u svoj grad. Solon je utvrdio da se za pobednike sa Istma isplaćuje 100 drahmi (jedan bik je stajao 5 drahmi).

Athlete iz Rima pojavile su se na igrama po prvi put 228 g. pre n. ere; nakon tri decenije došla je rimska vojska s konzulom Gajom Flaminijem i dala Grcima slobodu nakon što je prethodno poražen Filip V Makedonski; dve godine kasnije vojska se povukla iz Grčke. Tada dolazi do mešanja kulturnih uticaja: Rim otkriva grčku književnost, filozofiju,

modu, teatar i poeziju, slobodno mišljenje mudraca po trgovima, a grčka upozna je rimske zakone.

167. godine završilo se iseljavanje Ahejaca (koji su bili na strani Makedonaca), iz Korinta u Rim. Među njima bio je 35-godišnji komandant konjice, obrazovani Grk Polibije koga je konzul Lucije Emilijan uveo u visoke rimske intelektualne krugove i preobrazovao ga tako, što je ovaj postao veliki poklonik rimske kulture i istorije i napisao „svetski istoriju“ u 40 knjiga.

Već 164. p.n.e na istamske igre došli su po prvi put gladijatori, da bi nakon nepune dve decenije, 146. Grci počeli da se bune protiv Rimljana. Rim je poslao kazneni odred s konzulom Lucijem Mumijem na čelu. Te godine Rimljani su zauzeli Korint, jednim udarom uništili pobunjenike i trgovačke konkurente na moru. Mumije je prvo pukupio sve dragocenosti od građana i iz hramova, pobunjenike povešao, decu i žene poslao u roblje, grad spalio; pokupio je sve - i po njegovom odlasku Korintom je zavladao tišina. Kasnije, u vreme Gaja Cezara 46. g. pre n. e., (a potom i Oktavijana Avgusta), Korint je postao rimska provincija i njega su naselili Rimljani.

Posle grandioznog požara u Rimu i ubistva Seneke, Neron je došao prvo na ostrvo Kerkiru a potom u Korint; tu je ostao zimu i proleće dok se za njega pripremao teatar. 67. g. je otišao u leto u Olimpiju, odakle se vratio ovenčan pobjedničkim vencima. Na Istamskoj prevlaci je došao na ideju da prokopa kanal preko prevlake što nije uspeo ni Periandar, ni Aleksandar, ni Cezar, ni Kaligula. No, lopatama se kamena litica nije mogla savladati.

Ne zna se ništa o nastupima Nerona na stadionu i hipodromu, zna se o nastupu u teatru. Na liri nije svirao loše, ali pevao je, kažu, kao vrana. Znatiželjnih nije bilo mnogo, pa im je bio plaćen dolazak; sa predstave niko nije mogao otići, pa su se neke žene za vreme njegovog nastupa prevremeno porodile.

Početkom proleća 68. Neron je otišao, zabavio je građane i goste svojim nastupom, pokupio mnogo venaca i nagrada; pedantni izvori kažu da je izvezao iz Grčke 1808 venaca za sve moguće i nemoguće pobeđe, ali i skulpture Praksitela; u Rimu mu je priređen trijumf kao najvećem u svemu mogućem (a o svemu tome smo već govorili).

Korint se potom bogati; bogati postaju bogatiji, bedni bedniji, vlada bezvlašće, partije se smenjuju na vlasti, jedni druge konfiskuju, opada moral, javljaju se razne sekte, i učenja, grad gubi kontrolu nad trgovinom, gubi se patriotizam i težnja boljem sutra. Korint gubi vojsku, flotu, kontrolu nad uvozom žita, nestaju zanatlije, ulice i trgovi obrastaju u korov, uništavaju se voćnjaci i vinogradi...

Atletske igre gube svoj raniji karakter; njima vladaju svirepi snagatori, mađioničari, gasi se helenski entuzijazam. Narod iz kojeg su nekad potekli slavni atletičari sad postaje narod ravnodušnih posmatrača. U gimnazijama i palestrama vlada tišina. Ne zna se ime poslednjeg pobednika, kao što se nije znalo ni ime prvog. Korint su prvo osvojili Goti, kasnije Varvari, da bi ga na kraju uništili hrišćanski fanatici.

Nemejske igre

Na severu Peloponeza, u Argolidi, nalazi se Nemejska dolina. Nazvana je po Nemeji, kćeri legendarnog peloponeskog vladara Asopa. I tu su od pamtiveka održavane igre, a da se nije znalo ko im je osnivač; igre su bile mešavina takmičenja atleta, konjanika, muzikanata i rapsoda, praćenih kulturnim radnjama, budući da je tu bilo svetište Zeusa Nemejskog.

Osnivanje igara pripisivano je Perseju (pobedniku Meduze), zatim, argoskom vladaru Adrastu (koji je vodio savezničku vojsku protiv Tebe), a najviše Heraklu, koji je prvi od svojih dvanaest podviga izvršio u Nemeji, a taj je bio ubiti nemejskog lava i on je lava zadavio golim rukama. U znak sećanja na tu pobedu počele su da se održavaju igre blizu grada Nemeje i nazvane su Nemejske.

Istoričar Tukidid piše da je u hramu Zeusa bio ubijen od Nemejaca pesnik Hesiod, što mu je Pitija u Delfima prorekla.

Igre su se održavale jednom u dve godine, trajale su nekoliko dana, a na programu behu: trčanje na stadion pod punom vojnom opremom, rvanje, pesničenje, trke kočija. Za vreme igara, trajao je mir. O njihovoj istoriji malo se zna, ali da se zaključiti da su bile obnovljene 573. do n.e. i da su i tada imale lokalni karakter. Održavale su se druge i četvrte godine olimpijade; u jesen su imale lokalni karakter u leto (jun-avgust) panhelenski.

Stadion je bio kopija olimpijskog, izgrađen u IV stoleću; mogao je da primi 30.000 gledalaca i bio je dug 177 m; istovremeno stadionom je moglo trčati 13 trkača.

Nagrada je bila venac od maslina, a potom od celera, simbola tuge i sećanja. U Nemeji nisu bili vođeni zapisi, nema spiskova pobednika, kao što je to slušaj u Olimpiji. Više se činjenica zna iz pohvalnih oda pesnika Pindara koji je i umro u Argosu, blizu Nemeje a koji je epinikijama slavio pobednike igara, pa i Nemejskih. Desetu Nemejsku odu posvetio je Tezeju, nepobedivom trkaču.

[Pesničenje Krebga i Damoksena \(opis Pausanije, 292\).](#)

Panatenejske igre

Panatenejske igre, po godinama osnivanja najmlađe, nisu ustupale mesto Olimpijskim, Pitijskim, Istamskim i Nemejskim igrama. One su održavane u čast boginje Atine, a utemeljio ih je legendarni grčki heroj Tezej, vladar Atine, i ujedinitelj atičkih naseobina; i kao što je Herakle osnivač Olimpijskih i Nemejskih igara, tako je Tezej osnivač Nemejske i Panatenejske igara, a to je po legendi navodno bilo u XIII st. do nove ere.

Sa Atinom po lepoti nije mogao da se meri nijedan grad, ni Olimpija, ni Delfi, ni Korint, ni Nemeja, i nijedan od olimpijskih bogova nije imao takvu čast da ponese ime grada, kao što je to bilo u slučaju Atine.

Grad Atina, nad kojim je dominirao Partenon na Akropolju, imao je dve reke (Ilis i Nefis), tri luke (Munihij, Faleron i Pirej), dva brda u okolini koja su ga štitila s kopna, Dionisovo pozorište, trg Agoru, vrtove kao što su Akademija i Likej, kvartal Keramik gde su živeli i radili nadasve slavni grnčari i gde je rođen Sokrat...

Za obnovitelja Panatenejskih igara 566. smatraju Solona; međutim, on u to vreme već nije bio na vlasti i verovatno je mogao biti samo njihov inicijator; kasnije će ih podržati tiranin Pizistrat, koji će zadržati Solonove, ranije uvedene zakone; sve u svemu, ostaje i danas neizvesno ime arhonta koji je utvrdio igre.

Panatenejske igre održavane su treće olimpijske godine, u julu, kad posle žetve nastupa nova godina, i to je dvadeset i prvog dana meseca hekatombeona; učestvovati je mogao svako ko je bio telentovan, lep i snažan; što se

uzrasta tiče, mogli su učestvovati dečaci, efebi i odrasli. Glavne ličnosti, nagrađivane na kraju zlatnim vencem, nisu bili samo sami učesnici, već horeg, gimnasiarh, trierath i lampadarh - oni koji su bili sposobni da podnesu sve rashode igara i pripreme njihovu organizaciju.

Po sadržaju, Panatenejske igre su navodno bile nalik onima u Olimpiji, ali ne beše baš tako; pre početka takmičenja organizovana je bila procesija do Atininog hrama na Akropolju, i nadmetanja bi počela s takmičenjima muzičara, igrača, glumaca i pevača, a igre su završavane nečim što je bila osobenost isključivo igara u Atini: takmičenjem triera i trkom bakljonoša (lampadodromija).

To znači da je prvog dana bila procesija Atinjana, drugog i trećeg dana bilo je takmičenje muzičara i ostalih umetnika, četvrtog dana bila su atletska takmičenja (trčanje, rvanje, pesničenje, petoboj, pakration), takmičenja konjanika i zaprega; petog dana takmičenje na vodi (veslača na trijerama) i lampadodromija: trka je počinjala od žrtvenika Prometeju u Akademiji (Pausanija, I, XXX 2) i završavala se kod žrtvenika Atini. Reč je zapravo o šafeti u kojoj je cilj da se baklja putem ne ugasi.

Ova petodnevna takmičenja na svojevrsni način, navešćivala su i početak Nove godine. Procesijagrađana i takmičara kretala se ulicama grada a cilj je bio Akropolj, koji se uzdiže na 156 m nadmorske visine i dug je 270 m. Odatle bilo je oduvek vidno ko dolazi morem i šta se zbiva u gradu. U vreme Perikla, pod rukovodstvom najvećeg grčkog vajara Fidije, uzvišica nad Atinom pretvorena je u mermerno svetište posvećeno Atini; dominantna je bila skulptura od bronzine Atine visine devet metara (s

pijedastalom visokim 21 metar) koju je 450. godine, za 30 Panatenejske igre, izlio Fidija, sredstvima Atinjana dobijenim u bici kod Maratona. Zlatni šlem i vrh njenog koplja bili su vidni s daljine od 50 km. Iza nje bio je Erehteon, navodno, na mestu spora Atine i Posejdona za vlast nad zemljama oko Akropolja. Dokaz toga je maslina, dar Atine koja tu raste i danas uz verovanje da dok tu cveta maslina, cvetaće i slava Atine.

Iza Propileja, statue Atine i Erehteona, bio je sagrađen hram Partenon (građen 9 godina, počev od 447. godine); dug je bio 70, širok 30 i visok 20 metara, okružen sa 46 stuba od kojih je svaki bio veći od 10 metara. Mermer je bio s ostrva Paros. Na zapadnom pročelju bila je prikazana borba Atine i Posejdona, a na istočnom, njeno rođenje iz glave Zeusa kojem prisustvuju Tezej i Sudaje. Na mermernom frizu dugom 160 metara prikazana je procesija atinjana na Akropolj u vreme Panatenejskih igara; tu se mešaju ljudi i bogovi i na 92 metope bilo je prikazano 600 figura; to beše zamisao Perikla i Fidije, da se na jednom mestu nađu, bogovi, heroji i obični građani.

U hramu je bila 12 metara visoka skulptura Atine Partenos izrađena od zlata i slonove kosti, dok je drago kamenje bilo na mestu očiju – rad Fidije (Pausanija, I, XXIV 7). Odeća je bila od zlatnih listića ne debljih od milimetra, i teška 40 talenata (skoro tonu). Nakon što je boginji prinet na dar plašt koji su ručno godinu dana radile mlade atinjanke, napolju su prinošene žrtve (30 bikova) i prvi dan svečanosti se završavao gozdom.

Partenon je bio simbol Panatenejskih igara. Posle pada Konstantinopolja (1456) Turci su osvojili i Atinu,

Partenon preobratili u džamiju dodavši minaret. 1674. francuski poslanik Luja XIV imao je u svojoj pratnji slikara koji je potvrdio da se ceo friz od 92 metope nalazio na mestu. Ali, kad su 1687. Venecijanci opkolili Turke, jedna granata, pala je na barutanu i teško oštetila Partenon, potom su ga Italijani pljačkali (koliko su mogli), pljačku će nastaviti Francuzi (1788), a potom Englezi (1799-1803) i najveći deo friza nalazi se i danas u Londonu, mada teško oštećen nevestom restauracijom pred drugi svetski rat, što se dugo krilo.

Helenske atletičare posebno su proslavila trojica vajara: Miron, Fidija i Poliklet: Fidija je bio Atinjanin i proslavio se vajanjem bogova u bronzi, zlatu i slonovoj kosti. Vrhunac njegovog stvaralaštva je *Zeus Olimpijski* u Olimpiji, o kojem je već bilo reči. Ostala dvojica vajali su smrtnike, Miron *Bacača diska*, Poliklet *Doriforosa* (Kopljonosca). Savremenici Panatenejskih igara bili su slikari vaza u Keramiku (Eufemid, Andokid).

Grčka nije imala mnogo reka i jezera, a gradovi su bili podalje od mora, i plivanjem se Grci nisu bavili, ali jesu veslanjem još od vremena pre Temistokla kada je svaki od 48 okruga Atike morao da izdržava bar jedan brod. Temistokle je uvećao flotu. Kod Salamine je bila 271 triera Atinjana i saveznika (protiv 1207 triera i tri hiljade drugih brodova persijanskih). Atinska triera je razvijala brzinu od 14 km/h, imala 174 veslača, a ritam je davao flautista.

Što se trka konjima tiče, u mitska vremena pobednik je dobijao konja, drugoplasirani, robinju cara, a trećeplasirani ovna ili tronožac.

Ali, pobednicima s drugih igara, zavist su budile nagrade na Panatenejskim igrama. U početku to su bile samo grane palme urme; pobednici muzičari, rapsodi, igrači, dobijali su nagradni venac od čistog zlata; a bile su tu i novčane nagrade 600 drahmi (2,5 kg srebra). No glavna nagrada ne beše ni novac, ni zlatni venac, već atinska amfora [islikavane crnim lakom na crvenoj glinenoj osnovi, a potom pečene na 800-900 stepeni] na kojoj je bio natpis „Ja – s Panatenejskih igara“. Ona nije bila prazna. Do vrha bila je napunjena maslinovim uljem (u pobedničku bi stalo oko 25 litara).

Ulje je imalo posebnu vrednost i bilo je veoma dragoceno; bez njega nisu se mogle organizovati gozbe; neočišćeno ulje je korišćeno je za održavanje vatre na žrtvenicima, u pritaneju; tim uljem mazali su se borci. Maslina je postala obeležje grčkog nacionalnog pejzaža, te ju je atinski zakonodavac. Solon (640-558. pre n.e) stavio pod zaštitu zakona.

(Ovde dodati odlomak iz Lukijana: Anaharsis, ili o vežbi tela).

7.2. Igre u starom Rimu

Za razliku od Grčke gde su igre bile bitan momenat vaspitanja i gde su one bile u funkciji održavanja najviših interesa države, te ih je država sve vreme organizovala bdijući nad pripremom svojih učesnika na takmičenjima i gde su dugi period vremena u njima učestvovali predstavnici najviših slojeva društva, jer se u igri odražavao prestiž pojedinca, ali i najviša forma vlasti oličena u neprestanoj borbi, u Rimu dugo vremena vladajući slojevi nisu u igri nalazili životni interes i to iz prostog razloga jer je vlast bila drugačije organizovana, a fizičke vežbe bile su lična stvar pojedinca; zato su, uprkos interesu za igre, same učesnike u igrama Rimljani malo cenili.

U VII st. pre n.e. Rim i okolna naselja formirali su savez gradova. Savez je imao hramove u kojima su se održavali kulturni obredi u čast porodičnih božanstava uz poštovanje kulta predaka, pa su se uporedo s njima održavala i nadmetanja, i to, ako je verovati predanjima, u trčanju, borbi kočija, mačevanju i pesničenju. Učesnici su bili samo Rimljani, dok stranci behu tek gosti na takmičenjima.

Kako su ovi praznici bili sve ređi, jer je i uticaj Etruraca slabio, bogati rimski patriciji, kako bi mogli pokazati svoju moć, počeli su sami da organizuju takmičenja, obično pre ratnih pohoda ali i nakon dolaska iz njih; stalno mesto između Palatina i Aventina gde su se održavala takmičenja konjima i kočijama dobilo je naziv *circus*.

U narednom stoleću Rim je prognao poslednjeg etrurskog kralja i postao republika. U vreme prinošenja zakletvi i u znak sećanja na pobedu nad bivšim saveznicima, Rimljani su počeli da održavaju igre pod nazivom *Ludi magni*, no, kako je vladala velika napetost između patricija i plebejaca, svaka od ovih grupa organizovala je sopstvene igre, i tako je bilo sve do 287. pre n.e. kada su plebejci [bez kojih nije mogla da se organizuje armija, a Rim je u to vreme već pokorio svu teritoriju današnje Italije], dobili više građanskih prava i igre su postale jedinstvene.

Kada je reč o Etruscima o kojima pretpostavljam malo znate, treba da imate u vidu da su ih Rimljani tako sistematski uništili, da su zbrisali i sve tragove o njima, svu njihovu kulturu i da od vremena Renesanse vode se sveobuhvatna istraživanja Etrurske kulture koja je prethodila rimskoj, a nije samo reč o narodu koji je naseljavao teritorije današnje Italije, već o narodu koji je imao gradove, knjige i biblioteke, a čiji jezik ni danas ne znamo.

Uskoro je iz cirkuskih arena bilo izbačeno mačevanje, jer je ono postalo deo vojne obuke koja je bila veoma stroga i sveobuhvatna [vojne vežbe podrazumevale su pored dobrog vladanja oružjem i pohode na 30-40 km, 6 km/č, a pod opremom od 20-25 kg, što je važilo kako za nove vojnike, tako i veterane, da ne bi izgubili kondiciju]; ostala su takmičenja u trčanju, skoku u vis i daljinu koja su se prvo odvijala bez odeće, a potom pod punom vojnom opremom, dok su konjanici posebno uvežbavali skok na konja (drvenog).

Treba reći da takmičenja nisu bila potpuno potisnuta iz svakodnevnog života, budući da su se među članovima viših slojeva održavala i dalje takmičenja u trčanju, skokovima u dalj s tegovima, mačevanju i plivanju, ali i veslanju na reci Tibar. U vreme Republike, u I stoleću pre n.e., pod velikim grčkim uticajem građeni su po gradovima gimnasioni po uzoru na grčke; patriciji su ih često posećivali, pa se često navodi primer Cicerona koji je znatni deo svog vremena provodio u gimnastičkim dvoranama. Niži slojevi rimskog društva takmičili su se na terenima za igru.

Cirkuska takmičenja kočijama dobijala su sve grublji karakter: težilo se zadobijanju raspoloženja naroda, dobijanju glasova, stišavanju narodnog gneva, bogaćenju. Velika količina stanovništva bili su neradnici, s otupljenim osećanjima i želeli su žestoka uzbuđenja i krv; oprezni vozači kočija često bi bili izviždani. Slavu su zadobijali oni koji sebe nisu štedeli i ne treba čuditi da je u to vreme pesničenje takođe dobijalo sve grublje forme. Što se pak nerada u Rimu tiče, poznato je da su u vreme kad je Imperija bila na zalasku preko 175 dana u godini bili neradni i praznični.

Jedna od specifičnosti Rimske kulture jesu gladijatorske borbe. One su preuzete od Etruraca i u prvo vreme bile su deo kulta prinošenja žrtve umrlima. Kako je za njih rastao interes, s vremenom su gladijatorske borbe bile odvojene od posmrtnog ceremonijala te su se pretvorile u sredstvo borbe za vlast. Narodni tribun Gaj Sempronije Grah (†121. godine pre naše ere), brat Tiberija Graha čije je reforme nastavio, svoju popularnost je uvećao ne samo

agrarnim reformama, već i time što je naredio da se ukloni ograda oko arene Foruma pa je narod dobio besplatan pristup za posmatranje borbi (122. g. pre n.e); u prvom veku borbe su se odvijale na posebnim prostorima koji su za publiku imali tribine i to su prvi amfiteatri.

U vreme Republike borbe su bile surovije no u vreme Imperije. S izuzetkom nekolicine očajnih avanturista, učesnici su mahom bili prestupnici, vojni zarobljenici, osuđenici. Gladijatori su u borbi ginuli; njihovi redovi popunjavani su osuđencima koji su imali neznatne šanse protiv iskusnih boraca, ili su s primitivnim oružjem (da bi borba duže trajala) puštani pred divlje zveri, ili su, iako osuđeni, mogli da pohađaju školu za gladijatore i da nakon određenog broja borbi budu otpušteni, a ako su robovi, oslobođeni.

Popularnost gladijatora i gladijatorskih borbi ima više uzroka, među kojima beše i mogućnost naroda da učestvuje u konačnoj odluci o pogubljenju ili pomilovanju poraženog, u zadovoljenju širokih masa za zabavom, ali i navikavanju mladih Rimljana da se hladno odnose ka smrti i ne budu osećajni za ljudsko stradanje. Konačno, u vreme pada Republike, u vreme Cezara, gladijatori su korišćeni u borbi za vlast i bilo ih je toliko da je Cezar moga da „drži u strahu“ čitav Senat.

Primer toga da institucija gladijatorskih borbi može da se otme kontroli jeste veliki ustanak (74-71. godina p.n.e) 70 gladijatora poznate gladijatorske škole u Kapui pod vođstvom Spartaka (110-71) kojima su se ubrzo pridružile potom desetine hiljada robova i taj ustanak je s velikim naporima bio ugušen.

U vreme Imperije koje počinje s Avgustom (31. g. pre n.e) situacija se ekonomski i vojno u Rimu stabilizuje za narednih dvesta godina. Grade se ogromna kupatila u kojima građani provode slobodno vreme i po ceo dan šetaju se, trče, plivaju, vežbaju (mačevanje, dizanje tereta), igraju se loptom. Avgust je pokušao da u vreme konzulskih igara obnovi igre po uzoru na grčke; tada su se takmičili u Rimu, u trčanju, jahanju i veslanju. No, igre su se mogle ukoreniti samo kod viših slojeva društva, dok je većina građana, u biti samo potrošača, živeći danas za danas, i bila samo masa pasivnih posmatrača.

Po celoj Imperiji (Pompeja, Kapua, Verona, Sirakuza..) podizani su amfiteatri a cirkus *Maksimus* u IV st. naše ere imao je 350.000 mesta; arene su bile višefunkcionalne, i mogle su se pretvoriti u bazene i puniti vodom, pa su se organizovala takmičenja čamaca.

Gladijatori i konjanici dobro su zarađivali: Neron je jednom gladijatoru poslao ćup pun zlatnog novca, a konjanik je zarađivao kao sto advokata; u drugom stoleću konjanik Gaj Apulej Diokl koji je kočijom s dvoje konja pobedio 3000 puta a s četvoropregom 1500 puta zaradio je 32 miliona sestercija. Gladijatori su bili veoma popularni, kod umetnika (koji su ih slikali na mozaicima, keramičkim pločama, kao i vazama), ali i kod žena kao oličenje muškosti; uskoro su neki senatori, vitezovi, pa i imperatori (Neron, Tit, Hadrijan, Komod) počeli da nastupaju kao gladijatori. Pred kraj Imperije počele su da se osnivaju „partije navijača“ cirkuskih takmičenja konjanika (bela, crvena, plava, zelena). Vlast je to podržavala jer je narodu odvlačena pažnja od problema koji su stajali pred vlastima.

I sami imperatori su postajali članovi neke od „partija“: Kaligula je, da bi što više ojačao svoju partiju, otrovao neke od vodećih konkurenata iz protivničkih partija.

Na samom kraju Imperije cirkuske arene postale su mesto gde su se podizali ustanci; 529. bio je organizovan veliki ustanak u Napulju. Da bi to ubuduće sprečio, Justinijan je zatvorio sva mesta gde su se odvijala takmičenja, s izuzetkom vizantijskog hipodroma i veoma autoritetnog atinskog gimnasiona.

Nakon pokoravanja ustanka u Palestini, Justinijana je dočekalo novo iskušenje: ustanak na hipodromu. Kad je već hteo da beži iz grada, njegov sluga je potkupio predstavnike „plavih“, a „zeleni“ su ostali sami, prepušteni sudbini i odredima najamnika Belizara koji su tada pobili oko 30.000 ljudi. Pobjeda imperatorskih najamnika simbol je kraja antičke fizičke kulture.

Dok su u početku takmičenja koja su proistekla iz rituala imala funkciju ujedinjenja narodnih masa, da bi se u vreme Republike pretvorila u teren političkih borbi, u vreme Imperije uz njihovu pomoć stvaran je kult imperatora, a na njenom zalasku, ponovo su takmičenja bila sredstvo političke borbe i zato su ukinuta, jer više nisu učvršćivala vlast već su za nju bila samo opasnost.

7.3. Igre u srednjem veku

Pojam „srednji vek“ nastao je na njegovom zalasku, a počeo da se koristi u XVI st. Tim se terminom običnose određuje period od kraja helenističke epohe, koji obeležavaju zatvaranje filozofskih, retoričkih i pravnih škola u Atini (528), smrt poslednjeg antičkog filozofa Boetija u Rimu (524, ili 527) i otvaranje prvog manastira u Italiji Monte Kasino (529), a što se sve zbiva na početku vladavine imperatora Justinijana (obično se navodi i godina 528. n.e.), pa sve do početka Francuske revolucije, dok neki savremeni istoričari kao graničnu godinu srednjega veka navode čak 1830. godinu.

Vremenska periodizacija na stari, srednji i novi vek (pa se potom dodaje i savremeno doba) ima svoje teškoće, jer u različitim oblastima granice su različite; jednu periodizaciju imamo kad je reč o ekonomskoj istoriji, drugu, kad je reč o istoriji filozofije, treću kad govorimo o istoriji umetnosti. U svakoj od ovih oblasti različiti su granični momenti jer se one ne razvijaju i istom ritmu niti paralelno, i stoga svaka dimenzija ljudskoga duha ima svoju posebnu istoriju kojoj odgovara njoj adekvatna vremenska periodizacija.

Kada je reč o srednjem veku, a tu se radi o vremenskom periodu ne manjem od hiljadu godina (jer u ekonomskom smislu, moguće je o početku novog doba govoriti već nakon otkrića Amerike, imajući u vidu kraj XV stoleća kad su za kratko vreme španski i portugalski osvajači opustošili Srednju Ameriku te se za samo tridesetak godina količina zlata u Evropi utridesetostručila

što je odlučujuće uticalo na prelaz s manufakture na više stupnjeve proizvodnje, pa je u tome osnovni razlog što je Evropa stekla apsolutno prvenstvo u odnosu na druge delove sveta, posebno kada je reč o ekonomiji i industriji čiji je razvoj doprineo promeni društvenih odnosa i smeni dotad vladajuće teološke paradigme novom, naučnom.

Kada je reč o istoriji igre i takmičenja, nisam siguran da je u srednjem veku došlo do nekih kvalitativnih promena i odskoka u odnosu na antički period. Dovoljno je reći da je atletika, osnovna grčka disciplina bila nepoznata u srednjem veku, i igre koje postoje u to vreme ni u kom slučaju nisu posledica obnavljanja ili produžavanja antičkih igara. Pre može biti reći o potiskivanju starih oblika igara i uspostavljanju novih, mada, većina antičkih olimpijskih disciplina iznova dobija značaj u naše vreme i nalazi se u osnovi savremenih olimpijskih igara²⁸.

Za srednji vek karakteristična je pojava viteških redova; vitezi su značajan oslonac vladara, dobijaju od njega posed, zavisni su od njega i bore se za njega. Konjica dobija sve veći značaj u odnosu na pešadiju koja je korisnija za obradu zemlje no za ratovanje. Zato u prvi plan sada stupaju principi viteškog vaspitanja i tu nije reč samo o duhovnom vaspitanju, o formiranju određenog pogleda na svet i stvari u njemu, već i o fizičkoj pripremljanosti vitezova za ratovanje i jasno je da će u funkciji pripreme

²⁸ Uostalom, to što se svakih nekoliko godina spisku olimpijskih disciplina dodaje poneka nova „igra“ (poput nekog pikanja tega po glatkoj površini i pred njim mlatarenjem četkama), u naše vreme od malog je značaja. Za ozbiljne ljude atletika je je danas kraljica sporta, kao što je i u staro doba bila najznačajnija a petoboj danas, kao i u antičko vreme ima isto uvažavanje i značaj.

viteški turniri ali i grupni organizovani lov biti od presudnog značaja.

Za viteza je sad bilo važno da se održi u sedlu i zato gube značaj discipline kao što su igra loptom, trčanje pod oružjem ili ratne igre koji su imali veliki značaj u vojnoj obuci u doba antike. Do nekih promena je došlo kada sredinom XIV stoleća u prvi plan dospeva gađanje lukom, ali to nije bitno uticalo na sistem vojne obuke.

Srednjovekovno obrazovanje vitezova podrazumevalo je (1) jahanje, (2) plivanje, (3) lov, (4) gađanje iz luka, (5) rvanje, (6) zabavno igranje na trgu i igru loptom u službi na dvoru i (7) veštinu čitanja (recitovanja) stihova, kojom se razvijaju i lepi maniri i plesni pokreti. Najvažnije je bilo jahanje a plivanje je podrazumevalo plivanje na konju preko reke. Lov je podrazumevao neposredni susret pojedinca pod oružjem protiv medveda, jelena, divlje svinje. U XV stoleću javljaju se udžbenici samozaštite bez oružja, što pokazuje da se vojne vežbe vitezova počinju razlikovati od vojnih vežbi seljaka²⁹.

U isto vreme bile su definisane i viteške vrline: vernost crkvi i vladaru, hrabrost, poštovanje pravila u borbi, svetost zadate reči, velikodušnost prema pobeđenima i slabima, plemenito ophođenje s aristokratskim damama na dvoru.

Što se duhovnog obrazovanja tiče, vitez je znao pesme trubadura, lepo recitovao stihove u kojima se slave podvizi u borbi, znao je ponešto iz astronomije i magije, mogao je da posluži elegantno za stolom vladara no pritom, u većini slučajeva, ipak je slabo čitao i pisao.

²⁹ Kun, 92, 93.

Od kraja IX stolecā počinju da se organizuju viteški turniri na kojima je bilo nužno da vitez prolije krv, da dvadeset puta padne iz sedla i ustane, da ga protivnik obori na zemlju kako bi osetio težinu protivnika – i tek nakon toga bio je spreman da učestvuje u borbi i pobeđuje. Pored turnira, koji su imali svoja stroga pravila i na kojima su mogli učestvovati samo vitezovi, upražnjavane su i trke na konjima, skakanje preko stola i na zid, trčanje i bacanje. Dvorski život podrazumevao je i kulturu plesa.

Seosko stanovništvo igralo se loptom. U početku to je imalo kulturni karakter: sve zlo treba sabiti u kožnu vreću, a onda je šutirati što dalje od sela. U Veneciji kao narodno takmičenje organizovana je regata, a od XI st. takmičenje osvajanje mosta (gondolijeri bi skupljali one pale u vodu). Mnoge igre u vreme feudalizma prodirale su i u svet dečijih igara. U jednoj hronici iz 1175. godine o životu u Londonu, po prvi put se opisuje igra loptom u gradskoj sredini. Tu postoji za igru određeno polje i lopta, dok pravila ne postoje. Cilj nije bio da se da gol već da se lopta iznese izvan određene linije a mogla se pritom udarati, šutirati, nositi.

Ovo potvrđuje kako igre nisu više vezane samo za potrebe rata i borbe, već da su izraz potrebe neposrednog života, ovog puta u gradskoj sredini. U igri gradski slojevi nastoje da ispolje svoju nezavisnost, ali u isto vreme izražavaju i svoj protest protiv ugnjetavanja od strane viših slojeva.

Tako igre dobijaju jednu posebnu socijalnu dimenziju koju zapravo neće izgubiti ni do naših dana ali će ova biti ponekad jasnije i izrazitije izražena, dok će ponekad ostajati latentna, negde u pozadini društvenih zbivanja i činiće se

kako tu nema ideloške dimenzije, premda nje i te kako ima, posebno naše vreme, u savremenom sportu, na globalnom nivou, ukoliko je on još uvek uopšte sport, no to je pitanje do kojeg treba da dođemo na kraju ovog pregleda istorije igre.

Krajem XIII i početkom XIV stoleća jačaju gradovi i plemstvo i aristokratija gube svoj raniji značaj, budući da imaju privilegije ali ne više i ekonomsku moć da bi se mogli nadmetati sa sve bogatijim građanskim slojevima, gde prednjače zanatlije, trgovci i posebno bankari. Neke banke, poput firentinske banke *Bardi* s početka XIV stoleća, toliko su bile moćne da mogu da finansiraju i ratove među državama, pa čak i slučajju da oni koje finansiraju izgube rat kao što se posle sedam godina desilo Francuskom kralju, same banke ne bankrotiraju.

U sferi kulture i umetnosti za XV i XVI stoleće obično se vezuje pojam renesanse. Reč je o renesansi, odnosno obnovi u literaturi i umetnosti, a u nastojanju da se iznova otkriju antičke kulturne vrednosti i antička umetnost; no kako nikad nije moguća slepa, potpuna obnova nečeg što je za uvek prošlo, obnovom uvek nastaje ne isto već nešto drugo i drugačije, tako se desilo i tada.

No kad je o našoj temi reč, naspram viteškog sveta koji je bio sve izolovaniji i sve više sputan tradicijom i strogo proklamovanim pravilima, pod uticajem sve uticajnijeg građanstva, dominantnim bivaju narodne i građanske igre, pre svega narodni plesovi, igre loptom, veslanje, mačevanje.

Sredinom XV stoleća biva publikovan traktat o plesu Domenika da Ferare u kojem se već jasno pokazuje razlika umetničkog i običnog plesa, i tu nalazimo elemente

koreografije baletskog tipa, insistiranje na osećaju tempa i ritma, naglašavanje izražajnosti u kretanju; ovog autora a će potom slediti i drugi teoretičari iz Parme i Firence. U Firenci će se 1511. pojaviti i priručnik za igru loptom. U priručniku Džovaniya di Bardi o igri loptom iz 1580. godine pored izloženih pravila kojima je trebalo da se isključe nesuglasice do kojih je često dolazilo, nalazimo i metodičke savete poput toga da se mora trenirati tokom cele godine da bi se moglo dobro igrati loptom, a da takmičenja treba da se održavaju u proleće i u jesen, da se leti i zimi igra s manje opterećenja. Inače, leti bi trebalo više da se upražnjava plivanje, u jesen jahanje, a zimi akrobatika, ples, rvanje, trčanje i igre u kojima se lopta dodaje nogom.

Interesantno je da u to vreme mačevanje nije bilo takmičarska disciplina, jer mu je cilj bio onesposobljavanje protivnika; to nije sprečavalo mnoge autore da pišu traktate o veštini mačevanja (jedan će potom napisati početkom XVII stoleća i francuski filozof Rene Dekart).

U XV stoleću u Francuskoj počinje da se igra loptom i reketom - pauma, što je preteča današnjeg tenisa. Ranije, u prvo vreme (XII vek), pauma se igrala loptom, koja se odbijala dlanovima, potom je počeo da se koristi reket, prvo presvučen pergamentom, potom trakama od creva. Pravila su bila sastavljena i štampana 1599. godine.

Treneri i izrađivači reketa imali su već u XV stoleću svoj esnaf, a 1571. i statut koji se bavio i proizvodnjom lopti i reketa; igra paume bila je najpopularnija u srednjem veku, posebno u Franvskoj, i to do te mere, da je početkom XVII stoleća engleski putopisac Robert Darlington (1560-1620)

pisao kako „u Francuskoj ima više igrača paume nego u Engleskoj pijanaca“.

Za to vreme u Holandiji postale su popularne klizaljke, koje su bile konstruisane još u XIII stoleću. U gradovima na severu Evrope počinju da se igraju hokej i golf, a u Engleskoj u doba Šekspira- bilijar.

Sve ovo više no jasno govori o tome da je igra kao igra izgubila svoj uzvišeni smisao koji je imala na početku antičke epohe, da se u prvom koraku svela na predmet vojne obuke, da bi s pojavom građanstva postala socijalno značajna jer je u raznim formama često kanalisala narodno zadovoljstvo, ali u isto vreme bila sredstvo za ispunjenje dokolice (a ovu njenu karakteristiku nalazimo već kod Aristotela).

Uostalom, put, koji je u tri koraka u svojoj profanizaciji prošla igra, od svoje uzvišene kosmičke dimenzije u tragedijsko doba Grka, preko njene metafizičke interpretacije kod Platona koji je svodi na puki odraz, da bi kod Aristotela ona bila sredstvo prevladavanja dokolice, u praksi je pređen još jednom, ali u mnogo dužem vremenskom periodu.

Ovde ipak moramo odgovoriti na pitanje da li je bilo sporta u srednjem veku.

Odgovor je kratak: ne.

Fizičke vežbe praktikovane u srednjem veku nemaju veze s antičkim, posebno s grčkim igrama. Te fizičke vežbe nemaju direktne veze ni sa savremenim sportom koji se pojavio u XIX veku.

Srednjevekovne „igre“, za razliku od antičkih i savremenih, karakterisale su se time da nisu zavisile od

specijalnih instituta i njihova specifičnost i njihov razvoj nisu bili uslovljeni ni državnom ideologijom ni ekonomskim razlozima. U vreme antike igre je nadgledala država, u novo doba specijalne organizacije, a toga u srednjem veku nema.

Sport je delatnost koja podrazumeva jednakost učesnika, specijalno određen prostor (stadion), pravila koja poštuju oba protivnika, kao i kalendar takmičenja, za šta, kako smo videli srednji vek nije znao.

Savremeni sport se daleko više razlikuje od tradicionalnih igara no što s njima ima sličnosti. Prvo svojstvo srednjovekovnih fizičkih vežbi jeste u tome da (viteške igre čiji je cilj vojna priprema i demonstracija svojstava najviših slojeva društva), nemaju ničeg zajedničkog s narodnim igrama. Socijalne razlike vidne su na turnirima, no oni nisu isto što i organizacija utakmice; turniri nisu imali ni ekipe, ni stadione.

Civilizacija srednjeg veka pridavala je veliki značaj telu u pokretu i to je podrazumevalo i igre loptom (što neki vide kao preteče tenisa ili fudbala), ali u srednjem veku ne postoji ni stadion ni cirkus. Nema ni sporta, pošto nije bilo specijalnog prostora predviđenog za vežbe. Mesto gde bi se demonstrirala snaga ili veština, moglo je biti polje, selo, trg – no njihov izbor bio je slučajan.

Nastanak sporta u XIX veku posle srednjovekovne „praznine“ objašnjava se dubokim socijalnim i ekonomskim promenama. Pre svega industrijalizacijom i razvojem gradova. Najvažniji momenat je nastanak konkurencije koju je stvorila industrijska revolucija i koja se učvrstila najpre u ekonomiji.

Za pojavu kolektivnih igara loptom bilo je neophodno stvaranje ekipe. Nova engleska aristokratija stvorila je koledže za izabrane i zajedno s njima ragbi i fudbal koji su se postepeno proširili po Evropi. Potom se to isto desilo s boksom, kad su smislili ring kao mesto za bavljenje sportom.

U XIX veku nastaje nova kultura i nova ideologija tela, koja odgovara principima higijene. Nju prati razvoj gimnastike, posebno u germanskim i skandinavskim zemljama. Sav kompleks ekonomskih, socijalnih, simboličkih i političkih faktora doveo je u XIX stoleću do formiranja ideologije koja se oslanja na iskustvo i ideje grčko-rimske antike. Tako su 1896. nastale Olimpijske igre, no srednji vek nije njihov predak, kao što antičke olimpijske igre nisu njihov autentični izvor.

7.4. Dekadencija igre u Novo doba – sport

Sport je tipično evropska novovekovna tvorevina. Stvorila ga je aristokratija na njenom političkom zalasku i buržoazija u trenutku njenog društvenog uspona. Kao motiv on u sebi nema samopotvrdu pojedinca – igrača, već afirmaciju zalazeće slave aristokrata i narastajuće novčane moći buržoazije.

Tokom XVIII stoleća, zahvaljujući pokretu predromantičara postaje sve jača tendencija za povratkom prirodi i uspostavljanju ravnoteže između tela i duha; savremeni sport je nastao tek u času kad se osporio primat racionalnog nad čulnim i kad su oni postali ravnopravni, kad je sfera čulnosti dobila svoje pravo važenja. Stavljajući naglasak na telesno iskustvo i čulni život krajem XVIII stoleća, podstakao je mnoge mlade ljude u Evropi da se počnu baviti alpinizmom, pa su tada i osvojeni mnogi planinski vrhovi Alpa.

Ako se tome doda da početkom XIX stoleća nakon niza socijalnih revolucija i društvenih reformi slobodno vreme nije više samo privilegija viših slojeva, već svih društvenih grupa, dokolica i slobodno vreme su doprineli da se stvori iluzija o opštoj društvenoj jednakosti i da srednji slojevi društva počnu verovati u ravnopravnost u izboru profesije i dužnosti nezavisno od društvenog porekla.

U XIX veku imamo pojavu aktivnog odmora, koji postaje deo nacionalnog obrazovanja; u Pruskoj je tada bio razrađen i sistem gimnastike s ciljem da se ojača nemačka omladina za buduće oslobodilačke ratove protiv Napoleona; poseban značaj dobija konjički sport (jahanje), a pobornik

ovog smera Fridrih Ludvig Jan uvodi i starogermansku reč

turnen za novi vid sporta. U Evropi tog vremena i severnoj Americi boks, rvanje, mačevanje, tenis i golf dobili su veći značaj nego atletika, ali njima treba dodati i sve veći interes za konjički sport, alpinizam, veslanje i pešačenje po planinama. Poseban značaj u tome igraju engleske srednje i visoke škole gde posebnu popularnost imaju veslanje (u kom se takmičenja održavaju (od 1859. godine svake godine), i od 1829. bez učešća profesionalaca), kriket, a i razne forme fudbala i ragbija koje se u prvo vreme još ne razdvajaju. Bezbol nije bio ni univerzitetski, ni profesionalan i zato je postao i ostao tipično američki. U prvo vreme bezbol je bio amaterski „samo za zdravlje i odmor“, no nakon dve i po decenije (1869) pojavili su se prvi američki sponzori i u Ohaju se formira prva profesionalna bezbol ekipa.

Iako je naziv *sport* postao popularan i počeo da se širi tek krajem XIX stoleća, elemente sporta u nastajanju možemo jasno videti već vek i po ranije; u svojoj dokolici evropske aristokrate se međusobno takmiče i dokazuju takmičenjima i borbama koje organizuju i za koje angažuju atletičare, džokeje i bokkere.

Drugi se takmiče i trče za njih, a oni se klade i pokazuju svoj raskoš novcem koji troše na opklade i hladno gubeći velike svote potvrđuju se kao pripadnici visokih društvenih slojeva.

Sama reč *sport* koja potiče od starofrancuske reči *desport* (zadovoljstvo, zabava) ukazuje na to da je reč o jednoj novoj tvorevini s novom funkcijom i novim vrednostima na kojima će se razvijati. Uostalom, to već potvrđuju i razlozi nastajanja prvih sportskih asocijacija,

budući da se sport od samih svojih početaka organizovana igra po propisanim pravilima.

Budući da među samim igračima nije bio razrađen kodeks časti, oni su u svakoj prilici nastojali da „igrajući“ „izigraju“ i onog koji ih je angažovao, pa su se međusobno dogovarali o rezultatima ili nameštali takmičenje za treća lica koja bi im više platila, dok su džokeji konjima davali i strihnin, radi boljih rezultata.³⁰ Sve to zahtevalo je uvođenje reda u takmičenja. Već 1740. godine u boksu su bila prihvaćena pravila (*Broughton Rules*) kojima se uvode rukavice s mekom podlogom, zabranjuju udarci ispod pojasa, i zabranjuje se opklade među takmičarima kad je reč o njihovim sopstvenim mečevima³¹. Nekoliko godina kasnije (1750) u Ženevi nastaje Džokejski klub koji objedinjuje vlasnike ergela i onih koji su u konjičkom sportu imali svoje interese i uskoro se izdaju i pravila za takmičenje (*Rules of Racing*), licenziranje hipodroma. Godine 1787. uvode se pravila za igru kriketa.

Sve to još uvek je bilo „stvar“ aristokratskih slojeva, čija kriza krajem XVIII stoleća je usporila i razvoj ovih novih oblika takmičenja, da bi početkom narednog veka s ubrzanom industrijalizacijom koju je pratila urbanizacija na scenu stupila srednja klasa (fabrikanti, advokati, učitelji).

Za razliku od aristokrata koji su se dotad bavili mahom jahanjem, kriketom i boksom, nova klasa sad uvodi u modu i nove vrste takmičenja, pre svega veslanje,

³⁰ Айзенберг, К.: [Спортсмен](#), Лорос # 3 2006 (54), str. 5.

³¹ Godine 1744. stara reč „baks“ (baxen) promenjena je u „boks“ (boxe). Элиас Н. [Генезис спорта как социологическая проблема](#), Лорос # 3 2006 (54), str. 42.

plivanje, laku atletiku, golf, tenis, rvanje, a sve to je podrazumevalo posedovanje opreme, postojanje pravila, priručnike za vežbanje i odevanje.

Kako treniranje plivanja ili veslanja nije bilo posve jednostavno, počele su da se osnivaju škole, mahom pri univerzitetima Kembridžu, Oksfordu ali i u drugim školama (*Public Schools*), internatima kao i manjim univerzitetima. Da bi se obezbedili bolji rezultati, u duhu devize „u zdravom telu, zdrav duh“, sad počinje da se stavlja naglasak na fizičko vežbanje, sve više se govori o atletizmu, pa se i reč sportista zamenjuje izrazom atleta, a atletičaru se sad ljudi ne dive samo zbog razvijenog tela, već i zbog samodiscipline i plemenitosti. Staru aristokratsku vrlinu *bespristrasnosti* preuzima i počinje da ceni i srednja klasa. Tako se i poraz lakše prihvatao i prigušivala ekstremna želja za uspehom.

Za razliku od aristokratskih *klubova* koji mahom počivaju na balotaži i gde je dovoljan i jedan negativan glas da neko ne bude izabran u upravu (džokejski klub, kriket klub), srednja klasa, više demokratski nastrojena stvara *asocijacije* i *saveze* (asocijacija za fudbal, savez za ragbi). Ako su još i 1920. neke discipline bile privilegija viših slojeva, već 1880. brišu se klasne razlike i svi imaju pristup sportu i mogu biti takmičari.

Sve ovo već jasno govori o udaljavanju novih vidova igara pod plaštom sporta od antičkog shvatanja igre. Racionalizacija različitih oblika ljudske delatnosti potiskuje slučajnost, maštovitost, igračku dimenziju; rizik, smelost, neodređenost nisu svojstva koja neguje industrijsko racionalno društvo.

Radanje savremenog olimpizma

Amaterski sport je dostigao svoj vrhunac s pojavom prvih savremenih Olimpijskih igara održanih u Atini 1896. godine, za čije održavanje nesporno bio je zaslužan Pjer Kuberten čija biografija nije jednoznačna, kao ni njegovo romantičarsko shvatanje o amaterizmu u sportu i verovanje da je učešće važnije od pobeđe; on živi u vreme kad nemački arheolozi otkrivaju istorijsku Olimpiju na Peloponezu, ali to mu nije pomoglo da razum bit antičke igre i grčkog agona.

Kao Francuz, Kuberten je posebno cenio mačevanje i jahanje, ali je imao i veliko razumevanje za britanski studentski sport; kako Britanci nisu bili baš voljni da francusku ekipu u veslanju uključe u takmičenja Oksforda i Kembridža, Kuberten je brzo britanski sportski internacionalizam prozreo kao iluziju i krenuo da uz pomoć drugih zemalja Evrope i severne Amerike inicira stvaranje međunarodnog amaterskog pokreta s predlogom da se prve međunarodne igre održe u Parizu 1900. za vreme održavanja Svetske izložbe.

Predstavnici Grčke su ga preduhitrili i predložili da prve igre budu ipak četiri godine ranije u Atini, pod pokroviteljstvom grčkog kralja (Grčka je i u to vreme bila u lošoj finansijskoj situaciji, kao i uvek) na za to specijalno obnovljenom atinskom stadionu za 70.000 gledalaca.

U tom stadionu, koji je bio prvi tako veliki objekt posle vremena Rimske imperije, mnogi su videli i simbolični gest obnove antičke tradicije, pa je otkrivanje samog stadiona bio zapravo i najveći događaj prvih obnovljenih Olimpijskih igara.

Koliko su prvih godina antičke igre u Olimpiji imale lokalni karakter, toliko je prvih nekoliko savremenih Olimpijada imalo improvizatorski karakter; većina takmičenja organizovano je na brzinu; zato, francuske sportiste nije podržala nijedna organizacija iz Francuske (biciklisti su osvojili medalje, jer su se slučajno zatekli u Grčkoj u to vreme, sasvim drugim poslom); dvadeset jedan učesnik iz Nemačke dobio je podršku carske porodice, koja je time podržala svoje grčke kraljevske rođake, no po povratku najuticajnijem nemački Internacionalni savez gimnastičara (*Turnerbund*) zabranio im je dalje učešće na Igrama. Sve u svemu, u Atini je trinaest zemalja bilo zastupljeno sa 262 takmičara, a od toga su njih 186 bili iz Grčke.

Sve ekipne trke otkazivane su zbog loših vremenskih prilika, Robert Garet iz Prinštona je pobedio u bacanju diska iako se dotad time nikad nije bavio do početka Igara. Na prvim igrama nije bilo nikakvih igara loptom; laka i teška atletika, rvanje, plivanje i mačevanje, bili su sportovi po uzoru na antičke, a biciklizam, streljaštvo, tenis, gimnastika, penjanju uz konopac, bili su discipline novog doba.

Disciplina koja je više od drugih izražavala duh olimpizma bio je maraton i pobeda grčkog takmičara, Spiridiona Luisa, seljaka, poštara iz sela Amarusi, bila je kulminacija Igara.

Ogromna masa na stadionu, stalno uvećavanje međunarodnih takmičenja i postepeno povećanje jaza između amaterizma i profesionalizma - to su osnovne

karakteristike razvoja olimpizma od Atine (1896) do Berlina (1936).

Igre u Parizu (1900) i Sent Luisu (1904) bile su u senci svetskih izložbi, i do te mere skromne da je moglo doći i do njihovog prestanka u daljem periodu, što bi se i dogodilo da Igre u Londonu (1908) i Stokholmu (1912) nisu promenile situaciju i povećale interes publike. Tome treba dodati i učešće žena na igrama 1920. i popularnost klizanja i skijanja koji su doveli do prvih zimskih igara 1924. godine.

Dvadesete godine bile su zlatno doba za boks i trčanje na duge distance, no tada u prvi plan dolaze igre loptom (mada su stavljane pod znak pitanja zbog profesionalizma). U Šamoniju i Parizu (1924) hokej, kerling, vaterpolo, ragbi i pelota postali su sportske discipline. Najveći događaj na Igrama 1924. i potom u Amsterdamu (1929) bio je fudbalski turnir i u oba slučaja pobedio je Urugvaj. Fudbal je postao toliko popularan da je prvi svetski šampionat održan naredne godine u Urugvaju.

Posebno se u istoriji pominju igre u Berlinu (1936); tu je ideologija amaterskog pristupa sportu dovedena do savršenstva; tu imamo spoj grčke tradicije i nacionalsocijalističke ideje, s namerom da se pokaže kako je savremeni sport isto što i igre u staroj Grčkoj, kao i da je nemačka kultura naslednica stare grčke kulture a da je sport zapravo grčko i nemačko blago.

Da bi se to simbolički pokazalo, tada je uvedena predaja vatre s olimpijskim plamenom koji povezuje svetilište Zeusa u Olimpiji i stadion u Berlinu; nekoliko hiljada arijevacca prenela je olimpijski plamen iz Grčke u Nemačku, a s uverenjem da će kao naslednik stare grčke

kulture i starih igara Nemačka iste i dalje redovno organizovati, i već se glavni Hitlerov arhitekta Šper spremao da projektuje stadion koji će moći da primi preko 400 000 gledalaca za sledeće Igre u Nirnbergu i tu stvori novu Olimpiju.

U toj momentu amaterski sport dolazi do svoga kraja; trijumfuje profesionalizam i jedini sportski pobednik je *ideologija*. Angažovanjem Hitlera, Kuberten je morao biti oduševljen, no svestan i toga da je mora preći preko niza svojih principa za koje se tokom života zalagao; umro je sledeće, 1937. godine, a s njim i ideja da će igre lepotom i plemenitošću objedinjavati sve ljude sveta i doprinositi uspostavljanju mira među njima.

Na Berlinskoj olimpijadi po prvi put je došlo do tesne veze sporta i komunikacionih tehnologija koje do naših dana sve više i više određuju iskustvo gledalaca. Tada je nastao prvi veliki sportski film o Olimpijadi (reditelj Leni Rifenštal) ali održan i prvi međunarodni radio prenos i tu su snimljeni prvi televizijski kadrovi, no ostali su malo poznati jer su bili prikazivani samo u bioskopima nekoliko nemačkih gradova za odabranu publiku. A tu je viđen prodor afroameričkih sportista na dominantne pozicije u međunarodnom sportu. Većini su ostale u sećanju četiri pobede Džesi Ovensa i lakoća s kojom je pobeđivao. Taj prvi televizijski prenos Berlinske olimpijade trasirao je budućnost sporta do naših dana.

Prva televizijska prava platio je BBC 1948. za prenos Igara iz Londona; iznos je bio 3000 dolara; suma je smešna, ako se ima u vidu da su nakon tri decenije lutanja i sporenja oko pokroviteljstva Igrama, televizijski prenosi za

olimpijadu u Seulu (1988) plaćeni MOKu 300 miliona dolara i još pola milijarde kroz sponzorske ugovore. Bez sponzorstva koje je dolazilo od televizije i multinacionalnih kompanija, koji su diktirali svoja pravila i kad su u pitanju sportovi, njihovo trajanje, prenosi, olimpijski pokret nije mogao da opstane i Antonio Samarano koji je izabran za predsednika MOKa (uprkos fašističkom pedigreu iz rane mladosti) morao je da pristane na komercijalizaciju olimpijade i prelazak sa amaterskih, idealističkih, na profesionalne, kapitalističke odnose.

Od tog vremena Igre beleže samo pozitivne finansijske rezultate. Njihov pokrovitelj više nisu ni grčki bogovi, ni nemačka arijevska ideologija već kapital najvećih svetskih kompanija, koji ne zna za gubitke budući da je jedino sposoban da se umnožava reprodukujući sebe iz samoga sebe.

Rađanje „sportskog“ potrošača

Treba imati u vidu da je u drugoj polovini XX stoleća bavljenje sportom postalo širok način provođenja vremena. Ovde ne mislim na sportiste, već na posmatrače, odnosno na pasivne učesnike igre. U isto vreme značaj bavljenja fizičkom kulturom širokih slojeva društva počele su da podstiču razne medicinske organizacije. Neki su isticali da je bavljenje sportom i fizičkim aktivnostima značajno za održavanje zdravlja, snižavanje kilograma, bolji rad srca i krvnog sistema.

Posledica toga je da ljudi idu u sportske sale, fitnis klubove, teretane, i na taj način oni ulažu novac u produženje svog zdravog života. Održavanje zdravlja je

postalo biznis. Tako je ideologija amaterskog sporta otišla u definitivno drugi plan.

Odlučujući korak u smeru ekonomske metamorfoze sporta načinjen je između olimpijskih igara u Los-Andelesu (1984) i Seulu (1988); to su prve olimpijade koje su donele veći prihod od gubitaka [treba imati u vidu da je olimpijada u Montrealu (1976) donela za grad velike gubitke koji se osećaju do naših dana]. Isto tako, ne sme se gubiti iz vida da svi prihodi na olimpijadi u Atlanti 1996. iznosili 68 miliona dolara a od prodaje prava televizijskih prenosa dobijeno je 898 miliona dolara; već na narednim igrama prihod je bio milijarda i 322 miliona dolara za letnje igre i 528 miliona za zimske (1998). Nakon osam godina prihod je prešao 2 milijarde dolara... Dalje, do naših dana ne treba ni govoriti, posebno ako se ima u vidu praksa dvojnog knjigovodstva i ne treba misliti da možemo imati pravi uvid ni u troškove, ni u uplaćena sponzorstva, ni u stvarne iznose.

Današnje „dubinske“ tokove novca u oblasti sporta nemoguće je pratiti jer se ne može znati kolika je razlika između prikazanih i realno uplaćenih iznosa (a ovi drugi su verovatno bar dvostruki).

Praksu ekonomskih uspeha pomoglo je u velikoj meri uključivanje sportista čije vrste sporta nisu donosile neki posebni profit. Na prvi pogled, čudno je uvođenje u program Igara onih sportova koji ne donose profit od velike gledanosti na olimpijadi, kao, pre svega, takmičenje u brzom hodanju, ali, televizijski gledaoci su sasvim drugo tržište. Kod njih je taj sport postao veoma popularan, i pored lake atletike brzo hodanje može biti popularan sport

za mnogo ljudi koji u njemu vide rekreaciju i sport koji podržava sopstveno zdravlje i rasonodu; tako možemo razumeti one oznojene ljude koji s viškom kilograma ujutro vidimo kako trče duž ulice.³²

Činjenica je da mnogi obični potrošači žele da se približe životu profesionalnih sportista i da ih na neki način kopiraju. Počinju svakako od toga što ih kopiraju kad je reč o odeći ili obući.

Kao posledica ekonomskih, političkih i kulturnih promena koju svi vole da označe jednom rečju – globalizacija – sada se pokazuje kako mnogi uspešni sportisti (sestre Vilijams, Bekam, donedavno Šumaher) imaju status globalnih razmera. Nacionalna pripadnost tih sportista počinje da se gubi i zamenjuje se trgovačkim markama koje reklamiraju te zvezde. Svoju nacionalnu vrednost sportisti menjaju za ekonomsku vrednost. Ime Šumahera je bilo više vezano za *Ferrari*, nego za Nemačku, Majkl Džordan je više bio predstavnik firme *Nike*, nego Amerike. Doduše, to nije slučaj sa fudbalskim zvezdama, jer oni često menjaju klubova, pa i dresove. No, činjenica je da poklonici velikih sportista jesu pod velikim uticajem brendova koje ovi reklamiraju.

Pogledajte na ulici obuću i odeću ljudi koji prolaze pored vas; većina njih nisu sportisti, no, na većini videćete sportsku odeću – patike, jakne, šalove, kape...

No, tu se javlja još jedan problem. Mnogi od sportista dostigli su granice ljudskih mogućnosti; to je posebno

³² Istina najviše mi je žao onih koje gledam kako oznojani trče po betonu i koji će žaliti za svojim smrskanim kolenima i oštećenim kičmenim stubom. Ali, industrija zdravlja i lekova takve će potom lečiti do kraja života.

karakteristično za laku atletiku gde u poslednje vreme nismo imali nijedan veliki rezultat. Teško je da će na sto metara neko trčati manje od 9 sekundi, ne znam ni da li je oboren rezultat Boba Bimona u skoku u dalj iz 1968. Zato sve više pada u oči problem dopinga, ali i doping ima svoje granice i još za neko vreme i s njim će se doći do granica mogućnosti čoveka. Šta tada ostaje?

Možda u skorom budućem vremenu sportisti više neće reklamirati brendove odeće ili obuće, već određenih preparata za podsticanje ljudi na nove rezultate. Konačno, savremeni teoretičari sporta postavljaju pitanje: neće li se u skorjoj budućnosti na takmičenjima boriti proizvođači raznih stimulativnih sredstava, kao što se na moto-trkama takmiče konstruktori motora i automobila.

Sve to vodi danas ključnom pitanju: kada većina sportova dovodi čoveka do granica njegovih mogućnosti i kada više nije moguće govoriti o sve novim i novim rekordima³³; tradicionalni metodi pripreme ne omogućuju da se pređe prag mogućnosti koje je čoveku zadala priroda; kad su i najnaprednije metodike pripreme svima dostupne i nema tajni, preostaju samo nestandardna rešenja; u svetlu nove devize „nije važno učešće, već pobeda“, počele su da rade hemijske laboratorije i instituti za genetiku na usavršavanju čovekovih fizičkih mogućnosti; nastupilo je vreme eskalazije dopinga koji ne stimuliše samo igrače već i same igre. Zar bi medijima bile interesantne igre na kojima bi se počeli smanjivati rezultati. Interes medija je samo u borbi za, rekordima a ova počiva na ideji progressa. Ta ideja

³³ Podsećam: kod starih Grka poštovala se pobeda, ali ne i rezultat. Rekord je pojam novog doba.

podrazumeva pravolinijski put u beskonačnost, no, pitanje je da li je tako nešto i realno moguće. Čoveku su svuda date granice, pa i u slučaju upotrebe sredstava ili nepoznatih tehnika koje još nisu opšte prepoznatljive³⁴. Pandorina amfora je pred nama. U njoj je mnogo toga i ne samo dobrog. Čeka da je ponovo neko otvori. Sportisti su kolateralna šteta, daleko više izmanipulisani roboti no umni takmičari željni pravednog nadmetanja u svetlu agona.

Mi ne možemo predviđati budućnost; još manje znamo u kom će se smeru razvijati čovekova žudnja za samoispoljavanjem, niti u kojoj meri će ona biti izraz njegove lične volje, a u kojoj izraz kriterijuma i vrednosti koje mu nameću masovni mediji. Nema ničeg manje izvesnog od budućnosti - kako one daleke, tako i one najbliže, one što samo što nas nije dotakla.

Mogući su različiti ishodi i ono što će se dogoditi nije pod našim uticajem; možda je u tome još jedina preostala draž što nam ostaje od ovog turobnog života koji možda i jeste neka „prokleta avlija“ ali na kojoj su naši pohlepni i nezajažljivi vladari zazidali sva vrata, prolaze i izlaze.

Ipak: možda će doći vreme da se sportisti više ne ocenjuju kvantitativnim pokazateljima i rekordima kojih više neće biti, već da se naglasak počne stavljati na

³⁴ Danas počinje da se razvija genetski doping, ali o njemu se još uvek malo govori. U isto vreme, sport je postao veliki poligon za istraživanje čovekove prirode. Ako u svetu farmaceutska mafija, koja je moćnija od narko-mafije samo na citostaticima zarađuje preko 200 milijardi dolara godišnje, ne treba nas iznenaditi što se u Americi svake godine troši preko 120 milijardi dolara samo za preparate koji olakšavaju život u poznim godinama, a nije reč ni o čemu drugom no o testovima raznih preparata koji i nisu ništa drugo do doping preparati.

eleganciju, gracioznost, lepotu – na one pojmove koje je do najviših visina već na svom početku sadržala antička ideja agona.

Ostaje samo pitanje da li će to više biti interesantno svetskom kapitalu kao pokrovitelju, i neće li opet olimpijski pokret dospeti u opasnost samoukidanja kao što je to bilo šezdesetih godina kad se poverovalo da se može opstati na amaterskim principima i bez usluga alavih pokrovitelja. Jer, ne postoje sponzori altruisti; humanizam je prosvetiteljska iluzija. U svetu gde postoje samo interesi, niko nije dužan nikom da pomaže, a najmanje oni koji to najmanje moraju. Svako sponzorstvo, ma kakvim ono bilo i ma kako ono nastupalo, počiva samo na sopstvenim interesima; u tom smislu, sportisti mogu biti samo sitna sporedna i usputna šteta na putu igre kapitala sa samim sobom u njegovom udvajanju.

Nove igre više nemaju čisto takmičarski karakter; mada sport podrazumeva ogromnu fizičku napetost i napor, on oduševljava u isto vreme najšire mase nesklone velikim naporima koje se zadovoljavaju pasivnom posmatračkom ulogom. Komercijalizacija sve više pretvara igru u posao, i ako atletičari u igri vide muku i rad a ne zadovoljstvo, zadovoljstvo je sad motiv širokih masa gledalaca za koje sport nije otelotvorenje zdravlja i snage.

Činjenica je da je igra u svojim najvišim manifestacijama uvek bila krajnje ozbiljna, da nije imala nikakvih ciljeva ni utilitarnih zadataka, no danas dolazi do trivijalizacije igre pod vidom sporta; igra gubi svoje iluzionističko svojstvo, budući da su ranije pravila igre i

njihovo pridržavanje stvarali iluzije sveta igre kao druge stvarnosti. Danas toga više nema. Igrači sebe prikazuju radnicima industrije zabave i time opravdavaju svoje visoke zarade, i što je još važnije, igrači danas negiraju svaku ozbiljnost sporta. Igrači u nekim momentima izigravaju na terenu klovнове, a publika ako ih u nekom trenutku snima kamera, pravi grimase koje nemaju veze sa onim što se zbiva na terenu³⁵.

Današnji sport ima tendenciju da se potčini potrebama svakodnevnog života, on je odraz u ogledalu društva i omladini nameće vladajuće vrednosti upravljača u državi. Sport ima za cilj da odvodi mase od realnih problema i zato u nekim državama podstiče militarizam, autoritarnost, rasizam te kod širokih masa izgrađuje „lažnu svest“ o njihovom društvenom položaju.

Ali, ne treba gubiti iz vida ni uticaj žurnalistike na sport; žuta štampa koja živi od senzacija i skandala ali ne i novosti, uticala je na profesionalizaciju amaterskog sporta, potčinjavajući sport reklami, pri čemu je sport već početkom XX stoleća postao samostalna privredna grana što se najbolje vidi danas u kupovini, prodaji ili preprodaji igrača među fudbalskim klubovima, što je i osnovni izvor prihoda u toj oblasti sporta, ali i u čitavoj novoj industriji rekvizita i odevnih predmeta.

³⁵ Лэш, К. [Вырождение спорта](#), Лорос # 3 2006 (54), str. 29.

Dodatak. Nastanak fudbala

Fudbal³⁶ je globalna igra. Postoji sada već stari podatak da je u vreme šampionata sveta u fudbalu 2002 u Japanu i Koreji zabeleženo 28,8 milijardi televizijskih uključenja. 2000te godine bilo je po statistici FIFe 242 miliona ljudi u svetu koji igraju fudbal, pri čemu FIFA obuhvata 207 fudbalskih organizacija što je više no što ih ima OUN.

Ovo traži objašnjenje.

Zašto je fudbal toliko popularan? Na čemu se zasniva njegova popularnost? Koje su socijalne, ekonomske političke i kulturne pretpostavke njegovog uspeha?

Treba obratiti pažnju na dva momenta: (a) na koji je način fudbal postavljen u Engleskoj na racionalnu osnovu koja je potom mogla biti prihvaćena u celom svetu i (b) kako je na razvoj popularnosti fudbala uticala istorijska situacija u svetu tokom XX veka.

Racionalizacija igre i fudbal

Mnogi govore kako je igra loptom stara koliko i ljudska istorija. Pritom se ukazuje na njene pojavne oblike u predindustrijskoj epohi. To može biti tačno, ali ne objašnjava ni raširenost ni popularnost fudbala danas, jer sve te igre bile su igre kao i druge igre i, uostalom, ne toliko tipične za duh epohe, budući da su kolektivni sportovi tipični za naše vreme, dok antiku i srednji vek odlikuju nadmetanja pojedinaca.

³⁶ Prema članku C. Eisenberg, *Aus politik und Zeitgeschichte*, objavljeno u nedeljnim novinama, Das Parlament, B 26/2004, S. 7-15; ruski prevod: **Кристиана Айзенберг. Футбол как глобальный феномен: Исторические перспективы**, *Logos*, 3, 54 (2006), str. 91-103.

U isto vreme, mora se imati u vidu da u drugoj polovini XIX stoleća, kada je nastajao fudbal, većina od ranijih igara loptom odavno nije više bila upražnjavana. U Engleskoj je urbanizacija doprinela tome da su neki elementi „popularne kulture“, pa i igre, ušli u svakodnevni život narastajućih gradova. No, teško je i tom slučaju govoriti o kontinuitetu, budući da fudbalska igra nije nastala na zelenom polju, već za zelenim stolom.

Predstavnici fudbalskih klubova aristokratskih *public school* kao i univerziteta Kembridža i Oksforda sastali su se 23. oktobra 1863. u jednoj londonskoj taverni slobodnih zidara da bi unificirali pravila igre loptom među pojedinim školskim ustanovama. Hteli su da stvore uslove da timovi mogu da održavaju međusobna takmičenja a da se ne moraju svaki put iznova dogovarati ili sporiti oko pravila igre.

Tako su dogovorena osnovna pravila, ali je stvorena i fudbalska asocijacija koja je trebalo da nadzire takmičenja i ima monopol na tumačenja pravila. To je zapravo dan rođenja savremenog fudbala.

1. Tada se napušta dotadašnja ragbi igra s ovalnom loptom gde se može igrati rukom i gurati protivnik i prihvata igra okruglom loptom i to samo nogom. Ta vrsta igre bila je manje opasna i više je odgovarala i radničkoj klasi. Takva igra omogućavala je i ispoljavanje snage, artističnosti, mogućnost proračuna ali i spontanosti.

Kako su igrači dobijali različite uloge u napadu ili odbrani, tu je postojalo i nešto od teatarskog duha i mogla

se manifestovati individualnost, solidarnost, egocentrizam, samopožrtvovanje, heroizam.

2. Fudbalska asocijacija je pretendovala na neograničen autoritet. Ona je organizovala štampanje pravila i pomoću licenziranih sudija i drugih stručnjaka organizovala njihovo pridržavanje. Te mere su sprečavale sporove; stvorena je granica između apstraktne igre i njene konkretne sredine i sprečeno je spoljno uplitanje u igru. Tako je fudbal sačuvao samostalnost i mogao je da se razvija po svojim principima.

3. Fudbalska asocijacija podsticala je razvoj sportskih veza. Počele su da se stvaraju lige, od najnižeg nivoa, ustanovljavaju se nagrade, a od 1871. postoji kup FA. Na osnovu toga timovi su se posredno mogli porediti. Igre su postale deo sistema, pa se pojavila i njihova „istorija“ počelo se govoriti o legendarnim mečevima, o eri nekog kluba ili igrača. Tako je fudbal postao momenat kulture novog doba, i zahvaljujući periodičnosti održavanja mečeva došlo je do veze fudbala, štampe i komercijalizacije.

Fudbalska asocijacija je odustala od socijalnih kriterijuma za učestvovanje u igri. Za razliku od drugih sličnih asocijacija kao što su laka atletika, veslanje, plivanje, džentlmeni nisu predvideli da fudbal može biti nešto više od samo pružanja zadovoljstva. Tako je fudbalska asocijacija 1888. uvela status profesionalnog igrača i osnovala profesionalnu fudbalsku ligu. Timska igra je postala zadovoljstvo i u njoj se moglo uživati kao igrač, gledalac, čitalac novina, diskutant.

Za samo nekoliko decenija fudbal kao zabava džentlmena pretvorio se u kulturni momenat radničke kulture, premda su u upravama radnici činili manjinu. Nov momenat, pored povećanja plata u periodu 1870-1880, bio je i taj što su radnici uspeli da se izbore za slobodno subotnje popodne i slobodnu nedelju kada su mogli da idu na utakmice. Oko 1910. prosečan broj gledalaca na utakmicama *Aston Villae* ili *Blakburn Rovers* bio je oko 10.000; 1913-14. već oko 23.000, a na finalu kupa 120.000.

Širenje fudbala

Veoma brzo funbal je našao pristalice i van Engleske; pretpostavka za kulturnu razmenu jeste novo tehničko sredstvo industrijske epohe – parobrod, te su se tako umnožile veze Evrope i Amerike. Došlo je do naglog razvoja turizma, pa se u mnogim evropskim turističkim centrima otvarali i sportski centri. U sve to su se umešali bankari, industrijalci i menadžeri koji svuda otvaraju svoje filijale da bi došli do jevtine radne snage. Popularizaciji fudbala doprineli su britanski inženjeri, tehničari i studenti. Tamo gde bi se nalazili, Britanci su igrali, ali, počelo je da se za igru interesuje i mesno stanovništvo, pozivali su ih i Britanci u nedostatku protivnika, ili ako nisu imali kompletne ekipe.

Prvi igrači i protivnici regrutovali su se iz neposredne okružavajuće sredine: partneri u biznisu, tehničari, menadžeri, ili sinovi elite iz raznih država, školovani u Britaniji. Sve više igrača bilo je s periferije buržoaskog društva, a imali su usput i cilj da se integrišu u buržoasko društvo. Radnici su se držali podalje od igre, jer

nisu imali ni novca ni slobodnog vremena. U evropskim i južnoameričkim zemljama fudbalom su se bavili mahom srednji i viši slojevi, dok je u Engleskoj već od osamdesetih godina fudbal prestao da bude zabava džentlmena i postao bitan elemenat radničke kulture; elitistički karakter fudbala uslovio je da ga podržavaju viši vladajući krugovi u mnogim evropskim zemljama.

Kulturni značaj fudbala

Fudbal je imao podršku na granici XIX i XX stoleća tamo gde je postojalo sukobljavanje grupa ili nacionalnih kultura, na primer u Australiji, gde su igrali Italijani protiv Grka. Posle 1900. dolazi do suprotstavljanja engleskoj kulturi, što se vidi u odustajanju od engleske terminologije, pa je fudbal dobio razne nazive, u Italiji čak *calcio* – naziv stare firentinske igre iz vremena renesanse.

Posle Prvog svetskog rata, fudbal je postao masovni fenomen, zahvaljujući sve ubrzanijoj industrijalizaciji zahvaljujući širenju socijalne baze. Sve armije krajem prvog svetskog rata, kad je počelo poziciono ratovanje, organizovale su takmičenja da bi održale fizičku kondiciju svojih vojnika. Posebno su se isticali fudbal i rukomet, koji su bili popularniji u vojsci od rukovanja oružjem. Posle rata na tribine su jurnule mase vrativši se iz rata. Fudbal gubi svaki elitistički karakter. Mešaju se sportske i vojne vrline, pa se na terenima javlja više grubosti, što mnogi pripisuju proletarizaciji sporta, a što nije tačno jer se ova veoma sporo odvijala.

Da li je masovni karakter igre bio posledica svetskog rata, može biti otvoreno pitanje, no u celom svetu uočavaju se slične pojave:

1. Došlo je do diferenciranja nivoa i u metropolama su se formirale protivničke ekipe koje je publika povezivala s određenim etničkim, konfesionalnim ili socijalnim kulturama što nije bilo u njihovoj osnovi već se često veštački podgrevalo.

2. Za fudbal su se počeli interesovati i oni koji ga nikad nisu igrali. Broj posmatrača povećao se na desetine hiljada i po prvi put klubovi u Engleskoj uspeali su da troškove pokrivaju prodajom ulaznica. Tada je nastao i najveći broj stadiona u južnoj Americi i Evropi, poput londonskog *Wembley*.

3. Da bi se napunili stadioni, počeli su se pozivati strani timovi, a da bi se otplatile hipoteke, organizovane su turneje; javljaju se međunarodni turniri; posle dvadesetih godina počinje se govoriti o profesionalnom fudbalu. Najbolji igrači su smatrali da im klubovi povećavaju opterećenje i tražili su veću novčanu nadoknadu. Zvanični predstavnici klubova insistirali su na amaterizmu – delom iz finansijskih razloga, a delom iz političkih, jer su hteli da fudbaleri budu herojski primer i da budu idealisti.

4. Šampionat u Urugvaju 1930. proširo je prostor fudbala, nakon čega je došlo do toga da iz južne Amerike počinju dolaziti vrhunski igrači, jer je tamo bila slaba

finansijska situacija. To prelaženje igrača iz zemlje u zemlju utiče i na stil igre i tada je *Juventus* stvorio veliki tim u kome je igrala i argentinska zvezda Rajmondo Orsi.

Šampionat sveta je bio i impuls za razvoj sportskog nacionalizma. Za borbu na terenu bilo je nebitno da li je za to postojala i politička osnova ili ne. Fudbal ima procvat u zemljama autoritarnih režima gde se grade stadioni uz podršku vlasti i tada Švajcarska, Francuska, Australija ili Amerika padaju u drugi plan. 1928 engleska FA je u znak protesta zbog politizacije sporta izašla iz FIFAe.

Međunarodnu organizaciju i sprovođenje igara kontroliše FIFA koja je osnovana 1904, a od 1930. svakih četiri godine organizuje svetski šampionat u fudbalu. Ona je pretendovala na svetski monopol, iako su u njenoj strukturi mahom bili evropljani.

Posle Drugog svetskog rata situacija se bitno menja, no ona je posledica već ranije nastalog stanja: dok u Evropi od 1939. do 1945, opada fudbalski pokret, u vanevropskim zemljama imamo njegov neprestani rast, budući da su te zemlje ostale mahom van ratnih događaja. Stoga je i razumljivo da u finalu svetskog prvenstva 1950. po drugi put igraju Urugvaj i Brazil. Usled smanjenja evropskih fudbalskih asocijacija, primat u Generalnoj skupštini u to vreme počinju da dobijaju delegati južne Amerike, pa se Evropa tada brani osnivanjem UEFA.

Neposredna posledica toga je da se u mnogim evropskim zemljama počinju na račun fudbala forsirati drugi sportovi, a već šezdesetih godina javlja se četrdesetak novih fudbalskih saveza u zemljama Azije i Afrike, što menja svetsku kartu.

Ipak, najveće promene nastaju nakon 1974, kada na čelo FIFAe (na mesto ser Stenli Rouza iz Engleske) dolazi Žoao Avelanž iz Brazila. On komercijalizuje svetski kup, nalazi nove izvore prihoda od sponzorstva, reklame, televizijskih prava i deo dobijenog novca usmerava u zemlje trećeg sveta gde se otvaraju sportske akademije, sportsko-medicinski kursevi, trenerski kursevi, a u to se uključuju multunacionalne kompanije koje u svemu vide svoje ekonomske interese, *Coca-cola* i *Adidas*. Organizuju se omladinski šampionati sveta u fudbalu, a 1982. broj učesnika svetskog kupa povećava se sa 16 na 24.

Početak osamdesetih godina pojačava se uticaj sredstava masovnih informacija i komercijalizacija takmičenja. Promenila se finansijska osnova vrhunskog fudbala. Danas se manje zarađuje od ulaznica a više od prodaje prava prenosa i licence na znakove klubova. Sama profesija fudbalera dobija novi kvalitet, vrhunski fudbaleri postaju preduzetnici, postaju akteri šou-biznisa i sve više se govori o njihovom privatnom životu (koji je sve više javan) no o njihovoj igri na terenu koja pada u drugi plan.

Menja se i struktura navijača, sve je više pripadnika ženskog sveta u publici; savremeni fudbal od početka je bio igra za pojedince i početkom XX veka oslanjajući se na tendencije ka individualizaciji nastojao je da ih kompenzuje raznim sredstvima. Zato je fudbal svoju ideologiju crpao iz postojećih društava, pre svega iz nacija u usponu. U međuvremenu, fudbal je postao nezaobilazni kulturni fenomen i nije mu potrebna neka podrška sa strane jer svoj smisao sad crpi iz samoga sebe.

Budućnost fudbala kao sportske igre zavisice prvenstveno od toga koliko će se uvećavati zabavna vrednost fudbala kao igre i da li je tako nešto više moguće u današnjem svetu koji determiniše nastajanje potpuno novih i drugačijih vrednosti. Postoje različite prognoze kada je reč o njegovoj popularnosti u narednim godinama, posebno u svetlu sve veće popularnosti tenisa. Ako su trenutno zarade igrača u golfu i najveće, taj sport pomenuta dva teško da može da ugrozi i u daljoj budućnosti.

(2016)

Epilog

Ovde završavam svoja predavanja. Nisam imao nameru da utičem na već formirano mišljenje o sportu onih koji su se opredelili za sport kao svoj životni poziv. Želim im da uspeju u životu i da na kraju mogu reći da je to što su činili bilo najbolje, da su ostvarili sve svoje želje i da sa smirenošću gledaju i prate ono što se u savremenom sportu događa (ali ne iz invalidskih kolica)

Znam da to neće uspeti svakom, da će mnogi osetiti razočaranje, da će pomisliti kako sve to što su hteli i nije takvo kakvim su ga oni zamislili. To je normalno. Život poznaje poraze i poznaje pobjede. Bitno je samo to da ne mogu život ispinjavati samo porazi. Oni vode u depresiju i nedovoljnost životom. Neophodne su i pobjede. Bitno je da među pobjedama i porazima postoji neki balans, neka ravnoteža.

Ja ovde nisam mogao da na kraju svojih predavanja nešto kažem o svim sportovima, najmanje bih mogao nešto reći o tome kako će se oni dalje razvijati. To mi nije cilj. Ja nisam prorok, ja stvari samo konstatujem i nastojim da iz njih izvedem najrelevantnije zaključke.

Želeo sam da istaknem samo jedno: *u čemu je bit agona, bit borbe, bit takmičenja, bit i sam smisao večnog sukobljavanja, bit onog što čini polemos koji ističe Heraklit.* Smisao čovekovog života jeste u igri, u vladavini nad drugima, ali i u borbi u uspostavljanju vladavine.

Takmičenja su uvek imala svoj duboki smisao, nikad nisu bila jednoznačna ni površna, uvek su u sebi nosila znak nadljudskog, nečeg kosmičkog, nečeg što je bilo sve vreme uzdignuto nad smislom ljudskog postojanja među običnim stvarima. Danas govorimo o sportu, o sportskim

takmičenjima i svako nadmetanje tumačimo na način koji je svojim samislom ostao daleko i od biti nadmetanja i od prirode onog što bi sport trebalo biti po svojoj prirodi.

Ovde sam nastojao da naglasak stavim na nadmetanje kakvim su ga videli i kako su ga negovali stari Grci znajući da istinski agon nema nikakvih dodirnih tačaka ni sa kasnijim viteškim turnirima u srednjem veku, ni s takmičenjima u novo doba, posebno ne sa svim oblicima sportskih takmičenja koja danas poznajemo.

Ono što danas vidimo kao sport, to nije ni igra, ni agon, to nije ni nadmetanje duha, ni telesno nadmetanje, to nije takmičenje koje bi pokazalo izuzetnost učesnika u nadmetanju – to je samo karikatura nadmetanja norveških drogiranih astmatičara u biatlonu, ili overdoziranih američkih teniserki i gimnastičarki koje ne dozvoljavaju da se njihovi narkomanski testovi i objave te izazivaju samo prezir i gađenje.

Krajnje je vreme da se sva takmičenja podele u dve grupe: u jednoj bi bili dopingovani narkomani, u drugoj oni koji sebe vide kao istinske takmičare. O tome se govori godinama, ali nema volje da se tako nešto i sprovede u delo. A to će se morati učiniti kad tad, jer granice moći ljudskog organizma su ograničene i to je pokazao već Filipides na povratku s Maratonskog polja donevši vest o pobedi Grka.

Na naslovnoj strani *Discobolos* 480-470 BC.

<https://www.bidder.ch/auctions/romanumismatics/browse?a=494&l=505833>

CIP –Katalogizacija u publikaciji
Библиотека Матице српске, Нови Сад
796.011
796(091)

УЗЕЛАЦ, Милан, 1950- Filozofija i istorija sporta [Elektronski izvor] / Milan Uzelac. - Vršac : M. Uzelac, 2020

Način dostupa (URL)

http://www.uzelac.eu/Knjige2/37_MilanUzelac_FilozofijaIstorijaSporta.pdf

- Opis zasnovan na stanju na dan 15.1.2020. - Nasl. s naslovnog ekrana.
- Bibliografija.

ISBN 978-86-89715-10-1

а) Филозофија спорта. Историја спорта.

COBISS.SR-ID 332511751